

**КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ ПРАВА
АСОЦІАЦІЯ УКРАЇНСЬКИХ ПРАВНИКІВ**

**МІЖНАРОДНА НАУКОВО-ПРАКТИЧНА
КОНФЕРЕНЦІЯ**

**“МІЖНАРОДНО-ПРАВОВА ОЦІНКА РОСІЙСЬКОЇ
ВОЄННОЇ АГРЕСІЇ В УКРАЇНІ ТА ЗАХИСТ
ФУНДАМЕНТАЛЬНИХ ПРАВ ЛЮДИНИ”**

(м. Київ 16 липня 2022)

Збірник наукових праць

Київ 2022

Редакційна колегія:

Костицький В.В. - д.ю.н, професор, дійсний член (академік) НАПрН, Президент Асоціації українських правників

Берлач А.І. - д.ю.н, професор, завідувач кафедри службового та медичного права Навчально-наукового інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Новицька Н.Б. - д.ю.н, с.н.с., професор кафедри приватного права Навчально-наукового інституту права Державного податкового університету

Ковальчук О.М. – к.ю.н, доцент, доцент кафедри теорії та історії права та держави Навчально-наукового Інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Марченко М.В. – к.ю.н., провідний експерт з конституційного та виборчого права Асоціації українських правників

Ноняк М.В. - к.е.н, Асоціація українських правників

Радченко О.І. - к.ю.н., доцент, доцент кафедри конституційного права та міжнародного права Харківського національного університету внутрішніх справ, Асоціація українських правників

Консультаційна рада:

Гнатовський М.М. - к.ю.н., доцент, доцент кафедри міжнародного права Навчально-наукового Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Стецюк П.Б. - к.ю.н, суддя Конституційного суду України у відставці, науковий консультант з правових питань Центру Разумкова

Суходольська А.А. - к.ю.н, виконавчий секретар Асоціації українських правників

Коломієць В.А. - адвокат, Асоціація українських правників

Ореховський М.Л. - адвокат, Асоціація українських правників

Ямельська Х.Ю. - адвокат, Асоціація українських правників

Упорядники збірки конференції:

Костицький В.В. - д.ю.н, професор, дійсний член (академік) НАПрН, Президент Асоціації українських правників”

Новицька Н.Б. - д.ю.н, с.н.с., професор кафедри приватного права Навчально-наукового інституту права Державного податкового університету

Ковальчук О.М. – к.ю.н, доцент, доцент кафедри теорії та історії права та держави Навчально-наукового Інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Марченко М.В. – к.ю.н., провідний експерт з конституційного та виборчого права Асоціації українських правників

Рецензенти:

Гвоздецький В.Д. - д.ю.н, проф, професор кафедри правових природоохоронних дисциплін Навчально-наукового Інституту права Національного університету водного господарства;

Заборовський В.В. - д.ю.н, проф, професор кафедри цивільного права Ужгородського національного університету ;

Марусяк О. В. - PhD (ФРН), Центр політико-правових реформ.

Міжнародно-правова оцінка російської воєнної агресії в Україні та захист фундаментальних прав людини: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 16 липня 2022 р.) / Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Асоціація українських правників. Київ: «Видавництво Людмила», 2022. 359 с.

ЗМІСТ

ПОЛІТИЧНІ, ЕКОНОМІЧНІ, СОЦІАЛЬНІ ТА ЕКОЛОГІЧНІ СКЛАДОВІ МІЖНАРОДНО-ПРАВОЇ ОЦІНКИ РОСІЙСЬКОЇ ВОЄННОЇ АГРЕСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ У СВІТЛІ СУЧАСНОГО МІЖНАРОДНОГО ПРАВА..... 9

<i>Бевз О.</i> МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ КОМПЕНСАЦІЇ ШКОДИ, ЗАПОДІЯНОЇ ДОВКІЛЛЮ РОСІЙСЬКОЮ ВОЄННОЮ АГРЕСІЄЮ В УКРАЇНІ.....	9
<i>Білан В.</i> ГЕНОЦИД УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІЇ - СПОСІБ РОСІЙСЬКОЇ САМОІДЕНТИФІКАЦІЇ ЧИ ВИКЛИК УКЛАДУ ЦИВІЛІЗОВАНИЙ СИСТЕМІ.....	14
<i>Білоричий Г.</i> ПРОБЛЕМИ ІДЕОЛОГІЇ ЛЮДИНОЦЕНТРИЗМУ В УМОВАХ РОСІЙСЬКОЇ ВОЄННОЇ АГРЕСІЇ В УКРАЇНІ.....	20
<i>Грецова Р.</i> ТАКТИЧНА МЕДИЦИНА У «ПРАВОНЮДИННОМУ» ВИМІРІ: ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ.....	24
<i>Задерейко С.</i> КОРУПЦІЯ І ВІЙНА: ІСТОРІЯ І СУЧАСНІ СТРАТЕГІЇ.....	28
<i>Захарченко П.</i> ЗВІРСТВА ЯК ОЗНАКА СОЦІАЛЬНОЇ ДЕВІАЦІЇ: ІЗ ДОСВІДУ РОСІЙСЬКОГО АВТОРИТАРИЗМУ.....	32
<i>Ковалів О.</i> РЕАЛЬНИЙ ЗАХИСТ КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРАВ ВЛАСНОСТІ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ НА ЗЕМЛЮ ТА ЇЇ ПРИРОДНІ РЕСУРСИ – ОСНОВНЕ НАЦІОНАЛЬНЕ БАГАТСТВО: – КЛЮЧ ДО ПЕРЕМОГИ.....	37
<i>Ковальчук О.</i> АКСІОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ВДОСКОНАЛЕННЯ МІЖНАРОДНОГО МЕХАНІЗМУ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ У СВІТЛІ РОСІЙСЬКОЇ ВОЄННОЇ АГРЕСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ.....	42
<i>Ковальчук Т.</i> ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ ТА ЗБИТКІВ, ЗАВДАНИХ ДОВКІЛЛЮ УКРАЇНИ ВНАСЛІДОК ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РФ.....	44
<i>Kostytska S.</i> FUTURE RUSSIAN REPARATIONS TO UKRAINE: REPERCUSSIONS OF THE RECENT ARMED ACTIVITIES ICJ JUDGEMENT.....	48
<i>Костицький В.</i> ДО ПИТАННЯ ПРО РОСІЙСЬКУ ІНФОРМАЦІЙНУ АНТИУКРАЇНСЬКУ ВІЙНУ.....	52
<i>Лажмотов К.</i> МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ ЗАХИСТУ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ ПІД ЧАС РОСІЙСЬКОЇ ВІЙСЬКОВОЇ АГРЕСІЇ В УКРАЇНІ.....	57
<i>Лугіна Н.</i> КІБЕРБЕЗПЕКА В УМОВАХ ВІЙНИ В УКРАЇНІ.....	62
<i>Мамка В.</i> МІЖНАРОДНО-ПРАВА ОЦІНКА РОСІЙСЬКОЇ ВОЄННОЇ АГРЕСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ У СВІТЛІ СУЧАСНОГО МІЖНАРОДНОГО ПРАВА.....	65
<i>Мироненко В.</i> СТРИМУВАННЯ ШИРОКОМАСШТАБНИХ ВОЄННИХ ДІЙ ЯК ГОЛОВНЕ ПРИЗНАЧЕННЯ РАКЕТНО-ЯДЕРНИХ ПРОГРАМ.....	69
<i>Михайличенко Б., Біляков А., Ніколайчук С.</i> ВИКОРИСТАННЯ ФЛЕШЕТІВ У СНАРЯДАХ РОСІЙСЬКОЇ АРМІЇ ПРОТИ ЦИВІЛЬНОГО НАСЕЛЕННЯ У ВІЙНІ З УКРАЇНОЮ ЯК ДОКАЗ ПОРУШЕННЯ ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА.....	72
<i>Музика-Стефанчук О., Музика Л.</i> ФІНАНСОВІ ТА МАЙНОВІ ВТРАТИ УКРАЇНИ У ЗВ'ЯЗКУ ІЗ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЮ ВІЙНОЮ І ОКРЕМІ ШЛЯХИ ЇХ ВІДШКОДУВАННЯ.....	75

Носік В. ЗАХИСТ ПРАВА ВЛАСНОСТІ НА ЗЕМЛЮ ЯК ОСНОВНЕ НАЦІОНАЛЬНЕ БАГАТСТВО УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ: ВИКЛИКИ ВОЄННОГО СТАНУ ТА ПРОБЛЕМИ ЇХ ПОДОЛАННЯ.....	79
Петков С. УКРАЇНА – ЧАСТИНА ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ЦИВІЛІЗАЦІЇ: ДО ПИТАННЯ ПРО ФОРМУВАННЯ СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ ДЕРЖАВИ.....	84
Сидій О. ПИТАННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ЗАБОРОНИ ДІЯЛЬНОСТІ ПРОРОСІЙСЬКИХ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ.....	89
Тарута С., Крижанівський В., Мамонтов І. "РАШИЗМ" ЯК СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНА ТЕЧІЯ ТА ЇЇ ПРАВОВА ОЦІНКА.....	91
Томенко М. САНКЦІЙНА ПОЛІТИКА ЩОДО РОСІЇ В КОНТЕКСТІ ЗАХИСТУ ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ УКРАЇНИ.....	97
Третьяков Д. КОМПЕНСАЦІЯ ЗА ВТРАЧЕНЕ МАЙНО В ПРАКТИЦІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ.....	99
Шевченко А., Кудін С. ВІЙНА РФ З УКРАЇНОЮ ЯК ПРОЯВ МОСКОВСЬКО-РОСІЙСЬКОЇ «НЕ СВОБОДИ».....	103
Шляхов І. ФІНАНСОВО-ПРАВОВЕ РУЛЮВАННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ВЗАЄМОДІЇ СКЛАДОВИХ БЮДЖЕТНОЇ СИСТЕМИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....	107
Якимчук Н. СТЯГНЕННЯ НЕОБГРУНТОВАНИХ АКТИВІВ ТА СТЯГНЕННЯ АКТИВІВ ВІДПОВІДНО ДО ЗАКОНУ УКРАЇНИ “ПРО САНКЦІЇ” ЯК ФОРМИ ЦИВІЛЬНОЇ КОНФІСКАЦІЇ АКТИВІВ ТА ВАЖЛИВІ ДЖЕРЕЛА ДОХОДІВ ДЕРЖАВИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....	112
Ямельська Х. ЗЛОЧИНИ КАТУВАННЯ, СКОЄННІ ПІД ЧАС АГРЕСІЇ РОСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ. ПЕРСПЕКТИВИ РОЗСЛІДУВАННЯ, СУДОВОГО РОЗГЛЯДУ ТА СПРАВЕДЛИВОЇ САТИСФАКЦІЇ. МІЖНАРОДНИЙ АСПЕКТ ...	116
ЗАХИСТ ФУНДАМЕНТАЛЬНИХ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВІЙНИ.....	122
Бериславська О. НАПАДИ НА ОСВІТНІ ЗАКЛАДИ: ВІД ВОЄННОГО ЗЛОЧИНУ ДО "ОСВІТНЬОГО ГЕНОЦИДУ".....	122
Бичай Р. ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТА ОБМЕЖЕННЯ ПРАВА НА СВОБОДУ ПЕРЕСУВАННЯ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ ПІД ЧАС ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ.....	126
Бобровник С. МЕХАНІЗМИ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ: ПОНЯТТЯ ТА ОСНОВНІ ФУНКЦІЇ.....	130
Бондар Ю. ПРОБЛЕМАТИКА ЗАХИСТУ ІНФОРМАЦІЙНИХ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ ТА СУСПІЛЬСТВА В УМОВАХ ВІЙНИ.....	133
Гущин О. ЗАХИСТ ЦИВІЛЬНОГО НАСЕЛЕННЯ ЯК КОНЦЕПЦІЯ ГУМАНІЗАЦІЇ ВІЙНИ.....	138
Данилюк І. ЗАЛУЧЕННЯ КАТОЛИЦЬКОЇ ЦЕРКВИ У ПРОЦЕСИ ПРИМИРЕННЯ В КРАЇНАХ ЛАТИНСЬКОЇ АМЕРИКИ КІНЦЯ ХХ СТ. – ПОЧАТКУ ХХІ ст.	142
Дяковський О. ОСОБЛИВОСТІ ЗАХИСТУ ІНФОРМАЦІЙНИХ ПРАВ ТА ДАНИХ ПРО ФІЗИЧНУ ОСОБУ ЗА ДОПОМОГОЮ НАЦІОНАЛЬНОГО ПРАВА В УМОВАХ ВІЙНИ.....	147

Костюченко О. РЕАЛІЗАЦІЯ ПРАВА НА СВОБОДУ ТА ОСОБИСТУ НЕДОТОРКАНИСТЬ ОСОБИ В УМОВАХ ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ	150
Кошляк Н. РОЛЬ ІНСТИТУТІВ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ПРАВ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ: КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ ПРОБЛЕМИ	154
Малишев Б. ПОТРЕБА УКРАЇНИ У НОВІЙ КОНСТИТУЦІЇ ДЛЯ ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ	158
Марченко М. АКсіОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДИСКРЕЦІЙНИХ ПОВНОВАЖЕНЬ ГЛАВИ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ У КОНТЕКСТІ ЗАХИСТУ ФУНДАМЕНТАЛЬНИХ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВІЙНИ	162
Матвєєва Ю. ПРАВО НА ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ, ЗАВДАНОЇ ДЕРЖАВОЮ-АГРЕСОРОМ В УМОВАХ ВІЙНИ.....	163
Мацелюх І. НОРМАТИВНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МЕДИЧНОГО СОРТУВАННЯ: ДО ІСТОРИЧНИХ ВИТОКІВ.....	167
Наливайко Л., Ісаєва Н. ПОНЯТТЯ «ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНА ОСОБА» У НАЦІОНАЛЬНОМУ ТА ЗАРУБІЖНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ	170
Наливайко Л., Коршун А. ПРАВОВИЙ СТАТУС ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ДОКТРИНАЛЬНИЙ АСПЕКТ	175
Наливайко Л., Сірко Л. ГЕНДЕРНО-ПРАВОВА ЕКСПЕРТИЗА ЯК СПОСІБ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ: ПРИНЦИПИ ТА ЇХ СУТНІСТЬ	180
Новицька Н., Новицький А. ОБМЕЖЕННЯ ПРАВА НА ІНФОРМАЦІЮ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ ЯК ЗАПОРУКА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ	184
Пащинський В. ПОРУШЕННЯ АГРЕСОРОМ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА ПІД ЧАС ВІЙНИ В УКРАЇНІ	189
Середюк В. ПРАВА ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВІЙНИ: ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВА РЕФЛЕКСІЯ.....	195
Сіньова Л. ДЕЯКІ НОВАЦІЇ ЗАКОНОДАВСТВА ПРО ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВІЙНИ.....	199
Стрижеус Д. ПИТАННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ І ЗАХИСТУ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВ В УМОВАХ ВІЙНИ.....	203
Суходольська А. ПРАВО НА СВОБОДУ ТА ЙОГО ОБМЕЖЕННЯ В УМОВАХ ВІЙНИ	206
Онищук І. РОЗВИТОК КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДОЧИНСТВА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ	209
ПИТАННЯ ПУБЛІЧНОГО АДМІНІСТРУВАННЯ В УМОВАХ ДІЇ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ	214
Берлач А. ОСОБЛИВОСТІ СЛУЖБОВИХ ВІДНОСИН ПУБЛІЧНИХ СЛУЖБОВЦІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ЗАГРОЗА КОЛАБОРАЦІОНІЗМУ	214

<i>Богуславець М.</i> ПЕРШОЧЕРГОВІ КРОКИ ЩОДО МІНІМІЗАЦІЇ КОРУПЦІЙНИХ РИЗИКІВ ПІД ЧАС ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ.....	220
<i>Варич О.</i> РОЛЬ ДЕРЖАВИ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ БОЙОВИХ ДІЙ: КЛЮЧОВІ ВЕКТОРИ	222
<i>Губанов О.</i> ПОРЯДОК ВРУЧЕННЯ МОБІЛІЗАЦІЙНИХ РОЗПОРЯДЖЕНЬ ТА ПОВІСТОК КЕРІВНИКІВ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ЦЕНТРІВ КОМПЛЕКТУВАННЯ ТА СОЦІАЛЬНОЇ ПІДТРИМКИ: ПИТАННЯ ДЕТАЛІЗАЦІЇ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ТА ЦИФРОВІЗАЦІЇ	226
<i>Губанова Т.</i> ДОЗВІЛЬНИЙ ПОРЯДОК ЗМІНИ МІСЦЯ ПРОЖИВАННЯ ГРОМАДЯНАМИ, ЯКІ ПЕРЕБУВАЮТЬ НА ВІЙСЬКОВОМУ ОБЛІКУ, ПІД ЧАС МОБІЛІЗАЦІЇ: МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ТА ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ.....	229
<i>Дерев'яно С.</i> РЕФЕРЕНДУМ В УМОВАХ ВІЙНИ	233
<i>Заєць О., Коваленко Т.</i> ЗАХИСТ ЗЕМЕЛЬНИХ ПРАВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ	238
<i>Іншин М.</i> МОЖЛИВОСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАБІЛЬНОСТІ ТРУДОВИХ ПРАВОВІДНОСИН В УМОВАХ ВІЙНИ	242
<i>Ковальчук М.</i> СЕКТОРАЛЬНІ САНКЦІЇ У СФЕРІ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ В МЕХАНІЗМІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ РОСІЙСЬКОЇ ВІЙСЬКОВОЇ АГРЕСІЇ	245
<i>Литвин Н.</i> АНАЛІЗ СТАНУ НАДАННЯ АДМІНІСТРАТИВНИХ ПОСЛУГ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	249
<i>Оніщенко Н.</i> РЕГУЛЯТОРНА ПОЛІТИКА: ЕФЕКТИВНІСТЬ ТА ЯКІСТЬ ЗАКОНОДАВСТВА В КОНТЕКСТІ МИРОБУДІВНИЦТВА	256
<i>Пашинський В., Ступак Д.</i> ПОНЯТТЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ	258
<i>Плахотнік Р.</i> ДІЯЛЬНІСТЬ ЦЕНТРІВ НАДАННЯ АДМІНІСТРАТИВНИХ ПОСЛУГ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	261
<i>Попова А.</i> ОСОБЛИВОСТІ ЗДІЙСНЕННЯ ДЕРЖАВНОГО КОНТРОЛЮ ЗА ЗАБРУДНЕННЯМ ЗЕМЕЛЬ УМОВАХ РОСІЙСЬКОЇ ВОЄННОЇ АГРЕСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ.....	265
<i>Проневич О.</i> ПРАВОВІ ЗАСАДИ УЧАСТІ ІНОЗЕМЦІВ ТА ОСІБ БЕЗ ГРОМАДЯНСТВА В БОЙОВИХ ДІЯХ У СКЛАДІ СИЛ ОБОРОНИ УКРАЇНИ	267
<i>Радченко О.</i> ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ПРИЙНЯТТЯ ДО ГРОМАДЯНСТВА УКРАЇНИ ДЕЯКИХ КАТЕГОРІЙ ОСІБ	273
<i>Тютюнник В.</i> ПИТАННЯ ПУБЛІЧНОГО АДМІНІСТРУВАННЯ В УМОВАХ ДІЇ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ	276
<i>Халява В.</i> ПЕРСПЕКТИВИ ЖИТЛОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УЧАСНИКІВ БОЙОВИХ ДІЙ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ.....	281
<i>Чепкова К.</i> ДІЄВІСТЬ ОКРЕМИХ ІНСТИТУТІВ ДЕРЖАВИ З ПИТАНЬ ЗАХИСТУ ДІТЕЙ ПІД ЧАС ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ В УКРАЇНІ	283

**ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ СПЕЦІАЛЬНОГО МЕХАНІЗМУ РОЗГЛЯДУ
ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ РОСІЇ В УКРАЇНІ 287**

Бодунова О. ДІДЖИТАЛІЗАЦІЯ ЯК НАПРЯМ ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИННОСТІ
У СФЕРІ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ..... 287

Демченко І. ПРИНЦИП УНІВЕРСАЛЬНОЇ ЮРИСДИКЦІЇ ЩОДО ВОЄННИХ
ЗЛОЧИНІВ ВЧИНЕНИХ В УКРАЇНІ..... 289

Куфтирєв П. CLASS ACTION (ГРУПОВИЙ ПОЗОВ), ЯК МЕХАНІЗМ
ВІДШКОДУВАННЯ МОРАЛЬНОЇ ШКОДИ ЗАПОДІЯНОЇ ВОЄННОЮ
АГРЕСІЄЮ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ..... 292

Топольніцький В., Федчук Т. ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ ЗАКОНІВ
І ЗВИЧАЇВ ВІЙНИ ПІД ЧАС ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ В УКРАЇНІ..... 297

Żywucka–Kozłowska E. DEFINITION OF WAR CRIMES UNDER THE ROME
STATUTE OF THE INTERNATIONAL CRIMINAL COURT 302

**КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА КВАЛІФІКАЦІЯ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ ТА
ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ЛЮДСТВА, ПИТАННЯ КАТУВАННЯ ТА
НЕЛЮДСЬКОГО ПОВОДЖЕННЮ В УМОВАХ ВІЙНИ У СВІТЛІ
СУЧАСНОГО МІЖНАРОДНОГО ПРАВА 307**

Ергард Н., Кобилянський О. ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ СУДОВО-МЕДИЧНОЇ
ЕКСПЕРТИЗИ КАТУВАНЬ В УМОВАХ ВІЙНИ 307

Карпенко М. ДО ПИТАННЯ ПРО СПІВВІДНОШЕННЯ ВІЙСЬКОВИХ І
ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ..... 310

Мірошниченко М. ДО ПРОБЛЕМИ ПОКАРАННЯ РОСІЙСЬКОГО АГРЕСОРА
ЗА СКОЄНІ ПРОТИ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ ЗЛОЧИНІ 314

Плетенецька А., Михайленко О. ПРОВЕДЕННЯ КРЕМАЦІЇ ТРУПІВ
НЕВІДОМИХ ОСІБ ТА ЗАГИБЛИХ ВІД ТРАВМИ, ТІЛА ЯКИХ МАЮТЬ БУТИ
ПОХОВАНІ ЗА КОШТИ МІСЦЕВОГО БЮДЖЕТУ, В УМОВАХ РОСІЙСЬКОЇ
ВОЄННОЇ АГРЕСІЇ..... 318

**ПРАВОСУДДЯ ПЕРЕХІДНОГО ПЕРІОДУ ТА ПИТАННЯ ПОСТВОЄНОЇ
ІНСТИТУЦІЙНОЇ СУДОВОЇ РЕФОРМИ 322**

Заярна О. ЦІННІСТЬ ГЕНДЕРНО ЧУТЛИВОГО ПІДХОДУ ДО ПРАВОСУДДЯ
ПЕРЕХІДНОГО ПЕРІОДУ 322

Наливайко Л., Ключкович В. АРГУМЕНТАЦІЯ У ПРАВОНАСТАСОВНІЙ
ДІЯЛЬНОСТІ СУДУ В КОНТЕКСТІ ПОСТВОЄНОГО ПЕРІОДУ: ДО ПИТАННЯ
КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЇ..... 326

Огнев'юк Т. ДО ПРОБЛЕМИ ДИСТАНЦІЙНОГО ПРАВОСУДДЯ В УКРАЇНІ В
УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ 331

Пристайко В. ДОКУМЕНТУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ ЯК НЕВІД'ЄМНИЙ
ІНСТРУМЕНТ ПРАВОСУДДЯ ПЕРЕХІДНОГО ПЕРІОДУ 334

Шепель Т. ПОБУДОВА НЕЗАЛЕЖНОЇ СУДОВОЇ ГІЛКИ ВЛАДИ ПІСЛЯ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ.....	337
Смокович М. СУДОВИЙ ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВІЙНИ: КРІЗЬ ПРИЗМУ ЗАКОНОДАВЧИХ ЗМІН	342
Задорожня Г. ВІЙСЬКОВА АГРЕСІЯ РОСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ: КРІЗЬ ПРИЗМУ МІЖНАРОДНОГО ЗАКОНОДАВСТВА	347
Малюга Л. ПРАВОВІ ПИТАННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ В УКРАЇНІ	351
Ноняк М. ПИТАННЯ РЕПАРАЦІЙ ЗА ШКОДУ ЗАВДАНУ РОСІЙСЬКОЮ ВОЄННОЮ АГРЕСІЄЮ ПРОТИ УКРАЇНИ	355
Ісламова А. БЛАГОДІЙНИЦТВО ВИКЛИКИ ПОРОДЖЕННІ ВОЄННОЮ АГРЕСІЄЮ РОСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ	357

ПОЛІТИЧНІ, ЕКОНОМІЧНІ, СОЦІАЛЬНІ ТА ЕКОЛОГІЧНІ СКЛАДОВІ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОЇ ОЦІНКИ РОСІЙСЬКОЇ ВОЄННОЇ АГРЕСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ У СВІТЛІ СУЧАСНОГО МІЖНАРОДНОГО ПРАВА.

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ КОМПЕНСАЦІЇ ШКОДИ, ЗАПОДІЯНОЇ ДОВКІЛЛЮ РОСІЙСЬКОЮ ВОЄННОЮ АГРЕСІЄЮ В УКРАЇНІ

Олена Бевз

к.ю.н., доцент, Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Військова агресія РФ в Україні беззаперечно має масштабний негативний вплив на довкілля. З початку повномасштабного вторгнення окупантів на територію України, фахівцями Оперативного Штабу при Державній екологічній інспекції України, який був створений якраз з метою формування переліку всіх порушень у сфері охорони навколишнього природного середовища та притягнення росії до відповідальності, опрацьовано понад 400 надзвичайних подій, що несуть прямі та непрямі збитки довкіллю. Орієнтовна загальна сума розрахунків шкоди навколишньому природному середовищу по ряду екозлочинів становить майже 143 млрд гривень (станом на 05.07.2022 р.). І сума зростає щодня. Детальна інформація є таємною до закінчення бойових дій та остаточної перемоги України. Проте, по кожному з випадків збираються всі необхідні вихідні дані, у тому числі відбори проб для лабораторних досліджень, та здійснюються відповідні розрахунки [1].

До збору інформації, яка буде використана в подальшому, може долучитися кожен, хто став свідком екологічних злочинів, повідомивши про це на сайті штабу, який розпочав роботу з 15 березня. Передати інформацію про факти злочинів проти довкілля можна також і через офіційний вебресурс і мобільний додаток Екозагроза, який запустило Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України 12 травня.

Крім того, що особливо важливо в контексті даної теми, до збору доказів і фіксації інформації долучаються і міжнародні інституції. Зокрема, ОБСЄ створює інформаційну цифрову платформу «Екодозор» для фіксації екологічних небезпек в Україні через війну, яка була презентована координатором проєктів ОБСЄ [2]. Також і Програма ООН з довкілля (ЮНЕП) разом з партнерськими організаціями під час початкового оглядового візиту в Україну провели попередній моніторинг екологічної ситуації в Україні та проаналізували вплив бойових дій на навколишнє середовище [3].

Збір та фіксація інформації про екологічні злочини та шкоду є ключовим моментом для вирішення в майбутньому питання максимального відшкодування всієї шкоди, яка нанесена довкіллю. Варто підкреслити, що участь міжнародних інституцій у фіксації екологічних злочинів є необхідною для подальшого притягнення агресора до відповідальності із використанням інструментів міжнародного права та зібраної доказової бази, особливо враховуючи той факт, що природа кордонів не має і за висновками тієї ж самої ЮНЕП вже зараз виявлено та зафіксовано тисячі випадків забруднення повітря, води, землі та деградації екосистем, що є загрозою не тільки для України, але і для сусідніх країн [3].

Крім того, для оцінки шкоди, завданої довкіллю важливим є навіність відповідних методик.

З метою визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії російської федерації, постановою Кабінету Міністрів України затверджено відповідний Порядок (постанова КМУ від 20.03.2022 р. № 326 "Про затвердження Порядку визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації", із змінами, внесеними згідно з Постановою КМУ № 551 від 29.04.2022 р.). Крім людських та економічних ресурсів, Порядок передбачає визначення шкоди та збитків за напрямками природних ресурсів: втрати земельного фонду; втрати лісового фонду; втрати надр; втрати акваторії; збитки, завдані природно-заповідному фонду; шкода, завдана земельним ресурсам; шкода, завдана атмосферному повітрю; збитки, завдані водним ресурсам та об'єктам водогосподарської інфраструктури.

Переліки основних показників в межах кожного напрямку не є вичерпними і можуть бути доповнені під час розроблення методик, які повинні затвердити протягом шестимісячного строку міністерства, центральні та місцеві органи виконавчої влади відповідно до п. 2 постанови.

Зокрема, 22 квітня набула чинності Методика визначення розміру шкоди, завданої землі, ґрунтам внаслідок надзвичайних ситуацій та/або збройної агресії та бойових дій під час дії воєнного стану, затверджена наказом Міндовкілля від 04.04.2022 р. № 167.

Крім того, наказом Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України від 13.04.2022 р. № 175 була затверджена Методика розрахунку неорганізованих

викидів забруднюючих речовин або суміші таких речовин в атмосферне повітря внаслідок виникнення надзвичайних ситуацій та/або під час дії воєнного стану та визначення розмірів завданої шкоди, яка набрала чинності 29 квітня.

Постановою КМУ від 10.05.2022 р. № 575 "Про затвердження спеціальних такс для обчислення розміру шкоди, заподіяної порушенням законодавства про природно-заповідний фонд" були визначені нові спеціальні такси, встановлення яких було необхідне, щоб забезпечити такий механізм нарахування, за якого обчислені збитки дійсно б відповідали реальним обсягам завданої шкоди державі, у тому числі російським агресором.

Необхідно зауважити, що заступниця голови комітету Верховної Ради України з питань екологічної політики та природокористування, головний координатор Оперативного штабу характеризує ці методики, як тимчасові або проміжні, зазначаючи наступне: "Постійні методики повинні враховувати міжнародні підходи (з їх адаптацією до українського довкілля та економічних умов), а також можливість застосування їх у військовий час. Робоча група експертів, яка діє на базі Оперативного штабу, планує до кінця серпня закінчити розробку та забезпечити можливість апробації в найближчий час саме таких постійних методик. Їх ми зможемо використовувати для розрахунку збитків по претензіях у міжнародних судових інстанціях. Тільки тоді, коли вони будуть апробовані, почнуть повноцінно працювати і будуть прийняті міжнародними інституціями, тоді ми зможемо говорити про реальні цифри екошкоди" [4]. До розробки таких методик, які відповідають умовам міжнародних судових інституцій долучаються як українські, так і міжнародні експерти.

На жаль, питання охорони довкілля під час збройного конфлікту практично не врегульоване у міжнародному праві навколишнього середовища.

На думку міжнародних експертів, оцінка масштабів екологічної шкоди та збір доказів для подальших юридичних позовів можуть і повинні бути включені в розслідування військових злочинів та порушень Женевських конвенцій [5].

Додатковий протокол I до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів, від 8 червня 1977 року містить норми, безпосередньо спрямовані на охорону навколишнього середовища під час

міжнародних збройних конфліктів. Відповідно до ч. 3 ст. 35 заборонено застосовувати методи або засоби ведення воєнних дій, які мають на меті завдати або, як можна очікувати, завдадуть широкої, довготривалої і серйозної шкоди природному середовищу.

Стаття 55, яка має назву "Захист природного середовища", встановила, що при веденні воєнних дій має бути виявлена турбота про захист природного середовища від широкої, довготривалої і серйозної шкоди. Такий захист включає заборону використання методів або засобів ведення війни, що мають на меті завдати або, як можна очікувати, завдадуть такої шкоди природному середовищу й тим самим завдадуть шкоди здоров'ю або виживанню населення. Заподіяння шкоди природному середовищу як репресалій заборонено.

Для притягнення до відповідальності за порушення вимог Додаткового протоколу I щодо захисту навколишнього середовища необхідне виконання трьох умов одночасно: шкода має бути і великою, і довготривалою, і серйозною. Але зміст понять «велика, довготривала і серйозна шкода» в Додатковим протоколом I не визначено.

Хоча на практиці притягнення до відповідальності за екологічну шкоду, завдану під час війни, є проблематичним, але є певний досвід міжнародних судових справ щодо екологічних злочинів (Ірак та Кувейт, Нікарагуа та Коста-Ріка), який наразі вивчається експертами, юристами-міжнародниками, представниками органів державної влади.

Зокрема, невідомо, який суд буде розглядати питання. Юрисдикцію щодо воєнних злочинів має Міжнародний кримінальний суд, зокрема ст. 8.2.b.iv Римського статуту 1998 р. виділяє «умисне вчинення нападу, коли відомо, що такий напад буде причиною ... шкоди цивільним об'єктам або великої, довготривалої і серйозної шкоди навколишньому природному середовищу, яка буде явно не співрозмірною з конкретною і безпосередньо очікуваною загальною військовою перевагою».

Розглядаються також і інші варіанти: Міжнародний суд ООН (як по справі Коста-Ріка-Нікарагуа), Компенсаційна комісія чи Спеціалізований суд за принципом Ad Hoc (у військовому конфлікті Кувейт-Ірак спеціально створена компенсаційна комісія ООН виконувала функції судового органу при ООН). Депутати Верховної Ради України звернулися до Генеральної Асамблеї ООН, Європарламенту та Єврокомісії і запропонували створити Спеціальну екологічну моніторингову місію (СЕММ) -

екологічний суд за процедурою Ad Hoc [5].

З точки зору відшкодування цивільних збитків, використання іноземних державних активів для виплати компенсації називають найбільш перспективним механізмом притягнення росії до відповідальності [4].

Підсумовуючи, необхідно підкреслити, що який би механізм в кінцевому підсумку не був прийнятий, важливо забезпечити швидкий та ефективний процес, одночасно дотримуючись належних процедур, які стосуються: фіксації та документування всіх обставин екологічних злочинів, тобто створення доказової бази, що першочерговим; розробки методик розрахунку шкоди для розгляду в міжнародних судових інстанціях; вирішенні питання про судовий орган, який буде розглядати ці претензії. І на всіх цих етапах необхідно залучення міжнародних механізмів і інституцій. Компенсація шкоди, завданої довікілью є проблемним питанням і в мирних умовах, а під час військової агресії - надскладним. Але, тим більше, слід напрацьовувати такі механізми, щоби отримати репарації за шкоду довікілью, нанесену російськими військами.

Оцінка масштабів екологічної шкоди та збір доказів повинні бути включені в розслідування військових злочинів та порушень Женевських конвенцій та притягнення держави-агресора до відповідальності.

Список використаних джерел:

1. Фахівцями Штабу при ДЕІ вже розраховано майже 143 млрд гривень збитків, завданих окупантами українському довікілью. URL: <https://www.dei.gov.ua/posts/2287> (дата звернення: 10.07.2022).

2. ОБСЄ запустить в Україні платформу для оцінки шкоди довікілью через війну. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3508290-obse-ta-minekologii-zapustat-platformu-dla-ocinki-skodi-dovkillu-cerez-vijnu.html> (дата звернення: 10.07.2022).

3. Екологи б'ють на сполох, війна буквально стає токсичною для України - ООН. URL: <https://zn.ua/ukr/WORLD/ekolohi-bjut-na-spolokh-vijna-bukvalno-staje-toksichnoju-dlja-ukrajini-onn.html> (дата звернення: 10.07.2022).

4. Як притягнути росію до відповідальності за знищення довікілья в Україні? - Думки міжнародних експертів URL: <https://mepr.gov.ua/news/39156.html> (дата звернення: 10.07.2022).

5. Палаючи ліси та загиблі дельфіни. Олена Криворучкіна про те, як змусити Росію заплатити за екозлочини URL: <https://focus.ua/uk/ukraine/520265-palayuchi-lisi-ta-zagibli-delfini-olena-krivoruchkina-pro-te-yak-zmusiti> (дата звернення: 10.07.2022).

6. Продовжується марафон міжнародної конференції «Вплив воєнних дій на довікілья а України та права людини – цивілізаційні виклики людству», яку організувала МБО «Екологія-право-людина» у мальовничих Карпатах. URL: <http://epl.org.ua/anunces/prodovzhuyetsya-marafon-mizhnarodneyi-konferentsiyi-vplyv-voyennyj-dij-na-dovkillya-a-ukrayini-ta-prava-lyudyny-tsyvilizatsijni-vyklyky-lyudstvu-yaku-organuzuvala-mbo-ekologiya-pravo-lyudyna-u-malovny/>

ГЕНОЦИД УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІЇ - СПОСІБ РОСІЙСЬКОЇ САМОІДЕНТИФІКАЦІЇ ЧИ ВИКЛИК УКЛАДУ ЦИВІЛІЗОВАНИЙ СИСТЕМІ

Валентина Білан,

культурний дипломат, журналіст, дослідниця

Повномасштабна війна, яку розгорнув російський агресор 24 лютого на території України назавжди змінила світовий уклад, а також життя кожного українця. Масові вбивства та страти у багатьох областях, навмисні атаки Росії на укриття, гуманітарні коридори та медичні установи, обстріли житлових районів, зґвалтування, блокада, крадіжка зерна та насильницька депортація – це рівносильно «геноцидному патерну знищення». Звірства, які вчиняла російська армія в Київській, Чернігівській, Маріуполі, а також низці інших областей спрямовувались на знищення українського народу.

Геноцид системний спосіб та тривалий спосіб знищення, який включає в себе руйнування благоустрою та інфраструктури, ресурсів території, свідоме вихолощення українських ресурсів, які російська влада з остервенінням застосовує до українців зараз. Навіть не приховуючи україноненависницьких настроїв російські пропагандисти, як Володимир Соловйов, що у них мета дійти аж до Придністров'я. А російська пропагандистка Маргарита Сімонян виправдовуючи системні провали російської армії сподівається, що «у них надія лише на голод в Україні».

Геноцид є злочином відповідно до міжнародного права, незалежно від "чи відбувається він у мирний або у воєнний час" (ст. I). Таким чином, незалежно від контексту, в якому геноцид відбувається, він є караним міжнародним злочином. [1, с. 54].

Світова спільнота спільно з українськими правознавцями і журналістами колаборується заради збору доказів, фото і відео, які б підтвержують злочин російської армії. Спільний юридичний звіт, щодо визнання дії Росії геноцидом і знищення українського народу підписали більш ніж 30 провідних вчених-правознавців та експертів у галузі геноциду для подальшої передачі у міжнародні правові інституції. Адам Джонс стверджує, що більшість дослідників геноциду вважають, що «намір знищити» є обов'язковою умовою кваліфікації акту геноциду і що зростає визнання щодо включення критерію фізичного знищення.

Нагадаємо Верховна Рада винала дії Росії геноцидом українського народу ще 14 квітня. Аналогічні заяви ухвалили парламенти Естонії, Литви, Латвії, Канади та Чехії, Ірландії. У США також заявляли, що хоча офіційне визнання дій російських окупантів в Україні геноцидом займе чимало часу, але з високою ймовірністю таке рішення буде прийнято.

Можливо, для деяких наших співгромадян стане відкриттям, що український народ і наша держава останніх кілька століть перебуває в епіцентрі екзистенційної боротьби за своє існування. Його географічне розміщення формує світові виклики, наративи, трагедії. Причому за останнє століття найдраматичніші події світу, зокрема два масштабних Голодомори - геноциди відбулись саме на українській території. Це доволі природний стан для націй та держав, що існував на Європейському континенті з часів середньовіччя до Першої світової війни. Нам «пощастило» мати неадекватного сусіда, який століттями замість того, щоб вибудувати свою, державність, економіку, суспільство усі свої проблеми, невдачі та помилки переносив на каналізував на Україну. Гноблячи економіку, вихолощуючи ресурси, стримуючи розвиток і курс на європейську демократію. Москва, яка була агресором всю історію свого існування, загрузла в минулому та не модернізувалась ментально, залишившись осторонь решти цивілізованого світу. І заручником такого стану речей опинилися ми – українська нація та українська держава. Країна, яка стала буфером у Європі та щитом щодо прав і свобод європейської демократії.

Вторгнення в Україну російських військ сьогодні здійснюється нацистськими методами і з нацистською за сутністю метою – знищити українську державність та нарід. Ця широкомасштабна військова експансія стала продовженням війни Росії проти України, яка триває вже дев'ятий рік. Заперечуючи право сорокамільйонного українського народу на свою державу, на збереження своєї національної ідентичності, Росія чинить геноцид проти мирного українського населення методами, якими діяло гестапо в часи Другої світової війни. [3, с. 175].

Світ ужахнувся від злочинів, учинених військами агресора у передмістях Києва. Масових убивств та розстрілів, згвалтувань і знущань, яких зазнали мирні мешканці Бучі й Ірпіня, Бородянки й Гостомеля. Звірства окупантів мають всі ознаки геноциду

українського народу. Не менш трагічними є наслідки російської блокади багатостраждального Маріуполя, де за короткий час уже вбито тисячі людей та насильно депортовано до Росії десятки тисяч містян. Окупанти використовують антигуманні заборони на підвезення води й продуктів в оточене місто з метою виморювання його людної голодом.

Те що на українській території відбувається наймасштабніше насильство сучасності, злочинів проти людяності. Це факт. І такі дії вчиняє Володимир Путін. Міжнародна спільнота спільно з українськими правознавцями наразі ретельно фіксують потенційні докази у доповідях міжнародних партнерів. До них приєднуються низка добровольців. Роботи вистачить усім на роки: і правознавцям, і журналістам, інфлуенсерам. Усі докази: фото, відео ретельно фіксуються, щоб максимально на усіх можливих публічних майданчиках продемонструвати цивілізованій громадськості «рятування» російськими військовими мирних українців. Щоб увесь світ бачив, як більше чотирьох місяців російська армія витонченими садистськими методами під гаслами «асвабадітелей» руйнує і знищує українську націю та державність.

Це і масові вбивства та страти у Київській, Сумській та Чернігівській областях, навмисні атаки Росії на укриття, гуманітарні коридори та медичні установи, обстріли житлових районів, зґвалтування, блокада, крадіжка зерна та насильницька депортація – це рівносильно «геноцидному патерну знищення». Якщо зробити екскурс в історію геноциду й етноциду, то він активно здійснювався у Європі ХХ ст. на території сучасної України Росією стосовно українських громадян (української нації). Ознаки геноциду мають дії урядів різних країн стосовно кримських татар, українських німців, українських поляків, українських циган, українських греків, українських болгар, українських росіян. Але наймасовішим було вбивство голодом етнічних українців СРСР у 1932—1933 роках Російською Федерацією. [4, с. 220]

Продовжуючи традицію геноциду задля захоплення територій Росія масштабно застосовує на українських територіях ще 2014, окупувавши Донбас і Крим. 8 років тліючої війни декларуючи антиукраїнську політику розрослись до повномасштабного вторгнення у лютому цього року.

Міжнародні експерти також вказують на «нелюдську мову», яку використовують російські чиновники для опису українців, а також на їхнє зображення України як «нацистської держави» та «екзистенційної загрози Росії». Інститутом стратегії та політики New Lines (США) та Центром прав людини Рауля Валленберга (Канада) проаціюють над тим, щоб співпрацювати з українськими журналістами і правозахисниками для максимального збору фактів і донесенні до міжнародних правових інституцій для судових процесів. Низка доказів збиралась нашими правозахисниками ще з 2014 року. Нам активно допомагають у цьому міжнародні партнери. Ці установи раніше розслідували геноциди рохінджу та уйгурів у М'янмі та Китаї. Девід Шеффер, котрий відіграв ключову роль у переговорах про заснування Міжнародного кримінального суду.

У звіті йдеться, що російська держава звинувачується в порушенні кількох статей Конвенції ООН про геноцид. Звинувачення підкріплюються довгим списком доказів, включаючи приклади масових вбивств мирних жителів, насильницьких депортацій та нелюдської антиукраїнської риторики, що використовується найвищими російськими офіційними особами.

У звіті йдеться, що Росія порушує статтю II та статтю III (с) Конвенції про геноцид. Друга стаття свідчить, що геноцид — це спроба вчинити дії «з наміром знищити, повністю або частково, національну, етнічну, расову чи релігійну групу», а третя стосується «прямого та публічного підбурювання до геноциду». Відповідно до Конвенції ООН про геноцид, сторони, які її підписали, несуть юридичне зобов'язання запобігати геноциду, і в доповіді міститься заклик до міжнародної спільноти діяти.

Проте свої дії Росія не має наміру визнавати, ще й обурюється на те що їх називають світовими терористами. Причому погрожуючи і ставлячи ультиматиму Заходу, що мовляв, якщо їх будуть соромити, застосовувати санкції, то держава агресор ще з більшим остевенінням знищуватиме Україну. Антиукраїнська політика в різних суспільно-політичних умовах за різних міжнародно-політичних обставинах проявляється по-різному: раніше - у цілеспрямованій організації голодомору, тепер — в його невизнанні, заперечуючи відповідальність за свої вчинки. Всі докази

нецивілізованих вчинків, заяв і риторики як правознавцям, так і журналістам варто на всіх можливих медійних та правових майданчиках.

Метою воєнної агресії з боку Росії в Україні є системне й послідовне знищення Українського народу, його самобутності та позбавлення його права на самовизначення та самостійний розвиток.

Про офіційну політику Росії щодо невизнання права Українського народу на існування свідчать численні публічні заяви Путіна та інших посадових осіб цієї держави, а також відповідні дії Збройних сил РФ.

Щоденні масові вбивства, викрадення, позбавлення свободи людей, їх катування, гвалтування жінок і дітей, глумління над тілами вбитих, розстріли, блокада населених пунктів, знищення цивільної інфраструктури, використання голоду як методу війни... І таких звірств безліч по всій території України, куди ступила нога російського окупанта.

Такі інструменти країна агресор застосовує для встановлення своєї гегемонії. Очевидно, що НАТО, євроінтеграція, міфічні нацики в українській владі є лише приводами для сьогоденної агресії Росії. Причиною глибинною є неприпустимість для метрополії втрати контролю над ключовими для імперії територіями.

Україна для московської ментальності є не лише ключовою, а й сакральною. Україна і українськість завжди сприймалися загрозою для російської держави, що підтверджується багатовіковою боротьбою з українською культурою. Також українські землі, особливо в часи, що передували значному росту цін на енергоносії, вносили значний внесок у ВВП як російської імперії, так і СРСР. [2, с.100].

Екзистенційно Москва ніколи не могла обмежитись лише регіональними амбіціями, а прагнула світової гегемонії. Саме тому московський режим, окріпнувши економічно, не лише продовжив агресію на периметрах своїх кордонів та намагається встановити свій протекторат над колишніми республіками СРСР, які відновили суверенітет. Апетити у агресора не менші, він намагається впливати на внутрішню та зовнішню політику провідних держав світу, включно зі США. І саме тому світова демократія розпочала активну підтримку українців та України. Фактично, ми увійшли в стадію світового екзистенційного протистояння. [2, с.150].

Друга світова фіналізувала територіальні суперечки, що врешті було зафіксовано Гельсінським актом. Більшість держав і націй, які століттями ворогували і воювали між собою, усвідомили небезпеку війн і їхніх руйнівних наслідків, що вилилось у поняття «ніколи знову». Більшість, але не всі.

Москва, яка була агресором всю історію свого існування, загрузла в минулому та не модернізувалась ментально, залишившись осторонь решти цивілізованого світу. І заручником такого стану речей опинилися ми – українська нація та українська держава.

Програвши національно-визвольні змагання на початку 20-го століття та змінивши нацистську окупацію на радянську за наслідками Другої світової, ми логічно опинились на маргінесі світової культурно-політичної мапи та впевнено прямували до остаточного припинення свого існування, що було важливим завданням для Москви. Саме тому, після отримання юридичної незалежності Україною у 1991 році, виникнення нової гарячої фази війни між нашими державами було неминучим.

Після низки провалів спроб московської політики поглинути назад Україну за білоруським сценарієм, ймовірність прямої військової агресії ставала неминучою. Проте, після початку реальної російської військової агресії у 2014-му більшість наших співгромадян наївно сподівались, що стан замороженого конфлікту триватиме вічно та ігнорували факт, що усі заморожені конфлікти рано чи пізно переростають у гарячу фазу протистояння.

Рано чи пізно війна закінчиться перемогою України та всього цивілізованого світу. Велика небезпека, що європейські лідери та люди будуть забувати про злочини проти людяності, які чинять російські солдати на території України. У результаті почнуть лунати голоси про відміну санкцій проти Росії, особливо, якщо вдасться притягнути до кримінальної відповідальності політичне керівництво Кремля. Небезпека у тому, що неадекватний російський звір з часом може залізати свої рани і знову поповзе задовільняти свої прагнення у реваншизмі.

Саме для запобігання такого розвитку подій необхідно забезпечити винесення, можливо спеціально створеним для цієї мети міжнародним трибуналом, рішення про визнання подій Голодомору геноцидом української нації. Для того, щоби ніхто із західних еліт не мав спокуси знову зайнятись прирученням екзотичного звіра,

необхідно саме юридично, з достатньою доказовою базою, довести, що геноцид, який вчиняє сьогодні Росія, не є ексцесом сьогоднішньої влади, а є тяглою традицією тієї держави. Маючи величезний економічний потенціал світовий терорист часто використовує його як інструмент політичного тиску та виливається у біль і страждання тих, до кого ця держава може дотягнутись. [5, с.50].

Зупинитись на півдорозі у сьогоднішньому цивілізаційному зіткненні означатиме, що нова війна і злочини Москви – це лише питання часу. Пухлини на тілі Землі слід вирізати і проводити ефективну хіміотерапію, а не заліковувати аспірином.

Список використаних джерел:

1. О. Майборода. Геноцид // Політична енциклопедія. Редкол.: Ю. Левенець (голова), Ю. Шаповал (заст. голови) та ін.— К.: Парламентське видавництво, 2011.— с.136

2. Козицький Андрій. Геноцид та політика масового винищення цивільного населення у ХХ столітті (причини, особливості, наслідки). Посібник для студентів вишів рекомендований МОН, молоді та спорту України.— Львів, «Літопис».— 2012.

3. Голокост та голодомор у контексті міжнародно-правових поглядів Р. Лемкіна щодо концепції злочину геноциду / М. В. Бем // Європейські перспективи. — 2013. — № 4. — С. 175—180.

4. Пам'ять народу: геноцид в Україні голодом 1932—1933 років: Свідчення: У 2 кн. / М. Ф. Дмитрієнко // Український історичний журнал. — 2011. — № 6. — С. 220—222.

5. Протистояння особистості політиці нацистського геноциду в Україні: документальні свідчення, інтерпретації, роздуми / Ф. А. Винокурова // Архіви України. — 2001. — № 4-5(247). — С. 118—131.

ПРОБЛЕМИ ІДЕОЛОГІЇ ЛЮДИНОЦЕНТРИЗМУ В УМОВАХ РОСІЙСЬКОЇ ВОЄННОЇ АГРЕСІЇ В УКРАЇНІ

Геннадій Білоричський

к.ю.н., зав. відділом Інституту законодавчих передбачень і правової експертизи

У суспільних науках останніх десятиліть поняття людиноцентризму позначає здебільшого їхню принципову орієнтацію на вивчення ролі особистісного (людського) чинника у суспільних процесах,[1;2] «мірилом» яких є людина як самостійний, творчий суб'єкт. В основі такого підходу лежить принцип людиноцентризму, відповідно до якого людина визначається найвищою суспільною цінністю; права і свободи кожної людини та міра їх реалізації є основними критеріями успішності функціонування держави у цілому; діяльність держави має бути спрямованою на задоволення інтересів і потреб людини; держава визнається відповідальною перед людиною за характер своєї діяльності та її наслідки[3].

Цей принцип передбачає обдумане та справедливе ведення усіх людських справ; за нього істотно змінюється характер взаємодії правової сфери з політичною, економічною, воєнною та духовно-моральною сферами[4]. Зазначений принцип також указує на визнання людини, а не норми, правового припису, суспільства або держави центром правової реальності, навколо потреб та системи комунікацій якої обертається світ правових явищ. Згідно із зазначеним принципом вираження та задоволення розумних потреб людини мають виступати основним критерієм оцінки ефективності дії права та діяльності держави. Людиноцентризм також передбачає, що право вбачається не так регулятором суспільних відносин, як способом створення максимально сприятливих умов для життя людини в суспільстві[5].

Поряд із ним, людиноцентризові властива й глибока історична традиція. Адже, як було відзначено в попередньому підрозділі цього дослідження, людиноцентризм як елемент філософської думки становить її невід'ємну частину принаймні з античної доби, поступально розвиваючись в епохи Середньовіччя, Відродження, Нового та новітнього часу.

Уявлення про людину «як міру всіх речей» (згідно з давньогрецьким філософом-софістом Протагором Абдерським), трансльоване до сьогодення з античної філософії, не лише позначає співвідношення світу речей та людини, але й окреслює парадигму осмислення комплексу взаємовідносин людини і суспільства, людини і влади, людини і природи, людини і управління[6]. Усі ці відносини, як відомо, так чи інакше опосередковуються, регулюються й охороняються системою норм права. Тож природно, що людиноцентризові властивий правовий вимір, де типізуються, формалізуються й опосередковуються правом як ключовим сучасним соціальним регулятором найбільш істотні, важливі, з точки зору суспільства та його цінностей, закономірності з визначення й фіксації ролі та місця людини в суспільних відносинах, окреслених вище.

Найбільшою мірою поняття людиноцентризм пов'язане з категорією «людина правова» тобто ідеал особистості як суб'єкта права, «*homo juridicus*». Проблема суб'єкта права виявляється ключовою для розкриття феномену права та виявлення його

змісту[7]. І хоч не кожна людина реально є особою, саме «людськість» вимагає ставлення до людини з позицій права як особи[8].

Окрім самого первинного правового регулювання, як зазначає українська дослідниця Н. Пархоменко, й «ефективність удосконалення правового регулювання залежить від змісту законодавства, від відображеності у ньому об'єктивних потреб людини, захисту її прав, свобод і законних інтересів, гармонійного розвитку особи. Це ж визначається необхідністю забезпечення конституційного принципу визнання людини, її життя, здоров'я, честі і гідності, недоторканності і безпеки найвищою соціальною цінністю (ст. 3 Конституції України), людиноцентризму у праві»[9]. Таке забезпечення продиктоване не тільки новітніми тенденціями розвитку теорії права та конституційного права, а самим глобальним розвитком та демократичним облаштуванням світу на основі спільних цінностей. Поряд із цим, підвищення ролі людиноцентризму обґрунтовується необхідністю формування сучасної концепції соціально-демократичної держави та громадянського суспільства, основою якого має стати самоорганізація та самоврядування, наявність прямих і зворотних зв'язків між людиною та державою[10].

Характерно, що людиноцентризм заломлювався не лише в сфері філософії, але і призвів до появи та поширення феноменів природно-правових учень, розвитку й утвердження ідеології прав людини, а згодом – і доктрини та практики конституціоналізму[11].

Загалом, феномен людиноцентризму у праві «виступає фундаментальною основою для планування, програмування та здійснення державної політики. Європейський конституціоналізм, який визнається своєрідною інституційною та ціннісною «матрицею» для конституційного проектування та влаштування суспільних відносин в Україні, склався в якості системи, яка надає індивідам якнайширшу свободу творчого самовираження. І хоча право формально уособлює в собі лише свободу зовнішню, проте внутрішня неформальна свобода індивіда є можливою лише за умови існування зовнішньої правової свободи. Відтак, саме індивідуальна свобода уможливила розвиток всієї європейської цивілізації та європейського конституціоналізму. Завдяки індивідуальній свободі пересічній європейській протягом

кількох останніх століть добре призвичаївся керуватися у своїх повсякденних діях і вчинках певними загально визнаними правилами справедливості, а не примусом і зовнішніми командами[12]. Таке «призвичаєння», втім, охопило не одне століття правового розвитку та уможливило становлення відповідної тривалої правової традиції, підсумки вираження якої позначаються в конституційних актах мало не всіх держав Західної Європи.

Сьогодні в умовах російської воєнної агресії проти України наступив період перевірки ідеології людиноцентризму. Абсолютна більшість країн світу демонструють підтримку Україні, виступають на захист територіальної цілісності та суверенітету Української держави, засуджують жорстоке порушення прав і свобод людини і громадянина російською армією та керівництвом цієї держави, яка демонструє фактичну відмову від цих основних цінностей сучасності.

Список використаних джерел:

1. Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку держави та права в умовах євроінтеграції : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (20 травня 2016 р., м. Одеса) : у 2 т. Т. 1 / відп. ред. М. В. Афанасьєва. Одеса : Юридична література, 2016. С. 45-47.

2. Хіршін А.В. Гуманістична домінанта в сучасному праві та «антропологічний поворот» у методології його обґрунтування. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. 2013. № 1. С. 485-495.

3. Каріх І.В. Інституційно-правові засади політики національної безпеки в гуманітарній сфері : дис. ... канд. політ. наук : 21.01.01 – основи національної безпеки держави (політичні науки). Сумський державний університет; Національний інститут стратегічних досліджень. Київ, 2018. С. 86.

4. Баран А.В. Межі буття і дії позитивного права: теоретико-правовий аспект : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Національний університет «Львівська політехніка» Міністерства освіти і науки України. Львів, 2020. С. 1.

5. Гараджаєв Джейхун Ясин оглы. Конституционный Суд Азербайджанской Республики : теория и практика : дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.02. Национальный университет «Одесская юридическая академия». Одесса, 2017. С. 26.

6. Соснін О.В., Воронкова В.Г., Постол О.Є. Сучасні міжнародні системи та глобальний розвиток (соціально-політичні, соціально-економічні, соціально-антропологічні виміри) : Навчальний посібник. Київ : Центр навчальної літератури, 2015. С. 283.

7. Велика українська юридична енциклопедія. У 20-т. Т. 2. Філософія права. Харків : Право, 2017. С. 426.

8. Быстрицкий Е.К. Феномен личности : мировоззрение, культура, бытие. Киев : Наукова думка, 1991. С. 91.

9. Пархоменко Н.М. Людиноцентризм як сутність діяльності держави. Альманах права. 2017. Вип. 8. С. 32.

10. Батанов О.В. Людиноцентризм у муніципальному праві : теоретичні та прикладні аспекти. Альманах права. 2017. Вип. 8. С. 69-73.

11. Бориславська О.М. Формування європейської моделі конституціоналізму : від ідеї до конституційної системи правління. Часопис Київського університету права. 2018. № 1. С. 65-70.

12. Речицький В.В. Конституціоналізм. Коротка версія. Читанка з конституціоналізму для зацікавлених. Харків : Харківська правозахисна група, Права людини, 2014. С. 30.

ТАКТИЧНА МЕДИЦИНА У «ПРАВООЛЮДИННОМУ» ВИМІРІ: ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Радмила Гревцова,

адвокат, к.ю.н., доцент, директор Навчально-наукового центру медичного права, доцент кафедри службового та медичного права ННІ права Київського національного університету імені Тараса Шевченка

«Тактична медицина», - в умовах війни це словосполучення все частіше з'являється на шпальтах спеціалізованих видань і лунає у публічному просторі. Що це? Яке місце тактична медицина посідає у Воєнно-медичній доктрині України? Чи вписалася вона у вітчизняний правовий ландшафт? Які виклики «праволоудинного» характеру виникають під час надання тактичної медичної допомоги? І які відповіді має запропонувати право?

Тактичну медицину визначають як екстрену медичну допомогу, що надається на полі бою або під час антитерористичних чи поліцейських операцій [1]. Ключовою особливістю тактичної медицини є надання допомоги у вкрай несприятливих умовах – під ворожим вогнем, за наявності обмеженого медичного обладнання (виробів), мінливих строків медичної евакуації, за необхідності враховувати тактичні міркування тощо [2, с. 3]. Це не може не впливати на коло осіб, яким надається така допомога; осіб, які можуть її надавати; та на обсяг тактичної медичної допомоги.

Слід розрізняти *екстрену медичну допомогу, що надається постраждалим внаслідок надзвичайних станів (цивільну тактичну медицину)*, та *військову тактичну медицину*, адже існує ціла низка відмінностей між наданням допомоги в умовах бойових дій та під час надзвичайної ситуації з високим рівнем загрози. Серед таких відмінностей - популяція постраждалих, базовий рівень здоров'я населення, модель поранення, можливе постійне вживання ліків постраждалим та інші [3].

Внаслідок збройної агресії російської федерації проти України, особливо з початком широкомасштабної війни, розв'язаної російською федерацією, збільшилася потреба в тактичній допомозі в умовах ведення бойових дій, спрямованих на відсіч агресору. Відтак військова тактична медицина опинилася у фокусі уваги. У разі належного надання тактичної допомоги можна запобігти смертям багатьох поранених. Зарубіжний досвід, зокрема досвід війни в Іраку та Афганістані, свідчить про те, що від

9 до 25 % загиблих військовослужбовців можна було би врятувати, якби вони отримали своєчасну та якісну допомогу на полі бою [4, с. 3]. І за кожною цифрою – людські життя.

Як слушно зазначають фахівці, на відміну від цивільної медицини, тактична медицина – «це не просто певний алгоритм дій, це ще і тактична складова. Це розуміння загальної картини поля бою та розмежування різних дій на різних етапах бою або в різних його частинах» (В. Шищук, С. Редько, М. Ляпа, 2016) [5, с. 46].

В основу таких дій покладені настанови Tactical Combat Casualty Care, або ТССС (Тактична допомога пораненим у бою) для немедичного та медичного персоналу, які застосовуються в країнах – членах НАТО [6, 7]. На настановах ТССС ґрунтуються затверджені стандарти і протоколи, відповідно до яких проводиться підготовка та перепідготовка військово-медичних працівників та підготовка персоналу Збройних Сил України та інших складових Сил оборони України з питань тактичної медицини [8, с. 168]. Під час застосування принципів та алгоритмів, передбачених такими стандартами і протоколами, виникає широкий спектр «праволюдських» питань.

Тактична медицина передбачає «чіткий поділ обсягу домедичної допомоги в залежності від сектору поля бою» [9, с. 49]. Особливо рел'єфно «праволюдські» питання проявляються під час надання тактичної допомоги у *секторі обстрілу*, коли і поранений, і рятувальник знаходяться під ворожим вогнем, а також у зв'язку з *медичним сортуванням (тріажем)*.

Як зазначається у Стандарті підготовки І-СТ-3, затвердженому наказом Центру оперативних стандартів і методики підготовки ЗСУ від 26.02.2015 р. №17, «домедичну допомогу в секторі обстрілу надають тільки за наказом командира, оскільки основним пріоритетом у бою є виконання бойового завдання» [9, с. 50], а «транспортувати пораненого із сектору обстрілу слід тільки в тому разі, коли дозволяє тактична ситуація» [9, 51].

Для цивільної особи це може видатися дещо незвичним, однак йдеться про надання допомоги в умовах бойових дій, тож такі вимоги є цілком виправданими. Водночас **слід вжити додаткових заходів, спрямованих на поліпшення забезпечення прав людини (зокрема, бійців Сил оборони України) в умовах бойових дій, стан якого значною мірою залежить від стану нормативно-правового**

забезпечення надання тактичної медичної допомоги. Якими ж мають бути ці заходи? Розглянемо деякі з них, враховуючи формат тез доповіді.

Належне надання тактичної допомоги можливе лише у разі визначеності та розуміння ролей осіб, що задіяні в її наданні або пов'язані з ним, а також функцій та завдань таких осіб.

Відповідно до стандартів НАТО, тактична допомога на полі бою надається:

- «- в порядку самодопомоги самим пораненим;
- в порядку взаємодопомоги іншим бійцем;
- бійцем-рятувальником (санітар в ЗСУ);
- парамедиком (санінструктор роти в ЗСУ)» [5, с. 43].

Існує потреба в подальшому удосконаленні переліку посад військовослужбовців, удосконаленні нормативно-правового визначення ролей немедичного та медичного персоналу та визначення функціональних обов'язків відповідних військовослужбовців.

Стандарт підготовки І-СТ-3 передбачає, що підготовку з тактичної медицини проходять усі військовослужбовці; така підготовка є складовою індивідуальної підготовки кожного військовослужбовця [9, с. 6]. Від рівня підготовки з питань тактичної медицини нерідко залежить життя і здоров'я військовослужбовця та його побратимів і посестр, тож дедалі актуальнішим стає питання удосконалення нормативно-правового забезпечення оцінки якості такої підготовки та правових наслідків, які настають для військовослужбовця, його інструкторів та командирів у разі неналежної якості підготовки чи її оцінювання.

На полі бою пріоритетом є виконання бойових завдань, а відтак стан фізичного та психічного здоров'я бійців має бути таким, що дозволяє їм виконувати відповідні завдання, а у разі поранення залишає достатньо шансів вижити. Зазначене пріоритезує питання про неухильне дотримання вимог Положення про військово-лікарську експертизу в Збройних Силах України, затвердженого Наказом Міністра оборони України від 14.08.2008 № 402 (із змінами), про відповідальність за порушення таких вимог, а також про перегляд Розкладу хвороб, станів та фізичних вад, що визначають ступінь придатності до військової служби [10].

Складним викликом є відповідальність військових медиків і особливо бійців-

немедиків за неналежне надання тактичної допомоги. Як справедливо зазначається в Адаптованій настанові «Тактична екстрена медична допомога», «цивільні медики виконують свої обов'язки під контролем держави і місцевих органів управління в межах затверджених протоколів і підлягають відповідальності за халатність і бездіяльність, що у військових часто є відсутнім». Це питання потребує подальшого дослідження і законодавчого вирішення.

I, нарешті, ключовим питанням є інтеграція медичного забезпечення Збройних сил України в єдиний медичний простір, яка відповідно до Воєнно-медичної доктрини України має відбуватися із збереженням організаційної самостійності системи медичного забезпечення військ [11]. Інтеграція медичного забезпечення ЗСУ з системою охорони здоров'я цивільного населення дозволить використати напрацювання військової, зокрема тактичної медицини для врятування життя і здоров'я військовослужбовців, і цивільної медицини для відновлення їхнього здоров'я, що має сприяти підвищенню рівня забезпеченості прав людини на життя і здоров'я в період дії правового режиму воєнного стану.

Список використаних джерел:

1. Tactical medicine. (n.d.) *Medical Dictionary*. (2009), URL: <https://medical-dictionary.thefreedictionary.com/tactical+medicine>.
2. Frank K. Butler, Jr., MC USN, John Hagmann, MC USA, E. George Butler, MC USN, Tactical Combat Casualty Care in Special Operations, *Military Medicine*, Volume 161, Issue suppl_1, August 1996, Pages 3–16, URL: https://doi.org/10.1093/milmed/161.suppl_1.3.
3. Адаптована настанова. Тактична екстрена медична допомога: Настанова. КН 2016-612, 21.06.2016. URL: <https://www.dec.gov.ua>.
4. Методичні вказівки до практичного заняття з теми «Тактична допомога пораненим на полі бою» з дисципліни «Медичний захист військ» / укладачі: Ю. В. Шкатула, Ю. О. Бадіон. – Суми : Сумський державний університет, 2019. – 29 с.
5. Шищук В.Д. Тактична медицина: навчальний посібник / В. Д. Шищук, С. І. Редько, М. М. Ляпа. – Суми : ТОВ «ВПП «Фабрика друку», 2016. – 176 с.
6. TCCC Combat Lifesaver (TCC CLS). NAEMT. 2021. URL: <https://www.naemt.org/education/naemt-tccc/tccc-cls-guidelines-and-curriculum>.
7. TCCC. NAEMT. 2021. URL: <https://www.naemt.org/education/naemt-tccc/tccc-mp-guidelines-and-curriculum>.
8. Інформація про виконання заходів Річної національної програми під егідою Комісії Україна – НАТО на 2021 рік станом на 30 червня 2021 року. Сформовано на основі звітної інформації державних органів, залучених до виконання Річної національної програми під егідою Комісії Україна – НАТО на 2021 рік. К., 2021. URL: <https://nazk.gov.ua/wp-content/uploads/2021/09/Zvedenatablytsya.pdf>.
9. Стандарт підготовки І-СТ-3 (видання 2): підготовка військовослужбовця з тактичної медицини. – К. : «МП Леся», 2015. – 148 с.

10. Про військово-лікарську експертизу в Збройних Силах України: Положення. Затверджене Наказом Міністра оборони України від 14.08.2008 № 402. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1109-08#n1523>.

11. Воєнно-медична доктрина України: Доктрина. Затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 31 жовтня 2018 р. № 910. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/910-2018-%D0%BF#Text>.

КОРУПЦІЯ І ВІЙНА: ІСТОРІЯ І СУЧАСНІ СТРАТЕГІЇ

Світлана Задерейко,

к.ю.н., ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»

Феномен корупції на війні має таку саму давню історію, як і війна. Вже в епоху Стародавнього світу однією з постійних проблем правителя було запобігання підкупу своїх воєначальників. При цьому характер державного устрою особливо не впливав на «підкупність» чи «непідкупність» командирів. Ворожі гроші охоче брали як у деспотичних держав Сходу, так і в демократичних грецьких полісах та Римі. До речі, саме в Римі в період пізньої Республіки ця проблема набула настільки системного характеру, що держава виявилася неспроможною повноцінно вести війну. Подальша історія суспільства не принесла радикальних змін. Навіть під час світових війн, коли на кону стояло саме існування держав, знаходилося місце корупції. Паралельно з цим точилася безперервна боротьба з частими зловживаннями владою, яка набула особливо великих масштабів під час Першої світової війни. Слід зазначити, що у ряді випадків саме реальний бойовий досвід виявлявся дієвою «протиотрутою» проти підкупу, розтрат і присвоєння майна. Аж до того, що на ключові місця в тил і поруч із фронтом доводилося призначати офіцерів із бойовим досвідом, хоча постійно відчувалася їх недостача на фронті [1, с. 97].

Новітня історія війн та військових конфліктів дає ще більше матеріалу про місце та роль корупції у сучасній війні. Тут явно простежується національно-культурний фактор щодо успішності застосування «корупційної зброї». Для ряду країн взагалі досить важко застосовувати поняття «корупції» для позначення практики підкупу командирів.

Як приклад розглянемо війну в Афганістані після подій 11 вересня 2001 р. Згідно з фактами, наведеними у гучній книзі Боба Вудворда «Буш на війні», головні чини військового кабінету США чітко усвідомлювали, що Афганістан був світом, «у якому немає постійної, навіть напівпостійної лояльності» [2, с. 218]. Польові командири йшли за грошима та перемогою. Тому ці фактори необхідно було пов'язувати, щоб вони взаємно доповнювали один одного [2, с. 218]. Вторгнення в цю країну почалося із прибуття туди групи офіцерів ЦРУ на чолі з досвідченим оперативником Gary, який привіз велику металеву валіза з трьома мільйонами доларів; грошима він міг розпоряджатися на свій розсуд [2, с. 120]. Подібна практика була зовсім не новою і застосовувалася ще в період холодної війни. Агенти ЦРУ та інших спецслужб з обох боків «залізної завіси» постійно підкуповували або утримували на «зарплаті» ті чи інші ключові постаті у театрі «холодних» військових дій, що цікавить їх. Однак у 2001 р. фінансова сторона операції проти «Талібану» та «Аль-Каїди», заборонених терористичних організацій, набула системного характеру.

Ще 1995 р. у США була розроблена і згодом випробувана - в 1999 р. в Югославії в рамках операції «Союзна сила» - концепція «операцій на основі ефектів» (effects-based operations). Її автор – Джон Уорден (нар. 1943), полковник США. У статті «Ворог як система» Уорден висуває новий погляд на планування та ведення сучасних бойових дій. На його думку, «як стратеги та митці операцій ми повинні позбавитися ідеї про те, що головною особливістю війни є зіткнення збройних сил» [3, с. 42]. Основною метою військової операції стає зміна «системи» противника: «На стратегічному рівні ми досягаємо наших цілей шляхом внесення таких змін до однієї чи кількох частин фізичної системи противника, що ворог вирішує прийняти наші цілі, чи ми зробимо фізично неможливим йому протистояти нам. Останнє ми називаємо стратегічним паралічем» [3, с. 43].

Для опису ворога як системи Уорден розробляє модель п'яти концентричних кілець, що уособлює різні рівні реального існування супротивника у фізичному світі. Зазначена модель має чотири основні компоненти: центральне керівництво, органічну складову (основа економіки, наприклад промислове виробництво або головні сільськогосподарські угіддя), інфраструктуру та населення. Крім того, є і

п'ятий компонент, який захищає систему від зовнішньої загрози або деградації. [3, с. 46]. У цьому загальна складність системи відіграє велику роль. Чим складніша система, тим більш складне її обслуговування і тим ймовірніше, що вливання енергії у певних місцях прискорить природний рух системи до безладного стану або навіть до хаосу [3, с. 46]. У цій концепції важливим елементом є поняття «центру тяжіння»: Уорден підкреслює, що «кожна держава та кожна військова організація будуть мати унікальний набір центрів тяжіння чи вразливості» [3, с. 49]. Головна проблема полягає в тому, щоб отримати та проаналізувати інформацію про ці ключові точки системи супротивника.

У Сомалі була реалізована, вже можна сказати стандартна, логіка стратегії підкупу – серед усієї строкатості місцевих сил були обрані ті польові командири, які в даний час воювали проти ісламістів. В принципі, було не важливо, підтримують вони чи ні перехідний федеральний уряд Сомалі, який був у той період, по суті, єдиним органом влади, визнаним міжнародною спільнотою. Ситуативність вибору доходила до того, що до альянсу увійшли навіть ті польові командири, які у 1993 р. боролися з американцями та миротворцями інших країн у ході так званої «Першої битви за Могадішо» [4]. Тоді загинуло 18 американських солдатів, що стало приводом для швидкого виведення з країни контингенту США та провалу всієї миротворчої діяльності. Створення альянсу, який в основному виступив на підтримку перехідного федерального уряду, що призвело навесні-влітку 2006 р. до запеклих боїв, які були названі «Друга битва за Могадішо». У результаті проурядові сили були розгромлені, втратили важке озброєння і або відступили, або перейшли на бік ісламістів. Останні ж отримали контроль над столицею і почали творити свою державність. Варто детальніше розглянути причини невдачі стратегії підкупу, що так добре себе зарекомендувала в інших місцях.

Якщо порівнювати рівень корумпованості афганського і сомалійських суспільств з погляду західної раціональності, то результати будуть практично однаковими. Так, наприклад, за даними організації Transparency International, Сомалі є світовим лідером за рівнем корупції практично з моменту першого включення до списку країн, для яких підраховувався Індекс сприйняття корупції, в 2007 р. Афганістан займає трохи вищу

позицію в цьому списку, але все одно міцно входить до топ-10 найкорумпованіших країн світу. Тобто умови реалізації стратегії підкупу в обох країнах мають бути приблизно однаковими, але результат виявився зовсім різним. Ми далекі від думки, що у Сомалі «купили не тих хлопців». До альянсу увійшли всі найбільш значущі на той момент польові командири, яких можна було залучити до війни проти ісламістів. Причина провалу лежить дещо глибше.

Для України проблема корупції на сьогоднішній день є досить болючою. І проблема не в тому, що в Україні якась аномальна корупція. Проблема в тому, що через слабкі інституції і відсутність правосуддя як такого, корупція розповсюдилася у всі сфери держави.

Що стосується корупції в Україні в період воєнного стану, то в українській оборонній сфері вона має свої запобіжники. У воюючій країні з обмеженими ресурсами неможливо красти абсолютно все. Це відразу стане відомо. Корупція в нашій оборонній галузі зводиться до лобізму окремих виробників і постачальників. Вигадування всіляких схем проведення формальних тендерів. І створення передумов закупівлі чогось значно дорожче, ніж це можна купити. Це не той рівень корупції, який може зробити військо небоєздатним. Але він все одно негативно впливає на якість техніки і оснащення. Врешті – на кількість всього, що є у ЗСУ. Бо за ті ж гроші можна було б купити іще щось для забезпечення наших військових.

Підводячи підсумок, варто зазначити, що в окремих сферах українська корупція не є на стільки впливовою, як про це говорять наші вороги і союзники. Вона майже не впливає на виборчий процес в Україні і відповідність демократичним принципам. Вона не впливає надто сильно на обороноздатність країни. Вона зникає в сфері адміністративних послуг, де держава впроваджує онлайн рішення.

Але корупція все ще має визначальний вплив на правосуддя, роботу правоохоронних інституцій, розпорядження державним майном, управління державними компаніями, державне регулювання тощо.

Україна завдяки мужності і відвазі своїх найкращих воїнів безперечно отримає від світу великий кредит довіри. І хочеться сподіватися на те, щоб цей кредит підняв нашу державу на найвищі світові сходинки.

Список використаних джерел:

1. Луцьков О.С. 2016. Філософський аналіз теорії та практики боротьби з корупцією в армії наприкінці XIX – на початку XX ст. Актуальні проблеми наукового забезпечення державної політики у сфері протидії корупції: зб. тр. за підсумками Наук. конф. з міжнар. участю / відп. ред. В.М. Руденко. 2016. С. 90-102.
2. Woodward B. Bush at War. New York : Simon & Schuster. 2002. 376 p.
3. Warden J. Enemy as a System. *Airpower Journal*. Vol. 9, № 1. 1995. P. 40-55.
4. Wax E., DeYoung K. 2006. U.S. Secretly Backing Warlords in Somalia, May, 16. URL: http://www.washingtonpost.com/wpdyn/content/article/2006/05/16/AR2006051601625_pf.html (дата звернення: 23.06.2022)

ЗВІРСТВА ЯК ОЗНАКА СОЦІАЛЬНОЇ ДЕВІАЦІЇ: ІЗ ДОСВІДУ РОСІЙСЬКОГО АВТОРИТАРИЗМУ

Петро Захарченко,

*д.ю.н., професор кафедри теорії та історії права та держави Інституту права
Київського національного університету імені Тараса Шевченка*

Історія звірств (звірство-надзвичайна жорстокість, лють) московської орди сягає глибокої давнини. Почасти, складається стійке враження, що девіантна поведінка сусіднього з нами народу укорінена у його генетичному коді. Вони інші, і нам це нарешті треба усвідомити. На такий висновок наштовхують ціла низка свідчень та історичних фактів, які потребують публічного розголосу.

Чи не першу відомість у цьому переліку надає руський літописець Нестор, перу якому належить життєпис «Повість минулих літ». Із почуття політичної коректності абзац, що нижче зачитую, рідко використовувався в історіографії, але він промовисто свідчить про сприйняття київським літописцем пращурів наших північних сусідів як, м'яко кажучи, племен, далеких від цивілізації: «А радимичі, і в'ятичі, і сіверяни один обичай мали: жили вони в лісі, як ото *всякий звір*, їли все нечисте, і срамослів'я [було] в них перед батьками і перед невістками. Сей же обичай держали і кривичі (Авт. - розселялися між Полоцьком і Смоленськом), й інші погани, не відаючи закону божого, бо творили вони самі собі закон» [1].

На істотних цивілізаційних відмінностях між нашими пращурами і автохтонами сучасної європейської частини Росії згодився наголосити знаний історик радянської доби, Герой соціалістичної праці, академік Б. Рибаків. Порівнюючи соціальний та економічний стан розвитку Півночі і Півдня Русі (Авт. – Наддніпрянина), без сумніву,

російський патріот змушений був констатувати: «Смоленська, полоцька, новгородська, ростовська північ такого багатого спадку не отримали й розвивалися набагато повільніше. Навіть у XII ст., коли південь і північ багато в чому вже зрівнялися, лісні сусіди жителів півдня все ще викликали у них іронічні характеристики «звіринського» способу життя північних лісних племен» [2, с. 180].

А хіба не звірячими інстинктами керувався суздальський князь Андрій Боголюбський, нищачи під корінь Київ у 1169 р.. А Іван Грозний, котрий словами «жаловати есмя своих холопей вольны, а и казнить вольны же», у протизаконний спосіб визначив своє право позбавляти життя людей. Ось лише один факт: «В 1570-м несколько сотен представителей новгородской знати были утоплены в реке. Иногда перед этим царь приказывал поджигать людей специальным горючим веществом, а затем привязывать к саням и пускать лошадей вскачь. После этого, как правило, с моста в реку сбрасывали жён и детей несчастных. Женщинам связывали сзади руки с ногами, а детей привязывали к матерям. Спасти не удавалось никому: после совершения зверства опричники, плавающие в лодках по реке, добывали баграми тех, кто пытался спастись» [3].

Красномовними словами характеризує засновника російської імперії Петра I класик російської літератури кінця XIX початку XX ст. Л. Толстой, який за критику підтримки церквою загарбницьких війн царської росії, у 1901 р. був підданий анафемі і до нині московським православ'ям не реабілітований. Ця цитата міститься у виданні повного зібрання творів Л. Толстого 1936 р. : «С Петра I начинаются особенно поразительные и особенно близкие и понятные нам ужасы русской истории. Беснующийся, пьяный, сгнивший от сифилиса зверь 1/4 столетия губит людей, казнит, жжет, закапывает живых в землю, заточает жену, распутничает, мужеложествует, пьянствует, сам, забавляясь, рубит головы, кощунствует, ездит с подобием креста из чубуков в виде детородных членов и подобиями Евангелий - ящиком с водкой славить Христа, т. е. ругаться над верою, коронує бл@дь свою и своего любовника, разоряет Россию и казнит сына и умирает от сифилиса, и не только не поминают его злодейств, но до сих пор не перестают восхваления доблестей этого чудовища, и нет конца всякого рода памятников ему» [4]. Прояви крайньої жорсткості засновника Російської імперії не

лише не бентежать сьогоднішнього очільника РФ В. Путіна, який відверто вбачає в ньому взірець розбудови держави агресивного авторитарного типу, а й на публічному рівні визнає себе його послідовником [5].

Про «червоний терор» В. Ульянова-Леніна і Великий терор Й. Сталіна говорити не має потреби, адже факти про це масово поширені в українській, російській, європейській історичній науці кінця ХХ початку ХХІ ст.ст. Щоправда, нинішнє покоління російських істориків у кращому разі намагається про це не говорити. Їхні висновки для суспільства не мають значення, коли моду в сфері історичних досліджень диктує в Росії її нинішній очільник держави, який тужиться і за нас писати історію України.

Найменш вивченим, а, відтак, і найбільш табуйованими звірствами в історичній науці сусідньої країни є звірства, здійснені червоноармійцями на території східноєвропейських держав і Німеччині під час Другої світової війни, у тому числі й стосовно власних громадян, насильно вивезених нацистськими окупантами. Такі злочини не мають жодної мотивації. Якщо звірства Червоної армії вчинялися на території нацистської Німеччини проти її громадян навесні 1945 р., то військово-політичне керівництво країни, а згодом історики наголошували на бажанні помститися німцям і німкеням за вчинені нацистами злочини на окупованих землях радянського Союзу. Мотивація звірств у нижче описаному випадку, що знайшов своє відображення в часописі «Воля народа» від 24 січня 1945 р., взагалі відсутня. Мова йде про те, що 20-го січня 1945 р. танкова розвідка радянської армії увірвалася в селище Круппа-Мюле (Верхня Сілезія, нині це адміністративний центр Польщі, у гміні Крупський Млин Тарногурського повіту Сілезького воєводства). Увійшовши в селище, танки, в кількості близько десяти машин, відкрили вогонь по домівках місцевих жителів і почали розстрілювати тих, хто намагався врятувати життя втечею. Продовжуючи рух, радянські танки опинилися на території розташованого в Круппа-Мюле табору російських і українських робітників, насильно вивезених на роботи. У цьому ж таборі проживало велике число евакуйованих жителів з українських областей радянського Союзу. В одному з танків відкрився люк. У ньому з'явився командир. Не виходячи з танка, він наказав усім, що проживають в таборі, зібратися у дворі. Коли більшість, що

жила в таборі, переважно дівчата і жінки, в тому числі старі і евакуйовані діти, зібралися, танки несподівано відкрили по них вогонь з кулеметів. Тих, що кинулися втікати, танки почали переслідувати і давити гусеницями. Протягом декількох хвилин було знищено кілька сотень людей. Потім танкова розвідка повернула і відійшла до своїх військ.

Кореспондент пише, що після трагічних подій, він встиг поспілкуватися з двома свідками страшного злочину в Круппа-Мюле, українцем Василем Чишком і його дружиною Наталею. «Говорити з ними важко, - зазначав журналіст, - вони настільки вражені тим, що сталося, що і тут, в безпеці, судорожно тримаються один за одного і сидять в мовчазному заціпенінні. За час війни я бачив багато страждань і болю. Але такого горя, як у Василя Чишка, я не бачив. У нього під гусеницями радянських танків загинула дванадцятирічна донька. Круппа-Мюле – це навіть не Вінниця і не Катинь. У Вінницьких братських могилах знайдені були жертви, розстріляні за вироком НКВС, як «вороги радянського народу». Була хоч якась подоба звинувачення. У катинських могилах були зариті представники іншої держави, яких більшовики вважали своїми споконвічними ворогами. Незбагненні для всякої цивілізованої людини злочини в Вінниці і Катині мали все ж якесь своє диявольське обґрунтування: більшовизм знищував беззбройних, беззахисних, ні в чому не винних людей, але тих, які належали, на переконання чекістів, до «ворожої категорії». Злочин в Круппа-Мюле страшніший, йому не можна знайти жодного пояснення. Чому ж командир танку, впритул зустрівшись зі своїми співвітчизниками, яких ще так недавно більшовицька пропаганда оплакувала, як жертв німецького свавілля, чому цей радянський танкіст кинувся до кулемета, а не до «звільненого брата», який стояв перед ним? Нелюди чули рідні голоси, благаючи про пощаду. Кати бачили розгублених жінок і дітей, що плачуть, своїх по крові і по батьківщині. І давили їх гусеницями танків. Що це? Помста? Але мстяться тому, хто в чомусь винен. У чому ж була вина німецьких бабусь, нещасних дівчат, п'ятнадцятирічних діточок? Що рухало рукою червоноармійця, коли він випускав кулеметну чергу по беззахисних дітях? Ні, «братолюбна» пропаганда виявилася ні до чого. Цією пропагандою обманювали наївних і довірливих людей.... Але червоноармійців ведуть в бій не красиві гасла. Червоноармійцям давно вже не говорять:

«На тебе чекають твої брати». Навпаки, їм всіляко доводять, що тепер навколо них – одні вороги» [6]. Чи не схожі невмотивовані звірства чинили і, впевнений, продовжують творити російські окупанти в Київській, Чернігівській, Запорізькій областях України?

Невизнання фактів учинення масштабних звірств червоною армією у ході Другої світової війни, як і нині, є усталеною методологічною засадою політичного керівництва сучасної Росії. Варто лише навести приклад історичних праць британського дослідника Ентоні Бівора, що набув світової популярності після виходу таких робіт як «Сталинград», «Вторая Мировая война» и «Падение Берлина. 1945». Усі роботи були перекладені російською мовою, а остання, видана в період «раннього Путіна» (2002 р.), широко розповсюджена в бібліотеках Росії. Примітно, що у ній на підставі документальних матеріалів та мемуарів потерпілих автор на кількох сторінках описав факти групових зґвалтувань, здійснених червоноармійцями стосовно німецьких дівчат, жінок, людей старшого покоління. Коли влада в Росії набула яскравих рис авторитаризму та розв'язала загарбницьку війну в Україні, у 2015 р. управління освіти Свердловської області РФ видало розпорядження вилучити усі книги Е. Бівора, адже, мовляв, вони «пропагують стереотипи, що сформувалися в часи Третього Рейхе» [7]. Учений із світовим ім'ям, фактично, був зарахований до числа нацистів.

Вважаю, російська республіка, що офіційно визнала себе правонаступницею СРСР, звірства якого на окупованих територіях в період Другої Світової війни так і не були системно засуджені, є водночас і його спадкоємицею у військових злочинах. Відсутність системної юридичної оцінки радянських злочинів з боку країн переможниць у Другій Світовій війні стали, серед іншого, основою для вирощування в сучасній Російській Федерації уявлення про абсолютну праведність власної історії та відкрила шлях для виявлення в «усій красі» соціальної девіації російського агресора в Україні нині.

Список використаних джерел:

1. Повість минулих літ : Джерело: <http://ukrclassic.com.ua/katalog/usna-narodna-tvorchist-ta-davnya-ukrajinska-literatura/1877-povist-minulikh-lit-povnij-variant-tekstu?start=1> Бібліотека української літератури © ukrclassic.com.ua. (дата звернення: 02.07.2022).
2. Україна: хронологія розвитку: у 6-т. К.: Кріон, 2009. Т.2. 698 с.
3. Пять зверств Ивана Грозного. <https://diletant.media/articles/45264175/>. (дата звернення: 02.07.2022).

4. Какими словами Лев Толстой Петра Первого ругал. https://pikabu.ru/story/kakimi_slovami_lev_tolstoy_petra_pervogo_rugal_7613951 (дата звернення: 02.07.2022).

5. Путин: Петр I «возвращал» земли, нам выпала та же доля. [www.youtube.com > watch](http://www.youtube.com/watch). (дата звернення: 02.07.2022).

6. Звірства радянської армії . [prosvit.in.ua > history > the-brutality-of-the-soviet-army](http://prosvit.in.ua/history/the-brutality-of-the-soviet-army). (дата звернення: 02.07.2022).

7. В Свердловской области изымают книги фонда Сороса. <https://colonelcassad.livejournal.com/2323906.html>. (дата звернення: 04.07.2022).

РЕАЛЬНИЙ ЗАХИСТ КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРАВ ВЛАСНОСТІ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ НА ЗЕМЛЮ ТА ЇЇ ПРИРОДНІ РЕСУРСИ – ОСНОВНЕ НАЦІОНАЛЬНЕ БАГАТСТВО: – КЛЮЧ ДО ПЕРЕМОГИ...

Олександр Ковалів,

*д.е.н., головний науковий співробітник, Інститут агроекології і
природокористування НААН України*

Оскільки, майже всі сфери життєдіяльності людини пов'язані з процесом природокористування, остаточна перемога над російською воєнною агресією та повноцінний захист фундаментальних прав людини в Україні можливі – лише за умов подолання, не тільки чинників зовнішньої агресії, але й ліквідації внутрішньої корумпованої монопольно-олігархічної антиукраїнської діяльності стосовно землі та її природних ресурсів – основного національного багатства, що де-юре перебуває під особливою охороною держави [1].

Нами доведено [2], що де-факто органи законодавчої і виконавчої влади, при «лояльності» – судової влади, включно із Конституційним судом України впродовж понад чверть століття (особливо, – з моменту прийняття Конституції України) нівелюють чинні земельні норми Основного Закону України і не забезпечують розроблення та прийняття адекватних, однозначних і дієвих законів та інших нормативних актів, які б дозволили впроваджувати унікальні конституційні «земельні» імперативи в реальне життя.

Саме така бездіяльність (антиконституційна позиція), за мовчазної згоди переважної більшості вчених і педагогів, а відтак й їхніх учнів, особливо правників, які нуртують в усіх гілках органів державної влади (законодавча, виконавча, судова) і місцевого самоврядування, сприяє корумпованим олігархічним та антиукраїнським

кланам самовільно експлуатувати землю та її природні ресурси (всі категорії землі) як головний капітал нації. Внаслідок цього прогресивно погіршується, не лише стан природних об'єктів та рівень життя переважної більшості громадян України, але й руйнується державотворення та основи національної безпеки України [3].

Насправді, здобуття суверенітету почалось досить сміливо – в напрямку побудови Українським народом незалежної держави – на «власній землі»...

В Деклярації про державний суверенітет України від 16 липня 1990 року № 55–ХІІ, серед іншого, було проголошено, що народ України має виключне право на володіння, користування і розпорядження національним багатством України. Земля, її надра, повітряний простір, водні та інші природні ресурси, які знаходяться в межах території Української РСР, природні ресурси її континентального шельфу та виключної (морської) економічної зони (*стисло «земля та її природні ресурси», або «земля»*), весь економічний і науково-технічний потенціал, що створений на території України, є власністю її народу, матеріальною основою суверенітету Республіки і використовуються з метою забезпечення матеріальних і духовних потреб її громадян.

У зв'язку з прийняттям Деклярації про державний суверенітет України, Верховна Рада Українська РСР законом Українська РСР від 24 жовтня 1990 року «Про зміни і доповнення Конституції (Основного Закону) Української РСР» припинила дію глави 2 «Економічна система», в якій нормувалися земельні відносини, – до прийняття нової Конституції Української РСР.

На основі земельних норм Деклярації про державний суверенітет України, 18 грудня 1990 року було прийнято Земельний кодекс УРСР, який введено в дію з 15 березня 1991 року.

Водночас вимагалось прийняття нової Конституції України, укріпивши в ній чинний земельний алгоритм визначений Деклярацією про державний суверенітет України, провести делімітацію і демаркацію кордону; поіменно реєстрацію всіх громадян України – як засновників держави і співвласників землі та її природних ресурсів (природні об'єкти) – основного національного багатства; здійснити їх опис і класифікацію; облікувати і взяти на баланс власника (Українського народу – всіх громадян України) всі природні ресурси, забезпечуючи повноцінно функціонуючі

загальнонаціональні геоінформаційну, кадастрову і реєстраційну системи. Для цього мала бути створена відповідна позавідомча Національна земельна установа, на кшталт Національного банку України, як інститут і особливий центральний орган державного управління в сфері земельних відносин і природокористування [2].

Щоб не допустити становлення незалежної і суверенної України, випереджаючи прийняття нової Конституції України, прокомуністична більшість Верховної Ради України, в супереч Декларації про державний суверенітет України і Акту проголошення незалежності України, схвалених 1 грудня 1991 року на Всеукраїнському референдумі, прийняла 30 січня 1992 року закон України «Про форми власності на землю», чим **було розчленовано** (за відомим принципом «розділяй і володарюй») **декларовані цілісно-сукупні природні об'єкти** (землю та її природні ресурси) права власності Українського народу – **на три форми власності** в такий спосіб: «1. Запровадити в Україні поряд з державною - колективну і приватну форми власності на землю; 2. Встановити, що власність на землю в Україні має такі форми: державна, колективна, приватна. Всі форми власності є рівноправними».

На цій анти декларативній основі були внесені зміни до Земельного кодексу УРСР (від 18 грудня 1990 р.), прийнявши його в новій редакції (*Закон № 2196-ХІІ від 13 березня 1992 р.*). За відсутності Конституції України, з цього кодексу було **протиправно вилучено**, згадку про чинні земельні норми Декларації про державний суверенітет України і, навіть, про саму Декларацію.

Таким чином, в поза конституційний (декларативний) спосіб, розуміння і сутність задекларованих земельних відносин й природокористування, а також самий процес здійснюваної земельної реформи **було перекручено і звужено, до земельно-аграрних трансформацій** на основі колективної власності на землю, **позбавляючи права власності** всіх громадян України на землю як на природні ресурси (всіх категорій землі), які повноправно стали абсолютною власністю Українського народу (всіх громадян).

Гальмуючи ухвалення нової Конституції України, з метою прискорення повсюдної колективізації земель (понад 60 відсотків території держави), було першочергово видано новим главою держави – Указ «Про невідкладні заходи щодо

прискорення земельної реформи у сфері сільськогосподарського виробництва» від 10 листопада 1994 року № 666, немовби, – для рівноправного розвитку різних форм власності та господарювання на землі. Ця «пастка» супроводжувалася, на перший погляд, буцімто правильним гаслом як центральним аргументом даного указу «Земля повинна належати тим, хто її обробляє!» – а також твердженням про те, що «право на земельну частку (пай) може бути об'єктом купівлі-продажу, дарування, міни, успадкування, застави».

Щоб завершити цю «підступну справу», не випускаючи на «волю» більш свідомих селян і пролонгуючи ухвалення Конституції України – ще на рік (*Конституційний договір між парламентом і президентом від 8 червня 1995 року*), було видано черговий Указ Президента України «Про порядок паювання земель, переданих у колективну власність сільськогосподарським підприємствам і організаціям» від 8 серпня 1995 р. № 720/95. **Нажаль**, на такій базі **продовжується так звана «земельно-аграрна реформа» – й дотепер...**

На щастя, прагнучи утвердити економічно сильну, суверенну і незалежну, демократичну, соціальну, правову, унітарну державу в межах цілісного і недоторканного існуючого кордону України, **українська національна еліта 28 червня 1996 року повторно** (*керуючись нормою Декларації про державний суверенітет*) **задекларувала модифікований унікальний земельний алгоритм найвищого конституційного права** (*із механізмами та методами можливого управління й реалізації такого права*) – **абсолютної власності** (володіння, користування і розпорядження) **Українського народу** (всіх громадян як загальнонаціонального суб'єкта) **на землю та її природні ресурси** (надра, ґрунти, ліси, водні, енергетичні та інші ресурси) **як на природні об'єкти** (стисло «земля») – **основне національне багатство**, що перебуває (*має перебувати*) під особливою охороною держави (*перші частини ст. 13 і 14 КУ*).

Таким чином, Український народ як носій суверенітету та єдине джерело влади в Україні – є **де-юре абсолютним власником** (володарем, користувачем і розпорядником) **землі, її надр, атмосферного повітря, водних та інших природних ресурсів**, які знаходяться в межах території України, **природних ресурсів її**

континентального шельфу, виключної (морської) економічної зони (всіх категорій землі), в тому числі земель агросфери (грунтів), що уособлюють **природні об'єкти** як публічного так і матеріального права власності Українського народу – в межах кордону України, **визнаного світовим співтовариством. Нажаль, де-факто, поки що – ні!..**

Важливо знати й те, що природні ресурси **не є об'єктами цивільних прав, тому не можуть купуватися чи продаватися тощо, а бути – лише предметом «користування», «використання» чи «вилучення» в ринкових відносинах – на платній основі за відповідними регламентами, що встановлюються законом.**

Для здійснення такого законного «користування» (господарювання) конкретним(и) природним(и) ресурсом(ами) як цілісним(и) об'єктом(ами), чи його(їхніми) частиною(ами), що розташований(на, ні) в конкретному місці геопростору землі України, **набувається і реалізується** (ч. 2 ст. 14 КУ) громадянами, юридичними особами і державою **право власності** на відповідну **земельну ділянку (межу родовища)** як «**на землю**» – описану (оцифровану) й узгоджено зареєстровану у відповідній державній земельно-кадастровій і реєстраційній системах, що стає реальним **об'єктом** (майном) **цивільних прав**, який може змінювати свого власника (купуватися і продаватися тощо).

Якщо взяти до уваги, лише ці аргументи, вважаємо, що **здійснювана** в Україні дотепер так звана «**земельна реформа**» через «**колективну власність на землю**», **потребує негайного, безболісного** (конституційно вмотивованого) і **повноцінного введення її – в чинне конституційне поле України...**

Ми переконані, що саме, в такий спосіб **започаткує реальний захист конституційних прав власності Українського народу на землю та її природні ресурси – основне національне багатство як фундаментальних прав людини.**

Список використаних джерел:

1. Конституція України від 28 червня 1996 // Відомості Верховної Ради України), 1996, № 30.
2. Ковалів О.І. Звершення земельної реформи в Україні: нова парадигма: монографія / О.І. Ковалів. – К.: ДІА. 2016. – 416 с.
3. Ковалів О.І. Конституційно-правова сутність земельних відносин і природокористування в Україні як нові знання – для наукової й педагогічної еліти України / О.І. Ковалів // тези доповідей учасників всеукраїнської дистанційної наук.-практ. конф. до 10- річчя створення однойменних кафедр [«Аграрне, земельне, екологічне, трудове право та право соціального забезпечення: здобутки та перспективи розвитку в Україні», Освіта України. – (м. Київ, 12 берез. 2021 р). – С. 52 – 55.

АКСІОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ВДОСКОНАЛЕННЯ МІЖНАРОДНОГО МЕХАНІЗМУ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ У СВІТЛІ РОСІЙСЬКОЇ ВОЄННОЇ АГРЕСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ

Олександр Ковальчук,

к.ю.н., доцент, доцент кафедри теорії та історії права та держави, Навчально-науковий Інститут права Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Завершення 2 світової війни стало початком домінування людиноцентристської правової ідеології. Людиноцентристський дискурс породив формування міжнародного механізму захисту прав людини в традиційному для нас нині вигляді. Індивід отримав змогу захищати свої фундаментальні права через призму ряду міжнародних або регіональних інституцій позбавлених прямої залежності від національних урядів. Це породило найбільшу в історії систему захисту основоположних прав людини від статистських посягань національних урядів. Однак, творці сучасного міжнародного механізму захисту прав людини виходили з концепції неможливості повторення трагічних подій другої світової війни. Таке концептуальне обмеження породило можливість національних урядів за певних обставин уникати невігідних для себе механізмів захисту фундаментальних прав людини і вдаватися до їх бруталного порушення у ряді випадків. З 2014 року Росія фактично поставила прямий виклик сучасному міжнародному праву та його людиноцентристському концепту. Вчинення збройними силами та підконтрольними РФ воєнними формуваннями злочинів проти цивільного населення поставили велике питання в ефективності сучасної моделі міжнародного механізму захисту прав людини. Ряд країн: РФ, КНР, КНДР, Сирія та Іран на офіційному рівні почали відкидати концепт первинності норм міжнародного права перед нормами національного права. Уряди цих країн вдавалися від концепту дуалізму міжнародного та національного права до концепту монізму національного права.

Усе це стало однією з детермінант російської воєнної агресії проти України у 2022 році. Ця агресія за своїм політико-правовим змістом є зазіханням на концепт примату міжнародного права і є спробою позбавити міжнародний механізм захисту прав людини належної ефективності. ООН та інші міжнародні інституції сьогодні виявилися неготовими до подібного людиноненависницького дискурсу і масового порушення

фундаментальних прав людини. Відзначимо, що таке порушення своїм ключовим виявом має вчинення збройними силами РФ воєнних злочинів та злочинів проти людяності.

Це ставить перед світовою демократичною спільнотою пряме питання щодо потреби модернізації міжнародного механізму захисту прав людини з метою недопущення повторення подібних дій будь-якої держави.

Людиноцентристська модернізація міжнародного механізму захисту прав людини повинна бути заснованою на наступних принципах:

- 1) Жорсткому приматі міжнародного права;
- 2) Запровадження системи обов'язкових персональних і секторальних санкцій проти країни порушника основоположних прав людини;
- 3) формування спеціального механізму економічного, політичного та мілітарного впливу на країну порушника основоположних прав людини;
- 4) формування спеціального міжнародного судового механізму з розгляду порушень фундаментальних прав людини, воєнних злочинів та злочинів проти людства. Цей механізм має стати обов'язковим для всіх країн ООН.

Постмодерний дискурс вимагає жорсткого утвердження примату міжнародного права і забезпечення обов'язковості міжнародного механізму захисту прав людини для всіх національних урядів.

Сьогодні існує реальна потреба у зміцненні міжнародного захисту прав людини через обмеження сфери виключної компетенції національних урядів.

Вважаємо, що сьогодні нагальними є такі кроки:

- 1) Оновлення статуту ООН та ключових міжнародних актів у сфері основоположних прав людини;
- 2) повна гармонізація законодавства демократичних країн у сфері воєнних злочинів і злочинів проти людства;
- 3) Формування імперативних інструментів впливу міжнародних судових інстанцій на національні уряди;
- 4) запровадження реального моніторингу дотримання основоположних прав людини на міжнародному і регіональному рівні;

5) формування обов'язкового пакету засобів впливу на країни порушники фундаментальних прав людини;

4) поглиблення постмодерної тенденції гармонізації правових систем демократичних країн на основі збільшення ролі актів м'якого права міжнародних організацій.

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ ТА ЗБИТКІВ, ЗАВДАНИХ ДОВКІЛЛЮ УКРАЇНИ ВНАСЛІДОК ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РФ

Тетяна Ковальчук,

к.ю.н., доцент, завідувачка кафедри екологічного права Навчально-наукового інституту права, Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Наслідками повномасштабного вторгнення збройної агресії РФ проти України є не тільки загибель, поранення та травмування людей, руйнування об'єктів виробництва, соціальної сфери, інфраструктури, а і масштабні забруднення, руйнування або знищення складових навколишнього природного середовища, що в свою чергу негативно впливає на стан здоров'я та тривалість життя людей.

Так, за результатами проведення початкового моніторингу наслідків збройної агресії РФ на довкілля України Програмою ООН з навколишнього середовища (ЮНЕП) та партнерськими організаціями, ООН попередила про токсичні наслідки для екології України та регіону. Мова іде, по-перше, про завдану шкоду довкіллю внаслідок інцидентів на атомних електростанціях і їх об'єктах, на об'єктах енергетичної інфраструктури, включаючи танкери для зберігання нафти, нафтопереробні заводи, бурові платформи та газові об'єкти - результатом стали численні випадки забруднення повітря та потенційно серйозне забруднення ґрунтових і поверхневих вод; по-друге, про завдану шкоду інфраструктурі водопостачання, включаючи насосні станції, очисні та каналізаційні споруди, промисловим об'єктам, складам, деякі з яких зберігали небезпечні речовини, починаючи від розчинників до аміаку та пластмас; про витікання небезпечних речовин під час вибухів на об'єктах агропромислового комплексу, зокрема на заводах з виробництва добрив та азотної кислоти тощо [2].

Очевидно, що кожен факт забруднення, засмічення, руйнування складових НПС має бути документально зафіксований, завдана шкода визначена та в подальшому відшкодована шляхом звернення до національних та міжнародних судів або спеціально створених комісій на національному та міжнародному рівні.

З метою об'єктивного визначення шкоди, завданої доквіллю України, натеper в нашій державі ведеться робота по підготовці та затвердженню спеціальних порядків та методик. За станом на липень 2022 року затверджено вже один загальний порядок та три спеціальні методики. Так, згідно «Порядку визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 20 березня 2022 року № 326 зі змінами і доповненнями (далі –Порядок) в межах 18 напрямів визначення шкоди виділено наступні 8 напрямів визначення шкоди та збитків різним складовим навколишнього природного середовища: 1) втрати земельного фонду, що включає втрати земельного фонду, а також пов'язану з ним упущену вигоду; 2) втрати лісового фонду, що включає втрати лісонасаджень та пов'язані із ними втрати; 3) втрати надр - напрям, що включає втрати надр, завдані самовільним їх користуванням, а також шкоду, завдану навколишньому природному середовищу під час самовільного користування надрами; 4) втрати акваторії, до яких віднесено втрачену частину територіального моря, виключної морської (економічної) зони та внутрішніх морських вод України в Азовському та Чорному морях; 5) збитки, завдані природно-заповідному фонду, до яких включаються збитки, завдані територіям та об'єктам природно-заповідного фонду, та пов'язані із ними витрати; 6) шкода, завдана земельним ресурсам,- напрям, що включає шкоду, зумовлену забрудненням і засміченням земельних ресурсів; 7) шкода, завдана атмосферному повітрю, - напрям, що включає шкоду, завдану викидами забруднюючих речовин в атмосферне повітря; 8) збитки завдані водним ресурсам та об'єктам водогосподарської інфраструктури - напрям, що включає забруднення, засмічення, вичерпання та інші дії, які можуть погіршити умови водопостачання, завдати шкоди здоров'ю людей, спричинити зменшення рибних запасів та інших об'єктів водного промислу, погіршення умов існування диких тварин, зниження родючості ґрунтів та інші несприятливі явища внаслідок зміни фізичних і хімічних властивостей вод,

зниження їх здатності до природного очищення, порушення гідрологічного і гідрогеологічного режиму вод.

Позитивним моментом цього Порядку, наш погляд, є зазначення в межах кожного напрямку основних показників, які оцінюються, а також визначення конкретних центральних органів державної виконавчої влади (далі – ЦОВВ), які мають розробити окремі методики визначення шкоди та визначення ЦОВВ, які є відповідальними за безпосереднє визначення шкоди і збитків. Так, наприклад, за напрямом втрати лісового фонду оцінюються такі показники: 1) втрати лісогосподарського виробництва, спричинені обмеженням прав землекористувачів; 2) втрати пошкодженої, знищеної, або вкраденої заготовленої лісопродукції; 3) неотримані доходи лісокористувачів, заподіяні тимчасовим зайняттям земельних ділянок, встановленням обмежень щодо їх використання від: а) непроведення рубок (вартість лісопродукції, рентна плата); б) неможливість здійснювати побічне користування (зокрема, заготівлю березового соку, ягід, грибів); 4) витрати на підготовку ґрунту під створення лісових культур; 5) витрати та неотримані доходи мисливського господарства (зокрема, неможливість проведення полювання, знищення або пошкодження вольєрів, втрати кількості диких тварин, спричинені невчасним здійсненням біотехнічних заходів. При цьому визначено профільні ЦОВВ, які мають підготувати та затвердити відповідні методики та передбачено, що відповідальними за визначення шкоди та збитків за цим напрямом є Держекоінспекція та Держлісагенство.

За станом на липень 2022 року розроблено вже три методики: 1) Методика визначення розміру шкоди, завданої землі, ґрунтам внаслідок надзвичайних ситуацій та /або збройної агресії та бойових дій під час дії воєнного стану, затв. Наказом Міндовкілля від 4 квітня 2022 року № 167; 2) Методика розрахунку неорганізованих викидів забруднюючих речовин або суміші таких речовин в атмосферне повітря внаслідок виникнення надзвичайних ситуацій та/або під час дії воєнного стану та визначення розмірів завданої шкоди, затв. Наказом Міндовкілля від 13 квітня 2022 року № 175; 3) Методика визначення шкоди та збитків, завданих земельному фонду України внаслідок збройної агресії Російської Федерації, затв. Наказом Мінагрополітики від 18 травня 2022 року № 295. Зазначені методики застосовуються натеper в рамках

відкриття кримінальних проваджень за злочини проти довкілля інспекторами Держекоінспекцій та інших контролюючих органів. Так, наприклад, за повідомленням пресслужби Держекоінспекції України, Державною екологічною інспекцією у Сумській області в рамках кримінального провадження було обстежено нафтобазу в одному із райцентрів Сумщини, по якій 28 лютого 2022 року війська РФ завдали ракетних ударів. З урахуванням об'єму нафти та часу її горіння, Інспекцією розраховано збитки за неорганізований викид забруднюючих речовин в атмосферне повітря на суму майже 500 тисяч гривень. На місці події інспектори зафіксували зруйновані та пошкоджені кілька трубопроводів та резервуарів з нафтою. Це призвело до пожежі та витоку нафтопродуктів на землі промислового призначення. Крім того, з метою встановлення факту забруднення земельної ділянки небезпечними речовинами відібрано проби ґрунту. Зокрема, встановлено, що загальна площа забруднених земель нафтопродуктами складає понад 3000 м². Наразі інспекція опрацьовує результати лабораторного аналізу та отримані дані для подальшого розрахунку збитків за забруднення земельних ресурсів [1].

Отже, саме після закінчення воєнних дій та звільнення всіх тимчасово окупованих територій, з'явиться можливість реального доступу інспекторів до забруднених територій та визначення шкоди, завданої всім складовим навколишнього природного середовища відповідно до затверджених методик. Водночас вже натеper актуалізуються питання про пошук шляхів відшкодування такої шкоди. Відтак позитивним моментом стало прийняття Указу Президента України «Про робочу групу з розробки та впровадження міжнародно-правових механізмів відшкодування шкоди, завданої Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації» від 18 травня 2022 року №346/2022, яка має розробити та внести пропозиції щодо засобів та правових інструментів відшкодування такої шкоди та збитків, у тому числі репарації, конфіскації, контрибуції, а також кроків щодо їх упровадження з урахуванням міжнародно-правових механізмів, міжнародного досвіду та судової практики.

Список використаних джерел:

1. Держекоінспекція: у Сумській області інспектори здійснили розрахунок збитків, завданих атмосферному повітрю внаслідок пожежі на нафтобазі / <https://www.dei.gov.ua/posts/2266>

2. ООН попереджає про токсичні наслідки для екології України та регіону / <https://ukraine.un.org/uk/188876-oon-poperedzhaye-pro-toksychni-naslidky-dlya-ekolohiyi-ukrayiny-ta-rehionu>

FUTURE RUSSIAN REPARATIONS TO UKRAINE: REPERCUSSIONS OF THE RECENT ARMED ACTIVITIES ICJ JUDGEMENT

Sofia Kostytska,
lawyer

The institute of state responsibility in international law is a necessary precondition to ensure global justice, peaceful international cooperation and, hence, sustainable development of humanity as a whole. Undoubtedly, internationally wrongful acts (“IWAs”) pose a great threat to these global values, especially if deriving from the violations of international humanitarian law and gross violations of human rights. The latter is especially true in the case of Russian military activities in Ukraine, with the origin of the armed conflict back in 2014 and a full-scale violent attack on February 24, 2022. *Bella, horrida bella!* With the atrocities of Russian war gaining momentum, the issue of full post-war reparation to Ukraine seems of utmost importance and is widely discussed by international law scholars worldwide.

Both the doctrine and the practice of international courts (institutionalized judiciary bodies, as well as *ad hoc* tribunals) regarding reparation are rather well-established.

As emphasized by L. F. L. Oppenheim, the legal responsibility of states to fulfil their international duties is “a quality of every State as an International Person, without which the Family of Nations could not peaceably exist” [1, p. 198]. Such approach stems from the classic assertion of the “right” and the “obligation” as two sides of the same coin: a state as a sovereign international actor is subject to international law, which provides for both the rights of a state and the respective obligations of all other states to refrain from any actions which could injure such sovereign rights. Oppenheim concludes that “reparation of the moral and the material wrong done” is the legal consequence of an IWA [1, p. 204].

The standard of reparation (“full reparation”) was outlined in the remarkable and widely cited *Chorzów Factory* judgement of the Permanent Court of International Justice, establishing a mind-set subsequently implemented into multiple decisions of international courts. The *Chorzów Factory* idea of “full reparation” *sensu lato* is connected to the obligation to “wipe

out all the consequences of the illegal act and reestablish the situation, which would, in all probability, have existed if that act had not been committed” [2, p. 47]. Such approach was upheld by the International Court of Justice (the “**ICJ**”), which dealt with the reparation issues in a number of its cases. Similar understanding of reparation is reflected in the work of the International Law Commission, namely its Articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts (the “**ARSIWA**”), adopted in 2001. Article 31 of the ARSIWA confirms the obligation of a responsible state to make “full reparation” for the injury caused by the IWA [3].

The concept of reparation is an umbrella designation for different forms of redress [4, p. 156], most commonly falling into the categories of restitution, compensation and satisfaction. Predictably, “wiping out” the consequences of an IWA of a state to the highest extent may require combination of different forms of reparation based on the character and gravity of the damage suffered by the injured state.

The wide acknowledgement of reparation as an obligation of a responsible state in customary international law has laid foundation for respective Ukraine’s claims against Russia. In particular, reparation claims have been presented by Ukraine before the ICJ in the *Allegations of Genocide*. On February 26, 2022 Ukraine filed application instituting proceedings in this dispute, requesting the Court to “order full reparation for all damage caused by the Russian Federation as a consequence of any actions taken on the basis of Russia’s false claim of genocide” [5, para. 30]. Moreover, there is yet another pending dispute (application instituting proceedings filed on January 16, 2017) between Ukraine and Russia involving reparation claims before the ICJ – the *Application of Conventions on Terrorism and Racial Discrimination*. In this case, Ukraine’s claims include full reparation for all the acts of terrorism the Russian Federation has caused, facilitated, or supported through its financing of terrorism, and failure to prevent and investigate the financing of terrorism. The ICJ established its jurisdiction to entertain the claims made by Ukraine and found Ukraine’s application admissible in its judgement as of November 8, 2019 [6, para. 134].

Undoubtedly, the issue of determining the forms of future reparation of the Russian Federation, as well as specific measures aimed at full reparation, is a difficult legal problem to

be solved by the ICJ. In the light of the foregoing, the ICJ's most recent approaches to reparation should be considered, including the extensive application of the reparation concept in the *Armed Activities* judgement (delivered on February 9, 2022). The merits of the *Armed Activities* case and the ongoing armed conflict in Ukraine share similarities to a certain extent, which makes the 2022 judgement extremely valuable for resolving pending ICJ cases of Ukraine against Russia.

As far as the Court has found in its 2005 *Armed Activities* judgement, Uganda conducted unlawful military operations in different parts of the DRC, taking control of several locations of the country [7, para. 78-81]. The ICJ concluded that Uganda was "the occupying Power" holding effective control of the Ituri district, therefore Uganda's responsibility covered both the unlawful acts of its military and the lack of vigilance in preventing human rights and international humanitarian law violations by other actors in the respective part of the country [7, para. 178-179]. The conduct of the Uganda's armed forces involved killing, torture and other forms of inhumane treatment of the Congolese civilian population, destruction of villages and civilian buildings, as well as proven acts of looting, plundering and exploitation of Congolese natural resources. Along with other violations of international law, the aforementioned facts resulted in the ICJ finding that Uganda was under an obligation to make reparation to the DRC for the injury caused [7, para. 345].

Consequently, the 2022 Judgement covers the nature and amount of reparations to be awarded to the DRC. The ICJ stressed the importance of context for the analysis of the case, mentioning "one of the most complex and deadliest armed conflicts to have taken place on the African continent" and "Uganda's violation of some of the most fundamental principles and rules of international law, namely the principles of non-use of force and of non-intervention, international humanitarian law and basic human rights" [8, para. 64-65].

The ICJ adopted a differentiated approach to defining the scope of the obligations regarding reparations for two types of scenarios: (1) in the district of Ituri under Ugandan occupation, and (2) in other regions of the DRC where Ugandan armed forces were operating simultaneously with other armed forces, in particular Rwandan [8, para. 74-84]. Such differentiation is explained by the attribution of unlawful acts of the third-party actors

to Uganda in scenario 1 (Ugandan effective control over certain territories), hence engaging Uganda's international responsibility, and case-by-case assessment of alleged damage in scenario 2. Similar distinction due to "situation of occupation" was made by the Court in establishing the causal nexus between the IWA and the injury suffered in two abovementioned scenarios [8, para. 95-96]. Moreover, the ICJ differentiated the burden of proof in *Armed Activities* "without necessarily having to identify the names of all victims or specific information about each building or other property destroyed in the conflict" [8, para. 114], with Uganda's burden of proof in scenario 1 and "neither party bearing the burden of proof alone" in scenario 2 [8, para. 117-118] with "reasonable estimates" ("a number of concordant indications") standard of proof [8, para 126]. These ICJ conclusions should be considered in regard to IWAs in the temporarily occupied territories of Ukraine (Donetsk, Luhansk regions, Crimea, other parts of the country depending on the timeline of the armed conflict).

The ICJ subsequently fixed the amounts of compensation (with post-judgement interest of 6 per cent on any overdue) in global sums for such categories of wrongdoings: *damage to persons* (loss of life, injuries and mutilations, rape and sexual violence, recruitment and deployment of child soldiers, as well as displacement of populations); *damage to property* (destroyed villages and civilian buildings, communications, military property); *damage related to natural resources* (minerals, flora, fauna). The claim for macroeconomic damage was rejected to lack of a sufficiently direct and certain causal nexus. As to the satisfaction claims, the Court decided that the non-material harm was included in the global sums awarded by the Court for various heads of damage. Undoubtedly, such approach to classification of damage should be considered by Ukraine when shaping the body of evidence in pending and future disputes regarding Russia's IWAs.

Summarizing the foregoing, the following conclusions should be highlighted:

1. State responsibility for its IWAs is a widely recognized phenomenon of customary international law, which is intrinsically entwined with the doctrines of state sovereignty and equality of states as international actors.
2. The obligation to make "full reparation" is as well applicable to all violations of international law attributable to Russia due its ongoing military aggression in Ukraine.

3. The ICJ is one of the existing mechanisms to be entrusted to decide on the post-war reparations owed by Russia to Ukraine. The *Armed Activities* ICJ judgement on reparations is a valuable source to consider in this context, in particular regarding: (1) assessment of gravity of violations of international law in armed conflicts; (2) adopting the differentiated approach to the scope of reparation, burden and standard of proof and causal link requirements depending on the effective control exercised over certain territories; (3) defining forms of reparation, in particular, compensation, for different types of IWAs.

List of sources:

1.L. F. L. Oppenheim. *International Law: A Treatise*, vol. I: Peace / Longmans, Green and Co. London, New York and Bombay, 1905. – 610 p.

2.*Chorzów Factory* (Germany v. Poland), Claim for Indemnity, Merits, PCIJ, Series A, No. 17. Collection of judgements No. 13, 1928. – 65 p.

3.International Law Commission. *Draft Articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts*, November 2001, Supplement No. 10 (A/56/10), chp.IV.E.1.

4.International Commission of Jurists. *The Right to a Remedy and Reparation for Gross Human Rights Violations*. Practitioners' Guide No. 2., Revised edition, October 2018. – 329 p.

5.Application Instituting Proceedings, submitted by Ukraine, filed in the Registry of the Court on 26 February 2022, Dispute relating to *Allegations of Genocide* (Ukraine v. Russian Federation). – 10 p.; <https://www.icj-cij.org/public/files/case-related/182/182-20220227-APP-01-00-EN.pdf>

6.*Application of Conventions on Terrorism and Racial Discrimination*. Application of the International Convention for the Suppression of the Financing of Terrorism and of the International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination (Ukraine v. Russian Federation), Preliminary Objections, Judgment of 8 November 2019, ICJ Reports 2019. – pp. 558-608.

7.*Armed Activities on the Territory of the Congo* (DRC v. Uganda), Judgment of 19 December 2005, ICJ Reports 2005. – pp. 168-283.

8.*Armed Activities on the Territory of the Congo* (DRC v. Uganda), Judgment of 9 February 2022, ICJ Reports 2022. – p. 109; <https://www.icj-cij.org/public/files/case-related/116/116-20220209-JUD-01-00-EN.pdf>

ДО ПИТАННЯ ПРО РОСІЙСЬКУ ІНФОРМАЦІЙНУ АНТИУКРАЇНСЬКУ ВІЙНУ

Василь Костицький,

доктор юридичних наук, професор, академік Національної академії правових наук України, професор кафедри теорії та історії права та держави Київського національного університету імені Тараса Шевченка, президент Асоціації українських правників

В умовах розпочатої 24 лютого 2022 року Російською Федерацією прямої воєнної агресії проти України як громадянське суспільство, так і Українська держава та світове співтовариство зіштовхнулися із таким масштабним глобальним викликом, який

відразу вийшов за регіональні європейські рамки. Ця війна супроводжується численними й грубими порушеннями з боку держави-агресора багатьох правил і звичаїв війни, установлених міжнародним гуманітарним правом (далі – МГП), провокує світові енергетичну кризу та голод, поділила світ на чотири табори: з одного боку - агресивна Росія із сателітом Білорусією, з другого боку – десятки країн, які стали на захист демократії та миру, суверенітету та територіальної цілісності України представляють усі континенти Землі, і третя невелика група – Китай, Індонезія, Північна Корея, Сирія – країни, що не визначили своєї антиросійської політики, продовжують торгівлю з агресором (станом на 07 липня 2022 року перших дві перерахували за російські енергетичні та паливні ресурси 24 млрд. дол. США, а Сирія визнала так звані «донецьку і луганську республіки»). І четверта невелика група – країни, які тимчасово залишаються осторонь оцінки війни, тимчасово, оскільки або внутрішні демократичні рухи громадян або насування продовольчої кризи включить і їх до антиросійської світової коаліції.

Ця війна стала очевидною для фахівців уже давно, її причини і особливості впливають із природи російського імперіалізму і ще будуть досліджені. У цьому матеріалі маємо звернути увагу, що паростки війни виростили із війни інформаційної, яка переросла надалі в гібридну, а вже тоді перейшла в анексію Криму та захоплення Донбасу і широкомасштабне вторгнення російської армії в Україну 24 лютого 2022 року.

Маємо відмітити, що інформаційна антиукраїнська війна не стала несподіванкою, про неї автор не єдиний інформував вище керівництво держави у 2009-2014 роках, але відповідні документи та навіть відкриті листи до усіх Президентів та Прем'єр-міністрів України цього періоду залишилися поза увагою.

Зараз стало очевидним, що за сучасних умов інформаційний простір набуває дедалі більшого впливу не тільки на стан громадської думки, а стає одним із найважливіших елементів забезпечення національної безпеки та глобального розвитку[1]. Відсутність визначених законодавством механізмів, які б регулювали розповсюдження та обіг певних видів інформаційної продукції, обумовлюють проблеми із захистом інформаційного суверенітету, а разом із відсутністю тривалий час політичної волі, реалістичної оцінки та ігноруванням небезпек, які несе агресивна

інформація, що посягає насамперед на інтереси Української держави і Українського народу, стали причиною на початку програту України в інформаційній антиукраїнській війні, а далі – однією з причин втрати територій .

На першому етапі інформаційна війна, яка розпочалася у 1991-1992 роках із захоплення українського інформаційного ринку, проявилася у спробах руйнування національної ідентичності, насаджуванні нових стандартів життя, побудованих на насильстві, пияцтві, корупції, засиллі інформаційної продукції, що пропагує культ насилля та жорстокості до посягань на національні символи Українського народу. Національна комісія України з питань захисту суспільної моралі, яка ще функціонувала до 2014 року, зафіксувала неодноразові намагання дискредитувати Державний Герб і Прапор України, постать Т.Г. Шевченка. Зазначені обставини обумовили, наприклад, прийняття рішення Національної комісії, що Тарас Шевченко – національний символ та моральний авторитет Українського народу, а його творчість – духовна спадщина і національна святиня; це рішення створило юридичний фундамент для можливого кримінального переслідування учасників розповсюдження антиукраїнських інформаційних- матеріалів. Були порушені кримінальні провадження за і приниження національної гідності українців та сіяння національної ворожнечі. В результаті вкинутих в інформаційний простір звинувачень на адресу Національної комісії про те, що це цензура ці провадження були надалі припинені. Думаємо, що широка компанія проти цензури була організована режисерами антиукраїнської інформаційної війни (але про це ще колись окремо розкажуть історики та політологи), а вже надалі до цієї «боротьби з цензурою» (а насправді спробами протидії антиукраїнській інформаційній війні) долучилися, у тому числі і дехто нерозважливо, відомі українські діячі культури і літератури).

Другий етап (кінець ХХ – початок ХХІ століття) антиукраїнської інформаційної війни був спрямований на знищення міжнаціональної та релігійної злагоди в Україні[2]. Маємо на увазі масштабне розповсюдження інформаційної продукції, яка пропагує національну та релігійну ворожнечу, расизм, українофобію, антисемітизм та інші види ксенофобії; виступає проти пропаганди насильства в усіх його проявах, приниження й образи нації або особистості за національною ознакою, посягання на конституційний

лад, державні інститути та територіальну цілісність нашої держави. Тут треба згадати "документальний" фільм «Голодомор 1933. Невыученные уроки истории», який демонструвався російським телеканалом «РТР-Планета» в Україні та містив спотворення історичних фактів про організований в Україні голод. Поширювалися відеоматеріали, які відповідно до ст. 1 Закону України «Про захист суспільної моралі» мали ознаки продукції порнографічного характеру з проявом зневаги по відношенню до національних цінностей Українського народу, приниженням або образою національних почуттів багатонаціонального Українського народу чи особистість за національною ознакою, пропагували фашизм та неофашизму («Rookagainstreds», «Бродский котел», «Наш символ – Смерть», «Железом и кровью», «Гражданская война»).

Можемо нагадати, що окрім відверто антиукраїнських це були трейлер фільму «Невинність мусульман» з інформацією, що ображає почуття громадян, у зв'язку з їхніми релігійними переконаннями, пропагує релігійну ворожнечу, принижує особистість. Згадаємо ток-шоу «Гравітація», у якому містилися висловлювання, що містять ознаки пропаганди національної ворожнечі щодо представників депортованих кримських татар.

Публічні висловлювання, спрямовані на розпалювання ненависті та ворожнечі щодо євреїв як нації, до іудеїв і християн як представників світових релігій, а також інформацію, яка принижує та ображає єврейську націю за національною ознакою містили широко розповсюджені в Україні антисемітські зразки інформаційної продукції, книги, листівки, місцеві газети.

Третій етап інформаційної війни (листопад 2013 року – 2014 року) знайшов свій прояв у масштабному розповсюдженні інформаційної продукції, яка містить посягання на територіальну цілісність та конституційний лад України, що стало реальною загрозою національній безпеці України. Ознаки пропагування війни, зміни шляхом насильства конституційного ладу та територіальної цілісності України, приниження та образи Української нації, заклик до порушення територіальної цілісності України, підриг авторитету Української держави у світі. Ці матеріали мали оправдати майбутню анексію Криму та захоплення частини Донбасу.

Нагромаджений досвід державних та громадських структур у галузі протидії інформаційній війні не враховувався, вони не залучалися до державних заходів щодо попередження й нейтралізації потенційних і реальних загроз національній безпеці в інформаційній сфері, в тому числі, визначених в Указі Президента України від 01.05.2014 №449/2014 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 28 квітня 2014 року «Про заходи щодо вдосконалення формування та реалізації державної політики у сфері інформаційної безпеки України». Згадана Національна комісія надала Раді національної безпеки і оборони України відповідні матеріали і пропозиції, провела ряд публічних заходів (прес-конференцій, «круглих столів», конференцій), у тому числі і міжнародних, але в силу різних причин вони не були враховані у здійсненні державної інформаційної політики.

Тут варто звернути увагу на одну особливість сучасної війни: вона супроводжується масштабними руйнуваннями інфраструктури та цивільних об'єктів, але це видається менш значимим на фоні величезних жертв та масових страждань людей. Адже саме війна як явище антропологічне мало не щоденно ставить під загрозу фундамент людської цивілізації і разом з тим ключову соціальну цінність – життя і здоров'я людини, причому в масових масштабах та ще і протягом тривалого часу. Разом з тим, війна ніби знеособлює людину, звужуючи її роль до об'єкта, засобу, ресурсу, а у своєму крайньому прояві – мішені, або цілі (але аж ніяк не в Кантовому розумінні). Тобто, у філософсько-антропологічному сенсі війна чи не найбільше спотворює людську природу, зводячи нанівець такий вимір людської взаємодії, як незаангажована і безпечна комунікація, «роз'єднує суспільство, часто-густо «регресуючи» його до найпростіших, навіть архаїчних, стадій моральної свідомості та комунікації. Зараз інформаційна війна є складовою гібридної війни проти України, спрямована на обман людей щодо причин, цілей та особливостей ведення воєнних дій в Україні, приховання жорстоких злочинів, відвертого посягання на історичну спадщину українського державотворення та безпідставне заперечення права Українського народу на власну державу. Ця війна фактично руйнує демократичний спосіб життя, який склався на теренах Західної Європи та Північної Америки і швидко розповсюджувався на інші території і регіони, тобто можемо стверджувати, що на теренах України фактично йде

війна, у якій вирішується доля глобального протистояння за майбутнє сучасної цивілізації.

Список використаних джерел:

1. Костицький В. В. Костицький В. В. Глобальне громадянське суспільство як нова форма життя сучасної цивілізації / В. Костицький // Матеріали міжнародного круглого столу „Інформаційно-психологічна безпека людини, суспільства, держави: стан, проблеми та шляхи їх розв’язання” (Київ, 27-28 вересня 2010 р.). – К.: ТОВ „Легко Інк”, 2010. – С.14-26.

2. Костицький В. В. Захист суспільної моралі як функція демократичної держави в умовах формування глобального громадянського суспільства / В. В. Костицький // Збірник матеріалів IV Всеукраїнської науково-практичної конференції „Державне управління в умовах політичної модернізації України: стан та проблеми”. – К., 2010, С. 255-269.

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ ЗАХИСТУ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ ПІД ЧАС РОСІЙСЬКОЇ ВІЙСЬКОВОЇ АГРЕСІЇ В УКРАЇНІ

Костянтин Лахмотов,

студент 4 курсу ОС «Бакалавр», Київський національний університет імені

Тараса Шевченка

Науковий керівник, к.ю.н. доцент кафедри екологічного права КНУ – Олена Бевз

Питання захисту об’єктів культурної спадщини на території України постали ще у 2014 р. з початком збройної агресії Росії. У період з 2014 по 2022 урядом нашої держави неодноразово піднімалися питання щодо фіксації правопорушень, які завдає країна – агресор в ході прямих бойових дій та на окупованих територіях. Так, у 2019 р. було прийнято постанову Верховної Ради України «Про Рекомендації парламентських слухань на тему: «Стан, проблеми та перспективи охорони культурної спадщини в Україні»», де в пп. 3 п. 6 на Міністерство закордонних справ України покладалося завдання постійно привертати увагу міжнародної спільноти до проблем охорони культурної спадщини, у тому числі на тимчасово окупованих територіях України. Однак у зв’язку з повномасштабним вторгненням на територію України військ РФ 24 лютого 2022 р. та порушенням ними низки принципів ведення війни, актуальною постала проблема використання різних міжнародних механізмів захисту культурної спадщини, негайного притягнення агресора до відповідальності.

Виходячи з вище означеного, метою публікації є висвітлення історії формування міжнародного законодавства у сфері охорони культурної спадщини; розгляд генезису

нормативно-правових актів у даній сфері; аналіз порушень Росією стандартів встановлених Гаазькою конвенцією про захист культурних цінностей у разі збройного конфлікту 1954 р.; застосування основних міжнародних механізмів захисту спадщини на території України.

Значна увага питанню охорони культурних цінностей, які становлять фонд культурної спадщини, в період військових дій була приділена у наукових працях Андреюк Є.С., Бусол К.І., Кулакової Н.В. та ін.

Деякі аспекти охорони культурної спадщини під час збройних конфліктів були вперше висвітлені у ХІХ ст. на Брюссельській та Гаазькій міжнародних конференціях. Це пояснюється тим, що Європейський континент постійно перебував в епіцентрі широкомасштабних військових дій, а тому під загрозою руйнування та знищення опинились об'єкти, які становили історичну цінність для людства.

У період першої половини ХХ ст. світовим співтовариством було ухвалено низку важливих нормативних актів, які розширили спектр вивчення проблематики охорони культурної спадщини. Серед даних юридичних документів необхідно виділити Конвенцію про закони і звичаї суходільної війни 1907 р., Договір про охорону художніх та наукових закладів та історичних пам'ятників 1933 р. та ін.

На окрему увагу заслуговує Гаазька конвенція про захист культурних цінностей у разі збройного конфлікту 1954 р., яка є основоположним нормативно-правовим актом і на сьогоднішній день. Її особливістю є те, що в тексті документа було закріплено поняття культурних цінностей, зокрема ст. 1 вказує, до цієї категорії належать: а) рухомі або нерухомі цінності, які мають важливе значення для культурної спадщини народу; б) будівлі, принципівим і застосовуваним на практиці призначенням яких є зберігання або виставляння культурних рухомих цінностей; с) центри, які охоплюють значну кількість культурних цінностей

Генезис правових ідей у сфері захисту культурної спадщини полягає у тому, що міжнародним співтовариством був пройдений шлях від становлення фундаментальних ідей у локальних правових актах, до вироблення спеціалізованого нормативно-правового акту, який закріплює чіткий список об'єктів та можливі механізми превентивного захисту та відшкодування шкоди.

Як зазначає Н. Кулакова, ефективність міжнародно-правової системи захисту культурної спадщини залежить, насамперед, від таких обставин як укріплення мирного співіснування держав, скорочення кількості збройних конфліктів, використання тільки мирних засобів для їх вирішення. І саме головне, безперечне виконання державами та громадянами норм міжнародного права та національного законодавства по захисту культурної спадщини [3, с. 84].

З даним тезисом важко сперечатись, однак, в сучасному світі є чимало випадків, коли міжнародні правові стандарти під час ведення військових дій неодноразово порушувались, а тому механізм захисту культурної спадщини потребує подальшого вдосконалення та розроблення, адже уніфікованої системи по-суті не існує, а є лише певні правові шляхи доведення вини правопорушника через міжнародні правові інстанції та організації.

Прикладом такого порушення можуть слугувати дії російської армії на території України. Для підтвердження даної думки наведемо наступний факт: 6 травня 2022 р. війська РФ обстріляли музей Григорія Сковороди у селі Сковородинівка на Харківщині, в наслідок чого снаряд влучив в дах будівлі, а приміщення музею після ракетного удару стало зруйнованим [6].

Приклад з руйнуванням музею на території Слобожанщини є непоодиноким і вказує на те, що агресора необхідно зупиняти, застосовуючи міжнародні механізми впливу, адже руйнування об'єктів культурної спадщини є знищенням генетичного коду нації.

Одним з ключів до вирішення цього питання є звернення до Міжнародного кримінального суду. Україна визнала юрисдикцію цього правового інституту від початку агресії РФ. Притягнення до кримінальної відповідальності керівництва РФ та командування ЗС РФ на підставі ст. 8.2.b.iv Римського статуту передбачає необхідність дотримання кумулятивного стандарту та доведення умислу щодо вчинення нападу, який завдає шкоду цивільним об'єктам, яка буде очевидно диспропорційною до очікуваної загальної військової переваги [4, с. 38].

Окрім цього війська агресора також порушують ст. 8.2.b.ii Статуту в диспозиції якої засуджуються умисні дії щодо нападу на цивільні об'єкти, тобто на об'єкти, які не є військовими цілями.

Практика даної інстанції щодо застосування цих статей наразі дуже скромна та зводиться до однієї справи – Al Mahdi. Принаймні за цією справою можна зробити висновок, що Суд тлумачить порушення цієї статті як напад на захищений об'єкт, який спричиняє його повне або часткове руйнування [1, с. 14].

Основною перевагою даного механізму є широкий спектр суб'єктів, які можуть подавати інформацію про порушення норм Римського статуту до Офісу прокурора Міжнародного кримінального суду, а останній в свою чергу зобов'язаний їх розглянути.

13 квітня 2022 р. очільник Офісу прокурора Карім Хан відвідав територію України. Пресслужба Міжнародного кримінального суду у твітері подала заяву високопосадовця: «Україна є місцем злочину. Ми тут, тому що маємо обґрунтовані підстави вважати, що вчинялися злочини, які підпадають під юрисдикцію МКС. Ми повинні прорватися крізь туман війни, щоб дістатися істини». Даний факт може свідчити про те, що інституцією будуть досліджуватись питання пошкодження культурної спадщини [5].

Наступним елементом міжнародного механізму у даній системі є Комітет з захисту культурних цінностей у випадку збройного конфлікту за Протоколом II до Гаазької конвенції про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту 1954 р. Україна є однією із сторін підписання Протоколу, згоду на обов'язковість виконання якого надав парламент у 2020 р.

Порядок створення Комітету визначається ст. 24 Протоколу II до Гаазької конвенції 1954 року. До повноважень Комітету ст. 27 Протоколу II віднесено: ведення Списку культурних цінностей під посиленням захистом, спостереження та контроль за виконанням Протоколу II, розгляд питань щодо надання міжнародної допомоги, використання коштів Фонду для захисту культурних цінностей.

Фонд для захисту культурних цінностей має використовуватися Комітетом для реалізації термінових завдань захисту культурних цінностей як в мирний час, так і під час збройного конфлікту. Засоби Фонду можуть бути використані для проведення

заходів охорони (тобто заходів, що вживаються Договірними сторонами в мирний час), а також для фінансування надзвичайних, тимчасових та інших заходів, що вживаються сторонами в період збройного конфлікту, або негайного повернення культурних цінностей після завершення збройного конфлікту [1, с. 12].

У даному випадку Комітет може надати суттєву опору для українського уряду у випадках відновлення об'єктів, які відносяться до культурної спадщини, та повернення їх на територію України, адже під час окупації Кримського півострову проводились незаконні археологічні розкопки, і здійснювалось вивезення артефактів, здобутих в результаті археологічних розкопок, за межі Криму – зазначив експерт громадської організації «Регіональний центр прав людини» С. Мокренюк [2].

Поки на території України триває активна фаза збройного конфлікту уряду нашої держави слід зосередитись на фіксуванні порушень норм міжнародного законодавства РФ, та фіксування завданих збитків нанесених армією агресора. Перелік механізмів захисту наведених нами у роботі не є вичерпним, а тому раціональним рішенням є розгляд всіх міжнародних стандартів захисту культурної спадщини, та їх подальше використання.

Список використаних джерел:

1. Андреюк Є.С., Бусол К.І., Коваль Д.О. Міжнародні механізми захисту культурних цінностей на окупованих територіях. Київ, 2019. 35 с.

2. Голос Криму: Культурна спадщина України в Криму: пошкодження та знищення. URL: <https://voicecrimea.com.ua/main/articles/kulturna-spadshhina-ukra%D1%97ni-v-krimu-poshkodzhennya-ta-znishhennya.html> (дата звернення 04.07.2022).

3. Кулакова Н.В. Міжнародний досвід охорони об'єктів культурної спадщини під час збройного конфлікту: тези доп. всеукр. наук.-практ. конф. (м. Київ, 30 жов. 2014 р.) Київ, 2014. С. 82-85.

4. Медведева М., Короткий Т. Міжнародно-правова відповідальність за шкоду довкіллю України, спричинену збройною агресією Росії. European Political and Law Discourse. 2017. № 4. С. 32-40.

5. Радіо Свобода: Головний прокурор МКС відвідав Бучу. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-mks-prokuror-khan-bucha/31802118.html> (дата звернення 04.07.2022).

6. Уніан: Обстріл Музею Сковороди: стало відомо про долю артефактів і плани щодо відновлення. URL: <https://www.unian.ua/society/obstril-muzeyu-skovorodi-stalo-vidomo-pro-dolyu-artefaktiv-i-plani-shchodo-vidnovlennya-video-novini-harkova-11843919.html> (дата звернення 04.07.2022).

КІБЕРБЕЗПЕКА В УМОВАХ ВІЙНИ В УКРАЇНІ

Наталія Лугіна,

к.ю.н., доцент, Державний податковий університет

Двадцять перше століття безумовно можна назвати епоєю цифрових технологій. Бюрократизм змінюється онлайн-операціями, а звичні паперові документи заміщуються зручним електронним варіантом. Певна річ, ця система має значну кількість переваг, а в умовах всесвітньої пандемії та війни в Україні – є необхідним кроком. В ситуації обмеженого пересування громадян країною сплачувати податки, реєструвати документи та здійснювати інші юридичні дії можна просто в один клік. Разом з розвитком цифрового світу поширюється кіберзлочинність, яка зросла до міжнародних масштабів. Так, за даними спеціалістів компанії McAfee та Центру стратегічних і міжнародних досліджень, загальна кількість витрат від комп'ютерних злочинів на 2020 рік становила один відсоток від світового ВВП [1]. Найбільш розповсюджені кіберзлочини пов'язані з використанням програм-вірусів, фішингових програм, викрадення інформації з баз даних тощо. Війна йде як на фізичному фронті, так і в інформаційному полі. Розглянемо схеми і варіанти протидії їм, які будуть корисні для українців в умовах військового стану в нашій державі.

1. Фейки. Щохвилини українці оновлюють стрічку новин, щоб дізнатися про ситуацію на фронті та в дипломатичному полі. Тим часом ворог масово поширює фейки про нібито захоплення міст, капітуляцію України, евакуацію місцевих чи випускає «героїчну» ведучу з плакатом проти війни. Звісно, у стрімкому інформаційному потоці пильність іноді притуплюється, а емоції беруть гору. Для того, щоб не потрапити в цю інформаційну пастку, варто читати лише офіційні та перевірені джерела, а не сумнівні телеграм-канали та пости у соціальних мережах. Проте слід враховувати, що в умовах воєнного часу навіть надійні медіа та офіційні особи можуть помилятися. Прочитавши важливу новину, необхідно дочекатися її спростування чи підтвердження.

2. Діпфейки. Тут уже складніше, адже діпфейк – це підроблене відео, на якому ви бачите публічну особу та чуєте її голос. Так, у Центрі інформаційної безпеки повідомляли, що у мережі може з'явитися відеозвернення Президента Володимира Зеленського про нібито капітуляцію перед росією. Однак це всього лише технологія

машинного навчання, яку можуть використовувати, щоб заплутати громадян і зламати бойовий дух. Не дивлячись на уявну складність технології, розпізнати дідфейк все ж таки можливо. Варто звернути увагу, що коли перед обличчям героя проходить якийсь предмет, наприклад рука, вона спотворюється, «пливе». Крім того, можна помітити неприродний тон та дивну текстуру шкіри, тіні на обличчі, які неправильно падають, надто мало чи забагато кліпання очима тощо. А головне - дивіться звернення Президента та чиновників лише на офіційних сторінках.

3. Підробка сайтів та акантів офіційних структур. Для дезорієнтації населення з'являється безліч аналогів сторінок офіційних структур. Так, ви можете зустріти фейковий обліковий запис Верховної Ради України в соціальних мережах або підроблений сайт Служби безпеки України. Якщо йдеться про сторінки в соціальних мережах, необхідно звернути увагу на те, чи верифікований аккаунт (синя галочка поруч із назвою). Друга можлива зачіпка – невелика кількість підписників та повідомлень. Щодо веб-сайтів, то обов'язково необхідно дивитися, чи відображається в адресному рядку браузера символ замочка. Це означає, що сторінка пройшла детальну перевірку та отримала сертифікат безпеки. Додатково сайт можна перевірити через сервіс Whois та дізнатися дату реєстрації/створення, належність компанії та інші юридичні дані.

4. Фішингові лінки. Найпоширеніший і найдієвіший спосіб інтернет-шахрайства використовують і на кіберфронті. Зловмисники розсилають файли різних форматів – від посилання на сайт до архівованого документа чи медіафайлу. Ви можете отримати несподіваний лист як на електронну пошту, так і в особисті повідомлення в соціальних мережах або месенджерах. Ще одним удосконаленим методом фішингу є підробка посилань на підпис електронних петицій, наприклад, звернення до НАТО про закриття неба над Україною. Тому важливо навчитися розрізняти справжні посилання від підроблених. Перше і головне правило - це не відкривати невідомі посилання та файли. Якщо їх надіслали знайомі вам контакти, уточніть, що в повідомленні, адже сторінки ваших близьких також можуть зламати. Що стосується електронних петицій, варто пам'ятати: якщо посилання підозріло довге, або ж навпаки, скорочене, ймовірно, це підробка. Уважно читайте адресу сайту. Часто зловмисник замінює лише одну літеру

або символ. Також зверніть увагу, що жодні офіційні установи ніколи не вимагатимуть у вас паролів на особисті сторінки або персональні/платіжні дані.

5. Заволодіння акаунтами українців у Telegram. У перші дні війни багато користувачів Telegram скаржилися, що в налаштуваннях сторінки їм відображало власне місцезнаходження у Москві, Черкеську та інших російських містах. Це справа рук ворога, який через українські профілі веде інформаційну війну проти України. Щоб протистояти даному виду інформаційної атаки необхідно перевірити, чи не використовують ваш обліковий запис у Telegram зловмисники. Зробити це просто: у налаштуваннях необхідно переглянути, з якого регіону підключено пристрій. Якщо місцезнаходження телефону чи комп'ютера збігається з реальним, то все гаразд. Щоб знизити ризик ворожого облікового запису, обов'язково необхідно підключити двоетапну автентифікацію, якщо досі цього не було зроблено. Тільки налаштувавши двоетапну перевірку під час авторизації, можливо захистити себе від крадіжки профілю. І це стосується облікових записів у всіх соціальних мережах.

Осягання актуальної інформаційно-правової проблематики боротьби з кіберзлочинністю, та можливостей її зменшення, підвищить ефективність розслідування кіберзлочинів органами правопорядку України. Тому є необхідність деталізації законодавства, яке б відображало дійсну ситуацію із існуючими загрозами кримінальних правопорушень у цифровій сфері, впровадження механізмів сприяння правоохоронним органам України операторів, провайдерів щодо забезпечення належної електронної бази даних, лімітування доступу абонентів до інформаційного ресурсу (інформаційного сервісу) тощо. Основуючись на вищевикладеному, вбачаємо багатообіцяючою можливістю превенції та розслідування кіберзлочинів постійне підвищення кваліфікації задіяних співробітників правоохоронних органів з метою вивчення існуючих варіантів тактики проведення слідчих (розшукових) дій для отримання електронних доказів [2].

Список використаних джерел:

1. Center for Strategic and International Studies URL: <https://www.csis.org/> (дата звернення 01.07.2022).
2. Марущак А. І. Інформаційно-правові аспекти протидії кіберзлочинності. *«Інформація і право»*. № 1 (24) / 2018, с. 127-132.

3. Малетов Д.В., Печена Т.О. Запобігання кіберзлочинам за допомогою додатка «ДІЯ». Матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції (Суми, 19–20 травня 2022 року). 2022. С. 456.

МІЖНАРОДНО-ПРАВА ОЦІНКА РОСІЙСЬКОЇ ВОЄННОЇ АГРЕСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ У СВІТЛІ СУЧАСНОГО МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

Валерія Мамка,

аспірантка 1-го року навчання кафедри службового та медичного права, Інститут права Київського національного університету ім. Тараса Шевченка

Російська Федерація, починаючи з 2014 року, здійснює збройну агресію проти України, що грубо порушує ряд міжнародних нормативно-правових актів, включаючи Статут ООН, Резолюцію Генеральної Асамблеї ООН 3314 (XXIX) [1] та інші міжнародно-правові зобов'язання, покладені на РФ як учасника низки міжнародних організацій.

Зухвала анексія Автономної Республіки Крим та міста Севастополь, окупація окремих районів Донецької та Луганської областей в 2014 році без відповідної реакції світу – все це стало підґрунтям до розв'язання повномасштабної збройної агресії РФ проти України в 2022 році.

Російська Федерація протягом 8 років демонструвала та продовжує демонструвати нехтування нормами міжнародного права, грубе порушення, що полягає в скоєнні міжнародних злочинів, відповідно до пунктів а), b), c), d), e) і g) статті 3 додатка до резолюції Генеральної Асамблеї ООН 3314 (XXIX)[1], а також статті 8 статуту Міжнародного кримінального суду [2].

Визначення самого поняття агресії було надано ще в 1974 році Резолюцією Генеральної Асамблеї ООН. У якості акту агресії визнаються наступні дії:

1. Вторгнення, напад, військова окупація чи анексія збройними силами держави на територію іншої держави.
2. Застосування зброї чи бомбардування збройними силами держави території іншої держави.
3. Блокада портів чи узбережжя держави збройними силами іншої держави.

4. Напад збройних сил держави на суходільні, морські, повітряні сили чи флот іншої держави.

5. Порушення угоди застосування збройних сил однієї держави, що знаходяться на території іншої держави, чи застосування збройних сил після припинення дії угоди.

6. Співучасть в агресії у спосіб надання державою своєї території для здійснення іншою державою агресії проти певної держави.

7. Заслання державою чи від імені держави озброєних угруповань та регулярних сил або найманців, що здійснюють акти застосування збройної сили проти іншої держави [3].

Очевидно, що реакції світу та міжнародних організацій в 2014 році у вигляді накладення часткових економічних санкцій було недостатньо, декларативне засудження захоплення територій суверенної держави – стало виключно «моральною» складовою, а підписання Мінських угод – укладено під тиском та суперечать Конституції України.

24 лютого 2022 року стало наступною точкою відліку збройної агресії РФ проти України. 6 березня 2022 року Міжнародний суд ООН у Гаазі зобов'язав Росію припинити розпочаті 24 лютого 2022 року воєнні дії в Україні [4]. Проте країна-агресор відмовляється виконувати вимогу Міжнародного суду ООН і продовжує війну в Україні, у зв'язку з чим постає питання, чи є дієвим засобом впливу на Росію Рада Безпеки Організації Об'єднаних Націй та чи вдається цьому органу, відповідальному за підтримання миру й безпеки у світі, впоратись із своїми основними завданнями в цій ситуації, враховуючи, що Російська Федерація є постійним членом ООН та має право на накладення вето.

Стаття 6 статуту ООН зазначає, що будь-який член ООН, який порушує принципи, викладені у статуті, може бути виключений з організації рішенням Генеральної асамблеї за рекомендацією Ради безпеки, членом якої є РФ, що унеможливорює її виключення за голосуванням інших країн, адже Росія, як постійний член РБ ООН накладає вето на таке рішення. 25 лютого 2022 року Рада Безпеки ООН не спромоглася ухвалити резолюцію, яка б засудила вторгнення Росії в Україну. З 15

держав-членів Ради Безпеки 11 підтримали, а 3 утрималися від голосування. Резолюція була відхилена через вето Росії [5].

У зв'язку з цим виникає питання, як можна ліквідувати/виключити/призупинити членство Росії в РБ ООН, за прикладом призупинення членства Російської Федерації у Раді ООН з прав людини через повномасштабну війну в Україні [6].

Рада безпеки була заснована Статутом ООН 1945 року і складається з 15 членів (5 постійних країн-членів: СРСР (згодом Росія), Китайська Республіка (з 1971 року — Китайська Народна Республіка), США, Великобританія та Франція, 10 непостійних країн-членів, що обираються на 2 роки Генеральною Асамблеєю ООН) [7].

У розрізі цього питання варто звернути увагу на те, що Статут ООН вимагає від членів Ради безпеки утримуватися від голосування, коли Рада розглядає спір, стороною якої вони є. Проте, цей обов'язок обмежується главою VI Статуту, яка стосується мирного врегулювання спорів, а дії, пов'язані з міжнародним миром і безпекою відповідно до глави VII, не підпадають під дію вимоги щодо утримання сторін конфлікту від голосування [8], а нормативно закріпленого порядку вилучення постійного члена Ради безпеки не існує.

Проте, виникає питання, чому саме Росія посіла місце в РБ ООН, проголосивши себе правонаступником СРСР? У 1991 році більшість радянських республік підписали Алма-Атинський протокол, який проголосив розпад Радянського Союзу. Ним було погоджено той факт, що Росія посяде місце СРСР на міжнародній арені. У листі до Генерального секретаря ООН 1991 року Росія повідомляла, що членство СРСР в ООН продовжується РФСР за підтримки країн СНД. Нотою МЗС РФ від 1992-го була зафіксована правонаступність РФ щодо міжнародних зобов'язань СРСР на міжнародних майданчиках. Однак, хоча Статут ООН тричі редагувався з моменту свого ухвалення, нова назва РФ так і не була внесена до Статуту. Наразі виникають сумніви щодо законності цього кроку та виникають дискусії чи розпад СРСР не повинен був анулювати його місце в Раді безпеки. Чи була росія «державою-наступницею» згідно з міжнародним правом? Варто зазначити і те, що Постанови про прийняття Російської Федерації до ООН за рекомендацією РБ ООН не було. Хоча саме таким чином до ООН приймаються держави. За аналогією процедури прийняття

Чеської та Словацької республік, коли відбувся розпад Чехословаччини, обидві держави пройшли повноцінну процедуру прийняття в ООН [9].

На думку політичного експерта Томаса Гранта, Росія не відповідає образу миролюбної держави та гаранта міжнародної безпеки. Її участь у Раді безпеки ООН та право вето паралізує ухвалення рішень щодо протидії російській агресії в Україні. Грант пропонує винести на голосування Генасамблеї ООН питання не виключення Росії, а передання Україні місця в Раді безпеки ООН. Експерт аргументує свій вибір на користь України тим, що Україна є однією із засновниць ООН [10].

Окрім цього, варто розглянути варіант з позбавленням Росії можливості брати участь у роботі ООН, навіть якщо вона збереже право вето і місце серед постійних членів Ради безпеки. На думку наукового співробітника Heritage Foundation Бретта Шафера, варто винести на голосування до Генеральної Асамблеї питання про припинення участі російської делегації в її діяльності. Для цього не потрібна участь Ради безпеки. У цьому випадку Росія залишиться в ООН, але втратить право голосу в організації [11].

Цей спосіб вже використовувався у 1974 році. Генасамблея ООН проголосувала за припинення участі ПАР у її сесії на знак протесту проти апартеїду — політики поділу суспільства за расовою ознакою, яку проводило керівництво цієї країни. Знадобився 91 голос, аби відсторонити дипломатів ПАР [9].

На жаль, очевидним залишається той факт, що якщо не вжити заходів із усунення РФ з Ради Безпеки ООН, ми матимемо значні складнощі з розслідуванням злочинів РФ, здійснених під час війни проти України. Досвід 2014 року довів, що реакція цивілізованого світу повинна бути негайною, рішучою, безповоротною та відповідною до тих злочинів, що скоює РФ у світі.

Список використаних джерел:

1. 3334 (XXIX) Definition of Aggression% General Assembly – Twenty-ninth Session c. 142-143 URL:[https://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/3314\(XXIX\)&Lang=E](https://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/3314(XXIX)&Lang=E)
2. Заява МЗС України з нагоди 46-ї річниці резолюції Генеральної Асамблеї ООН «Визначення агресії». URL:<https://armyinform.com.ua/2020/12/14/zayava-mzs-ukrayiny-z-nagody-46-yi-richnyczyi-rezolyuciyi-generalnoyi-asambleyi-oon-vyznachennya-agresiyi/>
3. Борисфен Інтел: Незалежний аналітичний центр геополітичних досліджень. URL:https://bintel.org.ua/nash_archiv/arxiv-voyenni-pitannya/arxiv-gibridnia-vijna/ocinka/
4. Голос України: № 82 (7832) від 10 квітня 2022. URL:<http://www.golos.com.ua/article/358487>

5. United Nations: Security Council Fails to Adopt Draft Resolution on Ending Ukraine Crisis, as Russian Federation Wields Veto 25 Feb 2022. URL:<https://web.archive.org/web/20220226143934/https://www.un.org/press/en/2022/sc14808.doc.htm>
6. DW: Made for Minds. Генасамблея ООН призупинила членство Росії у Раді з прав людини. URL: <https://web.archive.org/web/20220407185717/https://www.dw.com/uk/rosiiu-pozbavyly-prava-na-chlenstvo-u-radi-oon-z-prav-liudyny/a-61399228>
7. URL:https://uk.wikipedia.org/wiki/Міжнародна_реакція_на_російське_вторгнення_в_Україну_2022_року
8. Статут Організації Об'єднаних Націй і Статут Міжнародного Суду. URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_010#Text
9. Юридична практика № 7-8 (1260-1261) URL:<https://pravo.ua/mozhlyvist-vykliuchennia-rosii-z-rady-bezpeky-oon-doslidzhennia/>
10. Springer Link: T. Grant Aggression against Ukraine, 2015 <https://link.springer.com/book/9781137514639>
11. The Heritage Foundation, Apr 11, 2022. URL: <https://www.heritage.org/global-politics/commentary/un-takes-good-first-step-suspending-russia-human-rights-council>

СТРИМУВАННЯ ШИРОКОМАСШТАБНИХ ВОЄННИХ ДІЙ ЯК ГОЛОВНЕ ПРИЗНАЧЕННЯ РАКЕТНО-ЯДЕРНИХ ПРОГРАМ

Вячеслав Мироненко,

*к.т.н., старший науковий співробітник, Центр воєнно-стратегічних досліджень
Національного університету оборони України ім. І. Черняхівського*

Після повномасштабного воєнного вторгнення Російської Федерації в Україну 24 лютого 2022 року держави опинились в становищі зростання нестабільності та ускладнення підтримки миру і стабільності у світі. В той час як глобальні виклики, перед якими постало людство, вимагають відновлення співпраці та солідарності, ми спостерігаємо прискорений розпад існуючого міжнародноправового порядку та інститутів, що структурують та обумовлюють злагоджені владно-політичні відносини у глобальному вимірі. Ці явища підривають всеохоплюючі рамки поняття безпеки і прямо чи опосередковано впливають на оборонну стратегію держав. Ризики та загрози зростають, стаючи більш різноманітними та менш передбачуваними, ускладнюючи забезпечення безпеки громадян. Швидкоплинність змін сучасного світу щоденно демонструє прямий та опосередкований вплив глобалізації на суверенітет та безпеку держави. Міжнародні води, повітряний та космічний простори, цифровий вимір, а також загальні обшири, які взаємопроникають один в інший ускладнюють розуміння проблем, стають аренами

боротьби за владу та протистояння. Враховуючи той факт, що ці зміни є комплексними і складними, а також відбуваються в різних географічних точках одночасно, вони фактично розширюють поле та способи дії можливих протистоянь, а отже перетворюються на виклики для гарантування миру, стабільності та безпеки у світовій політиці. Ці зміни стають симптомами, передвісниками і наслідками зміни парадигми нового часу [1, с. 14].

Ядерне стримування вважається винятковим знаряддям політичної влади та крайнім аргументом, який має застосовуватися в разі неможливості політичного розв'язання тієї чи іншої критично важливої проблеми. Однак як засіб непрямого впливу воно не спроможне забезпечити повний контроль у сфері міжнародних відносин і матеріалізувати вплив США на політику провідних у військовому відношенні держав, які володіють власними незалежними ядерними потенціалами. Ці обмеження спонукають США утримуватися від прямого конфлікту з Росією і КНР, виявляти гнучкість у спробах добитися припинення ядерної програми КНДР та експериментувати з розробкою неядерних високоточних озброєнь та створенням глобальної системи протиракетної оборони, що не в останню чергу сприймається опонентами як загроза пониження порогу ядерного стримування. Серед нових загроз, позначених як «непередбачувані ситуації» в майбутньому, нова ядерна доктрина враховує можливість атаки супротивника на об'єкти системи оперативного управління американськими ядерними силами, включаючи командні пункти та супутникову систему управління та сповіщення. В цьому сенсі застосування супротивниками неядерних засобів проти системи управління ядерними силами США вважається підставою для превентивного використання ядерної зброї [2, с. 135].

Наразі розв'язання проблеми має декілька шляхів. Головними з яких є дипломатичні, військові й економічні. Кожен із них має свій позитивний та негативний бік. Але чим більшим буде тиск Сполучених Штатів на Північну Корею, тим більше шансів, що вони продовжуватимуть вдосконалювати свої ракети та ядерну зброю. США варто оновлювати й удосконалювати Північно-Азійський союз із Японією та Південною Кореєю відповідно до стандартів Організації

Північноатлантичного договору (далі – НАТО), залишаючи можливість іншим приєднатися. У військово-технічному плані необхідно далі розгорнути систему протиракетної оборони ТНААД, інтенсивно працювати над розробкою нових технологій протиракетної оборони, включаючи ті, що знаходяться в космосі, розгорнути тактичні ядерні озброєння, здатні знищити артилерію Північної Кореї, на північ від демілітаризованої зони, а також розробляти перехоплювачі, які повинні бути на 50% швидшими за сучасні есмінці класу AEGIS. Азія перетворилась на регіон потужного економічного успіху і водночас стала джерелом міжнародної та політичної небезпеки. Саме тому зміщення центру сил в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні (далі – АТР), порушення рівноваги у світі внаслідок появи нових міжнародних гравців, виникнення новітніх загроз є актуальними питаннями міжнародних відносин сьогодення. Однією з таких загроз є ядерна програма комуністичного режиму Північної Кореї, реалізація якої стала важливою умовою його виживання [3, с. 34].

Отже, міжнародно-правова складова стримування загострення воєнних конфліктів між державами має враховувати призначення ракетно-ядерних програм у контексті недопущення застосування ракетно-ядерних озброєнь шляхом формування і застосування міжнародно-правового механізму «закриття неба».

Список використаних джерел:

1. Меньшакова Д.О. Ядерний статус Франції як чинник її публічного позиціонування в євроатлантичному безпековому середовищі. Дис. д-ра філософії: 052 Політологія. Дніпро, 2021. 222 с.
2. Толстов, С.В. (2019) Ядерне стримування у військово-політичній стратегії США. *Ядерна безпека України в контексті світового досвіду: збірник наукових праць [електронне видання]* / За заг. ред. д.і.н., проф., чл.-кор. НАН України Кудряченка А.І.; ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України». С. 109-137.
3. Головань О. О. Північнокорейська ядерна загроза та еволюція зовнішньої політики США щодо цього питання. *S.P.A.C.E. Society, Politics, Administration in Central Europe* : електронний науково-практичний журнал / редкол.: Д. В. Яковлев (голов. ред.), К. М. Вітман (заст. голов. ред.), Д. Ю. Дворніченко (відп. секр.) [та ін.] ; НУ «ОЮА». Одеса, 2017. Вип. 5. С. 34-37.

**ВИКОРИСТАННЯ ФЛЕШЕТІВ У СНАРЯДАХ РОСІЙСЬКОЇ АРМІЇ
ПРОТИ ЦИВІЛЬНОГО НАСЕЛЕННЯ У ВІЙНІ З УКРАЇНОЮ
ЯК ДОКАЗ ПОРУШЕННЯ ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА**

Борис Михайличенко,

д.м.н. професор, Національний медичний університет імені О.О.Богомольця

Андрій Біляков,

д.м.н. професор, Національний медичний університет імені О.О.Богомольця

Семен Ніколайчук

*судово-медичний експерт Києво-Святошинського відділення КЗКОР Київського
обласного бюро судово-медичної експертизи*

Військові дії в історичному контексті мають досить давню історію. Однак, суспільством запроваджено міжнародні правила щодо регламентації дозволених методів проведення бойових дій з метою їх гуманізації, що знайшло своє відображення у забороні використання такої зброї та снарядів, які зокрема, здатні завдавати непотрібні страждання військовим та населенню.

Міжнародним правом визначається ціла низка свідомих та грубих порушень законів та звичаїв війни, що було втілено у такому терміні як «воєнний злочин».

Перелік воєнних злочинів є відомим і його затверджено Статутом Міжнародного кримінального суду, який має назву Римського Статуту.

Згідно Римського статуту до «інших серйозних порушень» законів та звичаїв війни відносять «умисний цілеспрямований напад на цивільне населення чи окремих цивільних осіб, які не беруть безпосередньої участі у воєнних діях». Отже, цивільне населення під час війни захищено міжнародним правом.

Початок військових дій Росії проти України, який відбувся 24 лютого 2022 р., характеризується використанням загарбниками різних видів зброї. Ця зброя застосовується як проти військових захисників України, так і проти цивільного населення нашої держави. Особливістю військових дій російського агресора являється те, що різні види зброї російські загарбники активно використовують як на полі бою, так і поза межами проведення активних бойових дій.

Військові дії Росії на території України знаходяться під пильною увагою цивілізованого світу. Світова спільнота звертає увагу на численні злочини, які чинять російські окупанти на території України.

Серед різноманіття російської зброї, яку вона використовує у війні з Україною, перш за все, превалює артилерія, де наявні сучасні зразки військової техніки із різнопрофільними снарядами. Однак, звертає на себе увагу той факт, що снаряди агресора мають різноманітні вражаючі компоненти, що спрямовано на ураження найбільшої кількості українців.

Так, в пресі з'явилися повідомлення про те, що «Російська артилерія наприкінці березня 2022 року застосувала снаряди з металевими дротиками проти мирних жителів Київської області».

Під час обстеження тіл загиблих мирних мешканців Бучі та Ірпеня в їх тілах були виявлені тонкі металеві дротики, дія яких була смертельною при їх потраплянні в життєво важливі ділянки тіла людини. Крім того, під час надання хірургічної медичної допомоги постраждалим в ранах також виявляли такі снаряди [1].

Ці вражаючі снаряди мають назву флешетів. Вперше використання флешетів відбулося під час Першої світової війни, а в подальшому їх використовували в декількох військових конфліктах. На території України російські загарбники використовували снаряди з флешетами неодноразово.

Як вказано [2], танкові снаряди та снаряди для польової артилерії споряджаються невеликими за розмірами металевими дротиками-флешетами, а їх загальна кількість в оболонці снаряду може становити 8000 одиниць. Такі снаряди розриваються після пострілу у повітрі, а їх начиння розлітається від оболонки конічно. Тому ураження можливі по периметру до 300 м та на відстані до 100 м.

Флешети мають відповідну форму – це металеві циліндричні дротики-стріли довжиною 3-4 см, які мають загострену верхівку та задню частину у вигляді декількох плавників. При потраплянні у тіло ціла флешета спричиняє рвані рани за рахунок наявності таких плавників. Крім того, вона може згинатися, що збільшує об'єм травмування тканин тіла, а задня її плавникова частина може відриватися та спричиняти додаткові поранення.

Використання снарядів із флешетами в бойових діях міжнародне право не забороняє, але таку зброю забороняє використовувати гуманітарне право в цивільних районах.

Однак, судово-медична практика проведення експертиз тіл цивільних осіб, які загинули внаслідок російської агресії, показує, що начиння снарядів для артилерії чи танків може бути не тільки у вигляді стандартних флешетів.

Так, на початку березня 2022 р. на вільній від загарбників частині Ірпінського передмістя, де не відбувалися бойові дії, було виявлено труп 23-річного громадянина В. Під час проведення судово-медичної експертизи на лівій половині його грудної клітки в ділянці проекції серця було виявлено круглястий отвір діаметром до 0,5 см з візуально рівними краями, який переходив у майже перпендикулярний рановий канал, що розповсюджувався крізь міжреберний проміжок на передній поверхні тіла, перикард, лівий шлуночок серця, міжреберний проміжок на задній поверхні тіла та закінчувався сліпо у м'язовій тканині в ділянці лівої лопатки. У цій ділянці було виявлено металевий циліндричний предмет довжиною 1,5 см (рис. 1), кінці якого були обрубані. В порожнині перикарда була наявна кров у рідкому стані та у вигляді згортків. На одязі загиблої особи в ділянці проекції серця було виявлено ледь помітний щілиноподібний дефект тканини. Смерть г-на В. настала від проникаючого вогнепального поранення грудей з ураженням серця та розвитком гемоперикарду. З судово-медичної точки зору громадянину В. було спричинено смертельну вогнепальну осколкову травму, яка кваліфікується як тяжке тілесне ушкодження.

Рисунок 1. Фото флешети з тіла г-на В.

Таким чином, на початку березня 2022 р. в перші дні російського вторгнення на території України, де не відбувалися бойові дії, росією під час обстрілу було

використано снаряд, начиння якого складалось із обрубаних металевих циліндрів типу флешетів. Від даного ураження загинув цивільний громадянин України. Використання таких снарядів із значною кількістю ушкоджуючих компонентів свідчить, що дії загарбників спрямовані, в тому числі, на ураження щонайбільшої кількості цивільного населення нашої держави.

Російські війська використовують снаряди, які споряджені флешетами та аналогічними вражаючими компонентами проти цивільного населення України на територіях поза проведення бойових дій, що, безумовно, є ще одним російським воєнним злочином в галузі гуманітарного права.

Список використаних джерел:

1.Електронний ресурс: <https://amp.donpatriot.news/ru/v-buche-okkupanty-ubyvaly-myrynykh-zhytelej-oruzhyem-vremen-pervoj-myrovoj-vojny>.

2.Електронний ресурс: <https://www.theguardian.com/world/2022/apr/24/dozens-bucha-civilians-killed-flechettes-metal-darts-russian-artillery>.

**ФІНАНСОВІ ТА МАЙНОВІ ВТРАТИ УКРАЇНИ У ЗВ'ЯЗКУ ІЗ
РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЮ ВІЙНОЮ І ОКРЕМІ ШЛЯХИ ЇХ
ВІДШКОДУВАННЯ**

Оксана Музика-Стефанчук,

д.ю.н., професор, завідувач кафедри фінансового права, Навчально-науковий інститут права Київського національного університету імені Тараса Шевченка, провідний науковий співробітник НДІ інтелектуальної власності НАПрН України

Леся Музика,

д.ю.н., доцент, доцент кафедри приватного права Національного університету «Києво-Могилянська академія»,

Інфраструктурні, фінансові та майнові втрати України під час російсько-української війни – колосальні (в найгіршому розумінні). Так, за даними Київської школи економіки та Мінекономіки України станом на 8 червня 2022 р. уточнена загальна сума прямих збитків економіки України від пошкодження та руйнування житлових і нежитлових будівель та інфраструктури складає \$103.9 млрд або 3 трлн грн. Загалом з початку війни в Україні пошкоджено, зруйновано або захоплено щонайменше 44.8 млн квадратних метрів житлового фонду, 256 підприємства, 6.3 тис. залізничних колій, 656 медзакладів, 1177 закладів освіти, 668 дитсадків, 198 складів, 20 торговельних центрів, 28 нафтобаз [1]. За повідомленням Міністра охорони здоров'я

України В. Ляшка, станом на в Україні з початку війни станом на липень 2022 р. пошкоджено вже понад 800 медичних закладів, 122 – вщент зруйновано. Особливо важко сприймаються такі руйнування після того, як розуміємо, скільки було витрачено фінансових ресурсів у процесі реалізації президентської програми «Велике будівництво», коли було побудовано за новітніми технологіями, з найсучаснішим обладнанням лікарні, амбулаторії, заклади первинної медичної допомоги тощо.

Слід мати на увазі, що допоки йде війна, доти збитки і втрати зростатимуть, а по її закінченню виникне питання компенсації. Компенсаційні виплати здійснюватимуться за рахунок бюджетних коштів, а найбільше – за рахунок коштів, отриманих від заарештованого чи конфіскованого майна РФ та її громадян. Є величезні сумніви, що керівництво країни, яке розпочало цю безглузду війну, а також громадяни, які підтримують і схвалюють це, добровільно погодяться на здійснення виплат чи виконання рішень будь-яких міжнародних судів та організацій. Тому вже тепер ми маємо активно формувати реальне фінансове підґрунтя і базу для відшкодування завданих нам збитків. Тут українські політики, представники владних структур тісно співпрацюють з іноземними колегами. Адже треба визначити яке майно, яких осіб, в який спосіб можна передати на потреби України.

Позитивно слід відмітити факт створення Трастового фонду для відновлення України після війни. Його створення підтримали у березні 2022 р. в Брюсселі на самітах НАТО, «Групи семи» та ЄС, на яких обговорювали війну РФ проти України. Цей Фонд, на наш погляд, має уособлювати у собі, у своїй діяльності найкращі світові практики відновлення різних країн, їх економік тощо. Тут варто пригадати, зокрема, такі кейси: План Маршала для відновлення Європи після Другої світової війни; Трастовий фонд ЄС у відповідь на сирійську кризу (The EU Regional Trust Fund in Response to the Syrian Crisis, EUTF); Тимчасову комісію з відновлення Гаїті після землетрусу 2010 р. (IHRIC); створення та діяльність Європейського банку реконструкції та розвитку (EBRD) з метою розбудови Європи; Агентство Індонезії з реконструкції та відновлення після землетрусів 2004 і 2005 рр. (BRR).

На початку липня 2022 р. у швейцарському місті Лугано відбулася Міжнародна конференція з питань відновлення України, учасниками якої були високопосадовці та

представники понад 40 держав і понад 20 міжнародних організацій. Україна представила План відновлення України, який оцінюється у \$750 млрд, а ключовим джерелом фінансування визначено конфісковані активи росії та російських олігархів. Серед джерел відновлення також виокремлюються міжнародні гранти, пільгові кредити міжнародних фінансових інституцій, інвестиції приватного сектора та позабюджетні внески приватних осіб і корпорацій. Звісно, що і в Державному бюджеті Україні передбачатимуться відповідні видатки на відновлення.

Офіси відновлення України запропоновано відкрити у Вашингтоні, Брюсселі, Лондоні та інших містах. У Києві має бути головний офіс. Основними принципами Плану відбудови України з-поміж інших визначено також такі: максимально можлива безпека для людей та бізнесу; відновлення краще, ніж було (*Build back better*); євроінтеграція та відповідність критеріям кандидатства, а в найближчому майбутньому; верховенство права (*Rule of law*); прозорість і підзвітність у відновленні; відбудова України з максимальним залученням зелених технологій; *digital* інструменти під час відновлення та загальна діджиталізація; залучення приватного капіталу до процесу відбудови.

План відновлення передбачає декілька етапів, перший з яких розпочинається ще під час війни та передбачає стабілізацію багатьох процесів. До того ж з-під окупації звільняються окремі населені пункти, де люди продовжують жити і де потрібно відбудувати інфраструктуру задля забезпечення більш-менш нормального життя. Також потрібно готуватися до нового опалювального сезону. Йдеться про те, що треба вже робити. Наступний етап – це *fast recovery*, що передбачає реалізацію багатьох проектів відбудови, ремонту, будівництва після закінчення війни. Третій етап – з передбачає довгострокову трансформацію всіх сфер економіки. Ці тези озвучували у своїх промовах і Президент України В. Зеленський, і Прем'єр-Міністр України – Д. Шмигаль.

Відновлення економіки значною мірою залежатиме від відновлення бізнесу. Проте робота багатьох потужних підприємств – великих платників податків під час воєнного стану або призупинена на невизначений термін, або призупинена тимчасово та відновлена після перевезення технічних потужностей в інші регіони. Частина

підприємств і суб'єктів господарювання втратили свої майнові комплекси під час авіа ударів та інших військових дій (тобто є зруйнованими). І для того, щоб вони почали залучатися до відновлення економіки, спочатку треба їх відновити (там, де це можливо).

Свого часу український Уряд також розглядав можливість відшкодування частини втраченого в Криму майна шляхом відчуження майна і коштів, зокрема, російських банків та компаній на території України. Так, на початку червня 2014 р. Мін'юст звернувся з пропозицією до Генеральної прокуратури України розглянути можливість арешту та відчуження на користь України російського державного майна як компенсації збитків за анексію росією Криму. Серед активів, які Україна могла б реквізувати на своїй території, зокрема такі підприємства, як «Енергостандарт», «Донецьксталь», «Запоріжсталь», Миколаївський глиноземний завод, Південний гірничозбагачувальний комбінат, оператори мобільного зв'язку «Київстар» і «МТС-Україна», а також «Сбербанк Росії», «Альфа-Банк» і «Промінвестбанк». Загалом майже в кожній десятій з 200 найбільших компаній в Україні є частка російського капіталу [2]. В Україні доля російських банків у банківській системі в кінці 2014 р. становила приблизно 12% [3]. У 2017 р. рішенням РНБО на російські «Сбербанк» та «Промінвестбанк» були накладені санкції для запобігання виведенню капіталів за межі України на користь пов'язаних з банком осіб, зокрема материнських структур. Знадобилося 5 років, аби постановою Правління НБУ 24 лютого 2022 р. № 19 «Про особливості припинення діяльності банків в умовах воєнного стану» НБУ нормативно закріпив з собою право приймати рішення про ліквідацію банку, що перебуває під контролем держави-агресора. Наступного дня – 25 лютого 2022 р. з'явилися рішення № 90-рш/БТ «Про відкликання банківської ліцензії та ліквідацію ПАТ «Акціонерний комерційний промислово-інвестиційний банк» (власником є Зовнішекономбанк, рф) та № 91-рш/БТ «Про відкликання банківської ліцензії та ліквідацію АТ «Міжнародний резервний банк» (власником є «Сбербанк Росії»). І ці банки працювали в Україні десятки років...

Наразі це питання вирішено позитивно вже і на рівні Закону України «Про основні засади примусового вилучення в Україні об'єктів права власності Російської Федерації та її резидентів» від 3 березня 2022 р.

Наведене вище є важливим механізмом стягнення з рф громадянами України в національних судах шкоди, завданої їм незаконними діями рф. А саме відновлення держави, відновлення прав українських громадян – це будуть тривалі процеси. На сьогодні, хоча й є приблизна сума збитків, проте очевидно, що до закінчення війни ця цифра зросте. На превеликий жаль, ще будуть людські, матеріальні, фінансові та інші втрати.

Список використаних джерел:

1. Росія заплатить / damaged.in.ua: проект зі збору, оцінки й аналізу інформації про матеріальні втрати України від війни з росією. URL: <https://kse.ua/ua/russia-will-pay/>.
2. Чи вдасться Україні націоналізувати російське майно? URL: <http://www.radiosvoboda.org/content/article/27051870.html>
3. Доля банків Росії в банківській системі України выросла до 12%. URL: <http://delo.ua/finance/dolja-bankov-rossii-v-bankovskoj-sisteme-ukrainy-vyroslo-do-12-294854/>

**ЗАХИСТ ПРАВА ВЛАСНОСТІ НА ЗЕМЛЮ ЯК ОСНОВНЕ
НАЦІОНАЛЬНЕ БАГАТСТВО УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ: ВИКЛИКИ
ВОЄННОГО СТАНУ ТА ПРОБЛЕМИ ЇХ ПОДОЛАННЯ**

Володимир Носік,

*д.ю.н., професор, завідувач кафедри земельного та аграрного права, Київський
національний університет імені Тараса Шевченка*

З початку повномасштабної російської військової агресії в Україні запроваджено і згодом продовжено правовий режим воєнного стану, який безпосередньо впливає на здійснення визнаних і закріплених у міжнародно-правових актах, а також у Конституції України фундаментальних прав і свобод людини і громадянина, Українського народу та держави. Серед таких прав основоположними є право на життя і здоров'я громадян, з яким органічно поєднуються право на використання землі у різних правових формах, достатнє харчування, безпечене для життя і здоров'я довкілля тощо.

Російська військова агресія спрямована на знищення Українського народу та суверенітету України як незалежної, демократичної, соціальної і правової держави шляхом окупації землі з її природними ресурсами, які за Конституцією України є

об'єктом права власності Українського народу у межах території держави та згідно ст. 14 Основного закону держави визнається основним національним багатством, що перебуває під особливою охороною держави. Суб'єктом права власності на землю і основне національне багатство у межах території держави виступає виключно Український народ, тобто громадяни України всіх національностей. Згідно ст.ст. 3, 13, 14 Конституції України держава є зобов'язаною перед Українським народом щодо захисту життя і здоров'я громадян, охорони землі та її захисту як основи народного (національного) суверенітету у межах території держави. Відповідно до ст. 17 Основного закону держави, захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього Українського народу. Оборона України, захист її суверенітету, територіальної цілісності і недоторканності покладаються на Збройні Сили України.

Восьмирічна російсько-українська війна породжує нові виклики для Українського народу як власника землі і для держави як конституційного суб'єкта з охорони землі та її природних ресурсів, оборони і захисту національного суверенітету у межах її території. Ці виклики пов'язані з пошуком відповідей на питання, які у довоєнний період розбудови української державності у правовій доктрині, законотворчості і законотворенні, у суспільній і професійній свідомості та правосвідомості сприймалися як філософські, науково-теоретичні, абстрактні, політичні, декларативні поняття, які, на думку багатьох вчених-юристів, економістів, практиків, політиків, не мають практичного значення, а відтак не знаходили свого законодавчого вираження і практичного застосування.

Маються на увазі, зокрема, питання, які були неодноразово сформульовані у конституційних поданнях до КСУ щодо офіційного тлумачення ст. 13 і 14 Конституції України в частині землі як об'єкта права власності Українського народу, користування природними об'єктами права власності народу відповідно до закону, гарантування права власності на землю, набуття і реалізації громадянами, юридичними особами і державою права власності на землю виключно відповідно до закону, перебування під особливою охороною землі як основного національного багатства, захисту суб'єктів

права власності на землю і господарювання, реалізації соціальної функції права власності на землю та забезпечення соціальної спрямованості економіки тощо.

У нормах ст. 3, 13, 14, 17 Конституції України закладений генетичний код українського народу на прогресивний економічний, соціальний, культурний розвиток, і цей код уже розкритий в українській економічній, правовій доктринах, проте залишається недоступним для практичного втілення у життя. Також у цих нормах Основного закону держави закріплена абсолютна юридична модель перемоги України над ворогом, яка виключає будь які поступки агресору щодо землі як об'єкта права власності і основного національного багатства Українського народу та територіальної основи державного суверенітету України. Тому після завершення війни ці питання не можуть далі залишатися без уваги вчених юристів, економістів, філософів, державознавців, законодавців, які мають розробити і закріпити у нормах законів інституційно-правовий механізм реалізації конституційної моделі права власності Українського народу на землю як основне національне багатство, що перебуває під особливою охороною держави.

Війна з необхідністю спонукає вчених, практиків, політиків по-іншому підійти до розуміння соціальної цінності землі, її природних ресурсів у природі, економіці, суспільстві, до оцінки закріплених у земельному та іншому законодавстві юридичних моделей здійснення прав на землю і регулювання земельних відносин з тим, аби дати відповідь на загальне питання про те, чи зможе ВР України від імені Українського народу, відповідно до положень Преамбули до Конституції України, забезпечити громадянську злагоду на землі України.

Це означає, що у законах має бути закріплена така юридична модель земельного ладу, яка відповідатиме нормам ст. 3, 13, 14 Конституції України, і з якої кожний воїн ЗС України та інших військових формувань, кожний член сім'ї загиблих захисників України, члени територіальної оборони, волонтери й загалом усі громадяни України відчуватимуть, що земля, її природні ресурси є дійсно власністю Українського народу, а право доступу до використання землі та її природних ресурсів є справедливим, одержані від використання землі та її природних ресурсів доходи, рента акумулюються не у приватних латифундистів і олігархів у офшорних зонах, а надходять до державного

і місцевих бюджетів, до суспільних фондів споживання і справедливо розподіляються між усіма громадянами України як колективним суб'єктом права власності на землю та її природні ресурси у межах кордонів сухопутної території держави, виключної (морської) економічної зони та континентального шельфу.

Така необхідність зміни парадигми у підходах до розробки нової юридичної моделі використання землі як об'єкта права власності і основного національного багатства зумовлена руйнівними наслідками терористичних та військових атак російських агресорів по усій сухопутній території і морській акваторії України, а також й тим, що у нормах чинного ЗК України не знайшли свого вираження і нормативного розвитку імперативні положення норм ст. 13, 14 Конституції України щодо права власності на землю Українського народу і його основного національного багатства, що перебуває під особливою охороною держави.

Війна вже внесла свої корективи у правові механізми здійснення прав на земельні ділянки сільськогосподарського і несільськогосподарського призначення, з врахуванням яких ВР України прийняла закони щодо особливостей регулювання земельних відносин в умовах воєнного стану. Характерною ознакою змісту цих законів є те, що вони приймаються відповідно до чинного ЗК України, який закріплює іншу юридичну модель регулювання земельних відносин аніж та, яка передбачена у Конституції України. Внаслідок цього у законах закріплюються положення, які спрямовані на регулювання переважно права користування земельними ділянками на різних правових титулах. Водночас питання щодо особливостей здійснення права власності на земельні ділянки в умовах воєнного стану залишаються не врегульованими. Відтак в умовах воєнного стану залишаються чинними норми ЗК України щодо права власності на земельні ділянки. Тому не дивлячись на оголошений у державі воєнний стан, в Україні організовуються електронні земельні аукціони з продажу земельних ділянок та прав на них, відбувається продаж земельних ділянок сільськогосподарського призначення українським фізичним особам, а також земель несільськогосподарського призначення юридичним особам, включаючи й тих, кінцевими бенефіціарами яких, за повідомленням деяких інформаційних джерел, є

російські громадяни, закріплюються невинуваті обмеження у здійсненні права оренди землі, сервітутів, інших прав.

У цьому зв'язку актуалізуються питання щодо права власності на земельні ділянки сільськогосподарського і несільськогосподарського призначення іноземних фізичних і юридичних осіб, іноземних держав, набуття і реалізації права власності на земельні ділянки юридичних особами, права на використання викопних корисних копалин на земельних ділянках різних форм власності, охорони землі як основного національного багатства громадян України усіх національностей тощо. Очевидною є також потреба з осмислення і критичної фахової оцінки закріпленої у ЗК України юридичної моделі ринку земель сільськогосподарського призначення з огляду на російську військову агресію на територіях Донецької, Запорізької, Луганської, Київської, Миколаївської, Чернігівської, Сумської, Харківської, Херсонської областей, окупації частини територій Донецької, Запорізької, Луганської, Херсонської областей. Також виникає потреба у розробці юридичної моделі відшкодування шкоди, заподіяної ворогом внаслідок окупації територій, забруднення, засмічення, знищення ґрунтів, інших сільськогосподарських угідь, агроекологічних систем, природним ресурсам, житловим, інфраструктурним, соціальним та іншим об'єктам на землях несільськогосподарського призначення, екологічним системам на землях рекреаційного, оздоровчого призначення, водного фонду, лісогосподарського використання, природно-заповідного фонду тощо.

Резюмуючи викладене, можна зробити загальний висновок про те, що в умовах правового режиму воєнного стану здійснення прав на земельні ділянки усіх категорій земель має здійснюватися з врахуванням конституційних положень та імперативів щодо права власності на землю Українського народу та охорони землі як основного національного багатства. Оскільки у чинному ЗК України відсутні норми щодо права власності Українського народу на землю, то актуальними є питання щодо розробки і впровадження у законодавство нової юридичної моделі земельного ладу в Україні відповідно до Конституції України на усій території України у визначених на рівні ООН державних кордонах України.

УКРАЇНА – ЧАСТИНА ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ЦИВІЛІЗАЦІЇ: ДО ПИТАННЯ ПРО ФОРМУВАННЯ СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ ДЕРЖАВИ І ПРАВА

Сергій Петков,

доктор юридичних наук, професор, Таврійський національний університет імені В.І. Вернадського

«Не можна домовлятися про мир із тими, хто прийшов тебе вбивати.»

Голда Меїр, Прем'єр-міністр Ізраїлю

Із проголошенням незалежності на території Української держави залишались військові угруповання колишнього Радянського Союзу, а потім його правонаступниці російської федерації. Розгалужена агентурна сітка КДБ, а надалі її правонаступниця ФСБ, проводила підривну діяльність проти України. Неодноразові спроби захопити Кримський півострів, економічні та інформаційні диверсії, створення антидержавницьких партій і рухів призвели до Революції гідності. Український народ, який ніколи не терпів насилля і диктатуру, повстав проти корумпованих чиновників і політиків – ставлеників Кремля.

Однак агентурна мережа по всій країні спробувала насильницьким шляхом повалити обрану відповідно до Конституції України владу. Завдяки підтримці підрозділів армії російської федерації, заколотникам це вдалось здійснити в Автономній Республіці Крим і деяких районах Донецької та Луганської областей. У цих регіонах до влади прийшли лідери кримінальних терористичних угруповань. Під виглядом розбудови незалежних державних утворень на захоплених територіях було створено плацдарми для подальшого нападу на Україну.

Саме території Кримського півострова, Донбасу та Білорусі стали базами для нагромадження сил і засобів для атаки на мирні українські міста і села. А рекрути цих територій поповнили шеренги незаконних збройних формувань, що беруть участь у «спеціальній військовій операції» в Україні. Наразі російська федерація перетворилась на державу, яка є спонсором і базою для терористичних угруповань, члени яких проводять акції на території Незалежної України, Республіки Грузія, Молдови, Сирії та інших країнах. На теренах України, використовуючи артилерію, авіацію і флот армією

агресора здійснено комплекс заходів, визнаних світовим співтовариством геноцидом проти мирних громадян, воєнними злочинами проти людства.

Московські ідеологи століттями плекали політичну концепцію «Москва – Третій Рим», яка поступово переросла в ідеологію «русского міра». Захоплення територій сусідніх народів, постійні війни – невід’ємна складова зовнішньої політики московитів¹. Верхівка суспільства у внутрішній політиці використовувала опричників, а надалі чорносотенні угруповання і спецпризначенців для геноциду проти населення, особливо проти тих, хто спілкується іншою мовою та сповідує інші релігійні погляди. Суверенні народи: кримські татари, українці, євреї, німці, чеченці, греки, болгары зазнали голодомору, репресій, депортацій.

Світова спільнота розуміє та підтримує Україну в її боротьбі проти російської агресії. Під час зустрічей із Прем’єр-міністром Республіки Болгарія, країни, яка традиційно протягом століть була партнером росії, Кирилом Петковим і Міністром оборони Драгоміром Заковим стало зрозуміло, що вже відбувся перелом у свідомості і політиків, і громадян країн колишнього соціалістичного табору². Розуміння справжньої імперської суті кремлівської камарильї поступово витісняє міфи про «братство слов’ян», «захист православних цінностей», якими прикрито бажання московитів поневолити і знищити цивілізаційні здобутки, надбання демократії, вільних економічних відносин.

Сергій Лавров, російський пропагандист і міністр закордонних справ росії, в інтерв’ю журналісту Бі-бі-сі Стіву Розенбергу вміло уникнув прямої відповіді на пряме запитання про долю двох українських військових, британського походження, яких планують стратити на територіях підконтрольних російським терористичним угрупованням. *«Вы знаете, мы не вторгались в Украину. Мы объявили специальную*

¹ Для того, щоб розібратись і дати правильну оцінку сучасним подіям, необхідно розуміти їх витоки. Сучасна держава – російська федерація, ядром якої є московія, насправді не є монолітною державою, яка спаяна духовністю, сімейними соціальними та культурними цінностями та фінансово-економічною стабільністю. Правителі московії протягом століть всіма доступними засобами загарбували сусідні території. Найбільший вклад в розбудову царства вніс останній представник Рюриковичів на престолі московського царства Іван Грозний, якому вдалось підкорити Псков і Новгород. Надалі мілітарна політика була спрямована на захоплення залишків імперії Чингісхана: Казанського, Астраханського, Сибірського і Кримського ханств. І в наступний період історії внутрішня і зовнішня політика цієї Євразійської держави була спрямована на загарбання території Речі Посполитої та Кавказу. Але найбільшою мрією царату були Балкани і Середземномор’я. Ці геополітичні плани досі є домінуючими в політиці Російської федерації.

² Нині політичні діячі Республіка Болгарія, так само як і інші лідери Демократичного Світу, зазнають шаленого тиску від агентів російської шпигунської мережі.

военную операцию, когда у нас уже не осталось никакого способа объяснить Западу, что он занимается преступной деятельностью, втягивая Украину в НАТО», – заявив Сергій Лавров. Так само політик не зміг пояснити причин вторгнення військового контингенту до України. Журналіст наголосив, що в рік, за даними терористичних угруповань, на території самопроголошених республік в результаті військових дій гинуло менше десяти цивільних, натомість нині в результаті російської військової операції спецоперації гинуть тисячі мирних громадян. На це міністр відповів, що спеціальна операція розпочалась внаслідок постійного утиску російськомовних громадян в Україні, яке виразилось у відміні закону, який надавав широкі права у використанні російської мови, а також через розширення впливу НАТО.

Слухаючи матеріали, вже вкотре пересвідчився в значимості вивчення і донесення до широкого загалу питань етнодержавознавства. І вкотре доводиться констатувати, що на цьому інформаційному фронті московська концепція міцно тримає позиції. Стів Розенберг, ніяково уникнув головного: володимр путін – закомплексований бандит з пітерської підворотні, причиною нападу назвав необхідність бити першим. *«Ленинградская улица научила меня правилу: Если драка неизбежна, бить надо первым.»* Об'єкт нападу був ним обраний за причини переконаності в тому, що український народ має бути частиною «руського світу». Він вважав що українці не зможуть чинити опір агресії. *«Нравится не нравится – терпи, моя красавица.»*

Складається враження, що закордонні журналісти не усвідомлюють, що правителі Кремля є бандитським угрупованням, яке за корупційним шляхом проникло і захопило владу в країні і створивши ілюзію функціонування державних інститутів, суто рекетирськими методами підім'яло під себе фінансово-економічну систему країни. Кремлівську хунта послідовно нищить справжню російську культуру (мається на увазі культура етносів чуді, іжори, весі, печори, перм'яків, мещери). А також проводить асиміляцію культури народів Поволжя, Кавказу і Сибіру. Нині російське угруповання, що складається з вагнерівців, кадирівців, бурятів, вірних козаків та інших воєнізованих груп, незаконно перетнули кордони України з метою знищення української культури³. Але слід пам'ятати, що носієм культури, мови і освіти – цивілізації є людина. Тому

³ Кожен, хто віддає і виконує злочинні накази є злочинцем, який буде покараний у відповідності до міжнародних правових актів.

терористи з таким запалом нищать храми, палаци культури, школи, бібліотеки, дитячі садочки, університети. А перш за все винищують людей – носіїв культури і цивілізаційних надбань людства, незалежно від їх етнічної приналежності, звісно перш за все російськомовних, через небезпеку, яку вони несуть для покірних кремлівській владі громадян росії. Наголошу, російські найманці нищать перш за все непокірних мешканців Донбасу: маріупольців, сіверсько-донецчан, донбасців, луганчан, які переселились в 2014 в Ірпінь, Гостомель і Бучу та інші міста і містечка вільної країни.

Для того, щоб зупинити брехню, що постійно лунає з пропагандистських рупорів держави-агресора, та висвітлити правдиві сторінки історії української держави, потрібна спільна робота політиків і вчених. Має проводитись роз'яснювальна робота з громадянами не лише за допомогою мас-медіа. Потрібно відродити діяльність товариства «Знання», збільшити державну підтримку книговидавництва, тощо. І звісно шкільний вчитель і вихователька в дитячому садочку повинні отримувати заробітну плату і мати соціальні гарантії такі самі, як у державних службовців. Як юрист наголошу, всі питання щодо виплати заробітної плати, будь-яким категоріям громадян, мають бути викладені у Кодексі законів про працю України, а всі соціальні гарантії, будь-яким категоріям громадян, мають бути викладені у Соціальному кодексі України. При цьому всілякі підзаконні акти: інструкції, постанови, накази, тощо повинні бути скасовані. Рівність перед законом, відповідальність держави перед суспільством – основа цивілізаційного розвитку. Україна – частина європейської цивілізації.

І як тут не згадати слова видатної киянки прем'єр-міністерки Ізраїлю Голди Меїр: *«Якщо ви хочете побудувати ту країну, куди повертатимуться її сини та дочки, якщо ви хочете побудувати країну, звідки їхати будуть лише в сезон відпусток, якщо ви хочете побудувати країну, яка не матиме почуття страху за майбутнє, то зробіть лише два кроки: по-перше, прирівняйте корупцію до зради Вітчизни, а корупціонерів до зрадників, аж до сьомого коліна; по-друге, зробіть три професії найоплачуванішими та шанованішими. Це – військові, вчителі та лікарі. І найголовніше – працюйте, працюйте і працюйте, бо ніхто, крім вас, не захистить вас, ніхто не нагодує вас, крім вас самих, і ваша країна потрібна тільки вам і більше нікому. Коли це стане не просто*

словами і простим гаслом, а стане образом вашого життя, значить, ви досягли свого...»

Сьогодні є нагальна необхідність інакше поглянути на історію становлення державності та формування етносів на теренах Центральної Європи⁴. При цьому ставимо акцент саме центральної. Більше того, наголосимо, історію слов'янських народів слід вивчати тільки в контексті історії всього європейського континенту. При цьому поділ слов'ян на західну, південну і східну групи є умовним і великою мірою не обґрунтованим.

За жорстокістю і аморальністю терористичне угруповання, що вважає себе армією російської федерації, на сьогодні не має аналогів. Подібні звірства нелюдів вчинялись лише в доісторичні часи і добу Середньовіччя та фашистами в період Нового часу. Ці жахіття відбуваються в той час коли генії людства вже здійснили неймовірні відкриття в науці. А сучасний етап розвитку цивілізації характеризується зростанням цінності індивідуальності кожної особистості, пріоритетом прав і свобод людини над державними та суспільними інтересами. І головною парадигмою розвитку стає талант як рушійна сила цивілізації, як ідеальний прояв духовної суті людини.

В неймовірно складних умовах український народ за підтримки урядів країн усього світу бореться за власну незалежність, власну державність, свободу і демократичні принципи на своїй землі та за свою землю. Вже вкотре Україна стала щитом для європейської цивілізації проти варварства орків. Україна ні кому не погрожувала і ні на кого не нападала. Український народ – мирний народ. Але жоден загарбник не залишиться без покарання. Українцям є що і кого захищати. Слава Українським воїнам!

⁴ Європа – частина світу розташована в Північній півкулі. Вона омивається Північним Льодовитим океаном на півночі, Атлантичним океаном на заході та Середземним морем на півдні. На сході та південному сході відокремлена від Азії Уральськими та Кавказькими горами, річкою Урал, Каспійським та Чорним морями. Площа Європи — становить 2 % площі Землі або майже 7 % суходолу. Європа – третя за кількістю населення частина світу після Азії та Африки, в якій мешкає більше 700 мільйонів осіб, це 11 % населення Землі. А за територіальною приналежністю та етнодержавними ознаками Європа поділяється на п'ять частин: західну, північну, центральну, південну і східну. Західні кордони Німеччини, Австрії та Італії відділяють Західну Європу від Центральної. В Північній Європі розташовані скандинавські країни, Данія і країни Прибалтики. Кордони України і Білорусі розділяють Центральну Європу де сконцентровані головним чином держави слов'ян від Східної Європи. Південна Європа представлена Грецією, Кіпром та європейською частиною Туреччини. В Східній Європі розташована європейська частина Російської Федерації і Казахстану. Серед європейських країн Україна є найбільшою за площею, не враховуючи європейські частини Російської Федерації і Казахстану, які є європейсько-азійськими країнами, а Ватикан — найменшою.

ПИТАННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ЗАБОРОНИ ДІЯЛЬНОСТІ ПРОРОСІЙСЬКИХ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ

Сидій Ольга,

член Асоціації українських правників

Сьогодні Україна переживає складний етап захисту своєї національної державності від російської воєнної агресії.

Це поставило питання заборони діяльності проросійських політичних партій на важливе місце в політичному порядку денному України.

Верховна Рада України Законом України прийняла Закон України “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо заборони політичних партій”. Цей закон сформував уточнену процедуру для заборони діяльності проросійських партій. Однак, системний аналіз прийнятого парламентом закону призводить до появи сумнівів в обраному законодавцем механізмі. Слід погодитися з М. Марченком щодо 3 ключових недоліків прийнятого парламентом закону (даних щодо нього ще на етапі його розгляду парламентом і повністю актуальних після набрання ним чинності):

Передбачено механізм заборони діяльності політичних партій через звернення міністерства юстиції до суду. Пропонований парламентарями механізм є косметичною редакцією раніше передбаченого Законом України “Про політичні партії” механізму до вже наявного в чинній редакції Закону України “Про політичні партії в Україні” .

Узагальнено можна дати таку оцінку прийнятого парламентом закону:

1. Нову редакцію ст.5 Закону України “Про політичні партії в Україні” шляхом доповнення її новими пунктами і примітками спрямованими на розширення критеріїв обмеження щодо утворення та діяльності політичних партій. Чинна редакція закону в ст.5 відтворює підстави щодо обмеження та утворення політичних партій прямо визначені в ст.37 Конституції України. І такий підхід законодавця - є обмежено виправданим. З погляду законодавчої техніки, доцільним є доповнення закону окремою статтею щодо підстав здійснення Міністерством юстиції моніторингу діяльності і статутних документів політичних партій на виконання вимог ст.37 Конституції України та ст.5 Закону України “Про політичні партії в Україні”. Такий підхід дозволив би чітко виділити базові (конституційні) підстави заборони політичних партій та критерії, які

Міністерство юстиції України повинне використовувати для моніторингу політичної діяльності політичних партій та для початку процедури заборони діяльності тих, чия діяльність суперечить вимогам ст.37 Конституції України;

2. Ключовим у питанні заборони діяльності політичних партій є питання механізму цієї заборони та його ефективності для захисту фундаментальних прав людини, національної безпеки України та захисту демократичного конституційного ладу. Однак, законопроект дуже побічно приділяє увагу механізму заборони діяльності політичних партій і не модернізує його з огляду на умови воєнного стану та інших безпекових викликів перед нашою державою;

3. Законопроект занадто сконцентрований на внесенні змін до інших законів України.[1].

Системний аналіз нової редакції Закону України “Про політичні партії” дає змогу виділити наступні її основні недоліки:

1, Оновлена редакція Закону України “Про політичні партії в Україні” не містить спеціального механізму моніторингу Міністерством юстиції України змін до статутів і фактичної діяльності політичних партій щодо діяльності на користь країни агресора;

2. Відсутність внесення змін до Виборчого Кодексу України та Закону України “Про очищення влади” щодо обмеження для колишніх членів проросійських політичних партій займати виборні посади та перебувати на публічній службі;

3. Прийнятий парламентом закон передбачає довгу судову процедуру заборони діяльності проросійських партій, що може дуже затягнути процес заборони діяльності таких партій.

Отже, для забезпечення повноти та реальної ефективності процесу заборони діяльності проросійських політичних партій законодавцю варто здійснити наступні кроки:

1) Прийняти нову редакцію зміни до Закону України “Про очищення влади” з акцентом на забороні ключовим особам заборонених судом проросійських партій балотуватися до представницьких органів влади та займати посади в публічній владі;

2) Доповнити Виборчий Кодекс України нормою щодо обов'язку ЦВК проводити моніторинг списків політичних партій на всіх видах виборів щодо наявності у них провідних членів заборонених проросійських партій.

Список використаних джерел

1. Марченко М. Все, що вам потрібно знати про заборону проросійських політичних партій URL: <https://censor.net/ua/b3334144> (дата звернення 5.07. 2022).

**"РАШИЗМ" ЯК СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНА ТЕЧІЯ ТА ЇЇ ПРАВОВА
ОЦІНКА**

Сергій Тарута,

народний депутат України

Володимир Крижанівський,

*Надзвичайний і Повноважний Посол України, народний депутат України I
скликання*

Ігор Мамонтов,

к.ю.н., доцент Заслужений юрист України

Повномасштабне воєнне вторгнення Російської Федерації в Україну, що стало кульмінаційним етапом російсько-української війни, яка розпочалася з російського нападу 20 лютого 2014 року до Криму, визначило черговий етап спіралеподібної російської політики по відношенню до України, коли на зміну адміністративно-економічній експансії Росії щодо України приходить відверта військова агресія.

Таке протиправне явище не є новим у ставленні Росії до України: неодноразово після відносно мирного періоду повзучого поневолення, навіть з деякими елементами послаблення великодержавних пут, наставав час жорсткого придушення всіх прав народу України аж до відвертого терору та геноциду. Достатньо звернути увагу на форми і методи знищення української ідентичності в ХХ столітті, яке почалося з кривавої поразки української держави в боротьбі з більшовицькою навалою на зламі десятих – двадцятих років. Після короткого періоду НЕПу та українізації, у відповідь на несприйняття безобщинним українським селянством насильницької колективізації, режим вже радянської імперії вдався до нечуваного в історії європейської житниці, якою була Україна, голодомору, розстрілів наприкінці 30-х років і масових депортацій із Західної України. Після короткочасної хрущовської «відлиги» настав новий відтинок

закручування гайок, боротьби з дисидентством та «українським буржуазним націоналізмом».

За певним невеликим проміжком часу на початку 90-х років відносного пом'якшення російсько-українських відносин розпочався новий етап загострення, що супроводжується старим, але в новій обгортці, концептуальним ідеологічним ресурсом – насадженням ідеології «русского міру» - експансіоністських цінностей, котрі докорінно заперечують історичне походження української державності, етапи її розвитку та існування суверенної Української Держави як геополітичної реальності. У таких умовах системного ставлення Російської Федерації, що характеризується ознаками масштабного вчинення нею кримінальних правопорушень в Україні проти людства і людяності, необхідності набуває засудження, кримінально-правова і міжнародно-правова протидія даній протиправній політиці, припинення і у подальшому недопущення такої антилюдської зверхності, яка становить найбільшу загрозу миру та безпеці в світі в сучасних процесах трансформації міжнародних відносин.

В силу ряду причин рашизм має істотні відмінності від подоланих в останній світовій війні фашизму та нацизму. Європейські держави, що стали в середньовіччі імперіями, заволоділи колоніями на віддалених від них материках та островах. При цьому найпершими тут виявилися Іспанія та Португалія. Саме їхні мореплавці на завдання правителів цих країн – Христофор Колумб (хоча й генуезець за походженням) та Васко да Гама – зробили епохальні географічні відкриття і проклали шлях конкістадорам-завойовникам. І набагато пізніше вдалися до колоніальних завоювань англійці, французи і голандці, коли їх країни в промисловому сенсі були на більш високому рівні розвитку, що дало їм можливість скористатися природними ресурсами колоній з більшим ефектом.

Але вже наприкінці 18-го та в 19-му сторіччях західні імперії наштовхнулися на сильний супротив місцевих еліт та населення своїх васальних територій. Згадаймо хоча б війну англійських та французьких колоній Північної Америки та англо-бурську війну. Поступово метрополії почали розуміти, що колонії буде втримувати все тяжче. До того ж у владних структурах імперій врешті-решт дійшли до думки, що набагато простіше досягти прибутків від колоній, вдаючись до економічної експансії, залишивши владні

функції в руках місцевих еліт, що зобов'язувало тих займатися забезпеченням хоч якогось відносно достатнього життєвого рівня місцевого населення. Першими почали здавати позиції найбільш слабкі з них – Іспанія та Португалія. А вже в ХХ-му сторіччі, в його першій половині це торкнулося Британії та Франції.

Зовсім інакше відбувалася генеза російської імперії. Вона починалася з майже крихітного московського князівства. Монгольська навала багато в чому сприяла тому, що правителі московського та інших суміжних князівств перебрали в завойовників їх найгірші практики в методах державного управління. Найкращими інвестиціями в розвиток власних державних утворень вони бачили упокорення сусідів. Тим більше, що для цього не треба було перетинати морів та океанів. Вони обмежувалися підкоренням суходолу на схід, але й на захід. Це не спонукало їх до розвитку мореплавства, оволодіння знаннями. Перша технічна революція як і перші університети прийшли до них із величезним запізненням. Чи не найстрашнішими реперними точками в історії московського, на той час уже царства були завоювання в середині 16-го століття Казанського та Астраханського ханств. Московська держава стала на неподоланий до цього часу хибний шлях екстенсивного розвитку, який базувався не на основі технічного розвитку, а на збільшенні кількості робочих рук. А такого можна було досягнути лише, підкоряючи сусідні народи.

Для утримання величезних завойованих територій стало конче потрібно мати величезну армію та незліченну кількість чиновників. Смутний час Росії на межі XVI та XVII століть, що вирізнявся запеклою боротьбою царя та боярства, не закінчився прийняттям російської «хартії вольності», як це було ще на початку тринадцятого століття в Англії. З того часу в державі і в населенні укорінилася віра в гарного царя та незугарних бояр, яка проіснувала в Росії при різних владних модифікаціях до теперішнього часу.

Якщо в інших країнах європейського материка при відсутності істотних корисних копалин та мало плодючих в масі своїй землях, основна ставка робилася на розвитку переробних галузей і створенні новітніх технологій, то в Росії на її горі запанувала точка зору, започаткована Михайлом Ломоносовим: «Багатство Росії буде приростати Сибіром!». Таким чином вона перетворювалася в сировинний придатак Європи. В свою

чергу це не сприяло розвитку високотехнологічних виробництв і потребувало ще більшої кількості робочих рук і сприяло подальшій військовій експансії Росії на схід, Кавказ, Середню Азію та утриманню в покорі вічно близьких до бунту України та Польщі. Це ще більше посилювало роль армії та охоронних відомств у державі, вело до непомірного розбухання чиновного апарату.

Росія ставала оплотом реакції на континенті, вона все більше відставала в загальному розвитку від країн континентальної Європи, Британії, США і навіть Японії. Перемога однієї з найбільш відсталих країн Старого Світу, якою була Росія, у війні 1812 року над Наполеоном не сприяла можливості приєднання її до тих суспільних перетворень, які ніс із собою Наполеон. Більше того, певною мірою це навіть ще більше загальмувало її розвиток. Що й привело російську імперію до ганебної поразки в кримській війні, де вона було розбита відносно невеликим англо-французьким експедиційним з'єднанням. Росія не зробила потрібних висновків з цієї поразки, як це було зазвичай з іншими країнами Європи. Як вона не зробила таких доленосних висновків і після не менш страшної за наслідками війни з Японією.

У першу чергу це пояснюється тими підвалинами, на яких тримався державний устрій Росії та її наступника – СРСР. Вони і є базовими елементами тієї суспільної формації, яка тепер отримала назву – «рашизму». Головним є те, що наріжним каменем суспільства не є інтереси людини, а інтереси держави. І це не можна вважати тимчасовим явищем в її історії, чимось привнесеним зі сторони. Воно вкорінюється в єство людини, стає базовою настановою. Звідси переконання, що людина є гвинтиком державної структури, що начальник є носієм істини, а керівник держави – безпомилковий в своїх діях. Тому до речі відносно легко вкорінилися ідеї колективістських вчень про класи в общинній Росії і не знайшли належної підтримки в суто індивідуалістичній Європі.

Чи не єдиною імперією, яка в чомусь нагадувала російську була австро-угорська. Але її деякою мірою заторкнули наслідки французької буржуазної революції попри весь супротив правителів з Відня. Відхопивши внаслідок розділів Польщі південну її частку, їм вистачило розуму не стати «тюрмою» народів. Хай не дуже великі преференції, надані ними Західній Україні, тим не менше дозволили зберегти певною мірою

культуру, мову та релігію цієї частини України. Проте і ця імперія, як того вимагає історичний процес розвитку людства, загинула чи не найпершою.

Провідна ідея політики правителів Росії та їх комуністичних наступників і нинішніх ватажків, що можна не керуватися інтересами окремої людини, є вкрай неприйнятною в часи миру і злочинною в часи війни. Перемога в останній війні в частині участі в цій перемозі Радянського Союзу в першу чергу пояснюється тим, що її очільником були кинуті в бій величезні людські маси. Вона здобувалася насамперед числом, а не вмінням. Розвиток практично рабської праці в колгоспах, відсутність у людини справжньої зацікавленості в результатах своєї діяльності поєднувалося з переконанням в месіанській ролі російського народу. Нав'язування ефемерних методів розбудови суспільного життя іншим народам переростало в політику експансії. А при найменших ознаках непокори вже після другої світової війни це закінчувалося жорстоким упокоренням в таборах, як у Кенгірі, в містах, як у Новочеркаську, в країнах, як це було в 1953 році в НДР, в 1956 році в Угорщині, в 1968 в Празі, а потім і в Польщі.

Характерною ознакою відмінності фашизму і нацизму є те, що вони не були укорінені притаманні історичному розвитку Італії та й Німеччини. Весь попередній розвиток цих країн не виявляв достеменної можливості з'явлення цих явищ. Можна сказати, що певним чином прихід до влади Гітлера став наслідком поразки Німеччини в першій світовій війні. Також принагідними є посилення на надзвичайно жорсткі умови репарацій стосовно післякайзерівської держави. І до цього додалася світова економічна криза, що розпочалася в 1929 році. Веймарська буржуазна республіка не змогла втриматися перед навальним гітлерівським популізмом. Варто при цьому не забувати про той фактор, що процес становлення німецької та італійської держав стався відносно недавно в історичному вимірі – за якихось 70 років до першої світової війни. Тому в суспільствах цих двох країн не було вироблено надійних антидотів від того ж таки популізму і реваншизму. Ця теза має своїм підтвердженням також те, що країни з багатовіковою державною ідентичністю, витримали спокусу заманливих обіцянок, і не дали піднятися у себе різним колаборантам-«квіслінгам». Поліції Британії прийшлося обороняти від розправи жалюгідних декілька тисяч прихильників гітлерівського адепта Освальда Мослі стотисячним натовпом антифашистів.

Після другої світової війни Захід зробив певні висновки і не намагався довершити розгром німецького рейху повним знищенням німецької економіки, а навпаки – дав їй стати на ноги з допомогою плану Маршалла. Поразка цих двох країн у другій підряд світовій війні практично назавжди вилікувала їх народи та еліти від хвороби помсти за своє приниження від цієї поразки. Це ще раз підкреслює, що нелюдські, загарбницькі ідеї цих політичних течій не були вкорінені в історичне тло цих країн.

В той же час Україна відчула на собі реваншистські настрої російського керівництва, викликані поразкою Росії в холодній війні. Апофеозом цього стало політика відновлення імперії, що загинула на зламі восьмидесятих-дев'яностих років. Це події в Придністров'ї, в Чечні, в Абхазії та Осетії, в Грузії. І вінцем є проведення спершу ельцинською, а потім і дотепер путінською верхівкою, політики експансії Росії щодо України. Воно обумовлено гранично ксенофобським і українофобським характером теперішнього прояву керівної ідеології сучасного російського суспільства.

Системність, ресурсна організованість та державне забезпечення антиукраїнської політики Російської Федерації при супроводженні повномасштабного вторгнення на територію України в суспільно-політичній оцінці цього явища і отримала назву «рашизм». Новітній характер цього протиправного явища поки що не перебував у фокусі фундаментальних науково-теоретичних досліджень, проте політико-правовий набір закономірностей цієї суспільно-політичної течії зумовлює потребу його засудження, протидії і криміналізації.

Враховуючи високу суспільну небезпеку, поняття рашизм з усіма кримінально-правовими характеристиками має бути криміналізованим не тільки в українському кримінальному законодавстві, а також має знайти своє кримінально-правове вираження і у міжнародно-правових актах як особливо тяжке кримінальне правопорушення, що загалом зумовлює актуалізацію ухвалення міжнародно-правових актів щодо дерашизації та її неодмінної складової – денуклеаризації – Російської Федерації і недопущення поширення рашизму в Україні та інших державах.

САНКЦІЙНА ПОЛІТИКА ЩОДО РОСІЇ В КОНТЕКСТІ ЗАХИСТУ ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ УКРАЇНИ

Микола Томенко,

*д. політ. н., професор, Київський національний університет
імені Тараса Шевченка*

Серед військових злочинів Росії особливе місце посідають злочини проти культурної спадщини України. Згідно з моніторингом Міністерства культури та інформаційної політики України станом на 24 червня 2022 року зафіксовано 396 військових злочинів проти культурної спадщини України. Серед них, 123 – об'єкти культурної спадщини, а 21 – пам'ятки національного значення. Також зазнали руйнацій та пошкоджень 79 споруд, а саме – будинків культури, театрів та бібліотек, 47 меморіальних пам'ятників, 31 будівля та комплекси музеїв і заповідників. Знищені й пошкоджені 144 релігійні споруди, 51 із них перебувають на обліку як пам'ятки історії та архітектури. Детальніше дивись у звіті МКІП[1].

Визначити чітку санкційну політику щодо Росії в контексті захисту історико-культурної спадщини України вимагали низка громадських інституцій ще в березні 2022 року. Зокрема, вимогу щодо відміни засідання 45-ї сесії Комітету всесвітньої спадщини ЮНЕСКО у Казані (Російська Федерація), яка була запланована на 2022 рік, після обстрілів історичної частини Чернігова висунув Фонд «Рідна країна»[2].

Цю вимогу згодом підтримало й Міністерство культури та інформаційної політики України.

У результаті, 18 березня Комітет всесвітньої спадщини ЮНЕСКО ухвалив декларацію із засудженням війни та військових злочинів Росії щодо культурної спадщини України. А 8 квітня, після відмови 46-ти країн-учасниць ЮНЕСКО брати участь у засіданні під головуванням Росії, цим же Комітетом було ухвалено рішення про неможливість проведення 45-ї сесії в Росії, доки остання знищує в Україні об'єкти «видатної універсальної цінності». ЮНЕСКО апелювало до необхідності захисту Конвенції 1972 року про охорону всесвітньої культурної та природної спадщини»[3].

Нагадаю, що стаття 6.3 Конвенції про всесвітню культурну та природну спадщину зазначає: «Кожна держава-сторона цієї Конвенції зобов'язується не вживати жодних

навмисних заходів, які можуть завдати прямої або непрямой шкоди культурній та природній спадщині»[4].

Проте такі дії ЮНЕСКО не зупинили військових злочинів Росії щодо культурної спадщини України. Більш за те, кількість обстрілів та бомбувань таких об'єктів зростала. Так, 7 травня було зруйновано Національний музей Григорія Сковороди, що на Харківщині. Нагадаємо, що ЮНЕСКО визначило 2022 рік роком Григорія Сковороди у зв'язку із 300-річчям з дня його народження. Тож після цього безпрецедентного злочину громадськість розширила вимоги до ЮНЕСКО, аж до виключення Росії з цієї міжнародної організації[5].

Вже 31 травня Верховна Рада України звернулася до ООН з вимогою позбавлення РФ статусу держави-члена ЮНЕСКО у зв'язку із руйнуванням Росією української культурної спадщини.

До цієї вимоги 4 червня долучився і Президент України Володимир Зеленський, який окрім вищезгаданих фактів, нагадав про ще один цинічний військовий злочин Росії – подвійний обстріл однієї із 3-х українських Лавр, Святогірської.

На сьогодні ЮНЕСКО, посилаючись на позицію ООН, не готовий розглядати українську вимогу щодо виключення Росії з цієї міжнародної організації. Натомість, ЮНЕСКО звітує щодо низки інших санкційних рішень стосовно Росії: скасування проведення 45-ої сесії Комітету всесвітньої спадщини в Казані, що була запланована на червень 2022 року; недопущення Росії до участі в тематичній конференції ООН з питань освіти, науки і культури, присвяченій Всесвітньому дню свободи преси 3 травня тощо.

За будь-яких обставин наша країна мусить систематично і послідовно проводити санкційну політику щодо Росії в контексті захисту культурної спадщини України. Також важливо максимально пришвидшувати процес включення національних об'єктів культурної матеріальної та нематеріальної спадщини до репрезентативного та попереднього списків світової спадщини ЮНЕСКО.

Для цього варто скористатися Рекомендаціями ЮНЕСКО, які передбачають оптимізованіший у часі порядок розгляду номінацій з огляду на надзвичайні підстави та небезпеку для цих об'єктів культури. Не втрачає актуальності й ініціатива щодо проведення 45-ої сесії Комітету всесвітньої спадщини у 2022 році саме в Україні.

Список використаних джерел:

1. Culturecrimes.mkip.gov.ua
2. Комітет всесвітньої спадщини ЮНЕСКО-2022 має зібратися в Чернігові, а не в Казані. Рідна Черкащина. 11 березня 2022.
3. Open letter to the UNESCO World Heritage Committee. 8 April 2022, unesco.org.
4. Конвенція про охорону всесвітньої культурної та природної спадщини від 16.11.1972., rada.gov.ua.
5. Після знищення музею Сковороди: варвари ХХІ століття мають бути вигнані з ЮНЕСКО. Новинарня., 7 травня 2022 року.

**КОМПЕНСАЦІЯ ЗА ВТРАЧЕНЕ МАЙНО В ПРАКТИЦІ
ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ**

Дмитро Третьяков,

*юрист Секретаріату Європейського суду з прав людини, заступник Голови
Секретаріату Адміністративного Трибуналу Ради Європи*

У 2015 році Франція випустила ювілейну монету під назвою «70 років миру в Європі», але чи правда, що в Європі панував мир?

Чисельні радянські інтервенції до країн так званого соціалістичного табору, збройні конфлікти на Кіпрі, в Югославії та на теренах колишнього СРСР, так само як військові операції в середині країни, як у Туреччині проти курдів та в Росії проти чеченців. У 2014 вже був окупований Крим і частина Донецької та Луганської областей. Зараз триває повномасштабна війна Росії проти України.

Переважна більшість згаданих конфліктів так чи інакше давала приводи для звернення до Європейського суду з прав людини (надалі – Суд).

На сьогодні питання перспектив отримання компенсації за майно, яке було втрачене внаслідок збройної агресії Росії проти України, є вочевидь нагальним та одним із найбільш обговорюваних. Серед шляхів отримання такої компенсації згадується й можливість звернення за захистом до Суду. Аби краще розібратися, якими є перспективи такого звернення, слід розглянути, що саме гарантує Європейська конвенція з прав людини (надалі – Конвенція), та як саме Суд тлумачить відповідні положення Конвенції в індивідуальних справах, які стосувалися неможливості користуватися своїм майном, яке було зруйноване чи стало недоступним через збройний конфлікт.

Право власності передбачає стаття 1 Протоколу № 1 до Конвенції, яка містить три правила. Вона гарантує право мирно володіти своїм майном, захищає від свавільного позбавлення власності та дозволяє державам здійснювати контроль за нею.

Питання про те, в яких випадках у заявника виникає право вимагати компенсацію за втрачене майно, тісно пов'язане із контекстом, а саме, за яких обставин відбулося позбавлення майна, яке саме втручання у право власності відбулося, чи можна вважати таке втручання співмірним, та хто відповідальний за порушення права власності.

Суд розглянув велику кількість справ щодо компенсації за майно. Для розуміння такої практики Суду ми звертатимемося як до справ, які безпосередньо стосуються збройних конфліктів, так і до справ, за обставинами яких втручання в право власності відбулося у мирний час.

Питання компенсації

Компенсація за вилучене майно

У держави є зобов'язання виплатити компенсацію за майно, яке вона вилучила в особи для суспільних потреб. Цього вимагає друге правило статті 1 Протоколу № 1, яка захищає від свавільного позбавлення власності. Сутність цього правила та його взаємозв'язок із двома іншими правилами статті 1 Протоколу № 1 добре ілюструє рішення Суду у справі *Йокела проти Фінляндії (Jokela v. Finland, no. 28856/95, ECHR 2002-IV)*.

Компенсація за майно, відібране у заявників до набуття чинності Конвенцією

Право на компенсацію може виникати також тоді, коли держава за власною ініціативою встановлює законодавчо закріплене право на отримання компенсації за втрачене майно. До цієї категорії відносяться справи щодо реституції майна, якого особи були позбавлені ще до набуття Конвенцією чинності для даної країни. При запровадженні права на реституцію майна чи компенсацію за нього, держава може обмежувати як розміри компенсації (*Melnyk (II) v. Ukraine (dec.) no. 38162/04, 28 September 2010*), так і коло осіб, які отримують право на реституцію (*Gratzinger and Gratzingerova v. the Czech Republic (dec.) [GC], no. 39794/98, ECHR 2002-VII*). Крім того, держава може також вводити певні інші вимоги, відповідність яким є передумовою для виникнення права на реституцію майна (*Kopecký v. Slovakia [GC], no. 44912/98, ECHR*

2004-IX). Кожна країна вирішує такі питання на власний розсуд, і навіть виконання тих самих міжнародних угод різними країнами може перебувати в межах розсуду останніх. За обставинами справи *Броньовські проти Польщі* (*Broniowski v. Poland* [GC], no. 31443/96, ECHR 2004-V), уряд Польщі вирішив виплатити певну компенсацію за майно залишене поляками, які були переселені із заходу України, в той час як Україна не передбачила якоїсь схожої схеми для українців, яких переселили з теренів Польщі до України (*Pashkovskiy v. Ukraine* (dec.) no. 4582/05, 17 June 2008).

Компенсація за втручання держави в право мирного володіння майном, яким заявник не може користуватися через дії чи бездіяльність держави

Право на компенсацію від держави може також виникати у разі встановлення відповідальності держави за руйнування майна чи за обмеження доступу до нього настільки, що фактично нема можливості ним користуватись. Причому неважливо, чи сталося таке втручання внаслідок війни (*Chiragov and Others v. Armenia* [GC], no. 13216/05, ECHR 2015) чи у мирний час (*Öneryıldız v. Turkey* [GC], no. 48939/99, ECHR 2004-XII). Вирішуючи питання про присудження справедливої сатисфакції, Суд виходить із обставин конкретної справи (порівняйте *Loizidou v. Turkey* (Article 50), 28 July 1998, *Reports of Judgments and Decisions* 1998-IV та *Chiragov and Others v. Armenia* (just satisfaction) [GC], no. 13216/05, 12 December 2017) та підкреслює, що питання компенсації треба вирішувати насамперед на національному рівні (*Mikeladze and Others v. Georgia*, no. 54217/16, 16 November 2021).

Встановлення фактів

Справи, що пов'язані зі збройними конфліктами, можуть стосуватися різних статей Конвенції, але всі вони поєднані проблемою встановлення фактів. Зазвичай обидві сторони у справі викладають свої версії фактів, які часто не збігаються. Крім того, ті ж самі події можуть трактуватися заявниками по-різному залежно від їхнього світогляду та уподобань. Установлення фактів допомагає Суду оцінити те, чи держава є відповідальною за стверджені порушення. У справах, пов'язаних зі збройними конфліктами за кордоном, також потребує визначення питання наявності ефективного контролю однієї держави на певній території іншої держави. Тут можна згадати справи проти Туреччини щодо Північного Кіпру (*Loizidou v. Turkey* (merits), 18 December 1996,

Reports of Judgments and Decisions 1996-VI) та проти Росії щодо Придністров'я (*Ilaşcu and Others v. Moldova and Russia* [GC], no. 48787/99, ECHR 2004-VII), в яких було встановлено, що відповідачі здійснюють контроль над згаданими територіями, а отже, відповідальні за порушені на цих територіях права.

Підтвердження права власності

Суд досить ліберально ставиться до підтвердження права власності в справах, що стосуються збройних конфліктів, розуміючи, що у такому контексті не завжди можливо мати при собі всі підтверджуючі документи чи отримати їх (*Esmukhambetov and Others v. Russia*, no. 23445/03, 29 March 2011 ; *Khamzayev and Others v. Russia*, no. 1503/02, 3 May 2011; *Kerimova and Others v. Russia*, nos. 17170/04 and 5 others, 3 May 2011). Однак, потрібне принаймні мінімальне обґрунтування скарг. У рішенні в справі *Лісний та інші проти України* (*Lisnyu v. Ukraine and Russia*, (dec.), nos. 5355/15, 44913/15 and 50852/15, 5 July 2016) Суд визначив мінімальні вимоги до обґрунтування скарг у таких складних ситуаціях як триваючий збройний конфлікт. Суд зокрема зазначив:

«29. Суду добре відомо про наявність певних виняткових обставин, що не залежать від заявників і які викликали труднощі для подання документальних доказів на підтримку своїх скарг. Тому до постійної практики Суду належить застосування більш поблажливого підходу за наявності беззаперечного доказу таких обставин. Ці обставини переважно стосуються ситуації триваючого конфлікту, оскільки він становить підґрунтя у розгляді цих справ.

30. Однак слід зауважити, що заявники не навели жодних причин щодо того, чому вони не змогли надати відповідні документи, які підкріплюють їхні скарги щодо порушення прав відповідно до Конвенції. Також вони не повідомили Суд про будь-які спроби, які вони зробили для отримання принаймні частини документальних доказів для підкріплення їхніх звинувачень. З огляду на це було встановлено, що відповідно до пункту 1 правила 44С Регламенту Суду, якщо сторона не надає доказів чи інформації, якої вимагає Суд, або з власної ініціативи не повідомляє інформації, яка має стосунок до справи, або якимсь іншим чином не бере ефективної участі у провадженні, Суд може сформулювати відповідні висновки, які, на його думку, впливають з таких обставин.

31. *За таких обставин і відповідно до пункту 1 правила 44С Регламенту Суду, Суд ухвалив, що їхні скарги не мають достатнього обґрунтування».*

Зазначена тема звичайно набагато ширша і стосується також практики Суду у міждержавних справах, однак даний виступ обмежений саме рішеннями за індивідуальними заявами. Сподіваюсь, що зазначені вище питання допоможуть заявникам при зверненні до Суду.

ВІЙНА РФ З УКРАЇНОЮ ЯК ПРОЯВ МОСКОВСЬКО-РОСІЙСЬКОЇ «НЕ СВОБОДИ»

Анатолій Шевченко,

д.ю.н., професор, Державний податковий університет

Сергій Кудін,

д.ю.н., професор, Державний податковий університет

Війна, яку розв'язала Російська Федерація проти незалежної та суверенної України, що розпочалась 24 лютого 2022 року, актуалізує питання про імперську московсько-російську ментальність, її історичні коріння, московський шовінізм, який зростав століттями [1, с. 311]. Якби історично не називалась Російська Федерація : Суздальське князівство, Московське князівство, Московське царство, Російська імперія, більшовицька Росія, Російська Федерація, тобто, змінюються історичні епохи, періоди, часи, приходять та уходять московські вожді – але нічого не змінюється у ставленні північного сусіда до України та українського народу.

Ось вже майже 900 років як українці стримують навали московсько-російської орди. Вони завжди вторгалися на нашу землю зі зброєю як бездуховні нелюди, жадібна та несамовита сарана – вбивали українців, грабували, катували, знищували із звірячою жорстокістю, вони хотіли знищити нас як націю. Загарбники ненавиділи і ненавидять українське слово, пісню, історію, наш спосіб життя, те, що українці – волелюбна і горда нація, яка ніколи не ставала і не стане на коліна.

Очевидно, агресивні дії Московщини проти України (й не тільки) базуються не тільки на захоплені нових територій, привласнені чийогось багатства, але і на

грабуванні, розбої, мародерстві. Основа – це природня і ексклюзивна свідомість того етносу, який називає себе «ми – росіяни».

Ось як влучно описували відомі люди психічний і моральний стан душі росіянина. Письменник Максим Горький зазначав: «Головною рисою російського національного характеру є жорстокість, і то жорстокість садистична. Говорю не про окремі вибухи жорстокості, а про психіку, про душу народну».

Президент Франції Шарль де Голль у свій час сказав наступне: «Росіяни ніколи не будуть щасливі, знаючи, що хтось живе краще, ніж вони. А так як до прогресу вони не здатні – злоба і фрустрація є постійним душевним станом росіян».

Президент Республіки Ічкерія Джохар Дудаєв висловився так: «Русизм – це особлива форма людоненависницької ідеології, заснована на великодержавному шовінізмі, повній бездуховності та аморальності. Відрізняється від відомих форм фашизму, расизму, націоналізму особливою жорстокістю як до людини, так і до природи. Принцип дії – знищення всього, тактика «випаленої землі». Відрізняється шизофренічною формою манії світового володарювання. Має рабську психологію, паразитує на брехливій історії, на окупованих територіях і підневільних народах» [2].

Історичний аспект у філософському вимірі є невід’ємним елементом цивілізаційного, його складовою частиною і, головне – підкреслює : війна, яку розв’язала Московія-Росія проти України, це не локальна чи регіональна військова сутичка, не тільки боротьба демократії проти тоталітарного устрою, а боротьба цивілізації проти варварства і дикунства.

Вже багато разів учені намагались визначити приналежність України у правовому (як елементу цивілізаційного) вимірі до певної традиції права. Так, ними зазначалось, що українські землі, починаючи з періоду формування Київської Русі, були ареною протистояння західної та східної традицій права.

Такий невеликий аналіз є дуже необхідний, адже «У рамках історично-правової реальності кожна цивілізація відображає певний набір продукуваних нею соціально-економічних, політичних, культурних, релігійних та правових цінностей, що склались упродовж певного історичного періоду» [3, с. 353]. Зокрема, Ю.М. Оборотов говорить про особливість «місцезовитку» України, що дозволило цим традиціям права

специфічним чином відобразитись у її правовій культурі, І. Шевченко – про «східно-західне» місце України, І. Лисяк-Рудницький – про Україну як «країну границь», В. Липинський – про культурний простір України як «синтез Заходу і Сходу» [4, с. 73-74; 5, с. 189-190].

Є.О. Харитонов вважає, що західна традиція права представлена відносно чіткою межею між правовими та іншими інститутами, впливом на правові інститути юридичної думки, яка аналізує та систематизує право, усвідомленням переваги права над політичною владою, впевненістю у можливості існування громадянського суспільства та правової держави [6, с. 36].

Її основою стала «західноєвропейська» традиція права; в свою чергу, базою останньої стали правові цінності, що сформувались в античності, з часом вона була «модернізована» залученням християнських цінностей в західній (католицькій, протестантській) інтерпретації, а з XV – XVI ст. відбувається її поступова трансформація в «західну» традицію права (за рахунок просторового розширення «західноєвропейської» традиції, удосконаленням її змісту). У сучасному світі ця традиція знайшла відображення в романо-германській та англо-американській правових сім'ях.

З іншої сторони, «східна» традиція включає мусульманську, іудейську, буддійську, далекосхідну, африканську правові традиції. В історичному ж аспекті до неї слід долучити правові традиції, що існували в тих державах, які на певному хронологічному етапі припинили своє існування (Стародавній Єгипет, Межиріччя, Китай та Індія). «Візантійська» традиція є елементом історичного розвитку «східної» традиції, а у просторово-часовому вимірі – її «переднім краєм». Унікальність «візантійської» традиції становив конгломерат античних, елліністичних і східних культурних традицій, елементів як класичного, так і переробленого римського права, залишків демократії та східної деспотії, неповторності «азіатського способу виробництва», класичного рабства і колонату тощо. Для правової системи України впливи названих традицій можуть визначатись поняттями: «місцеположення в Східній Європі», «християнська православна культура», «східноєвропейська субцивілізація»,

«між Сходом і Заходом», «ареал поширення західної (або східної) традиції права», «симбіоз західної і східної правових культур» тощо.

Отже, можна довго на філософському та історичному рівнях сперечатись про сучасний цивілізаційний вимір України, і зокрема – її правову систему. Зрозуміло, що Україна, знаходячись довгий час на перетинах впливів різних історичних та правових традицій, увібрала їх елементи. Разом з тим, слід підкреслити : Україна – це невід’ємний елемент одного з найвищих досягнень людства – створення цивілізації, де українці займають власну і неповторну, унікальну позицію. І навіть довгий час перебування українських земель під владою Московії-Росії не змінило сутність основ української цивілізації, адже варварство неспроможне подолати цивілізаційній розвиток.

Прикметно, що росіяни так і не створили власну правову традицію, Московія-Росія не може бути ні історично, ні, навіть, прогностично включена до будь-якої традиції права. Адже поняття «право» не відомо було в Московії, воно не відомо і в сучасній Росії. Відсутність норми права як одного з важливих соціальних регуляторів поведінки людей створює ефект «замкненого кола», в якому домінує хаос, а проблеми та потреби варварської юрби задовольняються за рахунок війн із тими націями, які живуть набагато успішніше.

Необхідно зазначити, що в історичному та цивілізаційному вимірі йдеться про вкрай важливу боротьбу світлини цивілізації та демократії проти дикунства, варварства, тоталітарного устрою; і у цій боротьбі Україна є форпостом захисту всього, що людська цивілізація виборола кілька тисяч років свого існування.

Отже, можна констатувати наступне:

1. Імперська московсько-російська свідомість включає у себе такі системно-структурні складові: руйнування всього, що не відповідає «московському» психотипу; моральна деградація; історична ненависть та презирство до українців; відсутність будь-яких прагнень до прогресу, розвитку; намагання примусити інші народи, у першу чергу – українців – до історичного регресу; схильність «не творити, а руйнувати»; перманентні війни проти сусідів – це спосіб життя і вирішення власних, внутрішніх соціально-політичних та економічних проблем.

2. Єдиною панацеєю побороти цю викривлену і психопатичну свідомість та закінчити війну перемогою України є: згуртування демократичного та цивілізаційного світу; військово-політична, дипломатична, економічна, моральна допомога союзників Україні; санкції проти РФ, які включають не тільки такі заходи як повне виключення Росії з усіх інституцій та структур ООН (за прикладом виключення СРСР з Ліги Націй 14 грудня 1939 року за напад на Фінляндію), а глобальні системні заходи – побудова «сталевого занавіску» на економічному, соціальному, політичному, інформаційному, культурному, емоційному тощо рівнях у відносинах з РФ.

3. Пам'ятаємо : і це, мабуть, головне – незламний дух українців, наших ЗСУ, відсіч ворогу – це сукупно – зупинить навалу московсько-російської орди.

Список використаних джерел:

1. Shevchenko Anatoliy, Kudin Sergey. RF war against Ukraine as a manifestation of the Moscow-Russian imperial consciousness (historical aspect). *Фінанси, економіка, право vs війна [Електронне видання]* : збірник тез Міжнародного конгресу (м. Ірпінь, 27 квітня 2022 року). Ірпінь : Державний податковий університет, 2022. С. 311 – 315.

2. Генеральна Асамблея ООН ухвалила резолюцію «Агресія проти України», яка засуджує вторгнення Росії в Україну й вимагає від РФ негайно вивести війська з української території. рішення було ухвалено безпрецедентною кількістю голосів під аплодисменти – «за» проголосували 141 країна, «проти» – 5, утрималися – 35. Проти проголосували Росія, Білорусь, Північна Корея, Еритрея, Сирія.

3. Кудін С.В. Порівняльна історія права : вітчизняна традиція концептуалізації. Вінниця : «Твори», 2019. 540 с.

4. Оборотов Ю. Н. Месторазвитие и цивилизационная принадлежность украинского права. *Порівняльне правознавство: сучасний стан і перспективи розвитку: збірн. наук. праць*. Одеса: Фенікс, 2013. С. 72-75.

5. Луцький І. Відмінність візантійської філософсько-правової традиції від західно-римської. *Право України*. 2011. № 1. С. 188-195.

6. Харитонов Є.О. До питання про доцільність дослідження західної традиції приватного права українськими науковцями. *Актуальні проблеми держави і права*. 2004. Вип. 23. С. 35-40.

ФІНАНСОВО-ПРАВОВЕ РУЛЮВАННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ВЗАЄМОДІЇ СКЛАДОВИХ БЮДЖЕТНОЇ СИСТЕМИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Ілля Шляхов,

*аспірант 3-го року навчання Київського національного університету
імені Тараса Шевченка, асистент кафедри фінансового права*

*Навчально-наукового інституту права Київського національного університету імені
Тараса Шевченка*

Прийняття управлінських рішень у воєнний час вимагає неабиякої оперативності, зваженості та ефективності. Протистояти РФ, її збройним нападам та військовій агресії

можливо за умови належного фінансового забезпечення першочергових потреб публічного сектору. В період наявної обмеженості публічних фінансових ресурсів питання пошуку додаткових джерел фінансування, перерозподілу існуючих з метою фінансування першочергових видатків набувають особливої актуальності.

Сучасна структура бюджетної системи України побудована таким чином, що й державний бюджет та місцеві бюджети складаються зі загального та спеціального фондів. Відповідно до положень статті 13 Бюджетного кодексу України (далі - БК України) складовими частинами загального фонду бюджету є: 1) всі доходи бюджету, крім тих, що призначені для зарахування до спеціального фонду бюджету; 2) всі видатки бюджету, що здійснюються за рахунок надходжень загального фонду бюджету; 3) кредитування бюджету (повернення кредитів до бюджету без визначення цільового спрямування та надання кредитів з бюджету, що здійснюється за рахунок надходжень загального фонду бюджету); 4) фінансування загального фонду бюджету. Складовими частинами спеціального фонду бюджету є: 1) доходи бюджету (включаючи власні надходження бюджетних установ), які мають цільове спрямування; 2) видатки бюджету, що здійснюються за рахунок конкретно визначених надходжень спеціального фонду бюджету (у тому числі власних надходжень бюджетних установ); 3) кредитування бюджету (повернення кредитів до бюджету з визначенням цільового спрямування та надання кредитів з бюджету, що здійснюється за рахунок конкретно визначених надходжень спеціального фонду бюджету); 4) фінансування спеціального фонду бюджету. Відповідно до аналізу положень глави 14 БК України треба зазначити, що видатки між державним бюджетом та місцевими бюджетами розподіляються за функціями держави та органів місцевого самоврядування з урахуванням принципу субсидіарності. Поруч з цим використання коштів спеціального фонду здійснюється з деякими особливостями, а видатки мають виключно цільовий характер. Кошти, що надходять до бюджету розвитку місцевих бюджетів, який є складовою спеціального фонду, використовуються виключно на встановлені ч. 2 ст. 71 БК України цілі.

Як зазначалось вище, одним із складників спеціального фонду бюджету є його фінансування. В ст. 72 БК України передбачається можливість фінансування спеціального фонду завдяки спрямуванню до бюджету розвитку спеціального фонду

місцевих бюджетів коштів із загального фонду такого місцевого бюджету. Саме тому такі місцеві бюджети часто затверджуються з дефіцитом спеціального фонду та профіцитом загального фонду. З урахуванням характеру завчасної визначеності цілей видатків спеціального фонду з урахуванням джерел його формування, маємо зазначити, що передання коштів зі спеціального фонду (особливо власні надходження бюджетних установ) до загального не допускається. В чинній редакції БК України не містяться положення якими передбачається передача коштів спеціального фонду до загального фонду відповідного місцевого бюджету.

У випадку недоотримання коштів загального фонду місцевих бюджетів, залишки бюджетних коштів, що утворились на бюджетних рахунках спеціального фонду місцевих бюджетів неможливо спрямувати на такі поточні видатки загального фонду як, наприклад, державне управління, громадський порядок та безпека, тощо.

Для вирішення проблеми щодо спрямування коштів спецфонду на першочергові потреби територіальної громади задля відсічі збройної агресії Російської Федерації проти України, Урядом було внесено на розгляд до Верховної Ради України законопроект, реєстр. №7426 (надалі - закон). Зазначений закон було прийнято 09.07.2022, очікується підписання Президентом України.

Положення закону передбачають внести ряд доповнень до Розділу VI “Прикінцеві та перехідні положення” БК України, зокрема установити, що «у період дії воєнного стану та з метою відсічі збройної агресії Російської Федерації проти України, забезпечення національної безпеки, заходів територіальної оборони, підтримки місцевої інфраструктури, соціального захисту населення органи місцевого самоврядування, місцеві державні адміністрації, військово-цивільні адміністрації або військові адміністрації (у разі їх утворення) можуть приймати рішення про: здійснення, як виняток з положень частини другої статті 85 цього Кодексу, видатків, не віднесених до відповідних місцевих бюджетів цим Кодексом, і видатків на утримання бюджетних установ одночасно з різних бюджетів. Такі видатки здійснюються шляхом надання міжбюджетного трансферту з відповідного місцевого бюджету; передачу коштів із спеціального фонду місцевого бюджету (крім власних надходжень бюджетних установ та міжбюджетних трансфертів) до загального фонду місцевого бюджету. У разі передачі

коштів із спеціального фонду місцевого бюджету до загального фонду місцевого бюджету, як виняток з положень статті 72 цього Кодексу, місцевий бюджет може затверджуватися з профіцитом за спеціальним фондом та з дефіцитом за загальним фондом шляхом внесення змін до рішення про місцевий бюджет».

Аналізуючи прийняті парламентом положення наукового дискурсу потребують наступні питання:

1) законом надається однакове право як органам місцевого самоврядування, так і місцевим державним адміністраціям, військово-цивільним адміністраціям або військовим адміністраціям на прийняття рішення щодо передачі коштів спеціального фонду до загального фонду бюджету та здійснення видатків не віднесених БК України до відповідних місцевих бюджетів. Таке положення неоднозначне, створює суперечливе правове положення органів місцевого самоврядування та військових адміністрацій на території громад, де утворені останні. До прикладу - Київська міська територіальна громада. Окреслена проблема має місце в значній кількості положень, що приймаються на період воєнного стану (пункти 22-1, 22-2 Розділ VI БК України). Більш доречно було встановити, що рішення приймається місцевими державними адміністраціями, військово-цивільними адміністраціями або військовими адміністраціями на територіях таких громад, де ведуться бойові дії, або місцеве самоврядування фактично не функціонує. Адже наявність норм, що надають можливість військовій вертикалі управляти фінансовими ресурсами територіальних громад на власний розсуд та без згоди такої громади є першими кроками по знищенню інституції місцевого самоврядування;

2) прийнятим законом дозволяється здійснювати видатки місцевих бюджетів на забезпечення національної безпеки. Варто наголосити, що в БК України вже внесено ряд доповнень (пункт 22-2 Розділу VI), що передбачає, що в умовах воєнного стану та з метою відсічі збройної агресії Російської Федерації проти України та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності органи місцевого самоврядування або військові адміністрації можуть приймати рішення про перерахування коштів з місцевих бюджетів до державного бюджету. З урахуванням внесених змін до Типової програмної класифікації

видатків та кредитування місцевого бюджету територіальні громади можуть передбачити надання субвенції з відповідного місцевого бюджету державному бюджету на перерахування коштів в умовах воєнного стану або для здійснення згідно із законом заходів загальної мобілізації та з метою відсічі збройної агресії Російської Федерації проти України та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності. Разом з тим додається положення, яким передбачаються здійснення нетипових для місцевого бюджету видатків на національну безпеку та оборону в той час, коли вже наявна можливість спрямування (за потреби) таких коштів як бюджетної субвенції до державного бюджету. Уповноважені органи отримують значну кількість дискреційних повноважень;

3) положеннями закону передбачається спрямування коштів на утримання бюджетних установ одночасно з різних бюджетів. На наш погляд такі положення приймаються для забезпечення повного фінансування військових адміністрацій за рахунок коштів місцевих бюджетів. У той же час у ч. 6 ст. 4 ЗУ “Про правовий режим воєнного стану” закріплено положення, що передбачає, що фінансування діяльності військових адміністрацій із виконання повноважень органів місцевого самоврядування здійснюється за рахунок коштів відповідних місцевих бюджетів, виконання інших функцій - за рахунок коштів Державного бюджету України. Варто відмітити, що утримання бюджетних установ одночасно з різних бюджетів пропонується здійснювати: а) шляхом надання міжбюджетного трансферту з відповідного місцевого бюджету - що не буде вважатися фінансуванням одночасно з двох бюджетів, адже як тільки кошти міжбюджетного трансферу надходять до отримувача, вони стають коштами бюджету який отримав такий трансфер; б) передачу коштів із спеціального фонду місцевого бюджету (крім власних надходжень бюджетних установ та міжбюджетних трансфертів) до загального фонду місцевого бюджету.

СТЯГНЕННЯ НЕОБГРУНТОВАНИХ АКТИВІВ ТА СТЯГНЕННЯ АКТИВІВ ВІДПОВІДНО ДО ЗАКОНУ УКРАЇНИ “ПРО САНКЦІЇ” ЯК ФОРМИ ЦИВІЛЬНОЇ КОНФІСКАЦІЇ АКТИВІВ ТА ВАЖЛИВІ ДЖЕРЕЛА ДОХОДІВ ДЕРЖАВИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Наталія Якимчук,

д.ю.н., професор, професор кафедри фінансового права, Навчально-науковий інститут Київського національного університету імені Тараса Шевченка

На сьогодні і особливо в період воєнного стану інститут цивільної конфіскації в Україні розвивається досить активно. Це обумовлено прийняттям Закону України “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо підвищення ефективності санкцій, пов'язаних з активами окремих осіб” від 12 травня 2022 року № 2257-ІХ, яким внесено зміни до Закону України “Про санкції” від 14 серпня 2014 року № 1644-VII та Закону України “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо конфіскації незаконних активів осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, і покарання за набуття таких активів” від 31 жовтня 2019 року № 263-ІХ (далі – Закон № 263), яким внесено зміни та доповнення до Цивільного процесуального кодексу України.

Такими законами запроваджено наступні заходи:

- 1) стягнення в дохід держави необгрунтованих активів, механізм якого визначено в главі 12 Цивільного процесуального кодексу України;
- 2) стягнення в дохід держави активів, що належать фізичній або юридичній особі, а також активів, щодо яких така особа може прямо чи опосередковано (через інших фізичних або юридичних осіб) вчиняти дії, тотожні за змістом здійсненню права розпорядження ними, механізм якого визначено в Законі України “Про санкції” (далі – стягнення активів згідно з Законом України “Про санкції”).

Окрім того, в зв'язку з повномасштабною агресивною війною, яку Російська Федерація розв'язала і веде проти України та Українського народу, запроваджено Законом України “Про основні засади примусового вилучення в Україні об'єктів права власності Російської Федерації та її резидентів” від 3 березня 2022 року № 2116-ІХ такий примусовий захід, як примусове вилучення в Україні об'єктів права власності Російської Федерації та її резидентів (далі – “примусове вилучення”).

Відповідно до ч. 5 ст. 41 Конституції України «конфіскація майна може бути застосована виключно за рішенням суду у випадках, обсязі та порядку, встановлених законом». Так, вказані заходи примусового припинення права власності формально до форм конфіскації не віднесено, тим не менш відмітимо, що накладення двох вказаних вище форм стягнення відбувається в судовому порядку, що відповідає вимозі Основного Закону. Проте, примусове вилучення застосовується не на підставі судового рішення, а закону. Відповідно є формою скоріше націоналізації. Так, відповідно до ч. 4 ст. 3 Закону України «Про основні засади примусового вилучення в Україні об'єктів права власності Російської Федерації та її резидентів» «не пізніше як у шестимісячний строк після скасування чи завершення воєнного стану в Україні указ Президента України, яким введено в дію рішення Ради національної безпеки і оборони України про примусове вилучення в Україні об'єктів права власності Російської Федерації та її резидентів, підлягає затвердженню Верховною Радою України шляхом прийняття відповідного закону».

Слід звернути увагу на те, що в ч. 1 ст. 376 Цивільного кодексу України розмежовано як окремі підстави припинення права власності «конфіскацію» (п. 10) та «визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави» (п. 12), однак не віднесено до окремої підстави припинення права власності такі підстави як «стягнення в дохід держави активів за процедурою, врегульованою Законом України «Про санкції»» та «примусове вилучення в Україні об'єктів права власності Російської Федерації та її резидентів». Це потребує внесення змін до ст. 376 ЦК України.

Підстави та механізми застосування вказаних форм цивільної конфіскації як стягнення активів є відмінними, зокрема щодо:

1) кола осіб, до яких вони застосовуються: якщо стягнення згідно з Законом України «Про санкції» застосовується до фізичних та юридичних осіб, винних в створенні загрози національній безпеці, суверенітету чи територіальній цілісності України, то стягнення необґрунтованих активів – до винних фізичних осіб, та пов'язаних фізичних та юридичних осіб;

2) кола порушень, за які вони можуть бути застосовані;

3) видів активів, до яких може бути застосовано той чи інший вид стягнення;

4) порядку прийняття рішення про застосування вказаних заходів впливу;

5) правового режиму в умовах якого застосовуються: так, стягнення необґрунтованих активів застосовується незалежно від впровадження режиму воєнного стану, а стягнення активів відповідно до Закону України “Про санкції” – лише в період дії правового режиму воєнного стану;

б) передумов застосування, так стягнення активів відповідно до Закону України “Про санкції”, а саме ч. 1 ст. 5-1, може бути застосовано лише за умови, що на відповідну фізичну чи юридичну особу в порядку, визначеному вказаним Законом, вже було накладено санкцію у виді блокування активів, в той час як для застосування стягнення необґрунтованих активів особливих переумов не встановлено;

7) щодо кола осіб, що ініціюють застосування: стягнення необґрунтованих активів - прокурор Спеціалізованої антикорупційної прокуратури (у справах про визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави щодо активів працівника Національного антикорупційного бюро України, прокурора Спеціалізованої антикорупційної прокуратури чи активів, набутих іншими особами в передбачених цією статтею випадках, звернення до суду та представництво держави в суді здійснюються прокурорами Генеральної прокуратури України за дорученням Генерального прокурора) (ст. 290 ЦПК України), а стягнення активів згідно з Законом України “Про санкції” ініціює центральний орган виконавчої влади, що забезпечує реалізацію державної політики у сфері стягнення в дохід держави активів осіб, щодо яких застосовано санкції (ч 3 ст. 5 ЗУ “Про санкції”);

8) щодо судової юрисдикції: щодо стягнення необґрунтованих активів заява подається до Вищого антикорупційного суду (ч. 4 ст. 23 ЦПК України), який розглядає справу в порядку цивільного провадження, а щодо стягнення активів відповідно до Закону України “Про санкції” заява подається також до Вищого антикорупційного суду (ч. 2 ст. 5-1 ЗУ “Про санкції”), який розглядає справу в порядку адміністративного судочинства;

9) щодо можливості касаційного розгляду справ: у разі накладення стягнення активів відповідно до Закону України “Про санкції” постанова Апеляційної палати Вищого антикорупційного суду набирає законної сили негайно після її проголошення

та не підлягає оскарженню в касаційному порядку (ч. 8 ст. 283-1 КАСУ), проте Верховний Суд переглядає у касаційному порядку судові рішення, ухвалені судами першої та апеляційної інстанцій щодо накладення стягнення необґрунтованих активів (ч. 1 ст. 25 ЦПК України);

10) щодо порядку виконання судових рішень: рішення у справах щодо стягнення необґрунтованих активів виконуються в порядку, що визначеному Кабінетом Міністрів України (ч. 3 ст. 5-1 ЗУ “Про санкції” та п. 10 ч. 2 ст. 5 Закону), а рішення про стягнення необґрунтованих активів – в порядку, визначеному Законом України “Про виконавче провадження”, крім випадків здійснення такого стягнення в порядку, встановленому Законом України “Про Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів”. (ч. 4 ст. 292 ЦПК України).

Спільними рисами вказаних видів стягнень активів як окремих форм цивільної конфіскації є те, що: 1) справи вирішуються колегіально Вищим антикорупційним судом у складі трьох суддів (ч. 4 ст. 283-1 КАСУ та ч. 1 ст. 34 ЦПКУ); 2) застосування вказаних форм стягнення активів передбачають перехід майна, коштів та інших активів у власність держави.

Отже, актуальним питанням наступних правових досліджень вважаємо аналіз відмінностей правової природи вказаних стягнень та їх відповідності міжнародним стандартам, подальшого вдосконалення вказаних інститутів.

Проте окремо хочемо зупинитися на тому, що недоліком законодавства є те, що в зазначених законах не вказано, що кошти, які мобілізуються в результаті виконання рішень про стягнення активів, зокрема і в результаті реалізації стягнутого майна, надходять до державного бюджету. Так само такі види доходів Державного бюджету України як кошти, одержані в результаті стягнення необґрунтованих активів та стягнення активів відповідно до Закону України “Про санкції”, прямо не закріплені ні в ст. 29 Бюджетного кодексу України, ні в ст. 10 Закону України “Про Державний бюджет України на 2022 рік”. Але, в ч. 4 ст. 29 Бюджетного кодексу України передбачено, що “якщо законом встановлено новий вид доходу державного бюджету, його зарахування до загального чи спеціального фонду визначається законом про Державний бюджет

України на період до внесення відповідних змін до цього Кодексу”. Проте проблемою є те, що надходження від вказаних санкцій доходами Державного бюджету України не визнано, а це суперечить принципам побудови бюджетної системи, які закріплені в ст. 95 та Конституції України. А тому до частини 2 ст. 29 Бюджетного кодексу України слід додати окремі пункти, якими слід розширити коло доходів загального фонду Державного бюджету та додати до них надходження від вказаних видів стягнень активів та примусового вилучення в Україні об’єктів права власності Російської Федерації та її резидентів.

ЗЛОЧИНИ КАТУВАННЯ, СКОЄННІ ПІД ЧАС АГРЕСІЇ РОСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ. ПЕРСПЕКТИВИ РОЗСЛІДУВАННЯ, СУДОВОГО РОЗГЛЯДУ ТА СПРАВЕДЛИВОЇ САТИСФАКЦІЇ. МІЖНАРОДНИЙ АСПЕКТ

*Христина Ямельська,
адвокат*

Агресія Росії проти України створила небачені до сьогодні виклики для системи міжнародної безпеки та системи захисту прав людини. Діяння РФ вразили світ своєю масштабністю та віроломністю. Одними із найбільш поширених є злочини катувань цивільного населення та військовополонених.

У зв’язку із цим постає питання про ефективне розслідування випадків катувань, забезпечення здійснення правосуддя для осіб, які вчинили ці злочини та забезпечення справедливої сатисфакції для потерпілих осіб.

Заборона катувань закріплена на рівні національного законодавства – у статті 3, 21, 28 Конституції України [1] та 127 Кримінального кодексу України [2], в універсальному механізмі захисту прав людини – статтею 5 Загальної декларації прав людини 1948 року [3], статтею 7 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права [4], Конвенцією проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поведження і покарання 1984 р. [5] та Факультативним протоколом до неї [6], в регіональному механізмі захисту прав людини – статтею 3 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. (далі- ЄКПЛ) [7]

та Європейською конвенцією про запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню 1987 р. [8].

У свою чергу, заборона катувань є основоположним принципом міжнародного гуманітарного права та відтворюється у Женевській конвенції про захист цивільного населення під час війни 12 серпня 1949 року (статті 3, 32, 147) [9] та Женевській конвенції про поводження з військовополоненими від 12 серпня 1949 року (статті 3, 17, 87) [10] та двома протоколами до них.

Стаття 7 Римського статуту визначає катування та нелюдське поводження, вчинене в рамках широкомасштабного або систематичного свідомого нападу на будь-яких цивільних осіб, одним із найсерйозніших злочинів проти людяності [11].

Стаття 8 Римського статуту визначає військові злочини як серйозні порушення Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, а саме будь-яке з діянь проти осіб або майна, що охороняються відповідно до положенням відповідної Женевської конвенції. Римський статут до військових злочинів включає катування або нелюдське поводження, а також біологічні експерименти та умисне заподіяння сильних страждань, або серйозних тілесних ушкоджень, або шкоди здоров'ю.

Отже, як бачимо заборона катувань встановлюється на трьох рівнях механізму захисту прав людини – національному, універсальному та регіональному. На кожному із них є судові та несудові процедури захисту прав потерпілих осіб від злочину катування.

На національному рівні розслідування випадків катування належить до повноважень національних правоохоронних органів. Вони самостійно або за заявою потерпілих чи третіх осіб відкривають відповідне кримінальне провадження та здійснюють необхідні слідчі, розшукові дії, забезпечують державне обвинувачення під час судового розгляду.

Важливим елементом механізму забезпечення прав людини є також діяльність Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини [12]. Реалізуючи функції парламентського контролю за дотриманням конституційних прав і свобод людини і громадянина, Омбудсман здійснює свою діяльність на підставі відомостей, які отримує

за зверненнями громадян України, іноземців, осіб без громадянства чи їх представників, народних депутатів України чи за власною ініціативою.

При розгляді таких звернень Уповноважений відкриває провадження у справі про порушення прав і свобод людини і громадянина, роз'яснює заходи, що їх має вжити особа, яка подала звернення Уповноваженому чи направляє звернення за належністю в орган, до компетенції якого належить розгляд справи, та контролює розгляд цього звернення.

Тисячі таких звернень були розглянуті Уповноваженим від початку воєнної агресії РФ проти України.

Вчинення катувань в умовах збройного конфлікту привернуло увагу без виключення усієї міжнародної спільноти. До цих подій повинно застосовуватись право міжнародних збройних конфліктів, що підпадає під юрисдикцію Римського статуту. Міжнародний кримінальний суд (далі –МКС) пов'язаний із системою ООН та доповнює національні органи кримінальної юстиції. Загалом станом на сьогодні МКС здійснює судовий розгляд (англ. trial) трьох справ з обвинувачення осіб у вчиненні катування та нелюдського поводження, що підпадають під юрисдикцію МКС.

Хоча Україна і не є учасницею Римського статуту, відповідне попереднє розслідування розпочато прокурором МКС Карім Ханом.

Він закликав держави-учасниці Римського статуту, щоб вони передали на його розгляд ситуацію в Україні. Коли понад 40 держав зробили це, він невідкладно почав попереднє розслідування ситуації в Україні 2 березня.

Згідно з Римським статутом, Суд може призначати покарання у вигляді штрафу та конфіскації доходів, одержаних від злочинів, які підпадають під юрисдикцію МКС. Одержані внаслідок виконання цих покарань кошти Суд може передавати лише у Цільовий фонд підтримки потерпілих та їхніх родин.

Правниками також активно обговорюється Створення спеціального трибуналу щодо воєнних злочинів та злочинів проти людяності, вчинених росіянами на території України. На нашу думку існування такого трибуналу може доповнити існуючу систему кримінального правосуддя. Однак таке створення повинно здійснюватися із дотриманням чіткого розподілення функцій та повноважень між спеціальним

трибуналом та МКС для уникнення дублювання функції та повноважень між ними та спричинення правових колізій.

Спеціальними нормативно-правовими актами в універсальному механізмі захисту прав людини щодо заборони катувань є Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання 1984 р. та Факультативний протокол до неї від 2002 р., якими передбачається створення та діяльність Комітету проти катувань (англ. the Committee against Torture (CAT) та Підкомітету з недопущення катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження та покарання.

Комітет, крім процедури звітності, процедури розслідування та міждержавних процедур спілкування держав, розглядає індивідуальні скарги (англ. individual complaints procedures) або повідомлення осіб, котрі заявляють, що їхні права за Конвенцією порушено.

Станом на сьогодні Комітет проти катувань розглянув 539 справ за індивідуальними скаргами, 3 з яких були подані українськими громадянами.

На регіональному рівні захисту прав людини найефективнішим засобом захисту прав людини є звернення до Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ). Саме завдяки можливості подачі індивідуальних скарг західні вчені високо оцінюють ЄСПЛ, називаючи її найдосконалішим міжнародним механізмом захисту прав людини у світі [13, с. 902].

Суд приймає заяви про порушення прав людини, зазначених в ЄСПЛ, від окремих осіб та від держав. Для прийняття такої заяви судом заявник повинен вичерпати всі можливі національні засоби правового захисту. Рішення ЄСПЛ є обов'язковими до виконання. Держави зобов'язані запобігати повторенню подібних порушень прав людини, встановлених судом. Потерпілим особам може бути надана справедлива сатисфакція, включно з компенсацією, яку виплачує держава, відповідальна за порушення.

У сфері запобігання катуванням та іншим видам неналежного поводження, незважаючи на лаконічність статті 3 Конвенції щодо заборони катування, завдяки

індивідуальності скарг та обов'язковості рішень ЄСПЛ зробив чи не найбільший внесок.

ЄСПЛ у ході своєї багаторічної практики із застосування статті 3 ЄКПЛ розробив широкий набір критеріїв для визначень діянь, які є відмінним від катування, однак також підпадають під дію статті 3 ЄКПЛ, виокремив негативні та позитивні зобов'язання держав у сфері запобігання та заборони катувань, визнав заборону катувань імперативною нормою міжнародного права (*jus cogens*), наголосив на абсолютній забороні катувань тощо.

З юридичної точки зору не можна заперечувати, що судовий механізм захисту прав людини, який забезпечує право на індивідуальну скаргу та обов'язковість її судових рішень, залишається найкращою системою захисту прав людини та основоположних свобод.

Отже, захист громадян України від злочинів катування, які вчинили та продовжують вчиняти росіяни під час збройної агресії може здійснюватися на національному, універсальному та регіональному рівнях. На кожному із них функціонують судові та несудові правові механізми захисту від катувань. Найефективнішими є судові механізми, котрі забезпечують обов'язковість рішень та компенсацію потерпілим від катувань. Однак, крім них є можливість звернення до Омбудсмена та Комітету проти катувань із індивідуальними скаргами та заявами. Застосування засобів усіх рівнів механізму захисту прав людини дає можливість найбільш ефективного забезпечення захисту осіб від катувань під час збройної агресії.

Список використаних джерел:

1. Конституція України: від 28.06.1996 №254к/96- ВР. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 14.06.2022).
3. Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (дата звернення: 14.06.2022).
4. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16 грудня 1966 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text (дата звернення: 14.06.2022).
5. Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання від 10.12.1984. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_085#Text (дата звернення: 14.06.2022).
6. факу
7. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 14.06.2022).

8. Європейська конвенція про запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню від 26 листопада 1987 року. URL: (дата звернення: 14.06.2022).
9. Конвенція про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text (дата звернення: 14.06.2022).
10. Женевська конвенція про поводження з військовополоненими від 12 серпня 1949 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153#Text (дата звернення: 14.06.2022).
11. Римський статут Міжнародного кримінального суду від 17 липня 1998 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text (дата звернення 14.06.2022).
12. Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини: Закон України від 23.12.1997 № 776/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/776/97-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 14.06.2022).
13. D. The Oxford Handbook of International Human Rights Law / Edited by Dinah Shelton. Oxford University Press. 2013. p. 839.

ЗАХИСТ ФУНДАМЕНТАЛЬНИХ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВІЙНИ

НАПАДИ НА ОСВІТНІ ЗАКЛАДИ: ВІД ВОЄННОГО ЗЛОЧИНУ ДО "ОСВІТНЬОГО ГЕНОЦИДУ"

Оксана Бериславська,

*к.ю.н., доцент, Військовий інститут Київського національного університету
імені Тараса Шевченка*

З початком останньої фази збройної агресії Російської Федерації проти України, яка розпочалася 24 лютого 2022 року, наше суспільство стикнулося із масовими порушеннями прав людини, злочинами проти людяності, воєнними злочинами, а Верховна Рада України звернулася до Організації Об'єднаних Націй, Європейського Парламенту, Парламентської Асамблеї Ради Європи, Парламентської Асамблеї ОБСЄ, Парламентської Асамблеї НАТО, урядів та 8 парламентів іноземних держав щодо визнання вчинення Російською Федерацією геноциду Українського народу, а також злочинів проти людяності та воєнних злочинів на території України. [1]

Серед воєнних злочинів, що вчиняються агресором на території України окремо звертаємо увагу на численні напади на освітні заклади, що є грубим порушенням міжнародного гуманітарного права.

За даними ЮНІСЕФ тисячі шкіл постраждали від зброї вибухової дії [2]. Міністерство освіти і науки України зібрало численні факти та аргументи, які підтверджують, що російські війська руйнують школи та університети, дитсадки і дитячі будинки: 2116 закладів освіти постраждали від бомбардувань та обстрілів, 216 з них зруйновано повністю. [3]

За наявною інформацією 422 освітні установи було знищено за час конфлікту у колишній Югославії. [4]

Зокрема має місце порушення принципу розрізнення (одного з основних принципів); звичаєвих норм міжнародного гуманітарного права; положень Женевської конвенції IV щодо захисту цивільного населення 1949 року; положень Додаткового протоколу до Женевських конвенцій 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів; Декларації про безпеку шкіл та низки інших міжнародно-правових документів щодо захисту дітей під час збройних конфліктів. [5]

Стаття 8 Римського статуту Міжнародного кримінального суду прямо вказує, що напади на захищені об'єкти – воєнний злочин. Аналізуючи елементи злочину, визначеного статтею 8(2)(b)(ix), а саме воєнного злочину у вигляді завдання ударів по захищених об'єктах, слід вказати на такі: 1. Виконавець завдав удару. 2. Об'єктом удару були одна або кілька будівель, призначених для цілей релігії, освіти, мистецтва, науки чи благодійності, історичні пам'ятки, госпіталі або місця зосередження хворих та поранених, які не були військовою метою. 3. Виконавець умисно обрав об'єктом нападу таку будівлю чи будівлі, призначені для цілей релігії, освіти, мистецтва, науки чи благодійності, історичні пам'ятки, госпіталі чи місця зосередження хворих та поранених, які не були військовою метою. 4. Діяння мало місце у контексті міжнародного збройного конфлікту та було пов'язане з ним. 5. Виконавець усвідомлював фактичні обставини, що свідчать про існування збройного конфлікту. [6]

Виходячи із того, що станом на 10.07.2022 року кількість пошкоджених закладів освіти більше 2 тисяч, то маємо визнати що такі дії є умисними і цілеспрямованими. Крім цього є численні свідчення того, що цивільне населення намагалося знайти укриття у захищених об'єктах, але були заблоковані військовими РФ, які застосовували до них катування голодом і спрагою, створення нелюдських мов та інші прояви нелюдського поводження, а також були здійснені бомбардування і вбивства людей.

Так, у Ягідному, селі на південь від Чернігова, російські солдати замкнули понад 350 людей у неймовірно переповненому підвалі школи на 28 днів без вентиляції і з антисанітарними умовами, внаслідок чого десять загинули через задуху та несумісні з життям умови. [7]

За наявною інформацією 17-го березня російська артилерія завдала удару по школі та громадській будівлі поблизу Харкова, вбивши щонайменше 21 особу [8], 7-го травня російська авіація розбомбила школу в Луганській області, у результаті чого загинуло близько 60 мирних жителів, які там переховувались. [9]

Також, приміщення шкіл окупанти використовують як фільтраційні табори. Наразі відомо, що у Козацькому перебуває щонайменше 188 жителів селища Мирне, що поблизу Маріуполя. У Безіменному утримуються щонайменше 600 полонених. [10]

Також окупаційні війська розграбовують матеріальну базу навчальних закладів, що також свідчить про значний збиток системі української освіти. За інформацією співробітників Чаплинського професійного аграрного ліцею (с.м.т. Чаплинка Херсонська область) окупантами повністю вивезено обладнання з лабораторії кухарів. [11]

Ці та інші численні свідчення мирних мешканців доводять, що для російських військ такі масові порушення норм міжнародного гуманітарного права є прийнятною військовою тактикою.

У Міністерстві освіти і науки України фіксують велику кількість звернень та фактів, які свідчать про російський "освітній геноцид". Його проявами є: заборона спілкуватися українською мовою; навчатися за українськими освітніми програмами; вивчати історію, яка не спотворена російською пропагандою; читати українські книжки. А також примушування навчати дітей за російськими стандартами та російською мовою; викрадення вчителів та застосування тортур до них; примусові "курси підвищення кваліфікації" для педагогів за російськими стандартами. [12].

Як зазначала у своєму Telegram-каналі Уповноважена Верховної Ради України з прав людини Людмила Денісова: "Нав'язування освіти країни-окупанта суперечить статті 29 Конвенції ООН про права дитини, яка встановлює, що освіта дитини має бути спрямована на виховання поваги до батьків дитини, її культурної самобутності, мови і національних цінностей країни, в якій дитина проживає, країни її походження. Звертаюся до Комісії ООН з розслідування порушень прав людини під час військового вторгнення РФ в Україну врахувати ці факти порушень РФ прав дитини в Україні". [13].

Отже спостерігаємо цілеспрямовану політику окупантів проти українського народу, яка навіть була визначена у доктрині геноциду щодо України, яку оприлюднило державне російське інформаційне агентство. У цій доктрині стверджується наступне: "Необхідно перевиховати населення шляхом впровадження цензури, репресій та подавлення проукраїнських державницьких позицій в освіті та культурі, вилучити навчальні матеріали і заборонити усі навчальні програми, які мають український зміст тощо". [12].

Хоча бомби країни агресора падали на будівлі шкіл та університетів, вони зруйнували і саму систему освіти. Хоч як прикро усвідомлювати таку руйнацію, можна знайти і позитивний бік цієї ситуації – українську систему освіти доведеться відбудувати, реформувати та впроваджувати велику кількість інновацій. [14]

І наостанок зауважимо, що профспілка працівників освіти визнала хибною позицію, що знищення, руйнування чи пошкодження будівлі чи приміщень закладу призведе до необхідності фінансування неіснуючих закладів освіти, бо таке знищення не означає ліквідацію юридичної особи. [15]

Таким чином, у найближчому майбутньому, не лише для освітянської спільноти, а й для усієї країни – одним із завдань перемоги над ворогом стане завдання відновити український освітній потенціал, включаючи адаптацію системи освіти до сучасних реалій, переведення освітніх процесів у цифровий формат та зміну принципів викладання.

Список використаних джерел:

1. Про Заяву Верховної Ради України "Про вчинення Російською Федерацією геноциду в Україні": Постанова Верховної Ради України від 14.04.2022 № 2188-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2188-20>
2. Children in Ukraine need an end to this war – their futures hang in the balance. URL: <https://www.unicef.org/press-releases/children-ukraine-need-end-war-their-futures-hang-balance>
3. Інформація про кількість руйнувань, завданих українським закладам освіти внаслідок нападу Росії на Україну. URL: <https://saveschools.in.ua/>
4. Коли бомбили Югославію. Знищення Югославії: історія конфлікту URL: <https://peskiadmin.ru/uk/kogda-bombili-yugoslaviiyu-unichtozhenie-yugoslavii-istoriya.html>
5. Росія здійснює напади на українські школи та лікарні. URL: <https://armyinform.com.ua/2022/06/08/rosiya-zdiysnyuye-napady-na-ukrayinski-shkoly-ta-likarni/>
6. Елементи злочинів. ICC-ASP/1/3. P.147-148. URL: [icc_elements.pdf](https://www.iccnv.org/asp/1/3/P.147-148.pdf)
7. Older People No Longer Invisible Casualties of War in Ukraine. URL: <https://www.hrw.org/news/2022/05/02/older-people-no-longer-invisible-casualties-war-ukraine>
8. Ukrainian mayor says 21 killed as school and community center hit by Russian artillery strike. URL: <https://www.cbsnews.com/news/russia-ukraine-war-merefa-mayor-kharkiv-21-killed-school-community-center-shelling/>
9. Dozens feared dead after Russia bombs school where Ukrainians were sheltering, official says. URL: <https://edition.cnn.com/2022/05/08/europe/luhansk-school-bombing-ukraine-russia-intl/index.html>
10. Окупанти створили на Херсонщині "фільтраційні" табори для жителів Маріуполя, – правозахисники. URL: <https://kavun.city/articles/211960/okupanti-stvorili-na-hersonschini-filtracijni-tabori-dlya-zhiteliv-mariupolya-pravozahisniki>
11. Офіційна сторінка Чаплинського професійного аграрного ліцею. URL: <http://agropal.pp.ua/>
12. Освітній геноцид – складова російського геноциду українського народу URL: <https://eo.gov.ua/osvitniy-henotsyd-skladova-rosiyskoho-henotsydu-ukrainskoho-narodu/2022/05/26/>

13. Три предмети та русифікація навчання: що планують окупанти зробити зі школами в Маріуполі. URL: <https://tsn.ua/ukrayina/tri-predmeti-ta-rusifikaciya-navchannya-scho-planuyut-okupanti-zrobiti-zi-shkolami-v-mariupoli-2068426.html>

14. Навчатись завжди: як зміниться українська освіта після війни. URL: <https://mind.ua/openmind/20242872-navchatis-zavzhd-yak-zminitsya-ukrayinska-osvita-pislya-vijni>

15. Парламент врегулював окремі питання освітньої діяльності в умовах воєнного стану. URL: <https://pon.org.ua/novyny/9560-parlament-vreguluvav-okremi-pytannia-osvitnoi-diialnosti-v-umovakh-voiennoho-stanu.html>

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТА ОБМЕЖЕННЯ ПРАВА НА СВОБОДУ ПЕРЕСУВАННЯ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ ПІД ЧАС ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ

Руслан Бичай,

*здобувач PhD, Прикарпатський національний університет імені Василя
Стефаника*

Право на свободу пересування кожному, хто на законних підставах перебуває на території України, гарантується ст. 33 Конституції України [1]. Проте, українське законодавство встановлює й винятки. Одним з таких є правовий режим воєнного стану, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності [2]. Особливий правовий режим передбачає тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина, в тому числі права на свободу пересування для громадян України.

У зв'язку з військовою агресією російської федерації (рф) проти України Президент України В. Зеленський 24 лютого 2022 року своїм указом ввів воєнний стан в Україні [3]. Захист державного суверенітету та територіальної цілісності України є прямим обов'язком громадян України.

Виходячи з цього на період дії правового режиму воєнного стану, чоловікам – громадянам України у віці від 18 до 60 років, а також жінкам – військовозобов'язаним, обмежено виїзд за межі України. Проте така заборона не є абсолютною. Перетнути кордон мають право чоловіки, яких віднесено до окремих категорій, які визначені «Правилами перетинання державного кордону громадянами України», затвердженими Постановою Кабінету Міністрів України від 27.01.1995 р. № 57 з наступними

змінами[5]. Перелік цей зазнає постійних змін – тільки з початку повномасштабного вторгнення РФ зміни до правил вносились вісім раз.

Під час дії правового режиму воєнного стану в Україні склалася неоднозначна ситуація, яка передбачає нерівномірність забезпечення права на свободу пересування, зокрема, для здобувачів вищої освіти. Попри зрозумілі обмеження конституційних прав, які передбачає правовий режим воєнного стану, зокрема щодо обмеження перетину кордону для військовозобов'язаних осіб, склалася ситуація, коли на практиці здобувачам вищої освіти в закордонних закладах освіти надали дозвіл на перетин кордону, на відміну від здобувачів вищої освіти в українських закладах освіти. Рівність перед законом — одна з фундаментальних конституційних вимог, важлива умова існування правової держави. Принцип рівності є логічним продовженням принципу справедливості.

Згідно змін внесених вже під час дії правового режиму воєнного стану до Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» «призову на військову службу під час мобілізації, на особливий період не підлягають також: здобувачі професійної (професійно-технічної), фахової передвищої та вищої освіти, асистенти-стажисти, аспіранти та докторанти, які навчаються за денною або дуальною формами здобуття освіти» (абзац другий частини третьої статті 23) [4].

Як зазначається в документі, держава вирішила звільнити від мобілізації під час воєнного стану здобувачів вищої освіти, які навчаються за денною або дуальною формою навчання у закладах вищої освіти та дати даній категорії громадян можливість продовжувати навчання. Таке право мають здобувачі освіти українських вищих навчальних закладів та здобувачі, які навчаються в закладах освіти за межами України.

У Постанові Кабінету Міністрів України № 57 «Про затвердження Правил перетинання державного кордону громадянами України» стверджується, що «у разі введення на території України надзвичайного або воєнного стану право на перетин державного кордону...також мають інші військовозобов'язані особи, які не підлягають призову на військову службу під час мобілізації. Ця норма не поширюється на осіб, визначених в абзацах другому – восьмому частини третьої статті 23 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» [5].

Оскільки про звільнення від призову здобувачів вищої освіти зазначено в абзаці другому частини третьої статті 23 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію», можемо зробити висновок, що здобувачі професійної (професійно-технічної), фахової передвищої та вищої освіти, асистенти-стажисти, аспіранти та докторанти денної або дуальної форми навчання не підлягають мобілізації, але їх право на перетин державного кордону обмежене в умовах воєнного стану.

Проте, на практиці право на перетин державного кордону реалізовується тільки щодо здобувачів освіти, що навчаються в закордонних закладах освіти. Для перетину кордону здобувачу освіти необхідно звернутися до територіального центру комплектування та соціальної підтримки за місцем прописки (обліку) та отримати: відповідний запис у військово-обліковому документі щодо надання відстрочки від призову (призову за мобілізацією); дозвіл на перетин кордону від керівника відповідного центру комплектування та соціальної підтримки [7].

Під час перетину кордону при собі необхідно мати: документ, що надає право на перетинання держкордону; документ, що підтверджує навчання в закладі фахової передвищої та вищої освіти за кордоном; дозвіл на перетин кордону від керівника відповідного центру комплектування та соціальної підтримки; військово-обліковий документ із записом щодо надання відстрочки від призову (призову за мобілізацією) [6].

Натомість здобувачі освіти в українських закладах вищої освіти на відміну від своїх колег, що навчаються за межами України на практиці не отримали можливості перетину кордону. Попри те, що нормативно-правові акти (Закон України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» та названі «Правила перетинання державного кордону громадянами України») прямо забороняють перетин кордону для здобувачів вищої освіти в Україні та за її межами, працівники центрів комплектування та соціальної підтримки за місцем прописки (обліку) відмовляються робити відповідний запис у військово-обліковому документі щодо надання відстрочки від призову (призову за мобілізацією) та надавати дозвіл на перетин кордону здобувачам вищої освіти в Україні, мотивуючи це відсутністю передбаченої законодавством відповідної форми довідки та рекомендаціями Державної прикордонної служби України, яка

безпосередньо приймає рішення надання дозволу на перетин кордону здобувачів вищої освіти [8].

Постає питання чому права студента українського вузу обмежуються в більшому обсягу ніж права студента, який навчається за кордоном? Чому в дійсності порушується одна з фундаментальних конституційних вимог – принцип рівності? Оскільки це не зазначено в жодному нормативно-правовому акті, вважаємо, що студент українського закладу вищої освіти має такі ж права як здобувач вищої освіти за кордоном.

З наявністю однакових для всіх категорій громадян приписів нормативно-правових актів, в даній ситуації їх тлумачать та реалізують на розгляд центрів комплектування та соціальної підтримки та Державної прикордонної служби України та застосовують для представників однією категорії осіб неоднаково.

Таким чином, ситуація, яка склалася демонструє забезпечення конституційного права на пересування по-різному фактично для осіб однієї категорії – здобувачів вищої освіти, його реалізацію різними шляхами та створює певне, на нашу думку, не справедливе ранжування в умовах правового режиму воєнного стану – осіб, що навчаються у закладах освіти за кордоном та здобувачів вищої освіти в українських закладах вищої освіти.

Отже, на підставі того, що громадянин України – здобувач вищої освіти в Україні та за кордоном користуються однаковими правами, які гарантуються Конституцією України та обмежуються національним законодавством про правовий режим воєнного стану однаково, дана проблематика потребує подальшого доопрацювання з боку профільних інститутів державної влади. Зокрема, можливе розширення переліку осіб, яким надано дозвіл на перетин кордону під час воєнного стану та включення в нього здобувачів освіти українських закладів вищої освіти.

Список використаних джерел

1. Конституція України : [Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року]. *Відомості Верховної Ради України (далі – ВВР)*. 1996. № 30. Ст. 141; поточна ред. – ред. від 01.01.2020. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> (дата звернення: 16.06.2022).
2. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2016 р. № 389-VIII. *ВВР*. 2015. № 28. Ст. 250; поточна ред. – Ред. від 09.06.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 16.06.2022).
3. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 24.02.2022 р. № 64/2022. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397> (дата звернення: 16.06.2022).

4. Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію : Закон України від 21.10.1993 р. № 3543-XII. *ВВР*. 1993. № 44. Ст. 416; поточна ред. – Ред. від 16.06.2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3543-12#Text> (дата звернення: 26.06.2022).

5. Про затвердження Правил перетинання державного кордону громадянами України : Постанова Кабінету Міністрів України від 27.01.1995 р. № 57; поточна ред. – Ред. від 14.06.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/57-95-%D0%BF#Text> (дата звернення: 26.06.2022).

6. Щодо порядку організації виїзду за кордон на період дії правового режиму воєнного стану : Лист Адміністрації Державної прикордонної служби України від 17.03.2022 р. № 23-6855/0/6-22-Вих. URL: https://drive.google.com/file/d/1hX7MrJ5s_Ptk85kvu84kDdm23y5ylEwsr/view (дата звернення: 26.06.2022).

7. Виїзд студентів за кордон в умовах воєнного стану. Міністерство з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України: веб-сайт [11.05.2022]. URL: <https://minre.gov.ua/news/vyuzd-studentiv-za-kordon-v-umovah-voennogo-stanu> (дата звернення: 26.06.2022).

8. Перетинання державного кордону в умовах правового режиму воєнного стану. Державна прикордонна служба України : веб-сайт. [03.05.2022]. URL: <https://dpsu.gov.ua/ua/Peretinannya-derzhavnogo-kordonu-v-umovah-pravovogo-rezhimu-vonnogo-stanu/> (дата звернення: 26.06.2022).

МЕХАНІЗМИ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ: ПОНЯТТЯ ТА ОСНОВНІ ФУНКЦІЇ

Світлана Бобровник,

д.ю.н., професор, Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Сутність прав людини як міри свободи та наданих можливостей визначається існуванням механізмів їх захисту, гарантуванням непорушності та авторитетності цих прав. Це надає можливість стверджувати про наявність особливого інституту, що включає систему засобів та способів, що забезпечують непорушність прав та гарантують відновлення правових можливостей суб'єкта, порушених будь-яким суб'єктом права, у тому числі і державою. Це надає можливість стверджувати, що інститут захисту прав є важливим засобом демократичного спрямування національної правової системи та її відповідності європейському напрямку її розвитку.

Вважаємо, що механізм захисту прав людини – це заснована на нормах національного та міжнародного права, процесуально регламентована діяльність органів держави, посадових осіб, інститутів громадянського суспільства та окремих суб'єктів, метою якої є захист, відновлення порушених прав та недопущення їх порушення у майбутньому.

Важливого значення для з'ясування сутності механізму захисту прав належить з'ясуванню функціонального призначення цієї категорії. *Функції* механізму захисту

прав є напрямками впливу цього інституту на суспільно-правову практику у сфері захисту прав. Багатоаспектність цієї категорії обумовлює можливість виокремлення певних функцій, які в сукупності характеризують сутність та природу механізму захисту прав. Охарактеризуємо основні з них:

- *комунікативна* пов'язується з можливістю забезпечення та відновлення суспільної комунікації у випадку порушення суб'єктивних прав. Саме захист прав є засобом їх гарантування, відновлення у випадку порушення чи недопущення порушень у майбутньому, що забезпечує відновлення процесу комунікації між індивідом, суспільством та державою;

- *регулятивна функція* виявляється у можливості упорядкування відносин у сфері захисту прав. Нормативна основа механізму, що складається з правових норм, нормативних актів та міжнародно-правових документів, забезпечує можливість закріплення процесу та статусу суб'єктів захисту прав на матеріальному і процесуальному рівнях;

- *відновлювана функція* механізму захисту прав полягає у наявності засобів, які забезпечують відновлення порушених у результаті скоєння правопорушень прав суб'єктів. Таке відновлення здійснюється, як правило, в судовому порядку, характеризується особливим процесуальним статусом та наявністю особливих суб'єктів – органів держави і посадових осіб, які забезпечують виконання судового рішення, націленого на відновлення порушених прав.

Багатоаспектний характер захисту прав людини обумовлює його структурованість. *Структура* цієї категорії може бути визначена як система елементів, заснованих на єдиних принципах та націлених на досягнення мети, які визначають сутність, природу механізму захисту прав та формують уявлення про його співвідношення із суміжними правовими категоріями.

У сучасній юридичній науці відсутня єдність доктринальних уявлень щодо структурних елементів механізму захисту прав, що обумовлюється складністю та практичною значущістю цієї категорії.

На думку О.В. Негодченко, елементами механізму захисту прав є правові норми, нормативно-правові документи, юридичні факти, правові відносини, суб'єктивні права та юридичні обов'язки, форми захисту прав та обов'язків [1].

На думку С.М. Шило, структуру механізму складають норми права – офіційні правила як моделі поведінки людей; юридичні факти, що приводять у дію норму права; правовідносини – моделі поведінки суб'єктів; акти реалізації суб'єктивних прав; акти правозастосування; елементи правосвідомості і правової культури [2, с. 271].

Деякі вчені до складу елементів механізму захисту прав включають заходи, що забезпечують відновлення порушених прав [3]. На нашу думку, можливо дещо розширити склад елементів механізму захисту прав, відносячи до його складу органи держави та місцевого самоврядування; підприємства, установи та організації, які гарантують захист права; спеціальні органи держави, до повноважень яких належить захист прав; засоби масової інформації; система нормативних актів, що закріплюють засоби захисту прав [4]. Т.І. Пашук ототожнює механізм захисту прав з засобами відновлення порушеного права, заперечуючи належність цього механізму заходів юридичної відповідальності та інших видів державного примусу [5, с. 38].

Елементи механізму захисту прав можуть бути класифіковані і за їх змістовним наповненням на:

- суб'єкт правового захисту прав людини, тобто фізичні, юридичні особи та держава у особі уповноважених органів, наділених правомочностями щодо захисту прав, а також людина, права якої порушені;
- об'єкт правового захисту прав, тобто надані державою можливості, порушені третіми особами;
- зміст правового захисту, тобто коло прав та обов'язків суб'єктів правового захисту щодо вжиття правових заходів з метою захисту прав людини [6, с. 89-90] .

На нашу думку, елементи механізму захисту прав можливо класифікувати на певні групи, кожна з яких має забезпечувати дію певного аспекту механізму захисту прав.

I. Нормативна основа механізму, яку складають норми права, нормативно-правові акти, що закріплюють засоби правового захисту, повноваження суб'єктів захисту прав та процесуальні аспекти правового захисту;

II. Організаційна основа пов'язується із суб'єктами, які забезпечують захист (спеціальні органи держави, посадовці, інститути громадянського суспільства), що звертаються за захистом;

III. Змістовні елементи, що включають зміст прав та свобод, що порушуються; правозахисні засоби; статусні повноваження суб'єктів; обов'язки як гарантія захисту прав;

IV. Правозахисні та компенсаційні елементи, що включають засоби недопущення та припинення порушень суб'єктивних прав; засоби відновлення прав; можливості звернення до міжнародних інституцій.

V. Примусові елементи, що включають різні види юридичної відповідальності як засобу порушених прав.

Список використаних джерел:

1. Негодченко О.В. Забезпечення прав і свобод людини органами внутрішніх справ України: монографія. Дніпропетровськ; Поліграфіст. 2002. С 213.

2. Шило С.М. Механізм захисту прав і свобод людини і громадянина як гарантія забезпечення законності та дисципліни в діяльності органів внутрішніх справ // *Науковий вісник Ужгородського національного університету*, 2013. Вип 22. Ч. 1. Т. 2. С. 271.

3. Соціально-правовий механізм забезпечення (реалізації, охорони та захисту) прав людини. Міжнародний захист прав людини [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www/refine.org.ua/pageid-228-2/html>

4. Теорія держави і права. Академічний курс. К.: Юрінком Інтер, 2006.

5. Пашук Т.І. Державно-юридичний захист прав людини: поняття та ознаки // *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2004. №11. С. 38.

Шурдук Р.В. Теоретико-правовий аспект імплементації механізмів захисту прав людини в Україні. Дис. ... канд. юрид. наук. К., 2014. С. 89-

ПРОБЛЕМАТИКА ЗАХИСТУ ІНФОРМАЦІЙНИХ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ ТА СУСПІЛЬСТВА В УМОВАХ ВІЙНИ

Юрій Бондар,

к. політ. н., доцент, Київський національний університет імені Тараса Шевченка

З відновленням державної незалежності України національна інформаційна сфера зіткнулися з концептуально новими викликами трансформацій, які потребували

осмислення і вирішення, насамперед в організаційно-правовому полі. За роки, що минули, в Україні закладено основи нормативно-правової бази, яка забезпечує підґрунтя формування й функціонування національної інформаційно-комунікативної системи, національного інформаційного простору, декларує інформаційні права і свободи, регулює взаємовідносини мас-медіа і влади, побутування сегментів інформаційного поля, як складників інформаційно-комунікаційної системи [2].

Разом з тим національна інформаційна сфера потребує законодавчої підтримки, яка б гарантувала практичну реалізацію інформаційних прав і свобод, інтересів національних виробників інформаційних продуктів і послуг, створювала правові й організаційні умови для досягнення необхідного рівня конкурентоспроможності, інформаційної експансії з дотриманням балансу між демократичною еволюцією суспільства і регуляторними функціями держави. Забезпечення подальшого розвитку ЗМІ(К), вдосконалення нормативно-правової бази, приведення її у відповідність до принципів і норм демократичного устрою має сприяти формуванню в Україні правового громадянського суспільства, демократичної політичної культури і самодостатнього національного інформаційного простору [6].

Необхідною умовою входження України у глобальний інформаційний простір є узгодження національно-правової бази з міжнародним законодавством в інформаційній сфері, унормування міждержавних відносин і взаємодії щодо інформаційної діяльності, зокрема щодо забезпечення інформаційної безпеки. Водночас удосконалення нормативно-правової бази інформаційної сфери має враховувати насамперед українські інтереси в інформаційному полі, адекватно реагувати на тенденції й виклики в інформаційному полі.

Законодавчого окреслення потребує, зокрема, і коло зовнішніх та внутрішніх інформаційних загроз. Правового закріплення чекає і власне поняття національного інформаційного суверенітету, визначення його меж, компетенцій держави щодо його захисту, створення і застосування механізму протидії посяганням на інформаційний суверенітет, надто ж в особливі періоди [7, с. 318 – 326].

Проблеми належного врегулювання інформаційної, зокрема журналістської, діяльності загострилися від початку прихованої, а потім і відкритої агресії

шовіністичної Росії, яка всупереч взятим на себе міжнародним зобов'язанням, законам і правилам анексувала частину української території й продовжує експансіоністські зазіхання, метою яких вочевидь є нищення української державності [6].

Наріжним напрямом російської агресії проти суверенної України стала інформаційна сфера. Особливо активні й спеціальні заходи з підкорення українського інформаційного простору здійснювались впродовж останніх принаймні десяти років, і вони, як бачиться, передбачали різні вектори концентрації й здійснення цільового впливу. За оцінками фахівців, систему державних ЗМІ, видавничу справу, радіо, телебачення, кінематограф та інші сегменти українського інформаційного поля свідомо руйнували, поступово «лібералізуючи» та беручи під «приватний» чужинський контроль, виводячи водночас на маргінес національні інформаційні ресурси та державницькі ЗМІ. Важливим напрямом підготовки, а потім і здійснення військової агресії, стало використання з метою спрямованого когнітивного впливу новітніх пропагандистських технологій та інформаційних мереж, для чого в Росії були створені відповідні підрозділи та задіяні інноваційні напрацювання. Багаторічна російська експансія руйнувала національний інформаційний простір України, забезпечивши в ньому домінування агресора практично в усіх інформаційних сегментах.

Одним з напрямів зовнішньої інформаційної агресії стало і звуження вжитку та применшення ролі української мови – потенційно наріжного чинника державності й національної безпеки.

Країна-агресор застосувала і використовує різні методи опанування інформаційним простором. Серед складників гібридної війни – інформаційне проникнення, яке можна трактувати як *медіаекспансію*, під якою розуміємо політику та реалізацію заходів з метою формування громадської думки, дестабілізації, «розхитування» внутрішньої ситуації тощо іншої держави, підпорядкування і використання (експлуатація) інформаційних ресурсів території зазіхання з метою наступної *медіаанексії* – взяття під безпосередній контроль інформаційних засобів супротивника для подальшого інформаційного впливу. Водночас можна вести мову і про *медіаокупацію*, яка означає силове захоплення інформаційних медіаресурсів та оволодіння ними [1, 3].

Російсько-українське протистояння поставило на порядок денний необхідність вироблення інформаційної політики, що була б орієнтована на дієвий та радикальний захист національного інформаційного простору і основою якої мають бути об'єднувальні українські цінності. Необхідні також створення державних інституцій чи підрозділів з дієвої протидії зовнішній інформаційній експансії та агресії, чітка вертикаль управління реалізації і забезпечення державної інформаційної політики та інформаційної сфери в цілому, модернізація української інформаційної сфери за рахунок реалізації державних програм її підтримки та впровадження національних, зокрема культурологічних, гуманітарних проєктів.

Зовнішня, в тім числі інформаційна, агресія проти України, зумовили громадянські та професійні виклики перед журналістами, видавцями, медійним організаціями, покликаними реалізовувати інформаційні права й свободи людини та суспільства.

Журналісти, більшість з яких уперше опинилися в умовах екстремальних ситуацій, фактично війни й чужинської агресії, засвідчили високий професіоналізм та мужність, відданість принципам правдивості слова, чесну громадянську й патріотичну позицію. Разом з тим випадки недотримання професійних стандартів під час висвітлення особливо трагічних подій і обставин, як і намагання абстрагуватися від них, зайняти позицію «невтручання», невміння дати адекватну відповідь на чужинські інформаційні провокації, а то й загравання з агресором в умовах неоголошеної війни, фактично сприяли ворожій пропаганді й дифамації, що, у свою чергу, підриває авторитет мас-медіа в українському суспільстві. Неконсолідованість журналістського середовища спонукає також до розмежування українського суспільства, що може мати серйозні наслідки не лише на інформаційному, а й на світоглядному рівні [1, 5].

Виклики часу потребують координації дій, визначення напрямів політики й позиції медійних організацій щодо найактуальніших проблем суспільного життя, ситуації в професії, країні та поза ними, які були б спрямовані, зокрема, на гуртування й координацію зусиль працівників медійної сфери із захисту національного інформаційного простору в умовах війни, боротьбу з проявами шовінізму й

тоталітаризму, спробами дестабілізації суспільного життя, на забезпечення інформаційних прав та інтересів громадян і суспільства.

Окремим аспектом проблематики забезпечення інформаційних прав і свобод людини та суспільства в умовах війни є захист власне журналістів, скоєння проти них воєнних злочинів. За даними правозахисних та медійних організацій від початку російського повномасштабного вторгнення в Україну під час виконання професійних обов'язків і за інших обставин загинуло понад 30 українських та іноземних журналістів [4]. Кожен з таких випадків набуває значного резонансу, підкреслюючи важливість журналістики та, водночас, необхідність жорсткішого правового реагування, адже вбивство журналістів, які виконують важливу функцію донесення правди про події війни, – це так само посягання на інформаційні права громадськості й суспільства в цілому. Можливим бачиться класифікація таких випадків як осібних злочинів проти людяності.

Проблематика захисту інформаційних прав і свобод людини та суспільства має, безперечно, широкий вимір і аспекти. До таких належить, зокрема, і право на отримання точної і правдивої інформації і водночас право держави на обмеження інформації для захисту інтересів людей та суспільства в особливі періоди, в умовах війни. Такі питання потребують окремого предметного розгляду.

Список використаних джерел

1. *Бондар Ю. В.* Четверта українська: монографія. Київ. ДП «Вид. дім «Персонал», 2019. 514 с.
2. *Бондар Ю.* Зміцнення та захист національного інформаційного простору України: проблеми та шляхи забезпечення. Освіта регіону. 2009. № 1. С. 144 – 146.
3. *Бондарь Ю.* Информационные технологии и манипуляции российской пропаганды на страницах изданий «ЛДНР». Кавказ и мир – Международный научный журнал. 2022. № 24. С. 19 – 30.
4. Журналісти, які загинули внаслідок широкомасштабного вторгнення Росії в Україну. 2022. ІМІ. [Ел. ресурс]: <https://imi.org.ua/infographics/spysok-zagyblyh-zhurnalistiv-i45958>
5. *Інформаційний простір. Українські реалії: проблеми військової журналістики та освіти: матеріали VII Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 27 грудня 2017 р.)/ Київ, ДП «Експрес-Об'ява». 2018. 284 с.*
6. *Інформаційний простір: українські реалії: випробування війною: Матеріали IV Міжнар. наук.-практ. конф. «Інформаційний простір. Українські реалії: випробування війною (Київ, 19 лист. 2014 р.). Київ. УВПО «Експрес-Об'ява», 2014. 86 с.*
7. *Національна безпека України у викликах новітньої історії: кол. монографія / уклад. В. І. Шпак; кер. авт. кол. С. І. Табачніков. Київ. ДП «Експрес-об'ява». 2020. 464 с. С. 318 – 326.*

ЗАХИСТ ЦИВІЛЬНОГО НАСЕЛЕННЯ ЯК КОНЦЕПЦІЯ ГУМАНІЗАЦІЇ ВІЙНИ

Олег Гуцин

к.ю.н., Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Агресія Російської Федерації спричинює негативну тенденцію із ситуацією з правами людини в Україні: кількість вбитих і поранених цивільних налічує вже десятки тисяч, руйнування цивільної інфраструктури, свавільні затримання та насильницькі зникнення, катування й жорстоке поводження, сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом, набули масового характеру. Відкрите та зухвале нехтування російськими військовими фундаментальними нормами й принципами міжнародного гуманітарного права у XXI сторіччі викликали справжній шок цивілізованого міжнародного товариства.

Разом з тим історія захисту цивільного населення бере свій початок від перших відомих нам війн, а з появою сучасного міжнародного гуманітарного права набула якісних змін: понад півтисячі кодексів, конвенцій, договорів і пактів прийнято для регулювання бойових дій та пом'якшення їх наслідків. Наприкінці XX сторіччя захист цивільних перетворився на глобальну проблему й був закріплений у порядку денному міжнародних відносин.

Ще з давніх часів сторони конфлікту часто не розрізняли комбатантів і некомбатантів під час битв. Під час облоги Єрусалиму хрестоносцями було вбито безліч цивільних чоловіків, жінок і дітей: “Дехто з наших людей відрізав голови нашим ворогам; інші стріляли в них стрілами так, що вони падали з веж; інші мучили їх довше, кидаючи у вогонь. На вулицях міста можна було побачити купи голів, рук і ніг. Треба було обирати один шлях через тіла людей і коней. Але це були дрібниці порівняно з тим, що сталося в храмі Соломона... якщо я скажу правду, це перевищить вашу силу віри... люди їхали в крові... справді, це був просто чудовий суд Божий, його місце було заповнене кров'ю невіруючих, адже воно так довго страждало від їхніх богохульств” [1].

Перші ідеї щодо захисту цивільних можна знайти на початку нашої ери [2, с. 279].

Так, у стародавніх Греції та Римі держави докладали зусиль до забезпечення справедливості й безпечного існування цивільного населення; свобода ототожнювалася

з його повагою та захистом. Наприклад Цицерон вірив у те, що народ можна визначити як “зв’язаний узгодженою сукупністю законів і розрізненими інтересами”, а сам закон пов’язував із громадянським суспільством [3, с. 215].

В подальшому це призвело до розвитку концепції (теорії) справедливої війни, яка розглядалася як засіб забезпечення сталості чинної влади, політичної структури та захисту від зовнішньої агресії. Цицерон схвалював це, стверджуючи, що “не було жодної прийнятної причини для війни, окрім простої помсти, самозахисту чи честі держави” [4, с. 18]. За Цицероном, щоб війна вважалася легітимною чи справедливою, вона має бути публічно оголошена компетентною владою і необхідно докласти зусиль, щоб звести до мінімуму потенціал конфлікту, який здатний перерости у громадянську війну [4, с. 20].

Арістотель вважав, що “війну слід вести лише для захисту безпеки або для помсти у випадках безчестя, що вимагає військової дисципліни та верховенства права в бою” [5].

Отже Цицерон та Арістотель постулювали, що звернення до війни є виправданим лише тоді, коли метою є захист честі держави, а також миру та справедливості. Думки двох філософів розглядалися як перші спроби позбавити невинних цивільних наслідків війни.

Серед християн питання гуманності війни завжди викликало суперечки. Вони опинялись перед дилемою, коли намагались поєднати повагу до людини та необхідність відновлення миру і порядку згідно концепції справедливої війни.

Доктрина справедливої війни (just war) оперує застосуванням сили в мирних цілях, щоб відстояти справедливість і відновити мир. Вчення про справедливу війну було започатковано святим Августином у п’ятому столітті та пізніше використане Фоною Аквінським у тринадцятому столітті для подальшого розвитку її доктрини [6].

Святий Августин сильно відрізнявся від попередніх філософів, які виправдовували війну такими міркуваннями, як честь держави та помста. За ним війна повинна використовуватися лише для захисту слабких, таких як жінки та діти. Августин також стверджував, що для того, щоб будь-яка війна була виправданою, її повинна

санкціонувати законна влада, відповідаючи на несправедливість агресора і переслідуючи мирні цілі [6].

Святий Фома у своєму трактаті “Сума теології” переглянув теорію Августина, описав три умови, за яких слід вести війну. По-перше, це має бути санкціоновано сувереном, який має обов’язок збереження загального блага. По-друге, це має мати справедливу мету і, по-третє, повинно бути розпочато з чистих намірів. Він не тільки вихваляв справедливість, але й чесноту милосердя на війні. Але що найважливіше - він також наголосив на обов'язку суверена захищати цивільне населення. Його позиція полягала у наявності розрізнення між цивільними особами та комбатантами: вбивство невинних неприпустимо, якщо це не відбувається з метою самозахисту [7, с. 27].

Отже в християнській традиції звернення до війни є виправданим лише для захисту невинних і самозахисту, а отже цивільні особи не повинні бути вбиті або катовані навмисно.

Значний внесок у просуванні гуманістичних ідей зробив Гуго Гроцій, який зокрема увів в міжнародне право ідею справедливості війни, підкреслюючи, що причина початку війни не має впливати на обов'язок дотримуватись її правил [8, с. 147]. Він також виступав за необхідність розрізняти комбатантів і некомбатантів, відзначаючи, що останніх слід якомога більше щадити [9, с. 267, 275].

Важливим кроком у розвиток захисту цивільних можна віднести діяльність Анрі Дюнана, який у своїй книзі “Спогади про битву при Сольферіно” писав про страждання, свідком яких він став у битві 1859 року між французами та італійцями [10]. Це призвело до створення Міжнародного комітету допомоги пораненим, який згодом став Міжнародним Комітетом Червоного Хреста та сприяв появі Женевської конвенції 1864 року про поліпшення долі поранених на полі бою. Згадана конвенція, незважаючи на її роль у захисті поранених солдатів у польових умовах, запровадила й принцип захисту цивільного населення під час бойових дій.

Застереження (декларація) Мартенса вважається першим міжнародним принципом, який регулює захист цивільних осіб від наслідків збройних конфліктів. Його дію було розповсюджено на ситуації, що не були врегульовані чинними правилами ведення війни: у випадках, не включених до прийнятих правил, населення...

залишається під охороною і дією засад міжнародного права, оскільки вони впливають із звичаїв, що встановилися між цивілізованими народами, із законів людяності і вимог суспільної свідомості.

Пізніше це застереження було включено до преамбули Гаазьких конвенцій 1899 та 1907 років та більш сучасних актів МГП.

До та під час Першої світової війни міжнародне право було зосереджене головним чином на поранених, хворих та полонених комбатантах, але не на цивільних, які потерпали від бойових дій. Проте Друга світова війна фактично стала трампліном для кодифікації норм гуманітарного права у тому вигляді, як ми знаємо його сьогодні, а Нюрнберг став першим судовим процесом у цій сфері. Його досягнення полягало в тому, що він ретроспективно поклав на нацистську еліту обов'язок проводити різницю між цивільним населенням і комбатантами, а неповага та порушення цього принципу стали кримінально караними.

Протягом наступних років в рамках діяльності ООН з'явилося кілька актів, спрямованих зокрема на протидію злочинам геноциду та проти людства. У 1948 році було прийнято два основні документи, що сприяли захисту цивільного населення: Загальна декларація прав людини та Конвенція про запобігання злочину геноциду та покарання за нього. Норми щодо захисту цивільних набули повноцінності в 1949 році, коли їх було кодифіковано в Женевських конвенціях, зокрема у їх спільній статті 3. Конвенції обмежували діяльність сторін конфлікту й створювали набір правил щодо того, як вони мають поводитися з цивільними особами. Норми із захисту цивільних в збройних конфліктах (як міжнародних, так й неміжнародного характеру) набули більшої ваги із прийняттям у 1977 році двох додаткових протоколів до зазначених конвенцій. Згодом було прийнято конвенції про заборону або обмеження застосування конкретних видів звичайної зброї, заборону протипіхотних мін, захист культурних цінностей тощо.

Список використаних джерел:

1. Morris Bishop. *The Middle Ages*, New York, American Heritage Inc, quoting the twelfth century chronicler Raymond of Agiles, 1968
2. Walter d. Reed, "International Humanitarian Law: An introduction to its Concepts, Historical Background and Recent Developments" *Revista Juridica de la Universidad de la Puerto Rico*, vol 49, 1980 pp. 279-285
3. Elaine Fantham. "Liberty and the People in Republican Rome", *Transaction of the American Philosophical Association* (1974) vol. 135, No. 2, autumn, 2005, p. 215.

4. Alex J. Bellamy, *Just Wars: From Cicero to Iraq*, Cambridge: Polity Press, 2006, pp. 18-20
5. Aristotle (E. Barker (ed). *The Politics*, Oxford and New York: Oxford University Press, 1998.
6. Saint Augustine. *City of God*, vol. VI, Book xix, translated by W.C. Greene, Great Britain, William Heinemann Ltd, 1969.
7. Herbert Butterfield. *Christianity, diplomacy and war*, 3rd ed., London: Epworth Press, Wyvern Books, 1962, p. 27.
8. James Turner Johnson. *Just War Tradition and the Restraint of War*, Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 1981, p. 147.
9. Rosalyn Higgin. *Grotius and the Development of International Law in the United Nations Period*, in Hugo Grotius and International relation, 1990, pp. 267, 275
10. Анри Дюнан. Воспоминания о битве при Сольферино. МККК, 2009. URL: https://www.icrc.org/ru/doc/assets/files/2013/solferino_rus.pdf

ЗАЛУЧЕННЯ КАТОЛИЦЬКОЇ ЦЕРКВИ У ПРОЦЕСИ ПРИМИРЕННЯ В КРАЇНАХ ЛАТИНСЬКОЇ АМЕРИКИ КІНЦЯ ХХ СТ. – ПОЧАТКУ ХХІ СТ.

Іван Данилюк

доктор філософії, к.і.н., Київський національний університет ім. Т. Шевченка

Латинська Америка другої пол. ХХ ст. – поч. ХХІ ст. характеризується соціально-політичною нестабільністю й конфліктністю, яка обумовлена низкою чинників: економічною відсталістю, історичною залежністю, геополітичною боротьбою, ідеологічними конфліктами та посилена глобалізаційними тенденціями й економічними кризами, що часто посилювало локальні конфлікти.

У процесі примирення в Латинській Америці активним посередником часто виступає Католицька церква та католицькі інституції. Католицька церква, яка має розвинену мережу релігійних і соціальних закладів у країнах Латинської Америки та непохитний моральний авторитет і довіру в латиноамериканському суспільстві, мала вагомий потенціал при втручанні задля примирення.

Отож, ми розглянемо досвід посередництва Католицької церкви задля примирення в Перу (2000-2001) й Болівії (2008).

Досвід примирення Перу: У 2000 році уряд Перу звернувся до Католицької церкви з проханням допомогти вирішити затяжний конфлікт із лівим партизанським угрупованням, відомим як «Світлий шлях». Протистояння тривало із 1980 р., коли Комуністична партія Перу вирішила військовим шляхом захопити владу, й тривав до 2000-х років. За різними оцінками внаслідок цього конфлікту загинуло від 50 до 70 тисяч перуанців.

У 2000 році уряд Перу, шукаючи шляхів примирення із партизанським угрупованням, до Католицької церкви задля посередництва у перемовинах із представниками комуністичного руху Перу. У 2001 році було прийнято рішення створити «Комісію правди та примирення» для розслідування конфлікту. Комісію очолював Соломон Лернер Феррес – ректор Папського католицького університету Перу. Соломон Лернер Феррес поставив за мету з'ясувати причини конфлікту та зібрати факти про насильство та порушення прав людини, які належать як до ліво-комуністичних організацій, так і до державних структур, а також запропонувати ініціативи, спрямовані на утвердження миру у перуанському суспільстві. З цією метою Комісія збрала свідчення 16 985 осіб, проводила слухання з жертвами насильства як в адміністративних структурах, так і в церковних парафіях [6].

Після тривалого розслідування Комісія з правди і примирення подала дані, відповідно до яких ліво-комуністичні організації несуть відповідальність за 54 % [6, с. 18] від загальної кількості смертей і зниклих без вісті осіб, а державні збройні сили – за 37 % [6, с. 19], а у деяких випадках (9 %) було важко з'ясувати відповідальну сторону.

Звіт Комісії з правди і примирення містив низку суперечностей. Його критикували майже всі політичні партії, колишні президенти (Фухіморі, Гарсія і Паніагуа), військові і навіть деякі представники Католицької церкви [2].

І все ж Перуанський конфлікт із 2000-х років пішов на спад, хоча деякий час після розслідування ще траплялися дрібні сутички між перуанською армією та залишками партизанських загонів, які переховувалися у віддалених районах Перу. Партизани більше не ведуть операцій у великих містах, вони лише здатні організувати невеликі епізодичні напади у віддалених регіонах джунглів на членів перуанських сил безпеки. По суті, Комісія провела об'єктивне розслідування, яке не влаштовувало ні державних службовців, ні військових, ні партизан, ні навіть деяких ієрархів Католицької церкви в Перу. Таке неупереджене розслідування, а потім висвітлення наслідків протистояння сприяло примиренню перуанців, усвідомлення необхідності розбудови миру й подальшому згасанню конфлікту [2, с. 35].

Таким чином, у Перу Католицька церква сприяла вирішенню одного з найбільш затяжних конфліктів, який тривав з 1980 по 2000 рр. Слід зазначити, що Комісія не

виступала юридичною установою із «винесення вироків», а збирала свідчення щоб передати відповідним органам. Об'єктивне й не упереджене дослідження злочинів, як зі сторони ліво-партизанського руху, так із сторони державних формувань сприяв росту довіри до процесу примирення й деескалації конфлікту.

Досвід примирення Болівії: У 2008 році в Болівії, в наслідок політичних реформ, була спровокована конфронтація між центральним урядом та регіональними урядами на основі етнічної приналежності (протистояння «корінних» й «некорінних» болівійців), яка переросла у гостру політичну кризу із сепаратистськими настроями, що поставило під загрозу не тільки політичну стабільність країни, але й власне територіальну цілісність Болівії [1].

Опозиційні до політики центрального уряду Болівії регіони, а саме Медіа Луна та Чукісака прийняли стратегію автономії, щоб зменшити владу центрального уряду в регіоні. Такі дії уряд розцінив як сепаратизм. Попри протести президента та заборону Національного конгресу Болівії на проведення автономістських референдумів, опозиційні департаменти розпочали процедуру підготовки референдумів із затвердження автономії, порушуючи конституцію Болівії [10, с. 136]. У ході регіональних референдумів було ухвалено автономію департаменту Санта-Крус, проте президент скасував рішення референдуму на підставі того, що рішення – неконституційне [8, с. 110].

Із серпня по 15 вересня 2008 року конфлікт почав набирати рис протистояння «центр-регіони». А протести від захоплення державних установ та об'єктів інфраструктури переросли у збройні сутички між демонстрантами та військовими [8, с. 110], що призвело до загибелі десятків людей [5]. Як уряд, так і опозиція використовували інституційні й позаінституційні дії для досягнення своїх цілей, що спровокувало насильство, переслідування й збройне протистояння в країні [9, с. 247].

У зв'язку з ескалацією конфлікту, яка вела до війни та втрати територіальної цілісності Болівії. Був терміново скликаний президентський саміт УНАСУР, який відбувся 15 вересня 2008 року в палаці Ла-Монеда в Сантьяго, Чилі [4].

У результаті тривалих переговорів президентів латиноамериканських країн і за участі дипломатів Святого Престолу та представників ЄС і ООН [8, с. 111-112] була

прийнята Декларація Ла-Монеди. У ній ішлося про повну підтримку уряду Болівії і засуджувались будь-які спроби дестабілізації, перевороту або територіального поділу Болівії [4]. Окрім того, було створено два комітети для допомоги вирішення кризи: перша група мала провести розслідування смертей під час сутичок у регіонах; друга група мала завдання моніторингу переговорів між представниками болівійського уряду та опозиції [9, с. 263].

Після саміту було проведено зустріч президента Болівії з опозицією, в ході якої були узгоджені основні положення для припинення кризи, які включали виконання Декларації Ла-Монеди [8, с. 112]. Було вирішено звернутися до Святого Престолу задля посередництва й гарантії виконання умов угоди. На участі в переговорному процесі представника Католицької церкви наполягали опозиційні перфекти [7, с. 6]. Від Католицької церкви було делеговано кардинала Хуліо Терразаса, який був авторитетом для місцевих опозиційних лідерів й міг сприяти налагодженню відносин між урядом та опозиційними департаментами [10, с. 129-130]. Більше того, п'ять опозиційних префектів просили кардинала Терразаса, як представника Католицької церкви, стати посередником процесу діалогу з урядом [7, с. 6].

Порядок денний миротворчої групи передбачав розглянути три основні тематики: по-перше, розслідування наслідків конфлікту; по-друге, узгодження інституційних й фінансових відносин між регіонами й урядом; а також на третьому пункті, який був запропонований Католицькою церквою, а саме проблематика національного діалогу, задля включення усіх громадян країни в миротворчі процеси [10, с. 130].

В результаті переговорів й після послідовних робочих сесій було узгоджено документ «Велика національна угода», який був попередньою угодою й встановлював основи діалогу, спрямованого на вирішення проблем у Болівії [8, с. 112]. Узгоджена «Велика національна угода» передбачала, що національний уряд буде поважати та підтримувати інституційну самостійність, в рамках законодавства, місцевих перфектів, а також визнавав право місцевих відомств на отримання частини податку й забезпечення різними джерелами фінансування, встановленими законодавством. Окрім того, національний уряд підтвердив рішення поважати юридичні механізми формування й призначення органів влади в муніципалітетах, тобто призначення на

вакантні посади [9, с. 263]. Інша частина «Великої національної угоди» передбачала відновлення соціального порядку в рамках верховенства права, тобто стосувалася виконання обов'язків зі сторони місцевих перфектів [10, с. 130].

Таким чином, для деескалації протистояння в Болівії сприяла чітка міжнародна позиція й тиск міжнародної спільноти. Саме саміт в Ла-Монеда припинив протистояння між центром та регіонами. Але процес примирення розпочався після підписання Декларації Ла-Монеди й важливу роль у процесі переговорів відіграло посередництво католицького кардинала, який виступав моральним авторитетом для опозиції та гарантом виконання умов примирення для уряду.

Проте важливо розуміти, що задля примирення необхідне бажання двох сторін до примирення й спільний пошук шляхів примирення. Ватиканська дипломатія чи посередництво релігійних представників може мати успіх якщо обидві сторони прагнуть примирення. До прикладу, посередництво ватиканських дипломатів й католицького духовенства у 2016 році у переговорах між урядом й опозицією Венесуели [3] зазнало краху через небажання однією стороною імплементувати узгодженні в процесі переговорів рішення. В підсумку ватиканські дипломати змушені були визнати неможливість продовження переговорів й вийшли із переговорного процесу.

Список використаних джерел:

1. Bertolotto R. Petrobras faz estoque de gás e de dutos na Bolívia. / R. Bertolotto. // BBC News. – 2008. [Online]. Available from: <https://www.bbc.com/mundo/bolivia/2008/conflictoogen.shtml> [Accessed: 25.06.2018].
2. Cardillo G. L'ascesa e il declino di Sendero Luminoso: dal terrorismo al narcotraffico. / G. Cardillo. – Lima: LUISS, 2017. – 55 p.
3. Castro M. Vatican accepts mediation role in Venezuela crisis talks. // El Pais – 2016. / M. Castro. [Online]. Available from: https://english.elpais.com/elpais/2016/09/15/inenglish/1473934449_117537.html [Accessed: 09.07.2022].
4. Declaración de La Moneda. 15 de septiembre de 2008. Santiago. // Documentos da União de Nações Sul-Americanas. – Santiago, UNASUL, 2008. – P. 41-42.
5. Garcia E. Bolivia split in two by protests; deaths mourned. / E. Garcia. // Reuters. – 2008. [Online]. Available from: <https://uk.reuters.com/article/bolivia/bolivia-splitintwobyprotestsdeathsmournedidUKN1242374920080912> [Accessed: 25.06.2018].
6. Hatun Willakuy: Versión abreviada del Informe Final de La Comisión de la Verdad y Reconciliación Perú. – Lima: Comisión de Entrega de la CVR, 2004.
7. Jiménez Canido M.F. Política y Fe: Relaciones Iglesia Católica y Bolivia en el marco del Estado Plurinacional. / M.F. Jiménez Canido. // ISA-FLACSO Joint Conference, 2014, Buenos Aires. – P. 1-18.
8. Morales Martinez E.D. The Role of UNASUR in the South American Democratic Crises (2008-2015). / E.D. Morales Martinez, M. De Lyra. // Rev. Carta Inter. – 2018. – Vol.13(1). – P. 98-126.

9. Uggla F. Bolivia: Un Año de Vivir Peligrosamente. / F. Uggla. // Revista de ciencia política. – 2009. – Vol.29 (2). – P. 247-273.

Velarde Rosso J.E. Iglesia-religión-Estado en el gobierno de Evo Morales. / J.E. Velarde Rosso. // Revista de ciencia política. – 2011. – №26. – P. 129-144

ОСОБЛИВОСТІ ЗАХИСТУ ІНФОРМАЦІЙНИХ ПРАВ ТА ДАНИХ ПРО ФІЗИЧНУ ОСОБУ ЗА ДОПОМОГОЮ НАЦІОНАЛЬНОГО ПРАВА В УМОВАХ ВІЙНИ

Олександр Дяковський

к.ю.н., докторант, Державний податковий університет

У сучасному динамічному суспільстві людина та громадянин в цілому все більше та частіше зустрічається з використанням даних про фізичну особу зокрема останнім часом спостерігається тенденція до порушення інформаційних прав, через незаконну обробку та збирання даних, що породжує необхідність у здійсненні заходів щодо захисту порушеного права та вчинення дій щодо їх відновлення.

Проблема захисту даних про фізичну особу завжди була та залишається об'єктом підвищеної уваги юристів. Сучасні дослідники приділяють значну увагу проблемним питанням захисту даних. Серед них варто відзначити: А. Баранов, В. Брижко, Ю. Базанов, В. Галаган, М. Гуцалюк, О. Жуковська, В. Лужецький, А. Пазюк, В. Цимбалюк, Т. С. Шалига та ін. Кожен із них зробив певний внесок у вивченні даного питання, але проблема захисту інформаційних прав та даних про фізичну особу потребує подальшого опрацювання.

Слід зазначити, що чинне національне законодавство надає можливість реалізації права захисту за допомогою органів державної влади, Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, правоохоронних органів та через суд.

В свою чергу реалізація вибору захисту порушеного права залежить від фізичної особи. Чинне національне законодавство не містить вичерпного переліку порушених прав та способів захисту тому ризик реалізації прав покладається безпосередньо на особу котра їх реалізує.

Відповідно до ст. 32 Конституції України зазначено, що не допускається збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу

без її згоди, крім випадків, визначених законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини [1].

Статтею 293 Цивільного кодексу України передбачено, що фізична особа має право на безпечне для життя і здоров'я довкілля, право на достовірну інформацію про стан довкілля, про якість харчових продуктів і предметів побуту, а також право на її збирання та поширення [2].

Згідно до ст. 5 Закону України «Про інформацію» кожен має право на інформацію, що передбачає можливість вільного одержання, використання, поширення, зберігання та захисту інформації, необхідної для реалізації своїх прав, свобод і законних інтересів [5].

Наявність національного законодавства породжує правовий механізм захисту прав в тому числі інформаційних та прав фізичної особи, що в сукупності складає систему взаємодіючих між собою елементів які в цілому спрямовані здійснити захист порушених прав особи за допомогою уповноважених на органів та застосування заходів реагування до винних осіб.

Варто зазначити, що Указом Президента України від 24 лютого 2022 року № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні» було введено воєнний стан із 05 години 30 хвилин 24 лютого 2022 року строком на 30 діб [6].

Згідно до листа Торгово – промислової палати України від 28.02.2022 року № 2024/02.0-7.1 – ТПП України на підставі ст. 14, 14-1 Закону України «Про торгово промислові палати в Україні» від 02.12.1997 № 671/97-ВР, Статуту ТПП України засвідчує форс – мажорні обставини (обставини непереборної сили): військову агресію Російської Федерації проти України, що стало підставою введення воєнного стану із 05 години 30 хвилин 24 лютого 2022 року строком на 30 діб, відповідно до Указу Президента України від 24 лютого 2022 року № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні» [7].

Таким чином з моменту видання Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні»[6] на території України почав діяти воєнний стан, який триває до теперішнього часу.

Введення воєнного стану на території України запроваджує посилення відповідальності за вчинення правопорушення або злочину. Зокрема згідно п. 11 ч. 1 ст. 67 Кримінального кодексу України зазначено, що вчинення злочину з використанням умов воєнного стану є обставиною, яка обтяжує покарання [4].

Варто зазначити, що кримінальним законом передбачена кримінальна відповідальність за незаконне збирання, зберігання, використання, знищення, поширення конфіденційної інформації про особу або незаконна зміна такої інформації. В даному випадку первинним способом відновлення порушеного права є звернення до правоохоронних органів або повідомлення військових, Військової служби правопорядку про дані порушення з метою припинення протиправного посягання на свої дані в умовах воєнного стану.

Щодо здійснення захисту прав в судовому порядку слід зазначити, що суд може здійснити захист права тільки якщо дане право порушено, не визнано чи дане право кимось оспорується. Дане правило відображене в ст. 3 Цивільного процесуального кодексу України [3].

Відповідно до ст. 16 Цивільного кодексу України зазначено, що кожна особа має право звернутися до суду за захистом свого особистого немайнового або майнового права та інтересу. Способами захисту цивільних прав та інтересів можуть бути: визнання права, визнання правочину недійсним, припинення дії, яка порушує право, відновлення становища, яке існувало до порушення, примусове виконання обов'язку в натурі, зміна правовідношення, припинення правовідношення, відшкодування збитків та інші способи відшкодування майнової шкоди, відшкодування моральної (немайнової) шкоди, визнання незаконними рішення, дій чи бездіяльності органу державної влади, органу влади Автономної Республіки Крим або органу місцевого самоврядування, їхніх посадових і службових осіб. Суд може захистити цивільне право або інтерес іншим способом, що встановлений договором або законом [2].

Згідно до ч. 3. ст. 32 Конституції України зазначено, що кожному гарантується судовий захист права спростовувати недостовірну інформацію про себе і членів своєї сім'ї та права вимагати вилучення будь-якої інформації, а також право на відшкодування

матеріальної і моральної шкоди, завданої збиранням, зберіганням, використанням та поширенням такої недостовірної інформації [1].

Відповідно до ч. 2 ст. 200 Цивільного кодексу України зазначено, що суб'єкт відносин у сфері інформації може вимагати усунення порушень його права та відшкодування майнової і моральної шкоди, завданої такими правопорушеннями [2].

Таким чином як висновок слід зазначити, що національним законодавством встановлюється можливість способу захисту порушеного права у сфері інформаційних правовідносин шляхом відшкодування майнової і моральної шкоди, завданої такими правопорушеннями через органи судової влади та право сторони ставити позовні вимоги безпосередньо до держави агресора та її громадян котрі здійснюють дане порушення та за допомогою звернення до правоохоронних органів із заявами про вчинення кримінального правопорушення.

Список використаних джерел:

1. Конституція України. Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28.06.1996 р.// *Відомості Верховної Ради України*. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
2. Цивільний кодекс України : Кодекс України від 06.07.2005 № 2747-IV. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2003, №№ 40–44, ст.356.
3. Цивільний процесуальний кодекс : Кодекс України від 06.07.2005 № 2747-IV. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2004, № 40–41, 42, ст.492.
4. Кримінальний кодекс України : Кодекс України від 06.07.2005 № 2747-IV. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 2001, № 25–26, ст.131.
5. Про інформацію : Закон України від 02.10.1992 № 2657-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1992, № 48, ст.650.
6. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 24.02.2022 № 64/2022. *Законодавство України* : веб-сайт. Дата оновлення: 24.02.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text> (дата звернення: 08.07.2022).
7. Лист Торгово – промислової палати України від 28.02.2022 року № 2024/02.0-7.1 URL:<https://uccr.org.ua/uploads/files/621cba543cda9382669631.pdf> (дата звернення 08.07.2022).

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРАВА НА СВОБОДУ ТА ОСОБИСТУ НЕДОТОРКАННІСТЬ ОСОБИ В УМОВАХ ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Олена Костюченко,

*к.ю.н., доцент, завідувача кафедрою кримінального процесу та криміналістики
Навчально-наукового інституту права КНУ імені Тараса Шевченка*

Питання реалізації права на свободу та особисту недоторканність особи в кримінальному провадженні після введення 24.02.2022 р. воєнного стану в Україні, у

зв'язку із повномасштабною збройною агресією Російської Федерації, становить важливу проблему правового регулювання та правозастосування.

Під час дії воєнного стану згідно частини 1 статті 4 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права [6] та частини 1 статті 15 Європейської конвенції з прав людини [2] держава має право на відступ від окремих міжнародних зобов'язань у сфері забезпечення прав людини, але із певними застереженнями – тільки в такій мірі, в якій це продиктовано гостротою становища, при умові, що такі заходи не є несумісними з їх іншими зобов'язаннями за міжнародним правом.

На національному рівні згідно зі статтею 64 Основного Закону України [4] конституційні права і свободи людини і громадянина не можуть бути обмежені, крім випадків, передбачених Конституцією України, проте в умовах воєнного або надзвичайного стану можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод із зазначенням строку дії цих обмежень, однак, слід наголосити, що права на свободу та особисту недоторканність, передбачені статтею 29 Конституції України [4] не можуть бути обмежені, зокрема, «ніхто не може бути заарештований або триматися під вартою інакше як за вмотивованим рішенням суду і тільки на підставах та в порядку, встановлених законом. У разі нагальної необхідності запобігти злочиніві чи його припинити уповноважені на те законом органи можуть застосувати тримання особи під вартою як тимчасовий запобіжний захід, обґрунтованість якого протягом сімдесяти двох годин має бути перевірена судом. Затримана особа негайно звільняється, якщо протягом сімдесяти двох годин з моменту затримання їй не вручено вмотивованого рішення суду про тримання під вартою. Кожному заарештованому чи затриманому має бути невідкладно повідомлено про мотиви арешту чи затримання, роз'яснено його права та надано можливість з моменту затримання захищати себе особисто та користуватися правничою допомогою захисника. Кожний затриманий має право у будь-який час оскаржити в суді своє затримання. Про арешт або затримання людини має бути негайно повідомлено родичів заарештованого чи затриманого.» [4]

Слід наголосити, що внесення змін до статті 615 КПК України [5] щодо особливого режиму кримінального провадження в умовах воєнного стану внаслідок повномасштабної збройної агресії Російської Федерації проти України (редакції Закону

№ 2111-IX від 03.03.2022; із змінами, внесеними згідно із Законом № 2137-IX від 15.03.2022; в редакції Закону № 2201-IX від 14.04.2022), призвело до відступу від певних конвенційних зобов'язань України та зазначених конституційних приписів в частині реалізації права на свободу та особисту недоторканність особи в кримінальному провадженні. Зокрема, згідно з пунктом 6 частини 1 статті 615 КПК України [5] під час дії воєнного стану при особливому режимі кримінального провадження *строк затримання особи без ухвали слідчого судді, суду чи постанови керівника органу прокуратури не може перевищувати двохсот шістнадцяти годин з моменту затримання*, який визначається згідно з вимогами статті 209 КПК України [5]. Необхідно звернути увагу, що законодавець замість конституційно визначеного граничного строку затримання, який не може перевищувати 72 годин, та всупереч конституційним приписам запровадив у КПК України під час дії воєнного стану новий граничний строк затримання без ухвали слідчого судді, суду чи постанови керівника органу прокуратури, який вже становить 216 годин з моменту затримання особи. Як вбачається із Пояснювальної записки до проєкту Закону «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення порядку здійснення кримінального провадження в умовах воєнного, надзвичайного стану», збільшення строку для здійснення вищезазначеної процесуальної дії порівняно зі строком у 72 години, обумовлено особливим режимом здійснення досудового розслідування в умовах воєнного стану та задля забезпечення ефективності здійснення кримінального провадження [7]. З такими аргументами не можна погодитися. Крім того, незрозуміло чому саме законодавцем було обрано строк саме у 216 годин? Слід підтримати слушну позицію науковців та практиків, що такий строк наразі не узгоджується з положеннями статті 211 КПК України та статті 29 Конституції України, відповідно до яких строк затримання особи без ухвали слідчого судді, суду не може перевищувати сімдесяти двох годин з моменту затримання, а затримана без ухвали слідчого судді, суду особа не пізніше шістдесяти годин з моменту затримання повинна бути звільнена або доставлена до суду для розгляду клопотання про обрання стосовно неї запобіжного заходу [1]. На це була слушно звернута увага і в зауваженнях Головного юридичного управління Апарату Верховної Ради України на проєкт Закону України

«Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення порядку здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану» № 07/2-2022/62832 від 14.04.2022 р. [3]

Згідно пункту 3 Листа Голови Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 03 березня 2022 року № 1/0/2-22. «Щодо окремих питань здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану» суди, здійснюючи правосуддя в умовах воєнного стану, мають зважати на те, що згідно зі статтею 12-2 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» [8] в умовах правового режиму воєнного стану суди, органи й установи системи правосуддя діють виключно на підставі, в межах повноважень та у спосіб, визначені Конституцією України й законами України, а також на те, що відповідно до статті 26 цього Закону скорочення чи прискорення будь-яких форм судочинства забороняється. [10] Відповідно за наявності конституційної скарги з цього приводу Конституційний Суд України повинен буде вирішити питання щодо конституційності положення КПК України щодо збільшення до 216 годин граничного строку затримання особи.

Список використаних джерел:

1. Гловюк І., Дроздов О., Тетерятник Г., Фоміна Т., Рогальська В., Завтур В. Особливий режим досудового розслідування, судового розгляду в умовах воєнного стану: науково-практичний коментар Розділу IX-1 Кримінального процесуального кодексу України. Видання 2. Електронне видання. Дніпро-Львів-Одеса-Харків, 2022. Станом на 03 травня 2022. 58 с.
2. Європейська конвенція з прав людини 04.11.1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.
3. Зауваження Головного юридичного управління Апарату Верховної Ради України на проект Закону України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення порядку здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану» № 07/2-2022/62832 від 14.04.2022 р. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/39256?fbclid=IwAR0cBDPe5mZconK5Ym8cQxEigdc72tArYvOIXaqiaesFuYsYHcTYtc3EUbc>.
4. Конституція України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
5. Кримінальний процесуальний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/conv#n5092>.
6. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права 16.12.1966 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text.
7. Пояснювальна записка до проекту Закону «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення порядку здійснення кримінального провадження в умовах воєнного, надзвичайного стану» URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1247146>.
8. Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» Закон України від 24.02.2022 № 2102-IX URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2102-20#Text>.

9. Про введення воєнного стану в Україні Указ Президента України від 24 лютого 2022 року № 64/2022 URL <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#n2>:

10. Щодо окремих питань здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану. Лист Голови Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 03 березня 2022 року № 1/0/2-22 URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/war/Inform.

РОЛЬ ІНСТИТУТІВ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ПРАВ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ: КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ ПРОБЛЕМИ

Наталія Кошляк,

*аспірант кафедри загальноправових дисциплін Навчально-наукового інституту
права та інноваційної освіти Дніпропетровського державного університету
внутрішніх справ*

Вітчизняні та зарубіжні дослідження останніх років у сфері права та інших суміжних наук демонструють кореляцію між функціонуванням інститутів громадянського суспільства та розвитком правової демократичної держави. Органи влади мають потужні людські, природні, економічні, організаційно-правові, дипломатичні ресурси для вирішення нагальних завдань, пов'язаних із забезпеченням прав і свобод внутрішньо переміщених осіб. Разом із тим роль суб'єктів із просування інтересів внутрішньо переміщених осіб, вирішення їх соціальних проблем, формування іміджу України на міжнародній арені як суб'єкта міжнародного права, що виконує взяті на себе міжнародні зобов'язання із захисту прав людини, можуть брати на себе і інститути громадянського суспільства.

Громадянське суспільство як соціальний і правовий феномен утворювалося протягом усього розвитку суспільства та держави. Громадянське суспільство в сучасній Україні є невід'ємним елементом демократичного існування у внутрішній та міжнародній політиці [1]. Як зауважує В. Кравчук, незважаючи на розмаїття думок і підходів до цього поняття, до його складових елементів, співвідношення з державою тощо, світова теорія громадянського суспільства в цілому сформувалася [2, с. 41]. Складена вченими сучасна теоретико-правова модель громадянського суспільства, що знайшла своє відображення у чисельних наукових працях та нормах національного права, спрямована на організацію усвідомленої взаємодії між особистістю, суспільством та державою [3]. Проте в історичному вимірі ця модель схильна до змін у

міру розвитку суспільних відносин, філософських та правових знань. Сьогодні спектр проблем формування громадянського суспільства в Україні може бути зведений до трьох концептуальних показників:

– системно-правового – показник, який відбиває процес закріплення прав і свобод людини у законодавстві, утвердження базових цінностей громадянського суспільства у правовій системі;

– структурно-інституційного – показник, що відображає реальний стан інституціоналізації елементів громадянського суспільства;

– ціннісно-культурного – показник, що відображає зв'язки між системними цінностями ідеї громадянського суспільства в правовому та культурному просторі та їх проєкційною моделлю, що отримує закріплення у правосвідомості громадян.

Громадянське суспільство – одна з найважливіших категорій сучасної теорії права та держави, в межах якої вивчаються загальні закономірності виникнення, розвитку та функціонування суспільства, форми його взаємодії з державою, іншими громадськими інститутами та людиною, перспективи подальшого розвитку суспільства загалом та окремих його інститутів. У механізмі взаємодії громадян з державою інститути громадянського суспільства в демократичних країнах є важливими суб'єктами забезпечення прав і свобод людини, тому розвиток цього процесу завжди має наукову та законодавчу перспективу. У питаннях забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб в Україні інститути громадянського суспільства постають одним з трьох фундаментальних елементів сучасної політико-правової системи: держави як форми представництва громадських інтересів, громадянського суспільства (його незалежних інститутів) та прав громадян зі статусом внутрішньо переміщених осіб.

Розвиток громадянського суспільства, під яким розуміється функціонування та взаємодія організацій різного призначення, між якими складається система соціальних відносин поза державою відповідно до громадянських ініціатив, веде до корінної зміни способу життя людей, даючи їм можливість виявляти соціальну та громадянську активність. Призначення громадянського суспільства полягає у тому, щоб активізувати та реалізувати ініціативи громадян, дати можливість застосувати гарантовані конституцією владні повноваження, спільно захистити свої права і свободи.

У ході реформ, що проводяться в останні десятиліття, спрямованих на демократичне оновлення та модернізацію країни, створено усі необхідні умови для їх ефективного функціонування [4]. В процесі розбудови правової держави питання якісного забезпечення прав внутрішньо переміщених осіб є важливим показником реальних змін, тому захист інтересів ВПО пов'язано із розвитком самостійних, стійких, таких, що користуються підтримкою широких верств населення, інститутів громадянського суспільства.

Інститути громадянського суспільства як суб'єкти забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб, зокрема громадські об'єднання та фонди, неприбуткові (некомерційні) організації (НПО) утворюють основу громадянського суспільства, визначають його зміст. У науковій думці та законодавчих положеннях інститути громадянського суспільства покликані сприяти зростанню національної правосвідомості громадян, їхньої політичної і правової культури, прагненню реалізувати свій потенціал, самим будувати своє майбутнє. Однак в своїй діяльності стосовно забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб інститути громадянського суспільства не ставлять перед собою високі цілі – їх першочергове завдання полягає у захисті базових прав ВПО, допомозі у вирішенні нагальних соціально-економічних питань, проблем асиміляції на новому місці, політичної інтеграції з метою доступу до місцевих ресурсів. Як зазначають О. Панькова і О. Касперович, у певному сенсі йдеться про зміну місії громадянського суспільства відносно ВПО – необхідним є перехід від ситуативного реагування на гострі проблеми, пов'язані з виживанням ВПО у критичній ситуації, до систематичної комплексної діяльності, спрямованої на повноцінну та гармонійну інтеграцію ВПО у приймаючі територіальні громади на довгостроковій та постійній основі [5, с. 58]. Інститути громадянського суспільства як суб'єкти забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб повинні демонструвати реальні результати із забезпечення законних інтересів ВПО, які на сьогодні складають одну із самих незахищених верств населення та є предметом особливої уваги з боку держави та міжнародних організацій. Інститути громадянського суспільства разом із ВПО мають виробляти цілі та досягати їх – або безпосередньо спільними зусиллями, або у діалозі з державою, іншими громадськими

структурами, бізнесом. Людина є найвищою цінністю, тому вся діяльність таких організацій має бути спрямована на захист прав внутрішньо переміщених осіб, розвиток їхніх ініціатив, надання різного виду допомоги.

Розглядаючи інститути громадянського суспільства з точки зору забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб як правової категорії, доречно відзначити, що у науковому просторі питання інституціоналізації громадянського суспільства не є популярним предметом дослідження учених-правознавців. Переважно предмет даних досліджень перебуває у веденні таких галузевих наук як політологія, економіка, соціологія тощо. З посиленням соціального фактору стосовно ВПО, євроатлантичної інтеграції, ці питання у вітчизняному науковому дискурсі та на рівні законодавчих ініціатив актуалізуються та потребують більшої уваги. Постійна співпраця між владою та інститутами громадянського суспільства на всіх рівнях упровадження європейської інтеграційної політики є передумовою успішного досягнення стратегічних цілей нашої країни [6, с. 22; 7]. Сьогодні громадянське суспільство продовжує перебувати актуальним об'єктом досліджень соціальних наук, міжнародних неурядових організацій, волонтерства у всьому світі, але проблематика забезпечення громадянським суспільством прав і свобод внутрішньо переміщених осіб на професійному науковому рівні потребує більшої уваги, про що свідчить і незначна кількість праць на цю тему, зокрема з теорії права. Виходячи з цих міркувань, наукове дослідження інститутів громадянського суспільства як суб'єктів забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб має відбуватися комплексно, із застосування широкого спектру методів, притаманних для пізнання явищ з різних галузей правової науки.

Список використаних джерел:

1. Наливайко Л. Р. Державний лад України: теоретико-правова модель: монографія: Харків: Право, 2009. 600 с.
2. Кравчук В. М. Взаємовідносини громадських організацій і держави в умовах формування громадянського суспільства в Україні (теоретико-правові аспекти): дис ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Київ, 2008. 229 с.
3. Чепік-Трегубенко О. С. Удосконалення взаємодії органів публічної влади з інститутами громадянського суспільства. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2015. № 2 (76). С. 120-126.
4. Наливайко Л. Р., Бочковий О. В., Мінакова Є. В. Проблеми реалізації повноважень органів місцевого самоврядування з питань інтеграції внутрішньо переміщених осіб в умовах децентралізації

влади. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2022. № 1. С. 129-136.

5. Панькова О. В., Касперович О. Ю. Напрями та механізми участі інститутів громадянського суспільства у створенні захищеного простору внутрішньо переміщених осіб в Україні. *Український соціум*. 2018. № 4. С. 53-69. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Usoc_2018_4_6

6. Костенко А. М. Роль інститутів громадянського суспільства в контексті євроінтеграційних процесів України: дис. ... канд. політ. наук: 23.00.02. Чернівці, 2020. 436 с.

Kolb A., Hrushko M., Teteriatnyk H., Shepik-Trehubenko O., Kotliar O. Peculiarities of Realization of the International Mechanism for the Protection of the Rights of Victims of Armed Conflict in the East of Ukraine. *Cuestiones Políticas*. 2021. Vol. 39. № 71. P. 334-3

ПОТРЕБА УКРАЇНИ У НОВІЙ КОНСТИТУЦІЇ ДЛЯ ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ

Борис Малишев,

д.ю.н., професор, Київський національний університет імені Тараса Шевченка

В умовах спротиву українського народу масштабній військовій агресії з боку РФ ще більш кристалізовано постає концептуальне питання про те, наскільки конституційні засади українського законодавства спроможні дати відповідь тим масштабним новим викликам та змінам, які чекають Україну після Перемоги. Адже завершення військових дій безумовно принесе небачений до цього часу запит на появу нових параметрів у виконанні державою внутрішніх функцій та на появу нових суспільних вимог до влади у питанні гарантування прав людини.

Якщо брати ракурс прав людини, то вже зараз є очевидним, що держава зіткнеться з необхідністю вирішення наступних проблем:

- багатократне зростання кількості суб'єктів реалізації права на житло з боку сімей вимушених переселенців, що втратили дах над головою внаслідок війни;

- величезна кількість осіб, постраждалих від війни, що претендуватимуть на реалізацію права на безоплатну медичну допомогу, в тому числі у вигляді багаторічного медикаментозного лікування, складних хірургічних втручань, трансплантації органів, а також на психологічну реабілітацію;

- багатократне збільшення кількості осіб, що потребуватимуть постійних виплат соціальної допомоги та субсидій у зв'язку із інвалідністю та /або з участю у бойових діях;

- різке зростання кількості дітей, права яких потребуватимуть додаткового захисту у зв'язку із втратою ними одного або обох батьків внаслідок війни;

- необхідність надання десятків тисяч державних грошових грантів малому та середньому бізнесу, підприємства яких були зруйновані війною, для запуску вітчизняної економіки;

- необхідність значно більших виплат з бюджету для стимулювання покращення демографічної ситуації в країні.

Зрозуміло, що вище описано далеко не всі аспекти майбутнього оновленого спектру суспільних завдань для державної влади.

Основна маса майбутніх суспільних сподівань на державу буде пов'язана із забезпеченням соціально-економічних прав. Як тих прав, які зараз прямо передбачені Конституцією, так і цілком нових, обумовлених наслідками війни та тим, що параметри та потреби економіки України істотно змінилися з 1996 року.

Ясно, що держава, реагуючи на такі виклики, масово змінюватиме законодавство про соціальний захист і податкове законодавство. Проте фінансовий ресурс України є доволі обмеженим і тому значна кількість уражених війною соціальних прошарків будуть незадоволені отриманим чи обіцяним рівнем державної допомоги. А бізнес, у свою чергу, буде вважати недоцільним зростання податкового тягара в умовах повоєнного відновлення.

Ймовірно, виникатиме значна соціальна напруга, яка буде виражатися, в тому числі, у політичних дебатах національного масштабу та зверненнях до Конституційного Суду з приводу нових ухвалених норм законів. І учасники таких дебатів, і Конституційний Суд, і вищі органи держави будуть пробувати апелювати до Конституції як певного найвищого критерію не лише юридичного і соціально-економічного характеру, а й морально-етичного.

Суспільне невдоволення політикою держави потенційно може перетворитися на масові непорозуміння між певними прошарками населення, постраждалого від війни, з політикою держави, яка буде діяти в умовах незначних бюджетних можливостей та обмеженої донорської міжнародної допомоги.

Вже зараз ясно, що державі прийдеться набагато більше враховувати думку суспільства, ніж вона робила до цього. Влада буде змушена маневрувати та примирювати протилежні інтереси великих соціальних груп. І в цьому разі їй дуже в нагоді стали би положення Конституції в якості найвищого орієнтиру та справедливого критерію, яким вона б керувалися у складних випадках.

Але наскільки чинна Конституція готова до виконання такої скеровуючої функції в нових напружених умовах? Наскільки вона здатна давати ключ до розв'язання гострих питань соціальної справедливості, наприклад, у випадку, коли грошова допомога колишньому військовому по інвалідності буде у багато разів менше пенсії чиновника?

Нам видається, що чинна Конституція у нових умовах не зможе належним чином виконати таку місію, а отже вона має бути суттєво оновленою, передусім у розділах I та II, яких ще ні разу не торкалися зміни.

У розділі I, як відомо, розташовані головні принципи Конституції 1996 року. Ці принципи мали би давати загальний орієнтир для будь якої масштабної соціальної дискусії, наприклад, щодо питання, яким чином слід розподіляти видаткову частину державного бюджету на потреби, скажімо, відновлення житла, ремонту доріг чи виплат військовим у зв'язку із лікуванням їх поранень.

Але проблема у тому, що принципи чинної Конституції з часу їх ухвалення застосовувалися на практиці у критично обмеженому обсязі. Ці норми є надто абстрактними та закладними для розуміння суддів та чиновників, що здійснюють правозастосування. До цього часу відсутні спрямовані на практику конструкції, які б у формі, придатній для широкого застосування судами, розкривали, скажімо, зміст принципу верховенства права, або які б наповнили регулятивним змістом норму Конституції про те, що Україна є соціальною, правовою державою.

Протягом більше 20 років багатьох подібних базових норм ані Парламент (у законах), ані Конституційний Суд (у своїх рішеннях) не заклали напрями їх тлумачення, тобто не «запустили» ознак юридичного життя в їх оболонку.

Відтак ці надважливі, концептуальні норми мають бути конкретизовані та доповнені приписами в нормах інших розділів Конституції.

А чого ж не вистачатиме розділу II Конституції, який стосується прав людини?

Тут все очевидно: і до війни цьому розділу хронічно не вистачало гарантій. Норми чинної Конституції про права людини на практиці залишаються багато в чому гарними намірами, майже не гарантованими державою.

Якщо брати соціальні права, то, наприклад, виплати у зв'язку з інвалідністю мають вкрай недостатній розмір. А реалізація права на безоплатну медичну допомогу впирається на практиці у те, що пацієнт змушений за свій кошт купляти дорогі медичні препарати та навіть витратні матеріали для своїх медичних процедур.

Чинна Конституція не передбачає дієві, в тому числі фінансові механізми, які б гарантували людині повноцінну реалізацію належних їй конституційних прав.

Після завершення війни з новою силою також може піднятися питання про справедливий розподіл сум податків, сплачених українцями. До сьогодні цей розподіл відбувається кулуарно і довільним способом Урядом, Президентом і Парламентом під час щорічного затвердження закону про державний бюджет. При цьому переслідуються передусім інтереси органів влади, промислових корпорацій, а не інтереси суспільства, зокрема інтереси найбільш уражених верств населення. Це слід також змінити новими нормами Конституції про обов'язкові пропорції різних категорій бюджетних видатків та проведення обов'язкового громадського обговорення основних позицій проекту державного бюджету.

Таким чином ухвалення нової Конституції України, з попереднім широким народним обговоренням її проекту, може стати одним із виходів країни із складної суспільно-економічної ситуації після Перемоги.

З 1996 року Україна пережила декілька докорінних трансформацій як в суспільному, так і в політичному плані. Мова йде про революційні події 2004 та 2014 років, про стрімкий розвиток структур самоорганізації населення та громадських організацій, добровольчого та волонтерського рухів, про зміну геополітичного курсу країни на ЄС та НАТО, про необхідність захисту незалежності та суверенітету в умовах повномасштабної військової агресії з боку рф.

Але все це жодним чином не знайшло юридичного відображення в чинному Основному Законі.

Тому ухвалення цілком оновленої Конституції України (можливо, шляхом всеукраїнського референдуму) буде шансом істотно модернізувати її зміст, деталізувати зміст принципів, оновити перелік прав людини (зокрема, з урахуванням практики ЄСПЛ) та встановити механізми їх гарантування, а також загалом – закріпити новий суспільний договір між народом та державою, який би відповідав новим викликам і реаліям.

АКСІОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДИСКРЕЦІЙНИХ ПОВНОВАЖЕНЬ ГЛАВИ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ У КОНТЕКСТІ ЗАХИСТУ ФУНДАМЕНТАЛЬНИХ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВІЙНИ

Микола Марченко,

*к.ю.н., провідний експерт з конституційного та виборчого права,
Асоціація Українських правників*

Президент України перебуваючи поза межами класичного 3-членового поділу влади на законодавчу, виконавчу та судову гілки – наділений Конституцією України рядом дуже особливих повноважень, що дозволять йому здійснювати значний вплив на правову та політичну системи України. Аксіологічною основою конституційно-правового статусу Президента України згідно ч. 1 ст. 102 Конституції України. Так, згідно ч. 1 ст. 102 Конституції України Президент України виступає - гарантом державного суверенітету, територіальної цілісності України, додержання Конституції України, прав і свобод людини і громадянина.

Аксіологічно можна виокремити наступні закладені конституціонодавцем напрямки зв'язаності правом Президента України щодо здійснення захисту фундаментальних прав людини через реалізацію наданих Конституцією України повноважень:

1) Як гарант державного суверенітету України та територіальної цілісності України – Президент України зобов'язаний застосовувати свої повноваження для недопущення збройних посягань на незалежність України, що можуть призвести до порушення фундаментальних прав людини;

2) Як гарант Додержання Конституції України – Президент України повинен застосовувати свої повноваження з акцентом на недопущенні порушення фундаментальних прав людини іншими посадовими особами та органами публічної влади;

3) Як гарант захисту прав і свобод людини - Президент України повинен використовувати надані йому Конституцією України повноваження для захисту фундаментальних прав людини від поротиправних обмежень з боку публічної влади.

Запропоноване розуміння аксіологічного концепту конституційно-правового статусу інституту Президента України повною мірою поєднується з положеннями ключових норм та норм-принципів Конституції України. Зокрема, з визначенням України правовою, демократичною та соціальною державою згідно ст. 1 Конституції України, визнання та дії в Україні принципу Верховенства права згідно ст. 8 Конституції України, визнання людини, її життя та здоров'я найвищою соціальною цінністю відповідно до ст. 3 Конституції України. Аксіологічно 3 згадані норми Конституції України утворюють нормативно-правову основу для формування людиноцентристської правової ідеології в Україні.

В умовах війни з Росією конституційно-правовий статус Президента України визначений в ст. 102 та ст. 106 Конституції України набуває особливого значення через поєднання двох ключових завдань інституту глави держави- захисту прав і свобод людини та захисту національного суверенітету України. З врахуванням аксіологічної ролі глави української держави визначеної в ст. 102 Конституції України усі наданні конституціонодавцем Президенту України повноваження згідно ст. 106 та ін. Конституції України необхідно розглядати інструментами спрямованими на захист фундаментальних прав індивіда та національного суверенітету України.

ПРАВО НА ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ, ЗАВДАНОЇ ДЕРЖАВОЮ-АГРЕСОРОМ В УМОВАХ ВІЙНИ

Юлія Матвєєва,

к.ю.н., Національний університет «Києво-Могилянська академія»

З початком повномасштабної збройної агресії Російської Федерації на територію України перед світовою громадськістю, а найгостріше - юридичною спільнотою постало серйозне питання про роль права як способу досягнення соціального компромісу. Здавалося, що таке його функціональне значення та онтологічна сутність знівельовані. Адже право покликане врегульовувати суспільні конфлікти,

використовуючи переговори та інші дипломатичні способи порозуміння. Війна ж заперечує всі ці методи. Вона власне і починається через недієвість мирних прийомів. Або через brutальне порушення загальновизнаних принципів міжнародного права.

Однак заперечувати аксіологічне значення права, а особливо в умовах ганебного збройного вторгнення на суверенну територію України, означало б зневіру у дієвість конституційного ладу, державного апарату та всього громадянського суспільства на шляху боротьби за утвердження незалежності нашої Батьківщини. А це й потрібно ворогу, саме цього він прагнув особливо у перші дні протистояння: залишити населення без легітимної влади.

Саме тому тільки віра у силу права дає можливості українцям за підтримки міжнародної спільноти відстоювати і захищати свою державу, своє право на мирне співіснування у світовому континіумі. На жаль, це колективне право поряд з низкою фундаментальних індивідуальних прав людини brutально порушує агресор. Тисячі життів цивільного населення та наших військовослужбовців, знищені будинки та понівечена інфраструктура потребують бодай якогось відшкодування.

У справах про відшкодування майнової та/або моральної шкоди, завданої в результаті збройної агресії РФ проти України, реалізація права на доступ до правосуддя безпосередньо залежить від дій РФ. Відповідачем у судах держави кожна інша суверенна держава може бути тільки з її явно вираженої або мовчазної згоди, висловленої через уповноважених на це осіб. Це правило впливає із концепції «судового імунітету», яка застосовується у міжнародно-правових відносинах. Пред'явлення позову до іноземної держави, залучення іноземної держави до участі у справі як відповідача або третьої особи, накладення арешту на майно, яке належить іноземній державі та знаходиться на території України, застосування щодо такого майна інших засобів забезпечення позову і звернення стягнення на таке майно можуть бути допущені лише за згодою компетентних органів відповідної держави, якщо інше не передбачено міжнародним договором України або законом України (ст. 79 Закону України «Про міжнародне приватне право») [1]. Саме на такому підході заснована необхідність отримання згоди дипломатичного представництва іноземної держави про розгляд цивільної справи судом України.

Однак на сьогодні у законодавстві і судовій практиці переважної більшості розвинених країн світу застосовується концепція «**обмеженого імунітету**», що передбачає надання імунітету державі та її власності тільки у зв'язку з діяльністю, що має суверенну природу, відмовляючи в імунітеті тієї діяльності, що не пов'язана з виконанням державою суверенних функцій. Аналіз рішень судів Італії, Бельгії, Франції, Австрії та Німеччини свідчить про те, що всі ці країни сприйняли концепцію обмеженого імунітету держави як основну в сучасному міжнародному праві.

Норми про юрисдикційний імунітет держави уніфіковано у декількох конвенціях: Європейській конвенції про імунітет держав, прийнятій Радою Європи 16 травня 1972 року, та Конвенції ООН про юрисдикційні імунітети держав та їх власності, прийнятій резолюцією 59/38 Генеральної Асамблеї 02 грудня 2004 року. Ці Конвенції втілюють **концепцію обмеженого імунітету держави і передбачають, що Договірна держава не може посилатися на імунітет від юрисдикції при розгляді справи в суді іншої Договірної держави, який зазвичай має компетенцію розглядати справи, які стосуються грошової компенсації (відшкодування) у разі смерті чи заподіяння тілесного ушкодження особі чи заподіяння шкоди майну або його втрати в результаті дій чи бездіяльності держави, якщо така дія чи бездіяльність мали місце повністю або частково на території держави суду.**

Саме таку позицію зайняв Верховний Суд у постанові від 14 квітня 2022 р. [2].

Україною вищевказані міжнародні конвенції не ратифіковано, проте викладена у них концепція обмеженого юрисдикційного імунітету держави-боржника застосовується згідно із звичаєвим міжнародним правом, з урахуванням Рішення ЄСПЛ від 14 березня 2013 року у справі «Олейніков проти Росії» (скарга № 36703/04): Конвенція ООН 2004 року застосовується до держави-відповідача згідно із звичаєвим міжнародним правом, і Суд повинен брати до уваги цей факт, вирішуючи питання про те, чи було дотримано право на доступ до суду у розумінні пункту 1 статті 6 Конвенції (п. 68, п. 31) [3].

Російська Федерація не просто не зацікавлена у розгляді таких справ, а і всіляко ігнорує норми міжнародного права. За таких умов сама ідея отримувати згоду країни-агресора на притягнення її до відповідальності є неприйнятною.

Відповідно до Постанови Верховної Ради України від 14 квітня 2022 року про заяву Верховної Ради України «Про вчинення Російською Федерацією геноциду в Україні» визнано геноцидом Українського народу дії збройних сил, політичного і військового керівництва Росії під час збройної агресії проти України, яка розпочалася 24 лютого 2022 року, а також доручено Голові Верховної Ради України спрямувати цю заяву до Організації Об'єднаних Націй, Європейського Парламенту, Парламентської Асамблеї Ради Європи, Парламентської Асамблеї ОБСЄ, Парламентської Асамблеї НАТО, урядів та парламентів іноземних держав. Голові Верховної Ради України надано повноваження звернутися до Генеральної прокуратури, Міністерства закордонних справ України та Міністерства юстиції України щодо невідкладного вжиття заходів для належного документування фактів вчинення Збройними силами Російської Федерації та її політичним і військовим керівництвом геноциду Українського народу, злочинів проти людяності, воєнних злочинів, інших тяжких злочинів на території України та ініціювання притягнення до відповідальності всіх винних осіб [4].

Наведені дії РФ вчиняє з 2014 року та продовжує дотепер.

Таким чином, можна дійти висновків про те, що держава не має права посилатися на імунітет у справах, пов'язаних із завданням шкоди здоров'ю чи життю, якщо така шкода повністю або частково завдана на території держави суду, та якщо особа, яка завдала шкоду, у цей час знаходилась на території держави суду.

Отже, після початку війни в Україні з 2014 року суд України, розглядаючи справу, де відповідачем визначено РФ, має право ігнорувати імунітет цієї країни та розглядати справи про відшкодування шкоди, завданої фізичній особі в результаті збройної агресії РФ, за позовом, поданим саме до цієї іноземної країни.

У такій категорії спорів (про відшкодування шкоди, завданої фізичній особі, її майну, здоров'ю, життю у результаті збройної агресії РФ) іноземна держава-відповідач не користується судовим імунітетом проти розгляду судами України таких справ. У таких висновках Верховний Суд керується тим, що дії іноземної держави вийшли за межі своїх суверенних прав, оскільки будь-яка іноземна держава не має права втручатися шляхом збройної агресії в іншу країну.

Верховний Суд врахував, що вирішення питання щодо судового імунітету у зазначеній категорії справ має фундаментальне значення для формування єдиної правозастосовної практики. РФ, вчинивши неспровокований та повномасштабний акт збройної агресії проти Української держави, численні акти геноциду Українського народу, не вправі надалі посилатися на свій судовий імунітет, заперечуючи тим самим юрисдикцію судів України на розгляд та вирішення справ про відшкодування шкоди, завданої такими актами агресії фізичній особі - громадянину України. Верховний Суд виходить із того, що названа країна-агресор діяла не у межах свого суверенного права на самооборону, навпаки віроломно порушила усі суверенні права України, діючи на її території, а тому, безумовно, надалі не користується у такій категорії справ своїм судовим імунітетом [2].

Таким чином, право на звернення до суду про відшкодування шкоди, завданої фізичній особі, її майну, здоров'ю, життю у результаті збройної агресії РФ не може бути обмежене через доктрину судового імунітету.

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про міжнародне приватне право». Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2709-15#Text>
2. Постанова КЦС ВС від 14 квітня 2022 року у справі № 308/9708/19. Режим доступу: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104086064>
3. Рішення ЄСПЛ «Олейніков проти Росії». Режим доступу: [https://hudoc.echr.coe.int/rus#{%22itemid%22:\[%22001-117124%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/rus#{%22itemid%22:[%22001-117124%22]})
4. Постанова Верховної Ради України від 14 квітня 2022 року про заяву Верховної Ради України «Про вчинення Російською Федерацією геноциду в Україні». Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2188-20#Text>

НОРМАТИВНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МЕДИЧНОГО СОРТУВАННЯ: ДО ІСТОРИЧНИХ ВИТОКІВ

Іванна Мацелюх,

д.ю.н., доцент кафедри службового та медичного права, Навчально-науковий інститут права, Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Повномасштабна військова агресія Російської Федерації, яка увірвалася в домівки кожного українця 24 лютого 2022 року та переформатувала життя на «до і після», загострила багато питань, які нині є актуальними, потребують наукового осмислення та грамотного вирішення. Особливо гостро стоїть проблема у наданні первинної

невідкладної медичної допомоги населенню, яке щоденно страждає від ракетних обстрілів ворога. Подекуди жорстокі напади мають шокуючі наслідки та спричиняють жертви десятків мирних жителів відповідного регіону. Як наслідок найближчі регіональні лікарні зазнають перезавантаження, де перед медиками постає надважке завдання вибору пацієнта, кому буде першому надана екстрена медичної допомоги.

Для таких складних життєвим обставин наказом Міністерства охорони здоров'я України 24 лютого 2022 року був затверджений Стандарт екстреної медичної допомоги «Медичне сортування при масовому надходженні постраждалих на ранньому госпітальному етапі» [1]. У документів наголошено, що такий підхід до надання медичної допомоги є загальноприйнятим стандартом в міжнародній практиці при надзвичайних ситуаціях. Будучи основним принципом медицини катастроф, він покликаний забезпечити надання медичної допомоги в короткі терміни максимально можливій кількості постраждалих.

Однак, практика застосування медичного сортування при масовому надходженні постраждалих не з'явилася на початку 2022 року, а має власну історію походження. Так, сортування «triage» - має французьку етимологію [2]. На англійську мову термін перекладається як «класифікація». Оксфордський словник англійської мови визначає медичне сортування як «присвоєння ступенів невідкладності ранам або захворюванням для визначення порядку лікування великої кількості пацієнтів або поранених» [3].

Triage (сортування) було вперше запропоновано і використано французькими лікарями в епоху постреволуційних буржуазних змін у Франції в кінці XVIII на початку XIX ст. Автор концепції – знаний лікар при дворі французького короля Людовіка XVI, професор медицини П'єр-Франсуа Персі (1754 – 1825 рр.). Революційні перетворення у Франції, численні військові протистояння на кордонах держави та постійні військові кампанії призводили до поранень як солдатського складу, так і офіцерського корпусу. Відтак, тогочасні медики покликані були вирішувати надскладні та злободенні завдання. Першочерговим стояло надання медичної допомоги та евакуація із поля бою військових вищого ешелону. З цією метою лікар Персі запропонував концепцію сортування, створивши так звані «ambulance volantes» (літаючі машини швидкої допомоги). При кожній військовій дивізії працювали: аптекар, хірург, носій медичних

інструментів, санітари та діяли 12 легких і 4 важкі екіпажі. Водії останніх спостерігали за ходом бою і були готові у будь-який час надати першу допомогу та евакуювати поранених, але не всіх. Саме тут зародився принцип «triage» (сортування). Бригада швидкої, насамперед, надавала допомогу та займалася евакуацією вищого військового командування. Інші солдати, які, гостро потребували допомоги, не становили особливої цінності [4].

Таким чином, французький лікар П'єр-Франсуа Персі запропонував систему медичного сортування, поклавши в основу приналежність до відповідного ступеня військового рангу. Його колега Домінік Жан Ларрі (1766 – 1842) модифікував та гуманізував запропоновану модель. Будучи головним військовим лікарем у всіх походах імператора Наполеона Бонапарта, він запропонував ідею надання первинної допомоги усім постраждалим жертвам. Неподалік від поля бою розгортався медичний табір. Сюди карети швидкої звозили усіх поранених, а вже там відбувалося медичне сортування хворих на три групи: небезпечно поранений; має поранення середньої тяжкості, легко поранений. Солдатів, яким медики-хірурги могли допомогти, оперували, перев'язували рани. У кого поранення були смертельні, їхнім душам знайти спокій допомагав священник [5].

Відтак, ідея сортування була започаткована і сформована у ході військових кампанія Наполеона Бонапарта. Головнокомандувач надзвичайно цінував власних військових лікарів. Звертаючись до них він писав: «Ваша зброя на полі бою є ціннішою, ніж мечі моїх генералів, тому що у них один противник – це військо ворога, а Ви боретеся із силами природи та патогенними мікробами, щоб зберегти та захистити моїх воїнів» [6, с. 11 – 12]. Незважаючи на свою недосконалість, система медичного сортування та швидкого надання медичної допомоги усім солдатам не залежно від соціального статусу на практиці принесла позитивні результати. Помітно зменшився показник смертності серед військовослужбовців та, за твердженням французьких істориків, покращився моральний дух серед особового складу.

Переконані, що ідеї, сформовані французькими лікарями, не були забуті, а постійно удосконалювалися, тим самим лягли в основу формування військових станцій надання медичної допомоги, санітарних евакуаційних автомобілів, залучення цивільних

для захисту жертв від міжнародних і внутрішніх збройних конфліктів, які працюють під егідою міжнародної спільноти Червоного хреста.

Концепція сортування була вдосконалена під час наступних світових воєн і продемонструвала, що рання оцінка стану пацієнта, відповідне реагування, зважаючи на поточну кризову ситуацію, швидка реанімація знижують смертність населення. Представники цивільної медицини в критичні моменти нещасних подій чи світових пандемій також відчули гостру потребу у доцільності застосування методики медичного сортування, яка, зрештою, буде відпрацьована та затверджена на рівні управлінських рішень компетентних органів влади.

Список використаних джерел:

1. Стандарт екстреної медичної допомоги «Медичне сортування при масовому надходженні постраждалих на ранньому госпітальному етапі», затверджений Наказом Міністерства охорони здоров'я України від 24 лютого 2022 року № 368

2. Hiroyuki Nakao, Isao Ukai, Joji Kotani A review of the history of the origin of triage from a disaster medicine perspective. Published online 2017 Jul 14. doi: 10.1002/ams2.293. URL: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC5649292/>

3. Oxford English Dictionary. URL: <https://public.oed.com/updates/>

4. Dippenaar Enrico. Triage systems around the world: a historical evolution International Paramedic Practice Monday, September 2, 2019 URL: <https://www.internationaljpp.com/features/article/triage-systems-around-the-world-a-historical-evolution>

5. Glenn W. Mitchell. A Brief History of Triage. Disaster Medicine and Public Health Preparedness, Volume 2, Issue S1, September 2008, pp. S4 - S7 DOI: <https://doi.org/10.1097/DMP.0b013e3181844d43>

6. Організація медичного забезпечення військ: Підруч. для студ. вищ. мед. закл. освіти України III-IV рівнів акредитації / За редакцією професора В.В. Паська. К.: «М П Леся», 2005. 430 с.

**ПОНЯТТЯ «ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНА ОСОБА» У
НАЦІОНАЛЬНОМУ ТА ЗАРУБІЖНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ: ТЕОРЕТИКО-
ПРАВОВИЙ АСПЕКТ**

Лариса Наливайко,

*д.ю.н., професор, Заслужений юрист України, проректор Дніпропетровського
державного університету внутрішніх справ,*

Наталія Ісаєва,

адвокат, доктор філософії в галузі права

Процес вимушеного переміщення населення незалежно від подій, що його спричинили, має багато негативних аспектів та наслідків. В Україні масова міграція зумовлена виникненням збройного конфлікту на території Донецької та Луганської областей, а також анексією Автономної Республіки Крим, а з 24 лютого 2022 р. –

повномасштабним воєнним вторгненням РФ в Україну. Неймовірно велика кількість людей – станом на травень 2022 р. – більше 8 млн осіб – була змушена покинути свої домівки та переміститись до інших населених пунктів у зв'язку з високою загрозою для свого життя та здоров'я. Окрім тяжких моральних та психологічних страждань, ця категорія осіб постраждала матеріально, зіткнувшись з проблемами правового, майнового та соціокультурного характеру.

Ті чи інші питання щодо внутрішньо переміщених осіб досліджено в роботах таких науковців, як: М. Буроменський, О. Гончаренко, В. Гошовський, А. Гринчак, Г. Гудвін-Гілл, І. Гужий, Л. Коваль, М. Кобець, Р. Коен, К. Крахмальова, А. Пазенюк, О. Піскун, В. Потапова, Т. Семигіна, М. Сірант, В. Стешенко, С. Чехович, О. Фесенко, Т. Хаммар, Г. Христова та ін.

Внутрішньо переміщені особи є категорією відносно новою не тільки для України, а й для світової практики. Необхідність надання допомоги особам, які вимушені з об'єктивних причин стихійно змінити місце свого проживання, гостро виникла в 70-х рр. ХХ ст. в результаті громадянських війн, що розгорілися на територіях Анголи, В'єтнаму, Камбоджі та Судану. До того часу міжнародному суспільству була більш відома й зрозуміла категорія переселенців – біженців [1, с. 46; 2]. У контексті євроінтеграції та необхідності гармонізації законодавства України з міжнародними стандартами слід наголосити, що поняття «внутрішньо переміщені особи» (*internally displaced persons*) є єдиною загальновизнаною категорією у міжнародному праві.

Нині в українській та зарубіжній науковій літературі авторами напрацьовано ряд визначень досліджуваного поняття. Наголосимо, що наступні автори використовують термін саме «внутрішньо переміщені особи». Ф. Мейдінг під цим поняттям пропонує розуміти людей, які залишають свої будинки, але не перетинають кордонів, підконтрольні своїм урядам та державі [3, с. 94]; М. Кобець – осіб, які мають зареєстроване місце постійного проживання, а також тих, які працювали на території конфлікту, мають нерухомість тощо [4, с. 202]; М. Контат Хікель – особу, яка була зобов'язана переміщатись в межах своєї країни через збройний конфлікт або внутрішні заворушення [5]. Отже, вважаємо, що запропоновані визначення мають часткові

характеристики, властиві для поняття «внутрішньо переміщені особи», що, безперечно, не може забезпечити цілісного уявлення про це явище.

Комплексний підхід використали у своїх дослідження наступні автори. Зокрема, М. Менджул та Ю. Паніна під поняттям «внутрішньо переміщені особи» пропонують розуміти осіб, які постійно проживали на території держави (у тому числі громадян, іноземців та осіб без громадянства) і були вимушені покинути місця свого постійного проживання та переселитись у межах цієї ж держави у зв'язку з реальною загрозою для життя, здоров'я їх особистого або членів їхніх сімей, масовими порушеннями прав людини, переслідуваннями, що спричинені воєнними діями, збройними конфліктами, масовими проявами насильства, надзвичайними ситуаціями природного чи техногенного характеру [6, с. 296]. Систематизація наведених наукових підходів надасть можливість виокремити переваги та недоліки, враховуючи сучасні національні та міжнародні тенденції, а також запропонувати найбільш об'єктивне визначення розглядуваного терміну.

За інформацією Норвезької ради біженців Центру моніторингу внутрішнього переміщення у таких країнах як Ангола, Американське Самоа, Болівія, Центральноафриканська Республіка, Демократична Республіка Конго, Колумбія, Фіджі, Індонезія, Індія, Кенія, Філіппіни, Папуа Нова Гвінея, Південний Судан, Сирійська Арабська Республіка, Тонга налічується найбільша кількість внутрішньо переміщених осіб [7; 8]. Отже, багато держав зі всього світу мають досвід у сфері внутрішнього переміщення. Тому питання захисту прав та свобод внутрішньо переміщених осіб є предметом співробітництва на міжнародному рівні.

Окремої уваги у зв'язку з безпосереднім практичним значенням досліджуваного питання вимагає вивчення міжнародних стандартів та нормативно-правової бази зарубіжних держав.

Так, відповідно до Закону Республіки Азербайджан «Про статус біженців та вимушених переселенців (людей переміщених всередині країни)» поняття «внутрішньо переміщена особа» застосовується до будь-якої особи, яка переїхала в інше місце та змушена залишити своє постійне місце проживання на території Республіки

Азербайджан, у зв'язку з військовою агресією, природною чи технологічною катастрофою [9].

За законодавством Грузії вимушеним переселенцем визнається громадянин Грузії або особа без громадянства, що має статус в Грузії, вимушена покинути постійне місце проживання з тієї причини, що з огляду на окупацію території іноземною державою, агресії, збройного конфлікту, загального насильства або (і) масового порушення прав людини створилася загроза життю, здоров'ю або свободі його самого або його сім'ї або (і) з урахуванням вищевказаних причин неможливе його повернення на постійне місце проживання [10].

Варто відзначити досвід Непалу у питанні визначення статусу та захисту прав і свобод внутрішньо переміщених осіб. Так, у Національній політиці щодо внутрішньо переміщених осіб відразу відокремлюються такі категорії, як: внутрішньо переміщена особа; особа або сім'я, переміщені в результаті конфлікту; особа чи сім'я, переміщені в результаті техногенних катастроф; особа або сім'я, переміщені внаслідок стихійного лиха [11]. Пропонуючи такі визначення, слід зазначити, що державою Непал відразу чітко визначено підстави, з яких може відбутися вимушене переселення: грубе порушення прав людини, насильство, збройний конфлікт, стихійні лиха чи техногенні катастрофи.

Закон про переміщених осіб, репатріантів та біженців у Республіці Сербія визначає, що переміщені особи – це громадяни Боснії і Герцеговини, які були переміщені на територію Республіки Сербської у зв'язку з конфліктом, війною або обґрунтованим побоюванням щодо переслідування або порушення своїх прав на території Боснії та Герцеговини, і які не мають можливість повернутися до колишнього місця постійного проживання або на адресу свого колишнього місця постійного проживання [12].

У вітчизняному законодавстві вперше визначення поняття внутрішньо переміщена особа було закріплено Законом України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб». У першій редакції Закону такою особою визначався громадянин України ... (редакція Закону від 20 жовтня 2014 р.) [13]. У 2015 р. були внесені відповідні зміни до Закону та усунуто недоліки, що характеризують Україну як

європейську державу, що піклується не тільки про своїх громадян, а й про іноземців та осіб без громадянства, які перебували на території України на законних підставах та мали право на постійне проживання в Україні та, які переселилися з тимчасово окупованої території України.

За чинною редакцією Закону внутрішньо переміщеною особою є громадянин України, іноземець або особа без громадянства, яка перебуває на території України на законних підставах та має право на постійне проживання в Україні, яку змусили залишити або покинути своє місце проживання у результаті або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, повсюдних проявів насильства, порушень прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру [13].

Таким чином, трансформація у сучасному суспільстві в Україні викликана явищами, які істотно впливають на зміни соціальної дійсності. Одним із таких явищ є вимушена внутрішня міграція, спричинена воєнними діями. Проблема історичного розвитку сучасної країни в умовах збройного конфлікту та захисту прав внутрішньо переміщених осіб є одним із пріоритетних напрямів досліджень у вітчизняній науці. Аналіз наукових досліджень та законодавства України й інших держав надав можливість констатувати про використання різних термінів (внутрішній мігрант, вимушені переселенці та ін.), що мають, як правило, тотожне значення, однак у контексті євроінтеграції та необхідності гармонізації законодавства України з міжнародними стандартами доцільним є використання саме поняття «внутрішньо переміщені особи» (*internally displaced persons*), яке є єдиною загальновизнаною категорією у міжнародному праві. Враховуючи проведений аналіз доктринальних джерел та міжнародних стандартів й законодавства різних країн, поняття «внутрішньо переміщені особи» пропонуємо тлумачити наступним чином: фізична особа, яка на законних підставах перебувала на території України та покинула місце свого постійного проживання у межах державних кордонів, внаслідок впливу або загрози впливу масових збройних конфліктів, на ґрунті етнічних, расових, релігійних, політичних чи будь-яких інших розбіжностей, воєнних дій, надзвичайних ситуацій, катастроф природного чи техногенного характеру.

Список використаних джерел:

1. Шелюк В. Соціальна міграція: етапи, функції, типи. *Перспективи*. 2001. № 3 (15). С. 45-50.
2. Наливайко Л. Р., Бочковий О. В., Мінакова Є. В. Проблеми реалізації повноважень органів місцевого самоврядування з питань інтеграції внутрішньо переміщених осіб в умовах децентралізації влади. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2022. № 1. С. 129-136.
3. Mading F. D. The Global Challenge of Internal Displacement. 5 WASH. U.J.L. & POL'Y, 2001. 144 p.
4. Кобець М. П. Щодо визначення поняття «внутрішньо переміщена особа» в законодавстві України. *Порівняльне-аналітичне право*. 2016. № 1. С. 199-202.
5. Contat Hickel M. Protection of internally displaced persons affected by armed conflict: concept and challenges. *IRRC*. 2001. September, Vol. 83. № 843.
6. Менджул М. В., Паніна Ю. С. Поняття «внутрішньо переміщена особа»: порівняльний аналіз законодавства України та зарубіжних країн. *Порівняльно-аналітичне право*. 2016. № 4. С. 293-297.
7. Norwegian Refugee Council/Internal Displacement Monitoring Centre (NRC/IDMC), Internal Displacement Update Issue 31: 8 February - 7 March 2018, April 2018. URL: <http://www.refworld.org/docid/5ad07b0e4.html>
8. Kolb A., Hrushko M., Teteriatnyk H., Chepik-Trehubenko O., Kotliar O. Peculiarities of Realization of the International Mechanism for the Protection of the Rights of Victims of Armed Conflict in the East of Ukraine. *Cuestiones Politicas*. 2021. Vol. 39. № 71. P. 334-349.
9. On status of refugees and internally displaced (persons displaced within the country) persons: The law of the Republic of Azerbaijan, 21 may 1999. № 668-1Q. URL: <http://www.qmkdk.gov.az/en/laws/2.html>
10. О лицах, вынужденно перемещенных с оккупированных территорий Грузии, – вынужденных переселенцах: Закон Грузии от 6 февраля 2014 г. №1982-Пс. URL: <http://www.refworld.org.ru/docid/5577019a4.html>
11. National Legislative Bodies. National Authorities, Nepal: National Policies on Internally Displaced Persons, 2063 (2007), 1 January 2007. URL: <http://www.refworld.org/docid/5a7adfd4.html>
12. Bosnia and Herzegovina: Law on Displaced Persons, Returnees and Refugees in the Republika Srpska [Bosnia and Herzegovina], 26 April 2005. URL: <http://www.refworld.org/docid/58b83ac814.html>
13. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб: Закон України від 20.10.2014 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 1. Ст. 1.

ПРАВОВИЙ СТАТУС ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ДОКТРИНАЛЬНИЙ АСПЕКТ

Лариса Наливайко,

д.ю.н., професор, Заслужений юрист України, проректор Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

Анна Коришун,

помічник адвоката, доктор філософії в галузі права

Останні вже майже 10 років наша держава посідає місце у першій десятці країн світу, які мають найбільшу кількість внутрішньо переміщених осіб. Повномасштабне вторгнення російської федерації в Україні у лютому 2022 р. ще більше ускладнила ситуацію. Для порівняння згідно з Єдиною інформаційною базою даних про внутрішньо

переміщених осіб Міністерства соціальної політики України станом на кінець травня 2020 р. їх кількість становила 1 446 782 млн осіб [1], а вже станом на травень 2022 р. кількість внутрішньо переміщених осіб перевищила 8 млн людей [2]). Поява в Україні такої кількості внутрішньо переміщених осіб стала колосальним випробуванням для нашої держави й для українського суспільства, оскільки без підтримки громадськості неможливо органам державної влади самотужки подолати таку глобальну проблему й водночас належно підготувати, зокрема, соціальні служби та їх працівників для допомоги внутрішньо переміщеним особами і їх адаптації. У цьому випадку потужну роль відіграють територіальні громади.

У зв'язку зі світовими глобальними перемінами та постійними міграційними процесами питання забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб потребує теоретичного переосмислення й переоцінки, враховуючи міжнародний та національний досвід щодо вирішення цієї проблеми.

Будь-яке дослідження ґрунтується на попередніх досягненнях. Загальнотеоретичною основою пізнання правового статусу внутрішньо переміщених осіб стали роботи таких вітчизняних та зарубіжних вчених, як Ю. Бисага, І. Блауберг, А. Георгіца, Г. Гудвін-Гілл, Ю. Делія, М. Кельман, М. Козюбра, А. Колодій, Б. Кофман, П. Мун, Н. Оніщенко, М. Орзіх, Т. Парсонс, В. Погорілко, П. Рабінович, О. Фрицький, Т. Хаммар, Л. Холборн, Г. Христова та ін. Доктринальний вклад у розвиток системи забезпечення прав внутрішньо переміщених осіб вказаних авторів сприяв розвитку всіх елементів правового статусу внутрішньо переміщених осіб, однак стрімкі зміни та сучасні тенденції у цій сфері вимагають проведення подальших наукових розвідок.

Пріоритет прав і свобод людини (особистості) і громадянина перед правами держави та феноменологія прав людини як найважливішої сфери для міжнародного співробітництва держав в рамках їх міжнародної спільноти є визначальними факторами сучасного розвитку демократичної правової державності, існування і функціонування міжнародного співтовариства держав в епоху глобалізації [3, с. 47]. Висловлений підхід цілком відповідає проблематиці правового статусу внутрішньо переміщених осіб в Україні та світі, особливо в сучасних повномасштабних українських воєнних реаліях.

Характеризуючи стан наукового опрацювання питання набуття, реалізації і припинення правового статусу внутрішньо переміщеної особи в Україні, слід зауважити, що воно є малодослідженим. При цьому серед науковців, які намагаються дослідити окремі аспекти набуття, реалізації і припинення правового статусу внутрішньо переміщеної особи в Україні, ведуться дискусії щодо доцільності використання поняття «правовий статус» при вивченні даного питання [4, с. 66]. Зокрема наголошується, що більш коректним буде використовувати по відношенню до внутрішньо переміщених осіб поняття «правове становище».

З метою уникнення зайвого дублювання інформації, що неодноразово ставала об'єктом для обговорення у наукових колах в різні часи, слід навести декілька сучасних авторських позицій, які всеціло відображають дійсність.

Так, В. Розвадовський, здійснивши комплексний аналіз співвідношення понять «правовий статус» та «правове становище», наголошує на тотожності цих явищ. Окрім того, в аспекті нашого дослідження важливо звернути увагу на виокремленні автором ознаки поняття «правовий статус особи»: 1) ця категорія має узагальнений, універсальний характер. Вона немовби вбирає в себе правові статуси різних категорій осіб; 2) дана категорія відображає індивідуальні особливості людини і реальне становище її в системі різноманітних суспільних відносин; 3) права і свободи осіб, що становлять основу їх правового статусу, не можуть бути реалізовані без інших його компонентів: без кореспондуючих правам обов'язків, без юридичної відповідальності в необхідних випадках, без правових гарантій забезпечення прав і свобод тощо; 4) категорія правового статусу дає змогу досліджувати права, свободи та обов'язки осіб як систему, проводити порівняння статусів різних категорій осіб [5, с. 8]. Отже, правове становище внутрішньо переміщених осіб коректно розглядати як складову правового статусу вказаної категорії осіб.

У цьому контексті О. Рогач, М. Савчин та ін. наголошують, що реалізація відповідних суб'єктивних прав внутрішньо переміщеної особи пов'язується із взяттям такої особи на облік та внесенням відомостей про неї до Єдиної інформаційної бази даних про внутрішньо переміщених осіб. Відповідно, можна зробити висновок, що тимчасово переміщені особи володіють спеціальним правовим статусом у відповідності

до норм вітчизняного законодавства, який найбільш виразно проявляється в спеціальному галузевому адміністративно-правовому статусі як суб'єктів адміністративної опіки [6, с. 11-12]. Тож, в контексті дослідження проблематики внутрішньо переміщених осіб доречно використовувати саме поняття «правовий статус».

Щодо співвідношення понять «правовий статус» та «правовий стан» внутрішньо переміщених осіб, то, враховуючи національне законодавство та міжнародні стандарти, термін «правовий стан внутрішньо переміщених осіб» можна розглядати з точки зору наявності, або відсутності у таких осіб громадянства. Згадуючи норми Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» від 20 жовтня 2014 р., внутрішньо переміщені особи – це громадяни України, іноземці, особи без громадянства.

Правовий статус внутрішньо переміщених осіб виступає фундаментом, закладеним у чинному законодавстві щодо принципів взаємодії внутрішньо переміщених осіб з органами державної влади, органами місцевого самоврядування та інститутами громадянського суспільства.

З інститутом правового статусу людини пов'язані не тільки надії людей на гідний правовий спосіб життя, але і всі процеси перетворення державно-правової системи суспільства. У вирішальній мірі це пояснюється тим, що саме конституційний статус особи став тією конкретно та юридично значимою формою, в якій знайшли своє вираження права і свободи людини, що зумовили і багато в чому продовжують виступати найважливішою причиною справді демократичних змін у житті нашого суспільства [7, с. 89-90]. Тому, враховуючи зазначене, переоцінити роль інституту правового статусу особи, й особливо внутрішньо переміщених осіб, просто неможливо, до того ж зважаючи на стремління Української держави інтегруватися в європейський простір та все більше відповідати характеристикам демократичної, соціальної держави.

Розбудова правової соціальної держави в Україні та громадянського суспільства – найперша стратегічна ціль, виконання якої зумовлюється дотриманням та виконанням низки завдань [8; 9]. Підвищення якості взаємодії органів державної влади та

внутрішньо переміщених осіб, покращення їхнього соціального статусу входить нині у досягнення поставленої цілі.

Синтезуючи результати проведеного дослідження, слід зазначити таке. Вимушена внутрішня міграція – складний та багатофакторний процес. Правовий статус є конститутивним явищем для правотворення, державотворення та розвитку громадянського суспільства. Правовий статус внутрішньо переміщеної особи є спеціальною юридичною категорією відносно загального правового статусу людини і громадянина. Правовий статус внутрішньо переміщених осіб – це сукупність прав, свобод і обов’язків внутрішньо переміщених осіб (громадян, іноземців, осіб без громадянства), закріплених у міжнародних актах та національному законодавстві й гарантованих органами публічної влади та іншими суб’єктами права. Від змісту правового статусу безпосередньо залежать соціально-правові можливості внутрішньо переміщених осіб. Правовий статус внутрішньо переміщених осіб характеризується таким: встановлюється, враховуючи соціальне становище людини; визначає місце особи у системі суспільно-правових відносин; зміст та його динаміка визначається і корегується державними суб’єктами нормотворчості; має власну структуру, елементи якої є взаємозалежними. Елементами правового статусу внутрішньо переміщених осіб є: принципи як основоположні засади правового статусу; права та свободи; гарантії прав та свобод; обов’язки та юридична відповідальність за їх невиконання. Кожен з елементів безпосередньо взаємопов’язаний з іншими складовими правового статусу, що в результаті утворюють цілісну систему, за допомогою якої регламентуються та відбувається регулювання правових відносин внутрішньо переміщених осіб з органами публічної влади, громадськими організаціями та іншими суб’єктами.

Список використаних джерел:

14. Офіційний сайт Міністерства соціальної політики України. URL: <https://www.msp.gov.ua/timeline/Vnutrishno-peremishcheni-osobi.html>

15. Кількість внутрішньо переміщених осіб (ВПО) в Україні перевищила 8 млн людей: звідки й куди їхали найбільше <https://www.minre.gov.ua/news/kilkist-vnutrishno-peremishchenyh-osib-vpo-v-ukrayini-perevyshchyla-8-mln-lyudey-zvidky-y-kudy>

16. Кофман Б. Я. Основні напрями вдосконалення та розширення правового статусу людини, особистості та громадянина в умовах глобалізації. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2020. № 1. С. 46-59.

17. Бовкун Е. М. Набуття, реалізація і припинення правового статусу внутрішньо переміщеної особи в Україні. *Часопис Київського університету права*. 2018. № 4. С. 66-69.

18. Розвадовський В. І. Поняття «правового статусу особи» як методологічна основа для дослідження статусу учасників конституційного провадження. *Наше право*. 2019. № 4. С. 5-10.
19. Права внутрішньо переміщених осіб: навч. посіб. / [С. Б. Булеца, О. І. Котляр, Я. В. Лазур та ін.]; за заг. ред.: О. Я. Рогача, М. В. Савчина. Ужгород: РІК-У, 2017. 436 с.
20. Рабінович П. М., Хавронюк М. І. Права людини і громадянина: навч. посіб. Київ: Атіка, 2004. 464 с.
21. Наливайко Л. Р., Бочковий О. В., Мінакова Є. В. Проблеми реалізації повноважень органів місцевого самоврядування з питань інтеграції внутрішньо переміщених осіб в умовах децентралізації влади. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2022. № 1. С. 129-136.
22. Kolb A., Hrushko M., Teteriatnyk H., Shepik-Trehubenko O., Kotliar O. Peculiarities of Realization of the International Mechanism for the Protection of the Rights of Victims of Armed Conflict in the East of Ukraine. *Cuestiones Políticas*. 2021. Vol. 39. № 71. P. 334-349.

ГЕНДЕРНО-ПРАВОВА ЕКСПЕРТИЗА ЯК СПОСІБ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ: ПРИНЦИПИ ТА ЇХ СУТНІСТЬ

Лариса Наливайко

*д.ю.н., професор, Заслужений юрист України, проректор Дніпропетровського
державного університету внутрішніх справ,*

Людмила Сірко

адвокат, доктор філософії в галузі права

Гендерно-правова експертиза є порівняно новим, проте досить дієвим компонентом у забезпеченні прав людини, зокрема, рівності прав жінок і чоловіків. Ще більше це питання набуло актуальності у світлі запровадження воєнного стану в Україні у зв'язку з актом збройної агресії росією. Гендерно-правова експертиза як правове явище ґрунтується на низці конститутивних ідей, які репрезентують визначальні тенденції і синтезують досвід його розвитку. Практика країн західної демократії, міжнародного та наднаціонального регулювання вказує на те, що принципам права надається реальне регулятивне значення, пріоритет над конкретними нормативними приписами, які повинні їм відповідати. Таке ставлення до принципів права в останні десятиліття характерне і для України, зокрема щодо регулювання експертної діяльності у національній правовій системі.

Проблема визначення принципів гендерно-правової експертизи лежить у площині дослідження правовою наукою принципів права.

Термін «принцип» походить від латинського слова «*principium*», яке означає початок, основу. Принцип – це те, що лежить в основі певної теорії науки, внутрішнє

переконання людини, основне правило поведінки [1, с. 547]. Семантичний зміст поняття «принцип» свідчить про те, що визначальним компонентом його значення є основа якоїсь сутності. Особливість цього слова полягає у певній подвійності: принцип не просто перший, але одночасно головний, і у силу своєї значущості сформульований в мові у вигляді терміна або положення. Виступаючи системоутворюючим феноменом, принцип об'єднує два значення: і витoki явища (першооснову), і його сутнісну значимість (верховенство).

Якщо вважати принцип вихідним явищем, то він має властивості не лише абстрактної загальності, а й узагальнення, що безпосередньо пов'язане із сутністю, основою явищ і процесів, і є досить стійким, постійним. Визнання принципу щодо правових явищ основою або базисом означає також його загальну значимість і важливість, тобто поширення на норми права й інститути права, інші правові явища і процеси [2]. При цьому він обмежений правовою сферою, яка пояснює природу походження терміну «принцип» відносно окремих інститутів і елементів галузі права, інших правових явищ. Разом із тим, з огляду на те, що в юридичній науці склалися певні поняття принципів щодо галузі права, для того, щоб запобігти змішуванню або ж невірній трактовці терміну «принцип», необхідно уточнювати до якого явища він відноситься. Враховуючи зазначене, виникнення терміну «принцип гендерно-правової експертизи» як об'єкту наукового дослідження є цілком обґрунтованим.

В окремих працях можна зустріти аргументацію щодо необхідності обов'язкового законодавчого визначення самого поняття принципу, оскільки воно нерозривно пов'язане зі змістом кожного принципу і з усією системою принципів, де пріоритет належить дефініції принципу як її першооснові, а відсутність відповідної дефініції не дозволяє чітко визначити, які з існуючих норм є основними ідеями для галузі права, а також не дозволяє виділити ознаки конкретного принципу. Однак ця точка зору видається не зовсім переконливою, оскільки у теорії права склалася усталена думка про те, що введення у текст закону дискусійних визначень, що відображають складні, філософсько-правові явища (такі як принципи), є недоцільним. У той же час слід вважати помилковим пропозицію деяких вчених відмовитися від використання в законодавстві терміну «принцип», застосувавши замість нього термін «загальні

положення». Термін «принцип» відноситься до класифікаційних понять, тому його вживання вже свідчить про вибудовування певної цілісної системи, в якій принцип є одним з головних елементів. Слово «положення» не характеризує наявність складної взаємозалежної системи і не передбачає включення в систему інших, більш вузьких положень, понять тощо. Слово «положення» близьке за змістом до такої категорії як «звід правил, законів, що стосуються чогось», як і термін «вимога», і виходячи з його лексичного значення не передбачає вибудовування системи і не може виступати її окремим позначенням.

Цікаво, що у зарубіжному науковому дискурсі мова йде переважно про загальні принципи права як одного з джерел міжнародного права, перелічених у ст. 38 Статуту Міжнародного Суду ООН: загальні принципи права, визнані цивілізованими країнами. У зв'язку із цим, для більш комплексного дослідження принципів гендерно-правової експертизи, були опрацьовані зарубіжні роботи, які викладають різноманітні погляди на загальні принципи права. Так, підручник «Загальні принципи права – роль судової влади» визначає, як тлумачення, застосування та розвиток загальних принципів права з боку судової влади сприяють еволюції правових систем як на внутрішньому, так і на міжнародному рівнях, а також у подальшій їх взаємній взаємодії [3]; у книзі «Загальні принципи права, що застосовуються міжнародними судами і трибуналами» професор Бін Ченг досліджує практичне застосування цих принципів міжнародними судами та трибуналами від початку сучасного міжнародного арбітражу з Договором Джея 1794 р., і представляє їх як цілісний звід фундаментальних принципів, які фактично забезпечують міжнародну правову систему її юридичною основою [4].

У вітчизняній юридичній літературі спостерігається більш широкий погляд на принципи права, досліджуються спеціальні, галузеві та інші види принципів. Достатньо популярним є визначення терміну «принципи права», однак у науковців з різних галузей знань щодо цього питання немає єдності, що, зі свого боку, дає можливість стверджувати про складність у його вирішенні. На думку Т. Фулей, при багатоманітності визначень поняття «принципи права», усі наявні в юридичній науковій літературі точки зору можна звести до наступних двох: 1) принципи права – це

основоположні ідеї, 2) це нормативні засади права, що визначають сутність і спрямованість правового регулювання [5, с. 9].

Напевно, самою істотною ознакою принципів права є їх здатність юридично висловлювати найбільш важливі прогресивні цінності суспільного життя. Кожен принцип права завжди концентрує у собі щось соціально значуще, корисне, відображає ідеали соціального розвитку. Усі вироблені українським суспільством цінності є продуктами його культури і мають об'єктивно-суб'єктивний характер. Вони об'єктивні за своїм походженням як результат колективного досвіду становлення громадянського суспільства, участі у цьому процесі кожної особистості зі своїми індивідуальними системами етичних, правових, політичних, побутових та інших цінностей. Однією з таких цінностей на сучасному етапі становлення України як правової демократичної держави для значної кількості громадян є рівність у доступі до будь-яких можливостей і ресурсів, у тому числі незалежно від статі, що у вигляді принципу нормативно врегульовано Законом України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків».

Синтезуючи викладені положення і аргументи, принципи гендерно-правової експертизи можна розглядати як основні засади, що закріплюються у нормативно-правових актах та інших формах права, і спрямовані на забезпечення ефективності правового регулювання суспільних відносин, пов'язаних із організацією та проведенням гендерно-правової експертизи. Принципи гендерно-правової експертизи являють собою найбільш загальні правила поведінки, які відрізняються від звичайних правових норм, що регулюють порядок проведення гендерно-правової експертизи, своєю фундаментальністю, ступенем узагальнення (абстракції), стабільністю і стійкістю, значимістю для всього процесу правового регулювання відносин, пов'язаних із організацією і проведенням гендерно-правової експертизи.

Принципи гендерно-правової експертизи утворюють своєрідну систему координат для суб'єктів проведення гендерно-правової експертизи, дисциплінують їх, дозволяють уникнути помилок при формулюванні експертних висновків. Принципи гендерно-правової експертизи сприяють усуненню неузгодженості і протиріч між окремими правовими приписами і підвищенню якості проведення гендерно-правової

експертизи, забезпечуючи тим самим ефективність всього механізму правового регулювання відносин в цій сфері. Принципи гендерно-правової експертизи виступають тим критерієм, який дозволяє здійснити оцінку нормативно-правових актів або проєктів з точки зору їх відповідності принципу рівності в цілому. Тому проблема правильної реалізації принципів гендерно-правової експертизи у правотворчій практиці на сьогоднішній день набуває особливої актуальності.

Список використаних джерел:

1. Словник іншомовних слів / О. С. Мельничук; за ред. О. С. Мельничук. Київ: Голов. ред. Укр. рад. енцикл., 1974. 775 с.
2. Наливайко Л. Р. Державний лад України: теоретико-правова модель: монографія: Харків: Право, 2009. 600 с.
3. General Principles of Law – The Role of the Judiciary. Springer; 2015th edition (July 1, 2015). 343 p.
4. General Principles of Law as Applied by International Courts and Tribunals. By Bin Cheng. London: Stevens & Sons Ltd.; Toronto: Carswell Co., 1953. pp. lii 495.
5. Фулей Т. І. Сучасні загальнолюдські принципи права та проблеми їх впровадження в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2003. 20 с.

**ОБМЕЖЕННЯ ПРАВА НА ІНФОРМАЦІЮ В УМОВАХ ВОЄННОГО
СТАНУ ЯК ЗАПОРУКА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ**

Наталія Новицька,

*д.ю.н., с.н.с., професор кафедри приватного права, Державний податковий
університет*

Андрій Новицький,

д.ю.н., професор, в.о. заступника директора ДНДІ МВС України

Війна – виклик не лише для безпеки країни, а й для дотримання прав людини. *Окремого надважливого значення в умовах воєнного стану набуває проблема попередження несанкціонованого й безконтрольного поширення інформації, яка під час війни не підлягає розголошенню.* Ми стали свідками коли в ЗМІ публікували інформацію про військові маневри, переміщення військ, про забезпеченість конкретного підрозділу що призвело до непоправних наслідків. На законодавчому рівні було встановлено обмеження щодо поширення інформації, щодо вільного обігу певних видів інформації, введено спеціальні режими допуску журналістів до певних регіонів, територій для збору інформації. Досить поширеною стала практика щодо блокування сайтів із негативним контентом. Тому сьогодні в Україні доволі гостро стоїть питання співвідношення

конституційного права людини на вільний збір та поширення інформації та обмеження цього права. Але виникає дискусійне запитання до якої межі можливе обмеження права людини на інформацію щоб ці обмеження не стали негативним чинником в подальшому в суспільстві та житті кожного громадянина держави.

З юридичної точки зору конституційне право кожного на свободу думки і слова та на вільне вираження своїх поглядів і переконань полягає в можливості кожної особистості самостійно визначати для себе систему моральних, духовних та інших цінностей та вільно, без будь-якого ідеологічного чи іншого контролю оприлюднювати свої думки шляхом використання будь-яких засобів їх вираження, у тому числі через поширення інформації у формі поглядів і переконань щодо різних питань політичного, економічного, культурного, духовного життя суспільства і держави [1]. Право на свободу інформації є об'єктом конституційних правовідносин. Об'єктами конституційних правовідносин виступають насамперед вищі суспільно-політичні цінності, що набувають конституційного рангу і закріплені в конституційних принципах, у загальнорегулятивних нормах, програмних положеннях. Серед інших такими цінностями є права і свободи людини та громадянина[2].

Свободу інформації слід відрізнити від уседозволеності, яка своє ідеологічне обґрунтування отримала у філософії анархізму. Ознакою уседозволеності є відсутність у соціальній свідомості пріоритету національних інтересів. Таке суспільство не захищене від деструктивних комунікативних впливів. У результаті воно управляється ззовні, що виражається у відсутності самостійної політики. При цьому комунікативна залежність є результатом економічної та політичної залежності[3].

Право на свободу інформації є складовою інформаційної безпеки держави. У свою чергу, система інформаційної безпеки будь-якої країни є невід'ємною частиною загальної національної системи безпеки [4]. Тобто, забезпечуючи право на свободу інформації на рівні Конституції України для усіх і кожного, втім її можна у визначених законом випадках обмежити в національних інтересах і, як правило, це стосується інформації, що пропагує війну, національну та релігійну ворожнечу, зміну шляхом насильства конституційного ладу або територіальної цілісності України; пропагує фашизм та неофашизм; принижує або ображає націю чи особистість за національною

ознакою; пропагує бузувірство, блюзнірство, неповагу до національних і релігійних святинь; принижує особистість, є проявом знуцання з приводу фізичних вад (каліцтва), з душевнохворих, літніх людей; пропагує невігластво, неповагу до батьків; пропагує наркоманію, токсикоманію, алкоголізм, тютюнопаління та інші шкідливі звички тобто всьому що загрожує суспільній моралі та забороняється до розповсюдження[5]. Дана норма не є новацією виключно українського законодавства.

Право на інформацію – одне з основоположних прав, якому надається велике значення в практиці Європейської комісії та Європейського суду з прав людини за статтею 10 Європейської конвенції з прав людини; воно закріплено й у статті 9 Європейської конвенції про транскордонне телебачення, а також в усіх демократичних конституціях. Власником права є громадянин, котрий також має право вимагати, щоб інформація, яку він одержує, подавалася правдиво, якщо мова йде про повідомлення, та чесно, якщо йдеться про міркування. Реалізація зазначеного права пов'язана, відповідно до статті 10 Європейської конвенції з обов'язками і відповідальністю, може підлягати таким формальностям, умовам, обмеженням або санкціям, що встановлені законом і є необхідними в демократичному суспільстві в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадської безпеки, для запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я чи моралі, для захисту репутації чи прав інших осіб, для запобігання розголошенню конфіденційної інформації або для підтримання авторитету і безсторонності суду [6]. Отже, право на отримання достовірної та своєчасної інформації визначене не лише у міжнародних нормативно-правових актах, а і у законодавстві України.

Разом з тим, у час коли в країні діє особливий правовий режим можуть встановлюватися відповідні обмеження, зокрема і на право вільно збирати, зберігати та поширювати інформацію.

24 лютого 2022 року почалося повномасштабне вторгнення росії на територію суверенної України, і як наслідок, було оголошено військовий стан Указом Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» від 24 лютого 2022 року №6402022р. [6]. Відповідно до положень частини другої статті 64 Конституції України в умовах воєнного стану можуть бути обмежені деякі конституційні права і свободи громадян,

зокрема право на вільне збирання, зберігання, використання і поширення інформації в будь-який спосіб [1]. Основними підставами для обмеження такого права слід вважати «захист інтересів національної безпеки та територіальної цілісності або громадського порядку з метою запобігання заворушенням чи злочинам». Звичайно, що будь які обмеження та заборони потребують чіткої конкретизації. З цією метою було видано Наказ головнокомандувача ЗСУ «Про організацію взаємодії між ЗСУ, іншими складовими сил оборони та представниками засобів масової інформації на час дії правового режиму воєнного стану» від 3 березня 2022 року №73[7]. Цим наказом визначено алгоритм роботи з акредитованими представниками засобів масової інформації під час дії правового режиму воєнного стану, а також перелік інформації, розголошення якої може призвести до обізнаності противника про дії Збройних Сил України, інших складових сил оборони, негативно вплинути на хід виконання завдань за призначенням під час дії правового режиму воєнного стану. Зокрема, заборонено поширювати описи, зображення та умовні позначки, які ідентифікують або можуть ідентифікувати об'єкти; інформація щодо операцій (бойових дій), які проводяться або плануються; інформація про переміщення та розгортання своїх військ (найменування, кількість, місця, райони, маршрути руху); інформація про ефективність сил і засобів радіоелектронної боротьби противника; інформація про відкладені або скасовані операції; інформація про зниклий або збитий літак, літальний апарат, зникле судно та пошуково-рятувальні операції, які плануються або проводяться; інформація про планування та проведення заходів забезпечення безпеки застосування військ (дезінформація, імітація, демонстративні дії, маскування, протидія технічним розвідкам та захист інформації); відомості про проведені інформаційно-психологічні операції, ті, що проводяться, а також плануються; інформація, яка має на меті пропаганду або виправдання широкомасштабної збройної агресії російської федерації проти України.

В умовах воєнного стану інтереси держави та прагнення забезпечити національну безпеку переважають над свободою вираження поглядів і правом вільно збирати зберігати та поширювати інформацію. Разом з тим, кожне обмеження повинно законним, мати легітимну мету та відповідати вимогам часу.

Таким чином можемо говорити про досить хитку межу між заборонаю на поширення інформації та заборонаю на її поширення. З однієї сторони це є необхідністю для забезпечення національного інтересу та з метою забезпечення досягнення загальних цінностей громадян, та із іншої – такі обмеження не повинні стати негативним чинником, які б призвели до негативних наслідків конкретного індивіду. Досягнути цієї «золотої» межі на практиці та ще й в умовах воєнного стану практично неможливо. Але поширення достовірної, достатньої для розуміння наслідків, інформація повинна бути забезпечена державою через ЗМІ, Інтернет чи іншими доступними шляхами.

Безперечно, вільний доступ до інформації – це передумова демократичного розвитку країни. Однак, зловживання правом свободи інформації може стати причиною національної небезпеки, порушення громадського порядку, не контрольованості суспільства владою, пропаганди насильницької зміни влади, закликів до національної, релігійної, регіональної, расової ворожнечі, нівелювання правом людини на приватне життя, загрозою її безпеки. Тому, користуючись правом на інформацію, кожен громадянин повинен чітко розуміти та знати про відповідальність за порушення обмежень за розповсюдження такої.

Список використаних джерел

1. Конституційні права, свободи і обов'язки людини і громадянина в Україні [за ред. акад. НАН України Ю. С. Шемшученка]. – К. : Вид-во “Юрид. думка”, 2008. 252 с.
2. Погорілко В.Ф. Конституційне право України : академічний курс [підручник] : [у 2 ч.] / [В. Ф. Погорілко, В. Л. Федоренко] ; за ред. В. Ф. Погорілка. – К. : ТОВ “Вид-во “Юрид. думка”, 2006. 544 с.
3. Волков А.Г. Политический текст и свобода слова URL: http://www.nbuv.gov.ua/Articles/KultNar/knp50_2/knp50t2_96-99.pdf
4. Задворний А. Інформаційна безпека і свобода слова в Україні / Свобода слова в Україні: стан, проблеми, перспективи : матеріали парлам. слухань у Верховній Раді України 10 квіт. 1997 р. [Є. І. Лук'яненко (упоряд.)]. – К. : Парлам. вид-во, 1997. 136 с.
5. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод. Конвенція : офіц. текст : за станом на 01 червня 2010 року. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua>
6. Про введення воєнного стану в Україні. Указ президента України від 24.02.2022. № 64/2022 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text>
7. Про організацію взаємодії між ЗСУ, іншими складовими сил оборони та представниками засобів масової інформації на час дії правового режиму воєнного стану. Наказ головнокомандувача ЗСУ від 3 березня 2022 року №73 URL: www.mil.gov.ua/content/mou_orders/nakaz_73_050322.pdf

ПОРУШЕННЯ АГРЕСОРОМ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА ПІД ЧАС ВІЙНИ В УКРАЇНІ

Володимир Пашинський,

д.ю.н., доцент, Київський національний університет імені Тараса Шевченка

На світанку 24 лютого 2022 року усі громадяни України опинилися у новій суспільній реальності, яка змінила їх звичне мирне життя та матиме довготривалі наслідки як для України, так і без перебільшення, для всього світу. Розпочата Росією агресія, неспровокована агресивна війна проти України, несе загрозу існуванню Української незалежної держави, української нації, ключовому природньому права кожного громадянина - праву на життя.

Сьогодні весь цивілізований світ нажаханий звірствами російський окупантів, які масово порушують міжнародне гуманітарне право, закони і звичаї ведення війни та вчиняють воєнні злочини. Російську окупаційну армію уже називають армією злочинців та мародерів яка вчиняє масові злочини. За даними Офісу генерального прокурора, за період російської військової агресії, з 24 лютого по 30 червня правоохоронними органами зареєстровано 31 321 злочин, пов'язані з війною. Серед яких, 20 940 злочинів пов'язані з порушення норм міжнародного гуманітарного права – це злочини агресії та воєнні злочини. У основній, магістральній справі про розв'язання Росією агресивної війни фігурують вже 623 підозрювані представники вищого військово-політичного керівництва країни-агресора (міністри, депутати, представники вищого військового командування, посадовці, керівники правоохоронних органів, ідеологи війни та кремлівські пропагандисти) [1].

Всі ці злочини розслідуються правоохоронними органами у відповідності до Кримінального кодексу України яким передбачено відповідальність за кримінальні правопорушення проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку (розділ XX) [2].

В той же час, відповідальність за порушення міжнародного гуманітарного права передбачена також нормами міжнародного права. Взагалі питання ведення війни регулюється нормами міжнародного гуманітарного право яке є окремою галуззю міжнародного права. Міжнародне гуманітарне право (або право збройних конфліктів) – це система міжнародно-визнаних правових норм та принципів, які регулюють питання

ведення війни, а саме: заборону або обмеження методів і засобів ведення війни (право Гааги); питання захисту жертв збройних конфліктів (право Женеви); питання відповідальності за порушення міжнародного гуманітарного права [3, с.92].

Нормами міжнародного права, а саме Римським статутом міжнародного кримінального суду, визначено злочини, які є порушеннями міжнародного гуманітарного права і відносяться до юрисдикції Міжнародного кримінального суду. До таких злочинів належать: злочини геноциду; злочини проти людяності; воєнні злочини; злочини агресії (ст.5) [4].

Розглянемо питання злочину агресії. Згідно з нормами міжнародного права, сам факт агресії, тобто застосування збройної сили проти іншої держави, вважається грубим порушенням принципів і норм міжнародного права, Статуту Організації Об'єднаних Націй та є міжнародним злочином за який міжнародним правом передбачена відповідальність.

У Резолюції Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй №3314 «Визначення агресії» прийнятій 14 грудня 1974 року, зазначено, що «агресією є застосування збройної сили державою проти суверенітету, територіальної недоторканості або політичної незалежності іншої держави, або будь-яким іншим чином, несумісним із Статутом Організації Об'єднаних Націй» (ст.1). Актами агресії вважаються: вторгнення збройних сил однієї держави на територію іншої держави; будь-яка воєнна окупація, який би тимчасовий характер вона не носила; застосування будь-якої зброї однією державою проти іншої держави; блокада портів або узбережжя однієї держави збройними силами іншої держави; напад збройних сил однієї держави на збройні сили іншої держави; застосування збройних сил однієї держави, які знаходяться згідно угоди на території іншої держави, в порушення умов, які містяться в угоді; надання своєї території іншій державі з метою використання її для вчинення актів агресії проти третіх держав; посилення однією державою збройних формувань, груп, найманців, які здійснюють акти застосування збройних сил проти іншої держави [5]. Якщо ми проаналізуємо дії, які вчиняються Росією на території України, то вони повністю відповідають акту агресії, визначеному міжнародним правом, а Росія є державою - агресором.

Крім того, у статті 5 Резолюції визначено, що ніякі міркування будь-якого характеру, політичного, економічного чи воєнного, не можуть служити оправданням акту агресії (п.1 ст.5). А розв'язана агресивна війна є злочином проти міжнародного миру і тягне за собою міжнародну відповідальність (п.2 ст.5). Ніяке територіальне придбання чи особлива вигода, одержані в результаті агресії, не є і не можуть бути визнаними законними (п.3 ст.5) [5].

Тому держава-агресор, яка здійснила грубе порушення Статуту Організації Об'єднаних Націй, вчинила злочин проти міжнародного миру, за який передбачена міжнародна відповідальність, намагається його приховати, і називає свою агресивну війну проти України «спеціальною операцією». Нині в Україні порушено 73 кримінальні справи, що стосуються злочинів агресії - планування, підготовка або розв'язання та ведення агресивної війни (ст.438 ККУ) та пропаганди війни (ст.436 ККУ) -19 [1].

В той же час, необхідно зробити все для того, щоб вищі посадові особи країни-агресора, які планували та розв'язали агресивну війну проти України, були притягнуті до кримінальної відповідальності згідно норм міжнародного права.

Країна - агресор та її окупанти, вчиняють в Україні передбачені міжнародним правом злочини геноциду. У міжнародному праві геноцидом визнаються дії з наміром повністю або частково знищити національну, етнічну, расову або релігійну групу як таку, а саме: вбивство членів такої групи; спричинення серйозних тілесних ушкоджень або розумового розладу членів такої групи; навмисне створення для будь-якої групи життєвих умов, розрахованих на її повне або часткове фізичне знищення; заходи, розраховані на запобігання дітородінню в середовищі такої групи; насильницьке передавання дітей з однієї людської групи в іншу [4].

Сьогодні наявні чисельні підтвердження вчинення злочинів геноциду. Ми бачимо, як держава-окупант, офіційно заявляє про необхідність «денацифікації» України, намагається фізично винищити українців та вчиняє злочини геноциду проти українського народу. Одним із прикладів злочинів геноциду є насильницька депортація українських дітей.

Держава-агресор та її представники вчиняють на території України злочини проти людяності. Статут міжнародного кримінального суду визначає, що злочинами проти людяності є «дії в межах широкомасштабного або систематичного нападу на будь-яких цивільних осіб, якщо це свідомий напад, а саме: вбивство; винищення; поневолення; депортація або насильницьке переміщення населення; ув'язнення або інше жорстоке позбавлення фізичної волі, що порушує основоположні норми міжнародного права; тортури; зґвалтування, взяття в сексуальне рабство, примушення до проституції, примусова вагітність, примусова стерилізація або інші форми сексуального насильства зіставної тяжкості; переслідування будь-якої ідентифікованої групи або спільноти через політичні, расові, національні, етнічні, культурні, релігійні, тендерні або інші мотиви, які повсюдно визнані неприпустимими; насильницьке зникнення людей» [4] та інші.

Злочини окупантів проти людяності під час війни України мають системний та масовий характер. Шоком для світу стали злочини проти цивільного населення вчинені у м. Бучі та інших населених пунктах Київської області. Масові убивства цивільних осіб у м. Маріуполі, де тільки у Драматичному театрі, який використовували як бомбосховище, 16 березня від авіаційного удару, загинуло більше 300 мирних жителів. А від початку російського вторгнення у місті від ракетних, авіаційних та артилерійських ударів по житлових кварталах, за різними оцінками, загинули до 20 тисяч мирних жителів [6].

Масовий характер мають також воєнних злочинів, які вчиняються окупантами. Воєнними злочинами є серйозні порушення Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 р. щодо особи чи майна. До них належать: навмисне вбивство; тортури або нелюдяне ставлення, включаючи біологічні експерименти; умисне спричинення тяжких страждань або серйозних тілесних ушкоджень чи завдання шкоди здоров'ю; незаконне, безглузде і великомасштабне знищення і привласнення майна, не викликане військовою необхідністю; примус військовополоненого або іншої особи, яку охороняють, до служби у збройних силах ворожої держави; незаконна депортація, переміщення або незаконне позбавлення волі; узяття заручників; умисні напади на цивільне населення або окремих цивільних осіб, що не беруть безпосередньої участі у

воєнних діях; умисні напади на цивільні об'єкти, тобто такі, які не є військовими цілями; вчинення нападу на міста, села, житло або незакінчені будівлі, і такі, що не є військовими цілями, або їх обстріл із застосуванням будь-яких засобів; вбивство або поранення комбатанта, який, склавши зброю або не маючи більше засобів захисту, беззастережно здався; побічне або пряме переміщення державою, що окупує, частини її власного цивільного населення на окуповану нею територію, чи депортація чи переміщення населення окупованої території або окремих його частин в межах чи за межі цієї території; умисне завдання ударів по будівлях, призначених для релігійних, освітніх, мистецьких, наукових або добродійних цілей, по історичних пам'ятниках, госпіталях і місцях зосередження хворих і поранених за умови, що вони не є військовими цілями; зґвалтування, взяття в сексуальне рабство, примушення до проституції, примусова вагітність, примусова стерилізація і будь-які інші види сексуального насильства; примушення громадян протилежної сторони до участі у воєнних діях проти їх власної країни, навіть якщо вони перебували на службі сторони, що воює, до початку війни та інші злочини передбачені ст. 8 Статут міжнародного кримінального суду [4].

Щодня агресори вчиняють нові злочини, ми дізнаємося про загиблих цивільних осіб, серед яких літні люди, жінки та діти, знищені цивільні об'єкти інфраструктури, вкрадене майно фізичних та юридичних осіб, примусову депортацію та примусовий призов громадян України до збройних сил окупантів, сексуальне насильство та інші військові злочини. Так, Організація Об'єднаних Націй, за час повномасштабної російської агресії проти України, зафіксувала 124 випадки сексуального насильства, але як зазначили її представники, наявні цифри не відображають масштабів сексуального насильства в умовах війни Росії проти України [7].

На сьогодні, маємо ситуацію, коли масові порушення міжнародного гуманітарного права та вчинення злочинів державою-агресором визнано всіма демократичними країнами. А Міжнародний кримінальний суд, до якого звернулося більше 40 країн з вимогою знайти й покарати того, хто віддав наказ розпочати війну агресивну війну проти України, розпочав розслідування воєнних злочинів, скоєних державою-агресором в Україні.

Таким чином, Росія яка розв'язала неспровоковану, повномасштабну війну проти України порушила норми міжнародного права, в першу чергу Статут Організації Об'єднаних Націй, стала державою-агресором, фактично державою - міжнародним злочинцем.

Під час повномасштабної війни проти України державою-агресором, її вищим військово-політичним керівництвом, військовослужбовцями систематично порушуються норми міжнародного гуманітарного права та вчиняються масові злочини, за які нормами міжнародного права передбачена кримінальна відповідальність. Особи, які розпочали агресивну війну, вчиняють військові злочини, злочини проти миру і міжнародної безпеки, проти людяності, повинні бути притягнуті до кримінальної відповідальності у відповідності до норм міжнародного права.

І на завершення, як уже зазначалося, російська агресивна війна проти України буде мати довготривалі наслідки. Після закінчення її гарячої фази, безпосереднього ведення бойових дій, вона перейде, на нашу думку, у «юридичну» війну на міжнародному та національному рівнях. І одними із головних завдань у цій «юридичній» війні, для України, для українського народу, як європейської, демократичної та цивілізованої нації, буде довести у законний спосіб злочини вчинені проти українського народу та громадян України, притягнути військових злочинців до кримінальної відповідальності на міжнародному та національному рівні.

Список використаних джерел:

1. Офіс генерального прокурора. URL: <https://www.gp.gov.ua/> (дата звернення 07.07.2022 р.).
2. Кримінального кодексу України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення 07.07.2022 р.).
3. Міжнародне право в період збройних конфліктів: навчальний посібник: під заг. ред. Пашинського В. Й., НАОУ, 2014.156 с.
4. Римський статут міжнародного кримінального суду. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text (дата звернення 05.07. 2022 р.).
5. Визначення агресії. Затверджено Резолюцією №3314 (XXIX) Генеральної Асамблеї ООН від 14 грудня 1974 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_001-74#Text (дата звернення 05.07. 2022 р.).
6. РФ приховує кількість загиблих у мариупольському Драмтеатрі. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-regions/3479942-rosia-hoce-prihovati-kilkist-zagiblih-u-mariupolskomu-dramteatri-do-zacistki-zalucili-mns.html> (дата звернення 05.07. 2022 р.).
7. ООН зафіксувала 124 випадки сексуального насильства за час повномасштабної російської агресії проти України, але як зазначили представники "лише верхівка айсберга". URL: <https://gordonua.com/ukr/news/war/oon-zafiksuvala-124-vipadki-seksualnogo-nasilstva-za-chas-povnomasshtabnoji-vijni-rf-proti-ukrajini-ale-tse-lishe-verhivka-ajsbergu-1616516.html> (дата звернення 10.07. 2022 р.).

ПРАВА ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВІЙНИ: ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВА РЕФЛЕКСІЯ

Вікторія Середюк,

к.ю.н., доцент, Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Якщо ми говоримо про права людини, то перш за все маємо на увазі ті свободи та можливості, які логічно сліднують з поняття людини, її природи. Згодом ми вдаємося до глибшого аналізу і для того, щоб відповісти на питання про права людини маємо розкрити питання природи людини. Якою вона є? В чому полягає? Що є тим визначальним фактором, що робить людину людиною, та відрізняє людину від інших живих істот?

Відомо, що у філософській антропології, коли ставилося питання про природу людини в загальному сенсі, себто якою вона є, які характеристики їй притаманні, то це були відповіді про добру та злу природу людини. І хоч цей напрям філософування бере початок з християнської теодицеї зла у світі, в Новий час осмислення характеристик людини набуває природничого матеріального характеру. Мова йде про те, що з одного боку прагне жити в мирі із собі подібними (тобто в соціумі), продовжувати свій рід, утворюючи сім'ю, людина потребує комунікації з іншими людьми, їй необхідна безпека та життєзабезпечення, тому вона створює собі житло, добуває їжу тощо. З іншого боку природа людини меркантильна, корислива, задрісна, егоїстична, тому для неї характерні бажання загарбати, відібрати, привласнити чуже майно, переслідувати свій інтерес всупереч іншим, збільшувати свої блага, навіть без реальної потреба та на шкоду іншим. Крім того, в людини є жага до влади (Ніцше), бажання насаджувати свою волю іншим, тобто природа людини ще й агресивна та зла.

Опис природи людини в матеріалістичних природничих концепціях Нового часу ґрунтується на емпіричних спостереженнях її поведінки. Якщо концепції доброї природи (Руссо) та злої природи (Гобс) протистоять за своїм змістом одна одній, то в теологічних концепціях ця двоїстість природи людини поєднується межах однієї істоти. Очевидно, питання про характеристики людині залишаються завжди відкритими, оскільки це питання пізнання та відкриття нових меж, нових якостей людини.

Якщо ж шукати відповідь на інше питання: що є визначним фактором, який робить людину людиною, то це питання є конкретним і звужує поле для пошуків відповіді. І на нього дають відповіді такі концепції Канта (а також неокантіанство), неотомізм та екзистенціалізм. Всі вони звертають увагу на те, що розум і свобода є тим, що відрізняє природу людини від інших живих істот (тварин).

Зважаючи на те визначальне, що притаманне лише людині, а саме розум та свободу, людина (залежно від концепції) апіорно чи емпірично дійде висновку про необхідність обмеження своєї «злої» природи. Відповідно людина буде прагнути не задоволення абсолютно всіх прав, що походять з характеристик її природи, а тих прав, що дозволять їй жити, функціонувати та розвиватися як істоті розумній та свободній. З огляду на це людина «відмовляється» від стану війни та «погоджується» на громадянський стан (правовий стан, державу).

В своєму розвитку філософсько-правова думка дійшла позиції, згідно з якою, права людини не даруються державою, не залежать від держави та не можуть бути нею скасовані. І це обґрунтовується проблемою природи походження прав людини, тому логічно вони як явище не узалежені від явища держави. Однак у сфері реалізації та забезпечення права людини, безумовно, пов'язані з державою. Співіснування держав на політичній карті світу передбачає існування національних та міжнародного правових порядків, відповідно до яких визнається суверенність та незалежність держав в межах їх міжнародно визнаних кордонів. Права людини, відповідно, можуть бути реалізовані та забезпечені на національному (в межах кордонів держави) та міжнародному рівнях.

Проблема полягає в тому, які права людини і яким чином можуть бути зреалізовані (забезпечені), у випадку війни (неспровокованого агресивного нападу та порушення кордонів суверенної держави)? В історії філософії права відомо кілька підходів щодо розгляду цього питання, що сформувалися у відповідні історичні періоди розвитку Західної цивілізації.

Так, Гуго Гроцій, відомий основоположник міжнародного права, розумів війну як збройну сутичку двох держав, розрізняючи війни справедливі на несправедливі. Зауважуючи, що під несправедливістю слід розуміти все те, що з необхідністю суперечить розумній та соціальній природі людини, Гуго Гроцій вказував, що

несправедливими війнами є війни неспровоковані будь-якою протиправною причиною, агресивні, нападницькі та загарбницькі війни, а також особливо підкреслював, що іноді бувають війни, які виправдовують причинами, які мають удавану (фальшиву, брехливу) «справедливість». Наприклад, така причина як «правити іншими всупереч їх волі начебто заради їх блага». У випадку розв'язання війни, народ, на який напали, має право всіляко захищати своє життя, свої сім'ї, власність та всіляко знищувати ворога [1].

Дж. Лок зазначав, що стан війни — це стан ворожнечі та знищення. І людина має право захищати себе від того, хто з нею воює, і навіть вбити його з тієї ж причини, з якої вона може вбити звіра, який на неї напав. Той, хто запроваджує стан війни і є в цій війні агресором. Кожен має право захищати свою свободу, адже, у разі перемоги агресора немає жодних гарантій, що відібравши свободу, він не відбере майно і, навіть, життя. Невинна сторона має право шукати справедливості у закону, незалежного судді, договорів. Але, якщо все це не діє, то «невинувата сторона має право нищити іншу завжди, коли вона в змозі це робити, аж доки агресор не запропонує миру й не згодиться на примирення на тих умовах, які дозволять відшкодувати будь-які вже завдані ним збитки й гарантувати безпеку невинуватого у майбутньому» [2].

На думку Канта, стан війни – це непраправовий, негромадянський, природний стан. Але у війні повинна зберігатися можливість повернення до правового стану, оскільки лише в ньому людина може захистити себе як свободну розумну істоту. Якщо ж такої можливості немає, то така війна становить винищення, поневолення або покарання. Під час самої війни мають бути дотримані правила, які забезпечують право на життя, свободу, власність, оскільки все це знищувати не допускається [3].

У роботі «До вічного миру» Кант обґрунтовує ідею, що розумна природа людини все ж таки спонукає її до встановлення миру та співжиття в мирі та правовому порядку. Для реалізації цієї ідеї необхідно, перефразовуючи Канта, створити таку всесвітню організацію держав, які б визнали між собою низку правил, на зразок: угоди про мир не повинні містити зерна майбутньої війни, жодна держава не повинна втручатися у справи іншої, всі мають співіснувати на умовах загальної гостинності [4].

Разом з тим, в сучасній юриспруденції, говорячи про права людини, розуміють не лише права, здобуті з ході буржуазних революцій. Нині розрізняють, переважно, три

покоління прав людини: 1) «негативні» права (громадянські та політичні свободи від втручань держави); 2) «позитивні» права (економічні та соціальні права, які держава зобов'язана гарантувати); 3) права третього покоління, пов'язані з процесами глобалізації (право на розвиток, право на мир, право на здорове довкілля, право до суспільної комунікації) [5].

Сучасні дослідження прав людини вказують на те, що не зважаючи на беззаперечну вагу та авторитет концепції прав людини, вона залишається предметом скепсису та критики. Пропри те, що права людини визнаються у сукупності усіх «трьох поколінь», захист та визнання продовжують отримувати «негативні» свободи від недемократичних держав. Окремі філософи зауважують, що нова концепція прав людини становить «царину де-політизованої етики та моралі», що відмовляє в суверенній політичній суб'єктивності всім «незахідним» іншим — вони, ці інші, перетворюються на варварських фундаменталістів, мовчазних жертв, іммігрантів-нелегалів» [6]. І тому сучасне міжнародне співтовариство та західні демократії у разі неспровокованої, розбійницької та загарбницької війни проти суверенної держави, проти її незалежності та свободи її громадян, вбачають в людині жертву страждань (Зла), зводячи її до біологічної детермінованості. Таким чином, продовжуючи вірити, що можна допомогти виключно гуманітарно та неполітично усім невинним і беззахисним індивідам проти жорстокої машини війни, замість допомоги у розбудові вільних і справедливих демократичних суспільств, не зважаючи на наявність чи відсутність у них численних нафтогазових ресурсів.

Список використаних джерел:

1. Hugo Grotius on the Law of War and Peace: Student Edition. Cambridge University Press, 2012. - 508 p.
2. Лок Джон. Два трактати про врядування / Пер. з англ. О. Терех, Р. Димерець. — К.: Видавництво Соломії Павличко “Основи”, 2001. — 265 с. - С. 138
3. Сугасава Т. Вчення про війну та мир у філософії права Канта / Тацубумі Сугасава // Філософія спілкування: філософія, психологія, соціальна комунікація. – 2015. - №8 – С.160-165.
4. Юркевич П. Історія філософії права. Філософія права. Філософський щоденник / Юркевич Памфіл. – 3-тє вид. – Київ : Український Світ, 2001. – 756с.
5. Іванків І. Права людства. Монографія. Київ : Ваіте, 2020. 158 с.
6. Філософія прав людини / За редакції Ш.Госепата та Г.Доманна; Пер. з нім. О.Юдіна та Л.Доронічевої. — 2-ге вид. — К. : Ніка-Центр, 2012. -- 320 с.

ДЕЯКІ НОВАЦІЇ ЗАКОНОДАВСТВА ПРО ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВІЙНИ

Людмила Сіньова,

к.ю.н., доцент, Київський національний університет імені Тараса Шевченка

З утвердженням доктрини прав людини та, особливо, після подій Другої світової війни, стримко почали розвиватися інституційні механізми їх забезпечення і захисту. Права отримали закріплення у міжнародних документах, законодавстві більшості держав, визначення й тлумачення як у теоретичній, так і у практичній юриспруденції [1, с. 68]. Україна є однією з найбільш постраждалих європейських країн в роки Другої світової війни. Сьогодні повномасштабне вторгнення РФ в Україну стало викликом для нашої країни, яка знов зазнає величезних людських, матеріальних та моральних втрат.

З початку агресивної війни Росії проти України понад 12 мільйонів людей були змушені покинути свої домівки. 5,2 мільйонів мирних жителів виїхали в сусідні країни в пошуках притулку, і ще 7,7 мільйонів людей переміщено всередині країни [2]. Тому, мешканцям сучасної території України доводиться на власному досвіді переживати всі ці випробування у XXI столітті.

Слід наголосити, що Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод є міжнародною угодою, відповідно до якої держави-учасниці Ради Європи зобов'язались забезпечити основні права всім громадянам, яка передбачає систему контролю за імплементацією прав людини (положень щодо них) на національному рівні. Таким чином, Росія спричинила серйозні погіршення ситуації з правами людини на всій території країни та порушила всі норми міжнародного гуманітарного права.

24 червня 2022 року було відкриття Судового року ЄСПЛ, яке відбулося в Будинку прав людини в Страсбурзі. Голова ЄСПЛ **Роберт Спано** зазначив, що зараз відбувається трансформація європейської історії, момент, коли відносний мир і безпека, які досі сприймалися як належне на континенті, були зруйновані повномасштабним вторгненням Росії в Україну. Він наголосив, що робота Ради Європи і ЄСПЛ, як механізму судового контролю, сприяла і сприятиме стабільності, безпеці та миру в Європі. У перші дні й тижні війни Суд ухвалив низку важливих рішень щодо Росії, з 16 вересня 2022 року Росія перестає бути Договірною Стороною Конвенції, тож ЄСПЛ матиме юрисдикцію лише щодо тих заяв на дії чи бездіяльність РФ, які стосуються

порушень Конвенції за умови, що вони мали місце до цієї дати [3].

Головна роль у гарантуванні прав і свобод належить державі. Таким чином обов'язок держави – визнавати, дотримувати і захищати права і свободи людини і громадянина. Законодавство України у розвиток конституційних норм передбачає особливі гарантії права на соціальний захист для окремих категорій населення: ветеранів війни; ветеранів праці та військової служби; громадян похилого віку; осіб з інвалідністю тощо [4, с. 165]. Зокрема, це закони України «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні», «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту», «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей», «Про основні засади соціального захисту ветеранів праці та інших громадян похилого віку в Україні», «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», «Про недержавне пенсійне забезпечення» та ін.

Варто наголосити, що наближення до економічних і соціальних стандартів Євросоюзу вимагає виконання низки умов, визначених угодами між Україною та ЄС [5, с. 385]. Отже, з 23 червня 2022 року Україна є кандидатом на членство у ЄС.

Відповідно до Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» щодо запровадження комплексного огляду системи соціального захисту ветеранів війни» від 24 березня 2022 року № 2147-ІХ зазначено, що державна політика соціального захисту ветеранів війни та членів їх сімей, членів сімей загиблих (померлих) ветеранів війни, членів сімей загиблих (померлих) Захисників та Захисниць України - цілеспрямована, системна діяльність органів державної влади щодо забезпечення соціального захисту ветеранів війни та членів їх сімей, членів сімей загиблих (померлих) ветеранів війни, членів сімей загиблих (померлих) Захисників та Захисниць України шляхом надання їм пільг і гарантій соціального захисту відповідно до законодавства. Державна політика у сфері соціального захисту ветеранів війни та членів їх сімей, членів сімей загиблих (померлих) ветеранів війни, членів сімей загиблих (померлих) Захисників та Захисниць України формується та реалізується на принципах соціальної справедливості під час встановлення обсягу пільг та гарантій, комплексності під час формування та реалізації заходів адаптації ветеранів війни до мирного життя, належного фінансового

забезпечення передбачених законом пільг та гарантій зазначеній категорії громадян, відкритості та рівного доступу до інформації про державні пільги та гарантії, механізми їх реалізації, доступу до реалізації права на отримання всіх пільг та гарантій, прозорості та підзвітності діяльності органів державної влади, їх посадових осіб у сфері соціального захисту ветеранів війни та членів їх сімей, членів сімей загиблих (померлих) ветеранів війни, членів сімей загиблих (померлих) Захисників та Захисниць України.

19 листопада 2022 року набирає чинності Закон України «Про соціальний і правовий захист осіб, стосовно яких встановлено факт позбавлення особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України, та членів їхніх сімей» від 26 січня 2022 року № 2010-IX, який визначає основи соціального і правового захисту осіб, стосовно яких встановлено факт позбавлення особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України, а також членів їхніх сімей.

Ст. 37 Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб» щодо пенсій в разі втрати годувальника» від 24 березня 2022 року № 2146-IX наголошує, що пенсія в разі втрати годувальника (або частина спільної пенсії кожного непрацездатного члена сім'ї), що призначається членам сімей військовослужбовців, осіб, які мають право на пенсію згідно з цим Законом, з розрахунку на кожного непрацездатного члена сім'ї не може бути меншою ніж два визначені законом розміри прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність.

Згідно ст. 7 Закону України «Про Державний бюджет України на 2022 рік» від 2 грудня 2021 року № 1928-IX з 1 липня 2022 року збільшився розмір прожиткового мінімуму. Прожитковий мінімум на одну особу в розрахунку на місяць (узагальнений показник) становить 2508 гривень. При цьому для основних соціальних і демографічних груп населення його розмір є наступним: для дітей віком до 6 років - 2201 гривня; для дітей віком від 6 до 18 років - 2744 гривні; для працездатних осіб - 2600 гривень; для осіб, які втратили працездатність - 2027 гривень.

Слід наголосити, що на початку війни Урядом були прийняті нормативно-правові акти щодо соціальної підтримки тимчасово переміщених, безробітних та ін. Тому

важливо в умовах воєнного стану забезпечувати належне та своєчасне виконання місцевих бюджетів. Для забезпечення ефективного функціонування бюджетної сфери у період дії воєнного стану Офіс Президента України, Уряд, Верховна Рада України, РНБО та інші центральні органи виконавчої влади приймають низку швидких, ефективних, оперативних рішень.

Президент України Володимир Зеленський провів зустріч з експертною групою, що опрацьовує питання створення спеціального механізму судового розгляду та досудового розслідування всіх воєнних злочинів, які скоюють російські агресори на території України. Були обговорені питання започаткування спеціального міжнародного військового трибуналу, який зміг би дати юридичну оцінку доказам агресії Росії проти України, що є очевидними. Було наголошено, що створення такого механізму жодним чином не перешкоджає юрисдикції Міжнародного кримінального суду, від якого Україна чекає рішень щодо злочинів геноциду, воєнних злочинів та злочинів проти людяності. Також ішлося про створення спеціального механізму у формі арбітражу щодо компенсацій за збитки, яких завдала Україні агресія Росії [6].

Маємо надію, що Міжнародний кримінальний суд застосує усі важелі свого впливу для притягнення та суворого покарання усіх винних та причетних до скоєних злочинів на території України.

Список використаних джерел:

1. Разметаєва Ю. С. Доктрина та практика захисту прав людини : навчальний посібник / Ю. С. Разметаєва. Київ: ФОП Голембовська О.О., 2018. 364 с.

2. Війна в Україні очима гуманітарних працівників на місцях URL: https://www.eeas.europa.eu/delegations/ukraine/%D0%B2%D1%96%D0%B9%D0%BD%D0%B0-%D0%B2-%D1%83%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D1%96-%D0%BE%D1%87%D0%B8%D0%BC%D0%B0-%D0%B3%D1%83%D0%BC%D0%B0%D0%BD%D1%96%D1%82%D0%B0%D1%80%D0%BD%D0%B8%D1%85-%D0%BF%D1%80%D0%B0%D1%86%D1%96%D0%B2%D0%BD%D0%B8%D0%BA%D1%96%D0%B2-%D0%BD%D0%B0-%D0%BC%D1%96%D1%81%D1%86%D1%8F%D1%85_uk?s=232 (дата звернення 03.07.2022)

3. Голова ВС взяв участь у відкритті Судового року Європейського суду з прав людини URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1290081/> (дата звернення 3.07.2022)

4. Сіньова Л.М. Правове регулювання соціального захисту жертв нацистських переслідувань : монографія / Л.М. Сіньова. К. Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2014. 239 с.

5. Андріїв В.М., Кучма О.Л., Сіньова Л.М. Пенсійне забезпечення у солідарному рівні загальнообов'язкового державного пенсійного страхування. Монографія. – Київ : ФОП Маслаков, 2018. – 474 с.

6. Україна започаткувала спеціальний міжнародний військовий трибунал URL: <https://armyinform.com.ua/2022/04/11/ukrayina-zapochatkovuye-speczialnyj-mizhnarodnyj-vijskovyj-trybunal-prezydent/> (дата звернення 4.07.2022)

ПИТАННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ І ЗАХИСТУ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВ В УМОВАХ ВІЙНИ

Денис Стрижеус,

аспірант, Львівський університет бізнесу та права

Суб'єктивне право – це гарантована міра можливої або дозволеної поведінки особи, зміст якої полягає у низці відповідних правомочностей [1, с. 90]. Для цивільного права «не є характерним підхід «надавати дозволи» поводитись певним чином». Суб'єктивне цивільне право передбачає свободу для його носія діяти на свій розсуд у будь-який спосіб з метою задоволення своїх інтересів чи потреб з тим обмеженням, щоб такі дії не суперечили чинному законодавству та не шкодили іншим особам [2, с. 45].

Саме як можливість діяти на свій розсуд підходить до розуміння суб'єктивного цивільного права й Н. С. Кузнецова з уточненням, що уповноважена особа має свободу як власних дій, так і свободу від стороннього втручання [3, с. 255]. Л. Фон Мізес відзначав, що свобода як термін прaxeологічний належить до сфери, в рамках якої уповноважений індивід може обирати альтернативні способи дії та саме тією мірою, якою людина може обирати цілі і засоби їх досягнення, вона є вільною [4, с. 264].

О. О. Кот, посилаючись на Л. фон Мізеса, у свою чергу, стверджує, що «суб'єктивне цивільне право є мірою свободи особи у відносинах з іншими ... свободу дій особи у самому загальному наближенні можна розуміти як гарантовану можливість обирати між кількома варіантами поведінки, тобто діяти на власний розсуд (або ж навіть не діяти взагалі, що також є проявом власного розсуду суб'єкта)» [5, с. 31].

Отже, саме свобода можливої поведінки особи і є базисом суб'єктивного цивільного права, що може бути обмежена лише як виняток і з метою забезпечення здійснення прав інших осіб та існування справедливого правопорядку. Дотримуючись

приватно-правової концепції, виходимо із розуміння суб'єктивного цивільного права саме як міри можливої поведінки уповноваженої особи, якій кореспондує певний обов'язок зобов'язаних осіб.

Іншим проблемним питанням є визначення змісту суб'єктивного цивільного права. Слід виділити два найпоширеніші підходи. Так, традиційна концепція структури суб'єктивного цивільного права полягає у наявності таких правомочностей: на власні позитивні дії, тобто позитивний зміст суб'єктивного права; на чужі дії – можливість вимагати від зобов'язаних суб'єктів виконання визначених обов'язків, тобто негативний зміст; правомочність захисту, тобто можливість звернутися до визначених законом суб'єктів при порушенні суб'єктивного права чи здійснити самозахист, тобто право на захист [6, с. 81–82; 7; 8].

Іншою є концепція двочленної структури суб'єктивного цивільного права, прихильники якої дотримуються позиції, що право на захист є самостійним суб'єктивним правом [9, с. 217;], тобто право на захист становить самостійне суб'єктивне право. Забезпеченість суб'єктивного цивільного права проявляється й у вірогідності виникнення нового додаткового права, тобто права на позов, як проявом права на захист оспорюваного чи порушеного суб'єктивного цивільного права. В силу виникнення обставин, які перешкоджають реалізації суб'єктивних цивільних прав, в особи виникає нове – охоронне право, забезпечити яке має держава через інститути судового захисту.

Подібної думки також уже висвітлювалися у літературі, у тому числі і в українській. Так, Л. В. Резніченко стверджує, що зазначені права є різними правовими феноменами, оскільки виникають та перебувають в динаміці, тобто за власними закономірностями розвиваються і припиняються [10, с. 164]. Такі ж думки знаходимо і в інших учених: регуляторне суб'єктивне цивільне право розмежовується з суб'єктивним правом на його захист за підставами та моментом виникнення, суб'єктивним складом та змістом [11, с. 465],

Слід зазначити, що цей підхід ліг в основу й законодавчого закріплення права на захист у ч. 1 ст. 15 ЦК України – «кожен має право на захист свого цивільного права у разі його невизнання або оспорювання» [12].

Таким чином, ми погоджуємося з О. М. Доценко[13, с. 58], яка зазначає, що «право на захист виникає в особи тільки в момент порушення чи оспорювання регулятивного цивільного права та реалізується в рамках охоронного цивільного правовідношення, що виникає».

Тому реалізація суб'єктивних цивільних прав в Україні в ході російської воєнної агресії має відбуватися з врахуванням необхідних обмежень свободи, обумовлених війною, а їх захист буде звичайно здійснюватися судами з врахуванням змісту суб'єктивних прав.

Список використаної літератури:

1. Приватноправові механізми здійснення та захисту суб'єктивних прав фізичних та юридичних осіб : колективна монографія / В. Л. Яроцький, В. І. Борисова, І. В. Спасибо-Фатєєва, І. В. Жилінкова та ін. ; за наук. ред. проф. В. Л. Яроцького. Харків: Юрайт, 2013. 272 с.

2. Марченко В. Здійснення суб'єктивних цивільних прав: нотаріальний аспект. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 6. С. 44–49.

3. Кузнецова Н.С. Развитие гражданского общества и современное частное право Украины. Вибрані праці. Київ: ПрАТ «Юридична практика», 2014. 541 с.

4. Мизес Л. Человеческая деятельность: трактат по экономической теории ; 2-е испр. изд. Челябинск: Социум, 2005. 878 с.

5. Кот О. О. Здійснення та захист суб'єктивних цивільних прав: проблеми теорії та судової практики : монографія. К. : Алерта, 2017. 494 с.

6. Стефанчук Р. О. Особисті немайнові права фізичних осіб у цивільному праві (поняття, зміст, система, особливості здійснення та захисту) : монографія. Хмельницький : Видавництво Хмельницьк. ун-ту управ. і права, 2007. 626 с.

7. Цивільне право України : курс лекцій: у 6-ти томах. Т. І. Вид. 2-е виправ. та доп. / [Р. Б. Шишка (кер. авт. кол.) ; О. Л. Зайцев, Є. О. Мічурін та ін. ; за ред. Р. Б. Шишки та В. А. Кройтора. Харків : Еспада, 2008. 680 с

8. Цивільне право України : навч. посібн. / Ю. В. Білоусов, В. А. Ватрас, С. Д. Гринько та ін. ; за ред. Р. О. Стефанчука. К. : Правова єдність, 2009. 536 с.

9. Халфина Р. О. Общее учение о правоотношении. М. : Юридическая литература, 1974. 351 с.

10. Резніченко Л. В. Право на захист як складова суб'єктивного цивільного права споживача освітніх послуг. Форум права. 2016. № 2. С. 162–167. URL: http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/935/pravo_na_zahist_yak_skladova_sub_yekt_ivn.pdf?sequence=2&isAllowed=y

11. Осокина Г. Л. Курс гражданского судопроизводства России. Общая часть : учебное пособие. Томск : Изд-во Томского университета, 2002. 616 с.

11. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 року № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>

12. Доценко О. М. Право на особисте життя: цивільно-правовий аспект : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Х. № арків, 2014. 199 с.

ПРАВО НА СВОБОДУ ТА ЙОГО ОБМЕЖЕННЯ В УМОВАХ ВІЙНИ

Анастасія Суходольська,

к.ю.н., старший викладач, Національний авіаційний університет

Поняття свободи нерозривно пов'язане з буттям людини. Водночас воно багатовимірне, про що свідчать спроби його визначення й тлумачення з найдавніших часів до сьогодення. Відповідні тлумачення передусім притаманні філософам, для яких базовою проблемою завжди було з'ясування співвідношення свободи волі людини та її діяльності незалежно від зовнішніх обставин.

При цьому свобода завжди розглядалася не просто як вибір людини, а як щось вище, майже недоступне. Характерно, що подібні ідеї висловлювали не лише вчені Античності чи Середньовіччя, а й сучасники. Так, С. С. Алексєєв стверджує, що «свобода не є результатом інтелектуального творіння... Вона дійсно дана людям самою природою, вона – «божий дар», один із найвищих проявів людської природи, сутності того унікального, що властиве людині як істоті розумній – вищій свідомості. І у цьому зв'язку свобода є втіленням сенсу життя людини...» [1, с. 93–94].

Мірилом свободи людини завжди було її співставлення із залежністю/незалежністю від примусу, соціальних проблем, можливих воєн, екологічних катастроф та інших ситуацій. Зокрема, за твердженням Ф. А. Гаєка, «стан свободи – це стан взаємин між людьми, коли примус одних супроти інших буде мінімальний [2, с. 19]. При цьому Ж. П. Сартр наголошував, що людина, як істота вільна, завжди спрямована в майбутнє й готова протистояти будь-чому, що стане їй на перешкоді. Водночас І. Кантом було обґрунтовано розуміння того, що людина не просто істота розумна, а й моральна, яка керується власними міркуваннями, незалежними від зовнішнього світу, дотримуючись при цьому певних норм. Моральні обмеження зрозумілі, обмеження свободи в умовах війни - це результати агресії, порушення правил ведення війни з боку російськи збройних сил, а також наша плата за майбутню перемогу.

У цьому контексті тлумачення свободи у філософів є схожим із тим тлумаченням, яке вкладають у поняття свободи юристи. Так, за визначенням О. Пунди, «свобода – це можливість прояву з боку суб'єкта своєї волі на ґрунті усвідомлення законів розвитку природи і суспільства; ... свобода – це здатність людини діяти у відповідності до власних

цілей та інтересів, спираючись на пізнання об'єктивної необхідності (дійсності)» [3, с. 12–13].

Свобода у праві – це система встановлених суспільством можливостей здійснювати власну поведінку відповідно до визначеного законом ступеня необхідності та бажання у певний період часу, що забезпечується державою [4]. Як справедливо зауважує Н. І. Литвиненко, «ми можемо говорити про громадянські свободи, політичну свободу, релігійну, свободу особистості та інші. Однак, усталеного визначення свободи як загальнонаукової категорії не можна зустріти у жодній із наук, яка вивчає людину й суспільство. Така категоріальна невизначеність суттєво утруднює аналіз, оскільки дозволяє здійснювати дослідження переважно через форми прояву явища, а не через його сутнісні ознаки» [5, с. 15–16].

Свобода людини є вихідним поняттям проблеми прав людини-громадянина. Вона характеризується ознаками:

- всі люди народжуються вільними й рівними у своїй гідності і правах;
- людина має право робити все, що прямо не заборонено діючим законодавством;
- всі люди рівні в правових можливостях, правовому сприянні та правовій охороні;
- свобода людини – об'єктивна реальність, вона виходить за межі, врегульовані правом, оскільки на неї впливають й інші соціальні норми (моралі, етики, релігійні норми та інші) [6];
- свобода людини може обмежуватися самою людиною в силу моральних переконань, патріотичних почуттів;
- свобода може бути обмежена державою з міркувань національної безпеки, в силу необхідності протидії воєнній агресії, сприйматися суспільством і людиною як належна міра свободи і необхідності.

Узагальнене правове розуміння сутності свободи наведене в «Юридичній енциклопедії». Так, свобода – природний стан, який характеризується можливістю діяти на власний розсуд. У вузькому розумінні свобода – суб'єктивна можливість людини і громадянина здійснювати або не здійснювати певні дії, що ґрунтуються на його конституційних правах і свободах. Свобода не може бути абсолютною, вона обмежена

правами і свободами інших людей, принципами моралі, інтересами загального добробуту. Демократичне суспільство ґрунтується на вільному балансі між свободою та соціальною справедливістю, свободою та державним інтересом; межі свободи можуть бути визначені тільки законом, який і є її мірою [7, с. 441].

Разом із тим свобода нерозривно пов'язана як з правами, так і обов'язками людини. Так, відомий український мислитель Г. Сковорода свого часу зауважив, що «право є виразом рівності нерівних можливостей» [8, с. 78], а основоположник діалектики, видатний німецький філософ Г. В. Гегель наголошував, що «хто не має жодних прав, той не має жодних обов'язків, і навпаки: хто не має жодних обов'язків, той не має жодних прав» [9, с. 328]. Тому говоримо про свідоме обмеження свободи, обумовлене почуттям обов'язку перед Батьківщиною, необхідністю оборони України, виконання спільного обов'язку держави і суспільства, визначеного ст. 17 Конституції України щодо захисту територіальної цілісності та національної безпеки України.

У свою чергу, права людини являють собою складне та багатовимірне поняття, яке характеризує можливості кожної окремо взятої людини забезпечувати своє існування, перш за все як біологічної істоти. Права людини виникають незалежно від юридичних встановлень і лише визначаються у законодавстві, виступаючи виразом моральної гідності людини. Спрямовані права людини на утримання найважливіших цінностей людського життя та утвердження людини як найважливішої цінності [10, с. 41].

Список використаних джерел:

1. Алексеев С. С. *Философия права*. М. : Норма, 1999. 336 с.
2. Гаск Ф. А. Конституція свободи / Пер. з англ. Мирослави Олійник та Андрія Королишина. Львів : Літопис, 2002. 556 с.
3. Пунда О. О. *Право на свободу: монографія*. Х. : Евріка, 2006. 284 с.
4. Яромол Л., Вандьо С. Поняття, значення свободи та її взаємозв'язок із правом. URL: <http://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2017/jun/4910/yarmolvandyo.pdf> (дата звернення: 05.04.2018).
5. Литвиненко Н. І. Економічна свобода та соціально-економічний розвиток. *Економічний вісник*. 2013. № 2. С. 15–21.
6. Кунченко-Харченко В. І., Печерський В. Г., Трубін Ю. Ю. *Правознавство : навчальний посібник*. К. : Кондор, 2011. 472 с.
7. *Юридична енциклопедія: В 6 т. / Редкол.: Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. К. : «Укр. енцикл.»*, 2003. Т. 5: П – С. 736 с.
8. *Публічне урядування, права людини і демократія: регіональний зріз євроінтеграції: монографія; за заг. ред. М. В. Савчина*. Ужгород : Вид-во УжНУ «Говерла», 2015. 320 с.

9. Гегель Г. В. Энциклопедия философских наук. Философия духа. М. : Мысль, 1977. Т. 3. 471 с.

10. Малиновська О. А. Міграційна політика Європейського Союзу: виклики та уроки для України : [аналітична доповідь]. URL: http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/migr_pol-68f1d.pdf (дата звернення: 03.04.2018).

РОЗВИТОК КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДОЧИНСТВА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Ігор Онищук,

д.ю.н, професор, Конституційний Суд України

Умови воєнного стану, в яких живуть українці, значною мірою впливають на приватне життя та державні інституції. Втім, робота Конституційного Суду України (далі – КСУ) є принципово важливою. Орган конституційної юрисдикції не залишається осторонь тих подій, що відбуваються в Україні, тому й надалі забезпечує верховенство Конституції України та реалізацію норм Основного Закону, що стосуються прав і свобод людини, вирішує питання про відповідність Конституції України законів України. Адже невідчужуване право кожної людини на життя нерозривно поєднано з її правом на людську гідність. Як основні права людини, вони зумовлюють можливість реалізації всіх інших прав і свобод людини та громадянина і не можуть бути ні обмежені, ні скасовані.

Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави; держава відповідає перед людиною за свою діяльність; утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави (*частина друга статті 3 Конституції України*) [1].

За частиною третьою статті 18 Закону України «Про Конституційний Суд України» повноваження судді Конституційного Суду та гарантії його діяльності не можуть бути обмежені при введенні воєнного чи надзвичайного стану в Україні або в окремих її місцевостях. Через належне функціонування Конституційного Суду України досягається панування принципу верховенства права в усіх сферах життєдіяльності людини, суспільства та держави.

Зазначимо, що з-поміж основних завдань щодо удосконалення конституційного судочинства, виокремлених у Стратегії розвитку системи правосуддя та

конституційного судочинства на 2021–2023 роки є: визначення основних проблем інституційного функціонування КСУ; визначення проблемних питань конституційно-правової регламентації статусу суддів КСУ, організаційних засад їх діяльності та взаємодії з інститутами суспільства; визначення напрямів удосконалення нормативної основи діяльності КСУ та першочергових заходів з розвитку конституційного судочинства; підвищення ефективності та обґрунтованості прийняття рішень і висновків КСУ, зміцнення довіри суспільства до його діяльності [2].

Від початку повномасштабного вторгнення РФ на територію України та збройної агресії КСУ продовжує здійснювати повноваження: судді проводять пленарні засідання і засідання Великої палати Суду, засідання сенатів Суду та колегій суддів Суду, ухвалюють відповідні акти. Систематично оприлюднюється інформація про діяльність органу конституційної юрисдикції.

На даному етапі захист прав людини КСУ здійснюється шляхом ухвалення низки рішень, які підкреслюють людський вимір конституційного права, зокрема про посилений соціальний захист військовослужбовців. Сформовано юридичні позиції, які стосуються обороноздатності держави, ролі Збройних Сил України, в умовах воєнного стану. КСУ, зокрема, наголосив, що „Головну роль в обороні України відіграють Збройні Сили України та інші військові формування, які своєю мужньою боротьбою здійснюють ефективний захист Української держави та Українського народу“ [3].

Військовослужбовці, інші громадяни, які залучені до виконання обов'язків оборони держави, виконують обов'язок щодо захисту Вітчизни у Збройних Силах України та інших військових формуваннях не заради отримання спеціальних статусів, зокрема привілеїв, пільг чи компенсацій. Водночас припис частини п'ятої статті 17 Конституції України чітко покладає на державу конституційний обов'язок щодо створення системи посиленої соціальної підтримки військовослужбовців і членів їхніх сімей, що поширюється не тільки на спеціальні пенсії та допомогу для них, а й підтримку у сфері охорони здоров'я, освіти, а також наданні житла та спеціальних підтримчих заходів під час їх переходу до цивільного життя. В умовах воєнного стану держава зобов'язана мобілізувати всі доступні їй ресурси для посилення своєї обороноздатності та відсічі збройної агресії Російської Федерації проти України. Відтак

усебічна підтримка військовослужбовців Збройних Сил України є одним із засобів розширення оборонних можливостей держави.

6 квітня 2022 року Другим сенатом КСУ ухвалено рішення щодо реалізації права на судовий захист [4]. У цьому рішенні зазначено, що гарантоване частиною першою статті 55 Конституції право на судовий захист охоплює не лише право на звернення до суду, а й можливість його реалізації без обмежень чи перепон, зокрема гарантує особі право оскаржити в суді рішення третейського суду. Зазначається, що пункт 1 частини п'ятої, частина сьома статті 454 ЦПК є неконституційними в тім, що вони унеможливають поновлення судом строку на подання особою, яка є стороною, третьою особою у справі, розглянутій третейським судом, заяви про скасування рішення третейського суду.

8 червня 2022 року Другий сенат КСУ розглянув справу за конституційною скаргою Кротюка Олександра Володимировича щодо відповідності Конституції пункту 4 частини першої статті 284 Кримінального процесуального кодексу (далі – Кодекс) та ухвалив Рішення № 3-р(П)/2022 [5], яким визнав оспорюваний припис Кодексу неконституційним. Відтерміновано втрату чинності пунктом 4 частини першої статті 284 Кодексу, що визнаний неконституційним, на три місяці з дня ухвалення Конституційним Судом України цього Рішення, а також установив Верховній Раді України привести нормативне регулювання, встановлене пунктом 4 частини першої статті 284 Кодексу, що визнаний неконституційним, у відповідність із Конституцією та цим Рішенням.

15 червня 2022 року Другим сенатом КСУ ухвалено рішення щодо індивідуалізації юридичної відповідальності [6]. Другий сенат Конституційного Суду України ухвалив Рішення № 4-р(П)/2022, яким визнав таким, що не відповідає Конституції України (є неконституційним), абзац другий статті 485 Митного кодексу України.

Рішенням у справі за конституційною скаргою Абрамовича Олексія Володимировича щодо відповідності Конституції України (конституційності) пункту 2 частини другої статті 40 Житлового кодексу України (щодо дискримінації у реалізації права на житло) від 22 червня 2022 року № 5-р(П)/2022 Другий сенат Конституційного Суду України визнав таким, що не відповідає Конституції України (є

неконституційним), пункт 2 частини другої статті 40 Житлового кодексу України. При цьому, виходячи з розуміння конституційних прав і свобод людини як єдиної й цілісної системи Конституційний Суд України констатував, що встановлення законодавцем у пункті 2 частини другої статті 40 Кодексу зв'язку між реалізацією громадянином права на житло в населеному пункті, у якому він перебував на обліку тих, хто потребує поліпшення житлових умов, і виїздом на постійне місце проживання до іншого населеного пункту не узгоджується з гарантованими Конституцією України кожному, хто законно перебуває на території України, свободою пересування, вільним вибором місця проживання (частина перша статті 33 Основного Закону України) [7].

Рішенням у справі за конституційною скаргою Акціонерного товариства «Державний ощадний банк України» щодо відповідності Конституції України (конституційності) припису першого речення частини першої статті 1050 Цивільного кодексу України від 22 червня 2022 року № 6-р(П)/2022 визнано таким, що відповідає Конституції України (є конституційним), припис першого речення частини першої статті 1050 Цивільного кодексу України [8].

Таким чином, за чотири місяці воєнного стану в Україні КСУ ухвалив шість рішень у справах за конституційними скаргами. А це свідчить про те, що на даному етапі інститут конституційної скарги займає важливе місце в системі конституційного правосуддя, захищаються права конкретної особи та здійснюється вплив на розвиток демократії.

Як зазначив М. Гультай, значення конституційної скарги як інституту демократії полягає у тому, що вона є складовою комплексного інституту демократії – конституційної юстиції та за своєю природою є інститутом функціональним, тобто таким, що демонструє роль (функцію) КСУ у захисті прав людини й забезпеченні верховенства права у державі. Як і кожний інститут демократії, конституційна скарга сприяє реалізації її функцій. Конституційна скарга відіграє важливу роль реалізації всіх основних функцій демократії – установчої, оптимізації державних рішень, сприяння виконанню прийнятих рішень, охоронної, контрольної та інших [9].

Отже, орган конституційної юрисдикції в Україні адаптувався до функціонування в нових тимчасових умовах – умовах воєнного стану, здійснюючи повноваження з

правової охорони Основного Закону. Конституційне судочинство є гарантією протидії зазіханням на засади конституційного ладу України, зокрема на людину, її права і свободи як найвищу соціальну цінність. А про якість та ефективність конституційного правосуддя свідчить фактичне поновлення порушених суб'єктивних прав фізичної чи юридичної особи або усунення перешкод для їх реалізації. Однак, чи не основною проблемою, яка зумовлює необхідність удосконалення діяльності КСУ все ще залишається функціональна недосконалість системи конституційного провадження.

Список використаних джерел:

1. Конституція України. Відомості Верховної Ради України, 1996. № 30. ст. 141.
2. Указ Президента України № 231/2021 від 11 червня 2021 р. «Про Стратегію розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021–2023 роки». URL: <https://www.president.gov.ua/documents/2312021-39137>
3. Рішення Конституційного Суду України 1-р(II)/2022 від 06 квітня 2022 року у справі за конституційною скаргою Поліщука Сергія Олексійовича щодо відповідності Конституції України (конституційності) пункту 4 статті 163 Закону України „Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей“ (справа про посилений соціальний захист військовослужбовців). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-22#Text>
4. Рішення Конституційного Суду України 2-р(II)/2022 від 06 квітня 2022 року у справі за конституційною скаргою Марго Поліни Олександрівни щодо відповідності Конституції України (конституційності) пункту 1 частини п'ятої, частини сьомої статті 454 Цивільного процесуального кодексу України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-22#Text>
5. Рішення Конституційного Суду України 3-р(II)/2022 від 08 червня 2022 року у справі за конституційною скаргою Кротюка Олександра Володимировича щодо відповідності Конституції України (конституційності) пункту 4 частини першої статті 284 Кримінального процесуального кодексу України (справа щодо презумпції невинуватості). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-22#Text>
6. Рішення Конституційного Суду України 4-р(II)/2022 від 15 червня 2022 року у справі за конституційними скаргами Барсегяна Геворка Сенекеримовича та Ліненко Наталії Миколаївни щодо відповідності Конституції України (конституційності) статті 485 Митного кодексу України (щодо індивідуалізації юридичної відповідальності). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v004p710-22#Text>
7. Рішення Конституційного Суду України № 5-р(II)/2022 від 22 червня 2022 року у справі за конституційною скаргою Абрамовича Олексія Володимировича щодо відповідності Конституції України (конституційності) пункту 2 частини другої статті 40 Житлового кодексу України (щодо дискримінації у реалізації права на житло. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v005p710-22#Text>
8. Рішення Конституційного Суду України № 6-р(II)/2022 від 22 червня 2022 року у справі за конституційною скаргою Акціонерного товариства „Державний ощадний банк України“ щодо відповідності Конституції України (конституційності) припису першого речення частини першої статті 1050 Цивільного кодексу України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v006p710-22#Text>
9. Гультай М. Конституційна скарга забезпечує можливість зворотного впливу індивідів на публічну владу у разі державного свавілля: [інтерв'ю з суддею Конституційного Суду України М. Гультаєм]; інтерв'ю вела К. Беляєва. *Юридична газета*, 2016. №8 (506). URL: <https://yur-gazeta.com/interview/konstituciyna-skarga-zabezpechue-mozhlivist-zvorotnogo-vplivu-individiv-na-publichnu-vladu-u-razi-de.html>

ПИТАННЯ ПУБЛІЧНОГО АДМІНІСТРУВАННЯ В УМОВАХ ДІЇ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ

ОСОБЛИВОСТІ СЛУЖБОВИХ ВІДНОСИН ПУБЛІЧНИХ СЛУЖБОВЦІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ЗАГРОЗА КОЛАБОРАЦІОНІЗМУ

Анатолій Берlach,

д.ю.н., професор, заслужений юрист України, завідувач кафедри службового та медичного права, Навчально-науковий інститут права Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Повномасштабна військова агресія російської федерації в Україні торкнулася кожної людини не лише в Україні, але й усього сучасного світу. Більше того, війна в Україні поставила під загрозу масштабного голоду в країнах, які залежать від експорту вітчизняної аграрної продукції.

Як наголошують експерти, росія вдається до продовольчого шантажу, щоб досягти своїх геополітичних цілей. Зважаючи на це, у світі шукають вихід з даної критичної ситуації. Як заявив Генеральний секретар ООН Антоніу Гутерріш, «без реінтеграції сільськогосподарського виробництва України врегулювати глобальну продовольчу кризу неможливо» [1].

Тобто наше життя кардинально поділилося на два періоди: до війни і з початком війни. Що стосується реальних умов воєнного стану, то роль і значення публічної влади, а реально її публічних службовців є ще наразі далеко не оціненою, адже саме завдяки цим людям була збережена державність країни та життя мільйонів її громадян.

Окремо можна говорити про військовослужбовців як публічних службовців, які наразі творять героїзм на полі битви. Це заслуговує на не одну конференцію, однак сьогодні я торкнуся питання службових відносин в немілітаризованих органах влади, а саме серед державних службовців та службовців органів місцевого самоврядування.

Про успішність функціонування державної та муніципальної служби свідчать перелік надання адміністративних послуг, виплати заробітної плати працівникам державного та комунального секторів економіки, виплати пенсій, стипендій та інших видів соціальної допомоги. Все це свідчить про високий потенціал публічного службовців.

Як наголошує очільниця Національного агентства з питань державної служби, ми маємо статистичні дані, які свідчать, що з початку року чисельність державної служби скоротилася на 6 тисяч людей. Загалом кількісний склад зараз трохи понад 168 170 людей. Переважна більшість звільнилася з посад із початком війни. На жаль, ми прогнозуємо збереження цього негативного тренду.

Певної особливості щодо державних службовців додає той факт, що 75% людей на держслужбі — жінки. З міркувань безпеки близько 16 тисяч з них працюють дистанційно. Майже 9,5 тисяч жінок виїхали за кордон. На жаль, зараз існує ризик, що найближчим часом більшість із них не повернуться в Україну.

Варто наголосити, що на окупованих територіях і в районах, де ведуться бойові дії, перебуває майже 5,5 тисяч держслужбовців. Вони виконують свої обов'язки штатно або дистанційно. Прикрим фактом є те, що 39 держслужбовців загинули, 56 поранено, 141 зникли безвісти. Ця статистика була обрахована за наявними даними. І, звісно, це неповна інформація. Яка реальна ситуація — страшно уявити, наголошує очільниця Нацагенства з питань держслужби [2].

Саме правовий статус даної категорії публічних службовців і викликає найбільшу потребу у дослідженні, адже умови в яких опинились наші співгромадяни є далеко не однозначними, як власне і правова оцінка їх публічної діяльності.

Мова йде саме про колаборанство як співпрацю публічних службовців з адміністраціями окупантів на тимчасово окупованих територіях України. Перед тим, як надати правову оцінку цим діям, хотілося б торкнутися й історичного аспекту колабораціонізму.

Як зазначають дослідники, термін “колабораціонізм” зараз використовують на позначення явища добровільної співпраці населення, яке перебуває під окупацією, з окупаційною владою. Він походить від французького слова “collaboration” і дослівно означає “співпраця”. У буквальному сенсі його використовували у Франції та Бельгії після Першої світової війни для позначення співпраці місцевих жителів з німецькою окупаційною владою.

Однак під час Другої світової війни термін “колабораціонізм” набув гострого політичного забарвлення через те, що “колаборація” стала офіційною назвою співпраці

між Німеччиною та урядом маршала Петена (“вішистською Францією”) На думку сучасників, “колабораціонізм” став синонімом добровільної співпраці громадян та урядів під час окупації країнами “осі” (“гітлерівською коаліцією”), ідеологічною підтримкою нацизму, зрадою власної держави та співучастю у воєнних злочинах нацистської Німеччини.

У наш час термін “колабораціонізм” зберігає емоційне забарвлення з часів Другої світової війни. Сучасні історики з обачністю використовують його через політичне навантаження [3].

Варто наголосити, що “колабораціонізм” за визначенням сучасників ніколи не був юридичним поняттям. Після Другої світової війни, часу, коли “колабораціонізм” набув знайомого нам сенсу, за співпрацю з державою-ворогом карали за двома категоріями злочинів, а саме: за державну зраду та злочини проти порядку несення військової служби. І друга категорія таких злочинів – це воєнні злочини та злочини проти людяності.

Доречно зазначити, що норми статті 111-1 Кримінального кодексу України, які передбачають кримінальну відповідальність за співпрацю з державою-агресором, її окупаційною адміністрацією та/або її збройними чи воєнізованими формуваннями у військовій, політичній, інформаційній, адміністративній, господарській та трудовій сферах стосуються усіх наших співгромадян, які переступили закон, а не лише публічних службовців.

Варто наголосити, що поняття колабораційна діяльність розкривається в Кодексі через перелік відповідних умисних дій, що характеризують співпрацю наших співвітчизників на тимчасово окупованих територіях.

Окрім цього наголосимо, що однією з ознак колабораційної діяльності як протиправного діяння є добровільність, як то: добровільне зайняття громадянином України посади, не пов’язаної з виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій, у незаконних органах влади, створених на тимчасово окупованій території, у тому числі в окупаційній адміністрації держави-агресора.

І другий випадок, коли добровільність є важливою кваліфікаційною ознакою колабораційної діяльності, це добровільне зайняття громадянином України посади, пов'язаної з виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій, у незаконних органах влади, створених на тимчасово окупованій території, у тому числі в окупаційній адміністрації держави-агресора, або добровільне обрання до таких органів, а також участь в організації та проведенні незаконних виборів та/або референдумів на тимчасово окупованій території або публічні заклики до проведення таких незаконних виборів та/або референдумів на тимчасово окупованій території [4].

Що стосується кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність, то серед санкцій домінує обмеження доступу до зайняття посад, до посад, пов'язаних із виконанням функцій держави чи місцевого самоврядування, строком на 15 років та накладення інших відповідних покарань для осіб, які здійснювали таку співпрацю, а також можливість ліквідації юридичних осіб, уповноважені особи яких здійснювали таку співпрацю.

Що стосується безпосередньо близько семи тисяч публічних службовців, які наразі перебувають на окупованих територіях, то за словами очільника Нацагенства з питань держслужби, відсоток держслужбовців, які зрадили Україну, на рівні статистичної похибки (менше одного відсотка) [2].

Звичайно, виникає логічне питання, багато це чин і? Відповідь буде неоднозначна, і так, і ні. Адже мова йде про громадян України, які склали присягу на вірність народу України. І саме цей правовий статус зобов'язує особу до служіння своєму народу, а не загарбнику.

Якщо з питанням кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність можна з певною умовністю можна сказати зрозуміло, то що стосується адміністративної чи дисциплінарної відповідальності, питання залишається не розглядуваним. Причиною цього є відсутність правових норм, які передбачали правову оцінку даного протиправного діяння, яке суперечить нормам як національного, так і міжнародного права.

Логічним виглядає питання, чи буде проводитись оцінка кожного нашого громадянина на предмет дотримання ним норм національного законодавства в умовах окупації. Якщо так, а це однозначно так, то за якими критеріями.

І тут хотілося б порушити питання не стільки виявлення зрадників серед публічних службовців, скільки визначення алгоритму їх дій в реальних умовах окупації. Як має себе вести публічний службовець, який поставлений перед фактом необхідності біологічного виживання та дотримання норм вітчизняного законодавства. Якою має бути правова оцінка його дій?

Шкода, але ці питання не мають відповіді від держави, зокрема від Нацагенства з питань держслужби.

Окремі юристи-практики, які прогнозують проблемність службових відносин публічних службовців в умовах окупації, наголошують увагу на двох варіантах їх поведінки. Перш за все це обов'язок не координувати свою діяльність, не вести жодних перемовин та зв'язків з окупантами. І друге, за необхідності вести перемовини виключно щодо життя та здоров'я людей, що знаходяться на території України. Представники місцевої влади не повинні визнавати сторону агресора, але можуть спілкуватися з ними на теми евакуації та життєдіяльності населеного пункту, як то міста, селища чи села.

Варто розглянути й іншу ситуацію. Так якщо на голову або службовця місцевого самоврядування психологічно чи фізично тиснуть, і вони хочуть скласти свої повноваження, треба, як мінімум, письмово зафіксувати цей факт. Процедура, яка відбувається в мирний час, можна не виконувати. Якщо звісно не має такої можливості. Крім письмової заяви варто ще записати відеозвернення. Якщо є можливість передати це вищим органам, варто це зробити. Але треба розуміти, що після закінчення окупаційного режиму, буде проводитися ретельна перевірка на предмет причин та підстав подібних відмов від повноважень.

Надається юристами-практика певна порада поведінки, якщо місцевий голова перейшов на сторону окупаційної влади, то фактично він перестав діяти в межах законів і Конституції України. Тому всі його розпорядження є незаконними та не впливають на роботу органів місцевого самоврядування. Депутати не повинні виконувати його

накази. Треба одразу повідомити про такі обставини будь-яким способом будь-яким органам правопорядку. Надалі орган місцевого самоврядування має визначити, хто буде тимчасово виконувати повноваження голови [5].

Як бачимо, такі поради є далеко не офіційними, адже лише засвідчують позицію приватної особи, що не завжди кореспондується з позицією публічної влади.

Саме тому, на нашу думку, наразі гостро стоїть питання вироблення чіткого алгоритму поведінки публічного службовця, який опинився на тимчасово окупованій території України внаслідок російської військової агресії. Адже якщо звернути увагу на Закон України «Про державну службу» від 15 грудня 2015 р., норми якого визначають з поміж іншого й питання дисциплінарної відповідальності, то серед дисциплінарних правопорушень, які вчиняються державними службовцями наводиться порушення Присяги, за що передбачено накладення стягнення у вигляді звільнення з посади державної служби, що є винятковим видом дисциплінарного стягнення [6].

Таким чином, можна зробити висновок, що публічні службовці наразі перебувають у досить складному правовому становищі, що пояснюється тимчасовою окупацією територій, де вони проживають. І з іншого, відсутністю чіткої правової позиції органів управління публічної влади щодо алгоритму поведінки службовців у тій чи іншій ситуації умов воєнного стану. А це в свою чергу потребує належного реагування з боку публічної влади.

Список використаних джерел:

1. Вікторія Власенко Експорт зерна: блокування портів загрожує глобальним голодом // <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/eksport-zerna-blokuvannya-portiv-zagrozhuye-global/>

2. Відсоток держслужбовців, які зрадили Україну, на рівні статистичної похибки - голова Нацагенства з питань держслужби // <https://hromadske.radio/podcasts/viyna-informatsiynyy-marafon/1032091>

3. Надія Добрянська Покарання за колабораціонізм: які уроки світової історії варто врахувати Україні?/// <https://zmina.info/columns/pokarannya-za-kolaboraczionizm-yaki-uroky-svitovoyi-istoriyi-varto-vrahuvaty-ukrayini/>

4. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 р. // Відомості Верховної Ради України, 2001, № 25-26, ст.131.

5. Злата Симоненко Як діяти голові та працівникам місцевого самоврядування під час окупації: поради юристки?// <https://hromadske.radio/podcasts/viyna-informatsiynyy-marafon/yak-diiaty-holovi-ta-pratsivnykam-mistsevoho-samovriaduvannia-pid-chas-okupatsii-porady-iurystky>

6. Закон України «Про державну службу» від 10 грудня 2015 р. // ВВР. 2016, № 4, ст.43.

ПЕРШОЧЕРГОВІ КРОКИ ЩОДО МІНІМІЗАЦІЇ КОРУПЦІЙНИХ РИЗИКІВ ПІД ЧАС ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ

Мартина Богуславець,

магістр права, виконавча директорка аналітичного центру ІЗІ

Загальні збитки України внаслідок російського вторгнення коливаються від 564 млрд до \$600 млрд доларів США за спільними оцінками Мінекономіки та KSE [1].

Організація процесу розпорядження цими коштами на центральному та регіональному рівнях без корупції - виклик для держави, від якого залежить обсяг ресурсів, який вдасться залучити, можливість відновлення економіки після війни та вступ України до ЄС.

Наразі кошти заходять через онлайн платформу U24 на рахунки міністерств, відкриті в Національному банку України, однак логіка їх розподілу за об'єктами та регіонами є непрозорою.

Наприклад, постановою Уряду України від 07 червня 2022 року № 655 затверджено Порядок використання коштів з рахунку для задоволення потреб фізичної культури і спорту [2]. Процес відбору пропозицій є закритим. Алгоритм визначення пріоритетних об'єктів також відсутній. Міністерство спрямовує кошти одержувачам і жодних звітів не вимагається. Закупівлі товарів, робіт і послуг в умовах воєнного стану здійснюються відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 28.02.2022 № 169 [3], тобто без проведення тендерів.

З метою унеможливлення корупційних ризиків доцільним є створення позабюджетної недержавної інституції – Національний фонд відновлення України (НФВУ), що координуватиме надходження та розподіл коштів, запровадить механізми контролю при їх витрачанні. Основою для організації роботи НФВУ має стати міжнародний стандарт управління якістю ISO 9001:2015 [4]. А процедури залучення, розподілу грошових ресурсів мають підлягати підзвітності та прозорості.

Окремо потрібно визначити принципи та основні процедури, які мають виконуватись суб'єктами, що залучені до процесу відновлення. Адже, органи місцевого самоврядування впроваджують різноманітні способи залучення коштів та партнерств, які не зв'язані в єдину систему та мають хаотичний характер. За таких умов існують

ризика подвійного фінансування, відмивання коштів, їх неефективного використання, а також вчинення корупційних правопорушень під час розподілу коштів.

Таким чином, необхідно встановити уніфікований прозорий підхід до використання публічних коштів на відновлення України на центральному та регіональному рівнях. Визначити принципи та основні процедури, які мають виконуватись суб'єктами, які залучені до процесу відновлення.

Відповідно до міжнародних досліджень, післявоєнні держави успадковують зразки корупції, які існували до та під час війни, підживлюючи культуру секретності та безкарності, що підтримує моделі корупції.

Тому чинне законодавство, на основі якого вибудовуються процеси відновлення, має бути переглянуте, вичищене від корупційних ризиків, невиннованої бюрократії та гармонізоване із законодавством ЄС. Такий аналіз має бути проведено і щодо проєктів нормативно-правових актів у сфері відновлення.

На сьогодні у НАЗК є повноваження з проведення антикорупційної експертизи проєктів нормативно-правових актів та чинного законодавства. Проте, у державного органу відсутній результативний та дієвий механізм реалізації своїх повноважень, у разі виявлення корупційних ризиків у нормативно-правових актах, не передбачено механізм обов'язкового виконання рішення. Задля мінімізації корупційних ризиків та посилення інструментів впливу НАЗК доцільним є внесення змін до Закону України «Про запобігання корупції» [5] та надання повноважень урядовому органу управління приймати рішення про необхідність усунення корупційних ризиків у нормативно-правових актах.

Вагомим запобіжником, що утримує владу від зловживань і зобов'язує проводити якісні обговорення є громадськість, яка перебуває на стадії становлення, і представники органів державної влади та місцевого самоврядування тяжіють до формального виконання мінімуму обов'язкових заходів, намагаючись максимально позбавити впливу громаду.

Яскравим прикладом є Порядок проведення громадських слухань щодо врахування громадських інтересів під час розроблення проєктів містобудівної документації на місцевому рівні, затверджений Постановою Кабінету Міністрів

України від 25.05.2011 №555 [6]. Матеріали містобудівної документації подаються без відповідних роз'яснень, так, що члени громади вводяться в оману щодо того, як певне рішення вплине на населений пункт.

Тому необхідно передбачити обов'язкове залучення громадськості при прийнятті рішень НФВУ, із обов'язковим громадським обговоренням стратегічних рішень та залученням представників громадськості до наглядового органу на конкурсних засадах. Потрібно надати реальні інструменти впливу в рамках усіх форм громадської участі та громадського контролю.

Отже, ендемічне існування корупції в Україні має бути викорінено внесенням змін до чинного законодавства, антикорупційними заходами, які створять стабільний фундамент для прозорого, підзвітного відновлення, а також, надання НАЗК дієвих інструментів впливу та повноважень для усунення корупційних ризиків у нормативно-правових актах.

Список використаних джерел:

1. URL: <https://is.gd/Gu3j9M>
2. Постанова, Порядок від 07.06.2022 № 655 // База даних «Законодавство України»/ВР України. URL: <https://is.gd/3fpeRt>
3. Постанова від 28 лютого 2022 р. № 169 // База даних «Законодавство України»/ВР України. URL: <https://is.gd/VhGxGq>
4. ISO 9001:2015, IDT. URL: <https://is.gd/F4q69C>
5. Закон від 14.10.2014 № 1700-VII (Редакція станом на 15.06.2022) // База даних «Законодавство України»/ВР України. URL: <https://is.gd/5wGKCB>
6. Постанова, Порядок від 25.05.2011 № 555 // База даних «Законодавство України»/ВР України. URL: <https://is.gd/pcYrxO>

РОЛЬ ДЕРЖАВИ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ БОЙОВИХ ДІЙ: КЛЮЧОВІ ВЕКТОРИ

Ольга Варич,

к.ю.н., доцент, Навчально-науковий інститут права Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Сучасні виклики історії України породжують величезні зміни у глобальних сферах життя всього світу. 24 лютого 2022 року – це початок українсько-європейського супротиву терористичному режиму держави-агресору - росії. Саме тому в умовах війни держава стає головною дієвою особою в різноманітних сферах забезпечення життєдіяльності українського суспільства. Наразі це найважливіша та найцінніша місія

держави Україна за часів незалежності, основним призначенням якої є захист демократичних цінностей всієї Європи. Все це породжує величезну кількість проблем і викликів, які стоять перед державою, як під час бойових дій, так і у поствоєнний період. Важливим напрямком у складний для країни період має стати захист прав людини. Масові вбивства, нелюдські безчинства, мародерства, зруйновані міста, села, історичні пам'ятки та національні символи, скалічені долі тисяч людей російськими окупантами – це трагедія кожного українця. Проте ця війна залишить відбиток не лише у нашій колективній національній пам'яті, а і вплине на розвиток усього цивілізованого світу [4,с.3]

Саме тому важливим є довірливий діалог людей з державою, де остання виконує ключову роль та визначає основні напрямки руху у найголовніших сферах забезпечення життєдіяльності суспільства. З метою ефективного захисту прав людини під час війни державі потрібно визначити ключові напрямки зміни системи державного управління, що з рештою, буде реальною можливістю стати повноцінним стратегічним гравцем на геополітичній арені.

Визначальною для держави роллю в умовах війни є підтримка економічної системи в напрямку взаємодії бізнесу та держави. Задля заохочення бізнесу є сенс розробити мобілізаційно-партнерські завдання – бізнес має стати партнером держави на шляху до перемоги. Окрему увагу потрібно приділити експортно-орієнтованим бізнесам – їхнім завданням має стати збільшення експорту задля зростання валютних надходжень до України [1]. Це є тією необхідною умовою, без якої економіка ніколи не зможе стати ефективною.

Очевидно, що довоєнна структура економіки вже не дасть можливості ні для швидкого зростання, ні для безпеки держави, ні для справедливого розподілу доходу. Саме інвестиції в сучасні високотехнологічні галузі подвійного призначення, включаючи оборону, та їхній швидкий розвиток мають бути пріоритетом. Також мають бути стимульовані як імпорт передових технологій, так і інвестиції у власні високотехнологічні розробки. Тому відновлення економіки з акцентом на оборонну стратегію та відповідні галузі має стати пріоритетом на найближчі десятиріччя [2].

Головне завдання України зараз – інтенсифікувати економічні процеси на територіях, де не ведуться бойові дії. Зокрема, зосередитись на підтримці виробництва, переведенні його у відносно безпечні регіони. Водночас держава має максимально стимулювати переорієнтацію економіки на підтримку армії, забезпечення оборони, відновлення і підтримання інфраструктури, забезпечення продуктової безпеки [1].

Наступним важливим напрямком діяльності держави під час війни є підтримка ринку праці, особливо, якщо це стосується робочих місць на підприємствах, установах та організаціях критичної інфраструктури. Важливим є збереження робочих місць працівників та виплата заробітної плати, оскільки це питання життєзабезпечення населення газом, електроенергією, водою, продуктами харчування, медикаментами, зв'язком тощо. Ключовим, в умовах війни є забезпечення підприємств критичної інфраструктури коштами на проведення ремонтних робіт у випадку пошкодження від військових дій. Втім, означений напрямок діяльності держави тісно пов'язується з важливістю швидкої перекваліфікації робочої сили у відповідності до тих вимог, що постають у процесі військових дій.

Як під час війни українські військові швидко навчаються воювати новими видами озброєнь, так і ринок робочої сили має бути перекваліфікований згідно з попитом на фахівців із кваліфікацією роботи в технологічних галузях із високим ступенем доданої вартості, таких, як сучасний виробничий військовий комплекс, виробництво ІТ-технологій, сучасних засобів зв'язку, комп'ютерних технологій тощо [2].

Важливу роль в цьому процесі відіграє переформатування діяльності закладів освіти у відповідності до викликів пов'язаних із забезпеченням навчального процесу в умовах війни.

Сфера охорони здоров'я – важливий напрямок у діяльності держави, особливо в умовах військових дій. Принциповим кроком в цьому напрямку є розроблена Стратегія відновлення охорони здоров'я до 2030 року. Вона базується на чотирьох основних принципах: 1) **орієнтованість на людину**. Кошти мають розподілятися не орієнтовно на лікування хвороби, наприклад, ковіду чи туберкульозу, а на конкретну людину. Це дозволить враховувати її загальний стан здоров'я. Тобто кошти покриватимуть медичні

послуги, які будуть необхідні для покращення самопочуття пацієнта; 2) **фінансовий захист закладів охорони здоров'я та їхній власний капітал**. Тут йдеться про те, що кошти від надання послуг залишатимуться у шпиталі для покриття поточних потреб. Це дозволить децентралізовано підтримувати тих, хто найбільше потребує медичних втручань і має обмежені фінансові можливості; 3) **ефективність та стійкість**. Стійкість структури та процесів у сфері охорони здоров'я допоможе захистити суспільство від таких викликів, як епідемії, конфлікти, економічні негаразди у напрямку надання автономії медичним закладам та створення системи управління, яка б дозволила налагодити комунікацію між шпиталями, Міністерством охорони здоров'я та Міністерством фінансів; 4) **підзвітність**. Підзвітна система охорони здоров'я дозволяє виконувати зобов'язання уряду щодо політики охорони здоров'я та використання ресурсів. Для цього необхідно розробити чітко визначені ролі та відносини як для уряду України, так і для міністерств та інших рівнів влади, а також стандартизувати планування, бюджетування і фінансову звітність у системі [3].

Звичайно цим не обмежується роль держави у захисті прав людини під час війни. Втім, однозначно ключовим моментом у цьому процесі виступає націленість держави на людину, на цінність людського життя та цінність людини у державі. Саме ці аксіологічні показники і відрізняють справжню європейську державу від тієї, яка обирає шлях деградації та знищення не лише інших народів, а і свого.

Список використаних джерел:

1. Данилишин Б. Як держава може підтримати бізнес в умовах війни. [Електронний ресурс]. URL: <https://www.epravda.com.ua/rus/columns/2022/03/20/684363/> (дата звернення 09.07.2022).
2. Петрик О. Як зберегти Українську державу. [Електронний ресурс]. URL: <https://zn.ua/ukr/macrolevel/jak-zberehti-ukrajinsku-derzhavu.html> (дата звернення 09.07.2022).
3. Свеженцева І. Медицина для людей: як ВООЗ рекомендує відновлювати українську систему охорони здоров'я. [Електронний ресурс]. URL: <https://suspile.media/244774-medicina-dla-ludej-ak-vooz-rekomendue-vidnovlupati-ukrainsku-sistemu-ohoroni-zdorova/> (дата звернення 09.07.2022)
4. Україна 2022 як не втратити свій шанс стати сильною державою [Електронний ресурс]. URL: <https://uifuture.org/publications/ukrayina-2022-yak-ne-vtratyty-svij-shans-staty-sylnoyu-derzhavoyu/> (дата звернення 09.07.2022).

ПОРЯДОК ВРУЧЕННЯ МОБІЛІЗАЦІЙНИХ РОЗПОРЯДЖЕНЬ ТА ПОВІСТОК КЕРІВНИКІВ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ЦЕНТРІВ КОМПЛЕКТУВАННЯ ТА СОЦІАЛЬНОЇ ПІДТРИМКИ: ПИТАННЯ ДЕТАЛІЗАЦІЇ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ТА ЦИФРОВІЗАЦІЇ

Олег Губанов,

д.ю.н., доцент, Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Належне забезпечення Збройних Сил України та інших складових сил оборони особовим складом та матеріально-технічними ресурсами є запорукою ефективного національного спротиву екзистенційним загрозам, які постають перед народом України, та вимагає безперервного вдосконалення систем мобілізаційної підготовки та мобілізації. Визначаючи нововведення, запровадження яких спрямоване на підвищення ефективності механізмів залучення громадян України до складу сил оборони на виконання покладених на них завдань, досить важливе значення має не лише результативність функціонування таких механізмів точки зору сповіщення військовозобов'язаних про необхідність виконання їх військового обов'язку та забезпечення їх призову до лав сил оборони України, а й дотримання верховенства права та демократичних засад організації суспільства, а також збереження якомога більшою мірою стандартів належного врядування. Ці ціннісні орієнтири якнайкраще упорядковують публічне адміністрування політичних, економічних та соціальних процесів поза зонами бойових дій, сприяючи ефективності цих процесів, що тою чи іншою мірою підвищує й ефективність відсічі зовнішній агресії у місцях безпосереднього зіткнення з ворогом.

Однак, адміністративно-правова основа організації та забезпечення діяльності органів військового управління з об'єктивних причин, пов'язаних з війною та вкрай складною політичною й економічною обстановкою у державі, але все ж не є достатньо опрацьованою, що спричиняє непорозуміння та напругу у значній частині суспільства.

Наводячи приклади недосконалого адміністративно-правового регулювання, звернемося до приписів ч. 1 ст. 22 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію», за якими громадяни зобов'язані з'являтися за викликом до територіального центру комплектування та соціальної підтримки (військовозобов'язані, резервісти Служби безпеки України – за викликом Центрального управління або

регіонального органу Служби безпеки України, військовозобов'язані, резервісти Служби зовнішньої розвідки України – за викликом Служби зовнішньої розвідки України) для взяття на військовий облік військовозобов'язаних чи резервістів, визначення їх призначення на особливий період. При цьому, під час мобілізації громадяни зобов'язані з'явитися до військових частин або на збірні пункти територіального центру комплектування та соціальної підтримки у строки, зазначені в отриманих ними документах (мобілізаційних розпорядженнях, повістках керівників територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки), або у строки, визначені командирами військових частин (ч. 3 ст. 22 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію») [1]. Разом з тим, законодавство України не передбачає порядок вручення мобілізаційних розпоряджень та повісток, у якому б визначались уповноважені на це особи та конкретні способи виклику громадян до територіального центру комплектування та соціальної підтримки за допомогою цих документів. Це породжує як можливість ухилення призовників та військовозобов'язаних від виконання їх обов'язків за законодавством про мобілізаційну підготовку та мобілізацію, так й певні можливості для зловживань з боку працівників органів військового управління або інших представників влади.

Привертає увагу й те, що вищезазначені прогалини доводиться заповнювати офіційними роз'ясненнями уповноважених органів військового управління. Наприклад, прес-служба Сухопутних військ ЗСУ у відповідь на невизначеність щодо порядку вручення повісток повідомила, що в законі не заборонено вручення повістки в будь-якому місці після встановлення особи. Вручення повісток проводиться через відповідні органи місцевого самоврядування, керівників підприємств, установ, організацій, незалежно від форми підпорядкування і власності. Окрім того, повістки можуть вручатися посадовими особами територіальних центрів комплектації та соціальної підтримки за місцем проживання, за місцем роботи, а також на вулиці, на блокпостах тощо [2].

Разом з тим, очевидним є те, що ця точка зору є незбалансованою та не є повною мірою сумісною зі стандартами верховенства належного врядування. Зокрема, згідно з усталеною практикою Верховного Суду суб'єкт владних повноважень зобов'язаний

діяти лише на виконання закону, за умов і обставин, визначених ним, вчиняти дії, не виходячи за межі прав та обов'язків, дотримуватися встановленої законом процедури, обирати лише встановлені законодавством України способи правомірної поведінки. Суб'єкт владних повноважень зобов'язаний дотримуватися встановленої законом процедури і форми прийняття рішення або вчинення дії і повинен обирати лише визначені законом засоби [3]. Натомість, відповідно до вимог принципу правової визначеності, правозастосовчий орган у випадку неточності, недостатньої чіткості, суперечливості норм позитивного права має тлумачити норму на користь невідного суб'єкта (якщо однією зі сторін спору є представник держави або органу місцевого самоврядування), адже якщо держава нездатна забезпечити видання зрозумілих правил, то саме вона і повинна розплачуватися за свої прорахунки (Постанова Верховного Суду від 3 липня 2019 р. у справі № 911/1521/18) [4].

Перестороги, пов'язані з ймовірністю зниження показників укомплектування Збройних Сил України та інших складових сил оборони особовим складом за допомогою систем мобілізаційної підготовки та мобілізації через деталізацію регулювання порядку вручення мобілізаційних розпоряджень, повісток керівників територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки, як видається, мають усуватися за допомогою розгортання інформаційно-телекомунікаційних систем та інших високотехнологічних механізмів. Зокрема, Стратегічний оборонний бюлетень України, затверджений Указом Президента України від 17 вересня 2021 року № 473/2021, окреслюючи перспективну модель Збройних Сил України та інших складових сил оборони, одним з основних завдань визначає цифровізацію діяльності та впровадження сучасних інформаційних технологій, у тому числі електронних комунікацій, у сфері оборони. Для виконання цього завдання планується, з-поміж іншого створення організаційних та матеріально-технічних умов для формування та використання єдиного інформаційного середовища сил оборони шляхом застосування єдиних стандартів, протоколів, архітектур (проектних рішень), надання необхідних сервісів та повноцінного використання інформаційних ресурсів, спрямованих на ефективне застосування сил оборони під час проведення операцій сил оборони. Передбачається, зокрема, автоматизація процесів управління військами і зброєю та

упровадження електронного документообігу, цифровізація документів обліку особового складу у рамках об'єднаної мережі оборони, основу якої становитимуть електронна комунікаційна мережа та інформаційні системи Міністерства оборони України та Збройних Сил України [5].

Зважаючи на вищевикладене, вважаємо, що для підвищення ефективності систем мобілізаційної підготовки та мобілізації у частині виклику військовозобов'язаних та резервістів до територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки за допомогою мобілізаційних розпоряджень або повісток, має бути розроблений достатньою мірою деталізований порядок вручення цих документів із використанням автоматизованих інформаційно-телекомунікаційних систем електронного документообігу у рамках єдиного інформаційного середовища сил оборони.

Список використаних джерел

1. Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію : Закон України від 12 жовтня 1993 року № 3543-ХІІ. Дата оновлення: 16 червня 2022 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3543-12#Text>.
2. У ЗСУ розповіли, чи законно вручати повістки на блокпостах. *Слово і діло*. 2022. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2022/06/08/novyna/pravo/zsu-rozpovily-chy-zakonno-vruchaty-povistky-blokpostax>
3. Постанова Верховного Суду від 11 березня 2021 року у справі № 826/7176/17 за адміністративним позовом приватного нотаріуса до Міністерства юстиції України, Вищої кваліфікаційної комісії нотаріату про визнання протиправними дій, зобов'язання вчинити дії. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95439253>.
4. Постанова Верховного Суду від 3 липня 2019 року у справі № 911/1521/18 за позовом фізичної особи-підприємця до Приватного акціонерного товариства «Київобленерго» про скасування оперативно-господарської санкції. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/82970539>.
5. Стратегічний оборонний бюлетень України, затверджений Указом Президента України від 17 вересня 2021 року № 473/2021. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/4732021-40121>.

ДОЗВІЛЬНИЙ ПОРЯДОК ЗМІНИ МІСЦЯ ПРОЖИВАННЯ ГРОМАДЯНАМИ, ЯКІ ПЕРЕБУВАЮТЬ НА ВІЙСЬКОВОМУ ОБЛІКУ, ПІД ЧАС МОБІЛІЗАЦІЇ : МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ТА ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ

Тамара Губанова,

д.ю.н., професор, Приватний вищий навчальний заклад «Фінансово-правовий коледж»

Нарощування спроможностей Збройних Сил України шляхом повного та якісного укомплектування їх особовим складом є одним з найбільш пріоритетних завдань держави в особливий період, коли постає необхідність максимізації потенціалу сил

оборони для виконання їх завдання захищати незалежність, територіальну цілісність й національну безпеку держави. З цією метою для забезпечення належного виконання законодавства про мобілізаційну підготовку та мобілізацію органами військового управління й призовниками і військовозобов'язаними запроваджуються деякі організаційно-правові механізми, дія яких супроводжується обмеженням конституційних прав і свобод громадян. Однак, обумовлена багатовимірністю й тривалістю війни неминучість кризових явищ в економіці та інших сферах життєдіяльності суспільства, від яких прямо залежить зокрема й військово-політичний потенціал держави, викликає необхідність для держави якомога більш виважено балансувати застосування адміністративних управлінських та репресивних мобілізаційних заходів до населення із сприянням їх діловій активності та нормальним економічним процесам.

Разом з тим, законодавство України про мобілізаційну підготовку та мобілізацію, так само як й практика його застосування вказують на закріплення ним організаційно-правових механізмів з такими вадами їх регламентації, які порушують зазначений баланс, заподіюючи шкоди обороноздатності держави у середньо- та довгостроковій перспективі.

Насамперед, йдеться про те, що за положеннями законодавства України про мобілізаційну підготовку та мобілізацію щодо обов'язків громадян щодо мобілізаційної підготовки та мобілізації громадянам, які перебувають на військовому обліку, з моменту оголошення мобілізації забороняється зміна місця проживання без дозволу керівників територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки (ч. 6 ст. 22 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію») [1].

Після спроб конкретизувати дозвільний порядок внутрішнього переміщення військовозобов'язаних та призовників та значного й певною мірою справедливого суспільного невдоволення необхідністю дотримання цих обмежень, декілька народних депутатів України подали проект Закону про внесення змін до деяких законів України щодо уточнення порядку виїзду призовників, військовозобов'язаних та резервістів з місця проживання в межах України від 5 липня 2022 року № 7522, у пояснювальній записці до якого вказано на те, що, враховуючи суспільний резонанс та необхідність

відновлення економіки країни, ведення волонтерської діяльності зазначена норма потребує перегляду та виключення [2].

Неприйнятність безальтернативного та врегульованого з критично низьким ступенем деталізації дозвільного порядку внутрішнього переміщення військовозобов'язаних та призовників підкріплюється й положеннями міжнародних стандартів.

Йдеться про те, що за положеннями ст. 2 Протоколу № 4 до Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод кожен, хто законно перебуває на території будь-якої держави, в межах цієї території має право на свободу пересування і свободу вибору місця проживання. Водночас, цим міжнародним документом передбачено, на здійснення цих прав не встановлюються жодні обмеження, крім тих, що передбачені законом і є необхідними в демократичному суспільстві в інтересах національної або громадської безпеки, для забезпечення громадського порядку, запобігання злочинам, для охорони здоров'я або моралі чи з метою захисту прав і свобод інших осіб [3].

Оглянувши правові позиції Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ) у справах, у яких ця міжнародна судова установа розглядала питання про дотримання державою права на свободу пересування і свободу вибору місця проживання у контексті запровадження органами військового управління дозвільного режиму користування цим правом, насамперед, зазначимо, що це право поширюється й на осіб, які є призовниками, військовозобов'язаними та військовослужбовцями. Водночас, визнається й те, що військовий персонал та подібні категорії осіб можуть зазнавати більш значних обмежень. Зокрема, випадком втручання у право на свободу пересування і свободу вибору місця проживання є обмеження права залишити певну територію без дозволу військового командування під загрозою дисциплінарних, адміністративних або кримінальних санкцій (Гаріб проти Нідерландів, скарга № 43494/09, п. 54-59) [4].

При цьому, визначаючи правомірність обмеження права на свободу пересування і свободу вибору місця проживання, ЄСПЛ керується усталеним у його практиці трискладовим тестом, за яким має бути встановлено, чи було відповідне обмеження передбачено законом, чи було воно обґрунтовано законними цілями та суспільними інтересами, а також чи було обмеження необхідним у демократичному суспільстві.

Оцінюючи необхідність обмеження права на свободу пересування і свободу вибору місця проживання у демократичному суспільстві, міжнародна судова установа зважає на декілька факторів, з-поміж яких:

- відповідність обмежувальних заходів номінальним цілям їх запровадження у відповідний момент;
- якість внутрішнього процесу прийняття рішень, у тому числі врахування законних інтересів осіб, яких вони стосуються, шляхом мінімізації негативних наслідків для них;
- чи було введено в дію гарантії проти свавілля та зловживань під час застосування обмеження, якими може бути судовий контроль за відповідними владними управлінськими рішеннями, винятки з загального правила, які стосувались б особливих обставин становища тих чи інших осіб та передбачали б зняття або послаблення відповідного обмеження;
- чи призвело обмеження права конкретних на свободу пересування і свободу вибору місця проживання до непропорційних наслідків для них у світлі фактичних обставин справи (Голуб проти Республіки Молдова та росії, заява № 48020/12) [5].

У світлі вищевикладеного, положення законодавства України, які забороняють військовозобов'язаним, призовникам та резервістам змінювати місце проживання без дозволу керівників територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки має бути доопрацьоване. Якщо його скасування за вищевикладеною законодавчою ініціативою є надмірно радикальним кроком та не є збалансованою відповіддю на виклик, пов'язаний з необхідністю забезпечити належну організацію та ведення військового обліку призовників і військовозобов'язаних, то за допомогою високотехнологічних інформаційно-технічних засобів та урівноважених організаційно-правових механізмів можна упорядкувати систему мобілізаційної підготовки та мобілізації без створення невиправданих перешкод для економічних процесів, діяльності волонтерських організацій та нормального перебігу інших конструктивних суспільних відносин. Це, зокрема, цілком узгоджується зі Стратегією воєнної безпеки України, яка цілями реалізації державної політики у воєнній сфері, сфері оборони і військового будівництва, визначає, зокрема ефективний менеджмент у сфері оборони,

заснований на інноваційних рішеннях та сучасних бізнес-практиках, програмно-проектному управлінні оборонними ресурсами, удосконалених процесах визначення та задоволення потреб оборони України. Закріплюється й необхідність упровадження сучасних інформаційних та космічних технологій, автоматизації управлінських процесів і цифровізації діяльності в силах оборони України з відповідним рівнем захищеності інформації, що обробляється [6].

Список використаних джерел

1. Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію : Закон України від 12 жовтня 1993 року № 3543-ХІІ. Дата оновлення: 16 червня 2022 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3543-12#Text>.
2. Пояснювальна записка до Проекту Закону про внесення змін до деяких законів України щодо уточнення порядку виїзду призовників, військовозобов'язаних та резервістів з місця проживання в межах України від 5 липня 2022 року № 7522. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1392829>.
3. Протокол № 4 до Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, який гарантує деякі права і свободи, що не включені до Конвенції та першого Протоколу до неї : міжнародний документ від 16 вересня 1963 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/file/text/96/f23689n529.pdf>.
4. Гариб против Нидерландов, жалоба № 43494/09, 6 ноября 2017 года, Европейский суд по правам человека. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-189059>.
5. Golub v. the Republic of Moldova and russia, no. 48020/12, 30 November 2021, European Court of Human Rights. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-213706>.
6. Стратегія воєнної безпеки України «Воєнна безпека – всеохоплююча оборона», затверджена Указом Президента України від 25 березня 2021 року № 121/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/121/2021#n8>.

РЕФЕРЕНДУМ В УМОВАХ ВІЙНИ

Сергій Дерев'янка,

д.політ.н., професор, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

Саме поєднання понять “референдум” і “війни” з правової точки зору видається алогічним, оскільки мова йде про інститути, що за своєю природою є несумісними. Підставою для такого твердження є аналіз відповідних дефініцій у конституційних й інших законодавчих актах України та зарубіжних держав, міжнародно-правових актах.

Відомо, що апологетика народовладдя використовується з різною метою. В одних країнах є інструментом демократії та залучення громадян до управління, в інших – утвердження диктаторських режимів. Світова історія знає приклади використання

інститутів безпосередньої демократії й у контексті воєн і збройних конфліктів, здебільшого як засіб формування нового післявоєнного устрою.

Своєрідним є поєднання цих інститутів в умовах війни, яку веде держава-агресор російська федерація на українських теренах з 2014 року. Це об'єктивує нагальність осмислення її перебігу, оскільки йдеться про саме існування Української держави, територіальна цілісність та суверенітет якої опинилися під загрозою знищення. Проте, навіть після повномасштабного воєнного вторгнення рф в Україну у лютому 2022 року й до нині кваліфікація подій в Україні як “війна” не сформульована й не закріплена жодним нормативним актом. Грубим цинізмом відзначається мотивація президентом рф в. путіним рішення про проведення названої так ним “спеціальної військової операції” по “демлітаризації та денацифікації України” з метою нібито “захисту людей, які протягом восьми років зазнають знущань, геноциду з боку київського режиму”.

Натомість у політичному дискурсі та й загалом свідомості переважної більшості громадян України, а завдяки їх зусиллям й діям владних інституцій таке розуміння стає домінуючим у суспільному загалі багатьох держав світу, навіть попри інше подекуди розуміння правлячих кіл. Увесь світ захоплений героїзмом, мужністю та стійкістю воїнів Збройних Сил України, формувань територіальної оборони, цивільних громадян по відсічі ворогу й надає істотну допомогу зброєю, санкціями проти рф, тимчасовим прихистком. Водночас світ побачив масові звірства російських загарбників на території України, загибель десятків тисяч мирних громадян, примусової депортації до рф більше мільйона наших громадян, масові руйнування нескорених українських міст і сіл.

За цих обставин видаються цинічними спроби використання російськими загарбниками інституту народовладдя для легітимації окупаційного режиму в умовах війни. Нагадаємо, що українські реалії знають спроби використання референдуму з відверто сепаратистськими цілями. Найбільш цинічним виявом маніпулювання політичною свідомістю громадян стали “референдуми” 2014 року в Автономній Республіці Крим, Донецькій та Луганській областях. Лідери самопроголошених “народних республік” прагнули використати “голосування”, щоб надати легітимності їх фейковим утворенням.

в. путін вимагав автономії для Донбасу. Однак ці ідеї не були реалізовані, а 22 лютого 2022 року рф визнала “днр” та “лнр” у кордонах цілих областей. Наступне повномасштабне вторгнення російських загарбників істотно змінило ситуацію, мінські домовленості втратили сенс і юридичну силу.

Попри це агресор вдається до спроб легітимації нових окупованих ним територій, які є незаконними з точки зору норм міжнародного права, законодавства України та її законодавства рф. Конституція України, Закон України “Про воєнний стан в Україні” встановлюють обмеження щодо використання в умовах війни виборів і референдумів. До того ж їх проведення є організаційно неможливим – ЦВК закрила доступ до Державного реєстру виборців та припинила діяльність територіальних комісій. Окупантам не вдаються й спроби провести перепис населення у захоплених населених пунктах.

Доречно зауважити, що заклики ініціювати референдуми з відверто сепаратистськими гаслами в Україні періодично лунали до її упродовж усіх років війни й в інших областях. Їх ініціатори здебільшого перебувають за межами нашої держави. Відомі, зокрема, заяви прем'єр-міністра Угорської Республіки В. Орбана з вимогою надання автономії та подвійного громадянства для угорців в Україні; звернення в. жириновського з держдуми рф до керівництва Республіки Польща з пропозицією вимагати референдуму у п'яти західних областях України щодо прихильності до Польщі. До речі, ці ідеї поширюються й нині, мають фейковий характер та зумовлені прагненням дискредитувати позицію та дії владних інституцій та громадян Республіки Польща та інших держав з надання зброї та гуманітарної допомоги Україні, прихистку наших громадян, масових акцій підтримки.

На відміну від 2014 року нині на тимчасово окупованих територіях російські загарбники здебільшого не створюють власні органи військової адміністрації, а прагнуть використати існуючу систему місцевого самоврядування. Маючи на меті надалі анексувати захоплені ними території й інкорпорувати їх в адміністративно-територіальний устрій рф, окупанти хочуть надати цьому процесу легітимного характеру. Саме з цим пов'язані наміри використання референдуму як визнаного у світі засобу легітимації державотворчих процесів.

Водночас ведеться масована ідеологічна кампанія. В її основі поширювані в інформаційному просторі твердження про Україну як фейкову державу, що немає майбутнього, спроби нав'язати стереотипи “русского мира”.

Зауважимо, що вже в перші дні повномасштабного вторгнення рф Служба безпеки України викрила плани створити “Федеративну республіку Україна” до якої мали увійти Івано-Франківська, Закарпатська, Львівська, Тернопільська й Чернівецька області. Створення псевдореспублік за задумом російських окупантів, позбавило б Збройні сили України підтримки та забезпечення з тилу. На Прикарпатті працівники СБУ затримали сепаратистів, які в західних і центральних областях країни планували завербувати понад пів тисячі зрадників, дискредитувати та позбавити підтримки суспільства силовиків, інспірувати недовіру до правоохоронних органів. Далі озброєні сепаратисти мали ліквідувати ключових керівників силових органів і представників влади. Після цього в регіонах сепаратисти планували захопити адміністративні будівлі та проголосити “народні республіки” за зразком так званих “л/днр”, а потім об'єднати їх у нову підконтрольну росії державу. Працівники СБУ виявили в організаторів готові маніфести до армії, силовиків та цивільного населення України із закликами переходити на їхню сторону. Крім того, знайшли звернення до іноземних держав про вимогу визнання нового “анклаву” [3].

Але якщо ці плани були зірвані зразу ж, то реальних обрисів набули спроби російських загарбників провести псевдореферендум щодо створення фейкової “херсонської народної республіки”. За повідомленням обласної прокуратури підрозділи росгвардії намагались схилити та вмовити депутатів Херсонської обласної ради співпрацювати з окупаційними військами рф, проголосувати на сесії про створення “ХНР”. Однак, 44 депутати обласної ради 12 березня підтримали звернення, в якому заявили, що ніколи не визнають спроб створити на території Херсонщини “народну республіку” та захопити частину України [1].

За повідомлення Генерального штабу ЗСУ “ля реалізації сценарію зі створення на території Херсонської області чергової псевдореспубліки відзначається робота співробітників фсб росії, 652 групи інформаційно-психологічних операцій та офіцерів 12-го головного управління генерального штабу рф. Основним напрямком діяльності

зазначених підрозділів є проведення так званої роз'яснювальної роботи з місцевими владами та населенням" [2].

Референдум планували провести ще 13 березня, потім – 27 квітня, далі у першій декаді травня, на сьогодні ця ідея знята з порядку денного. Основна причина в тому, що після входу у місто російських військ, у Херсоні не припиняються акції протесту проти окупації. Херсонці, а також жителі інших міст та райцентрів області вийшли на багатотисячні проукраїнські мітинги, протестуючи проти будь-якого фейкового утворення попри націлені на них автомати російських військових. Через невдачу швидко за затвердженим планом провести фейковий референдум, російські окупаційні війська почали застосовувати терор до громадських активістів, правозахисників та представників місцевої влади.

За останніми оприлюдненими даними Головного управління розвідки Міністерства оборони України псевдореферендум на тимчасово окупованих територіях України, зокрема, в Херсоні, Маріуполі та інших окупованих містах, може бути проведений 11 вересня – єдиний день голосування в рф.

До того ж, за повідомленням Центру протидії дезінформації при РНБО України кремлівська пропаганда поширює наратив про необхідність для завершення війни проведення референдуму в Донецькій та Луганській областях, використовуючи окремих лояльних до росії західних "експертів". Зокрема, американський військовий стратег Едвард Люттвак 5 червня в інтерв'ю Die Welt (німецька щоденна громадсько-політична газета) запропонував ідею "справжнього" референдуму на Донеччині та Луганщині як "єдиний варіант завершення війни".

Відомо, що вже нині в окупованих районах Донецької, Луганської та інших областей видано близько 800 тисяч паспортів громадян рф, які розглядаються російськими силовиками та пропагандистами як "електорат" майбутніх діянь. Зокрема експерт вважає, що "обидві сторони мають виграти у війні", оскільки, на його переконання, "неможливо перемогти росію та неможливо змусити Україну здатися" [4].

Отже, подальший розвиток подій, звільнення окупованих територій і вироблення нового формату деокупації анексованої рф території півострова Крим, окремих районів Донецької та Луганської областей безпосередньо залежить від героїзму Збройних Сил

України, їх підтримки всіма нами та світовою спільнотою. Переконали, що будь-які ініціативи російської окупаційної адміністрації щодо проведення “псевдореферендумів” про оголошення так званих “народних республік” та приєднання до Росії, фіктивних сесій місцевих рад, роздачі паспортів в захоплених районах Херсонщини та Миколаївщини чи Маріуполі – абсолютно нікчемні й неминуче зазнають краху, їм не вдасться знівелювати державотворчий потенціал інституту народовладдя для досягнення своїх цілей. Легітимно сформовані на останніх місцевих виборах органи місцевого самоврядування на визволених Збройними Силами України вже відновлюють свою діяльність, загарбники будуть знищені й вигнані з нашої землі, колаборанти покарані. Все буде Україна!!!

Список використаних джерел:

1. Депутати Херсонської облради на екстремому засіданні виступили проти утворення псевдореспубліки (текст звернення). URL: https://lb.ua/news/2022/03/12/509237_deputati_hersonskoi_oblradi.html
2. Оперативна інформація станом на 06.00 31.03.2022 щодо російського вторгнення : Генеральний штаб ЗСУ. URL: <https://www.facebook.com/GeneralStaff.ua/posts/284486550531097>
3. СБУ зірвала плани Кремля щодо нових “народних республік” на західній Україні. Управління СБ України в Івано-Франківській області. 5 березня 2022. URL: <https://www.facebook.com/ssu.ivanofrankivsk/posts/335168938651843>
4. “Експерти” тижня. Хто просуває наративи Кремля в іноземних медіа : центр протидії дезінформації при РНБО України. URL: <https://t.me/TheCenterforSou> *Заєць О., Коваленко Т. ЗАХИСТ ЗЕМЕЛЬНИХ ПРАВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ*

**ЗАХИСТ ЗЕМЕЛЬНИХ ПРАВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В
УКРАЇНІ**

Олена Заєць,

к.ю.н., доцент, Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Тетяна Коваленко,

д.ю.н., професор, Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Запровадження воєнного стану в Україні у зв'язку із військовою агресією росії внесло значні корективи в життя кожного українця. Логічно і закономірно, що право є тим інструментом, який одним з перших реагує на зміни у суспільстві. Указом Президента України від 24 лютого 2022 р. № 64/2022 “Про введення воєнного стану в Україні”, який був затверджений Законом України від 24 лютого 2022 р. № 2120-ІХ, в Україні введено воєнний стан із 05 години 30 хвилин 24 лютого 2022 року. Згідно з п. 3 зазначеного вище Указу у зв'язку із введенням в Україні воєнного стану тимчасово,

на період дії правового режиму воєнного стану, можуть обмежуватися конституційні права і свободи людини та громадянина, передбачені ст.ст. 30-34, 38, 39, 41-44, 53 Конституції України, а також вводиться тимчасові обмеження прав і законних інтересів юридичних осіб в межах та обсязі, що необхідні для забезпечення можливості запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану, які передбачені ч.1 ст. 8 Закону України "Про правовий режим воєнного стану". Зокрема, гарантована ст. 41 Конституції України непорушність і недоторканість права власності (в тому числі і на землю) зараз певним чином обмежена [1, С. 237]. Водночас, саме в такий спосіб, на нашу думку, держава намагається захистити в першу чергу суверенні права на землю Українського народу, а також ряд інших прав громадян, які пов'язані із використанням землі (право на життя та здоров'я, на житло та його недоторканість, на працю та соціальний захист, на охорону здоров'я, на безпечне для життя та здоров'я довкілля тощо).

Захист земельних прав традиційно прийнято розглядати як правову гарантію їх існування, як діяльність уповноважених юрисдикційних та інших органів чи посадових осіб або ж самого суб'єкта земельного права, що спрямована на відновлення порушеного земельного права, яка здійснюється шляхом визначених законодавством способів, форм, засобів та порядку [2, С. 37]. Але в умовах воєнного стану, коли права, в тому числі і земельні, порушуються в масштабах України країною-агресором, на категорію захисту прав треба дивитися дещо по іншому. Зокрема, заходами захисту земельних прав, на нашу думку, слід вважати міри, які спрямовуються не стільки юрисдикційними органами, скільки органами законодавчої та виконавчої влади, на забезпечення можливості громадян та їх об'єднанням реалізувати свої основоположні права, в тому числі за рахунок використання землі.

За період дії воєнного стану було прийнято ряд законодавчих та підзаконних нормативно-правових актів, спрямованих на запровадження особливих правил регулювання земельних відносин в Україні. Серед них Закони України "Про основні засади примусового вилучення в Україні об'єктів права власності Російської Федерації та її резидентів" від 3 березня 2022 р., "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення умов для забезпечення продовольчої безпеки в умовах

воєнного стану” від 24 березня 2022 р., “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо особливостей регулювання земельних відносин в умовах воєнного стану” від 12 травня 2022 р., Постанова Кабінету Міністрів України «Деякі питання ведення та функціонування Державного земельного кадастру в умовах воєнного стану» від 7 травня 2022 р. № 564 тощо.

Серед таких змін до земельного законодавства в умовах воєнного стану хотілося б виділити наступні групи норм, які спрямовані на регулювання однорідних груп земельних правовідносин і тим самим на відновленні (в широкому розумінні) прав громадян та їх об’єднань, в тому числі і на землю:

1. Норми Земельного кодексу України та інших законодавчих актів, якими запроваджуються або коригуються правові форми набуття прав на землю в умовах воєнного стану. Це стосується запровадження нових, нетрадиційних для мирного часу, правових форм, як-то: (1) примусове відчуження майна, що перебуває у приватній або комунальній власності, вилучення майна державних підприємств, державних господарських об’єднань для потреб держави в умовах правового режиму воєнного стану; (2) вилучення майна, тобто позбавлення державних підприємств, державних господарських об’єднань права господарського відання або оперативного управління індивідуально визначеним державним майном з метою його передачі для потреб держави в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану; (3) безоплатна передача комунального майна у державну власність, (4) примусове вилучення об’єктів права власності Російської Федерації та об’єктів права власності її резидентів з мотивів суспільної необхідності (включаючи випадки, за яких це настійно вимагається військовою необхідністю) на користь держави Україна на підставі і в порядку, встановленому законом, (5) особливі тимчасові правила укладання та пролонгації договорів оренди земель для ведення товарного сільськогосподарського виробництва тощо.

2. Норми Земельного кодексу України, спрямовані на спрощення порядку зміни цільового призначення окремих категорій земельних ділянок у зв’язку з дією воєнного стану.

3. Передбачено додаткові випадки відчуження земель державної та комунальної власності без проведення земельних торгів.

4. Припинено проведення приватизації земель.

5. Призупинено функціонування Державного земельного кадастру та передбачено особливі випадки і порядок для його відновлення.

6. Запроваджено особливі права операторів газотранспортної та газорозподільної систем, операторів газосховищ, системи розподілу та системи передачі, підприємств питного водопостачання, централізованого водовідведення, теплогенеруючих, теплотранспортуючих, теплопостачальних організацій, операторів електронних комунікацій, зокрема, право безперешкодного та безоплатного доступу до земельних ділянок усіх форм власності, на яких розташовані їх об'єкти, а також у межах їх охоронних (спеціальних) зон, для забезпечення експлуатації та підтримання в належному стані відповідних об'єктів, а також у разі аварії або загрози її виникнення (аварійної ситуації) для ліквідації аварії тощо, без попереднього погодження з власниками та користувачами земельних ділянок.

7. Визначено особливі випадки зняття та перенесення ґрунтового покриття земельних ділянок, що здійснюються без розроблення робочого проекту землеустрою, які обумовлені потребами воєнного стану.

8. Передбачено умови, коли припинення або скасування воєнного стану в Україні або у відповідних окремих її місцевостях не є підставою для припинення дії тимчасових заходів, запроваджених у зв'язку з воєнним станом.

Таким чином, протягом чотирьох місяців дії воєнного стану в Україні розроблено за запроваджено організаційно-правові механізми захисту земельних та інших конституційних прав громадян та їх об'єднань в умовах військової агресії росії шляхом прийняття нових та внесення змін до існуючих нормативно-правових актів. Наразі відбувається напрацювання практики їх реалізації та виявлення юридичних дефектів з метою їх усунення та забезпечення ефективного функціонування земельного законодавства у особливий період.

Список використаних джерел:

1. Заєць О.І. Правові форми набуття прав на землю в контексті повоєнних змін до законодавства України. *Актуальні питання розвитку юридичної науки та практики: матеріали Міжнародної науково-практичної*

конференції (12 травня 2022 р.) / За заг. ред. д.ю.н., акад. НАПрН України О.П. Орлюк, к.ю.н., доц. Г.З. Остапенко, к.ю.н. А.В. Айдинян. К., 2022. С. 237-238.

2. Мягоход Ю.В. Способи захисту земельних прав: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.06; КНУ ім. Т. Шевченка. Київ, 2014. 195 с.

МОЖЛИВОСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАБІЛЬНОСТІ ТРУДОВИХ ПРАВОВІДНОСИН В УМОВАХ ВІЙНИ

Микола Іншин,

д.ю.н., професор, дійсний член (академік) НАПрН України, Заслужений юрист України, завідувач кафедри трудового права та права соціального забезпечення, Київський національний університет імені Тараса Шевченка

В Україні, як і в більшості країн світу, починаючи з 2020 року посилюється процес впровадження практики переходу до нестандартних форм зайнятості, а саме шляхом переведення працівників на режим дистанційної чи надомної роботи [1–3]. Окреслена ситуація переважно обумовлена: 1) необхідністю збереження робочих місць, а відповідно: а) забезпечення права працівника на працю й на стабільні трудові відносини (сприяння належному рівню соціальної безпеки працівників, членів їх сімей); б) збереження трудового потенціалу підприємства, установи, організації (сприяння економічній стабільності роботодавця, в якій зацікавлені також працівники в цілому, а також суспільство та держава); в) уникнення критичного рівня безробіття в державі, з метою попередження уповільненню економічного розвитку держави (також мінімізація процесу зростання безробіття сприяє уповільненню темпів зниження рівня економічної безпеки держави, що позначається на обороноздатності України, спроможності держави повноцінно виконувати обов'язки у соціальній сфері тощо); 2) розширенням соціально-комунікаційного потенціалу взаємодії людей та можливостями адаптації новітніх технічних можливостей у сфері праці та зайнятості з метою оптимізації виробничих процесів, а також іншого виду взаємодії працівника з роботодавцем (з профспілкою, іншим об'єднанням працівників) або ж працівників між собою. Наслідком такого науково-технічного прогресу є те, що цей прогрес став практичним фундаментом для трансформації традиційних способів і засобів залучення працездатних осіб до роботи, коли це виявляється реально можливим, враховуючи: по-перше, характер виконання роботи; по-друге, особливі потреби працівника (наприклад,

працівник не може виконувати свої функції поза традиційним робочим місцем, оскільки це робоче місце було адаптоване під його особливі потреби, як працівника з інвалідністю); по-третє, матеріально-технічні та інші ресурси роботодавця щодо переведення працівників на режим дистанційного виконання роботи без шкоди для оптимального досягнення бажаного результату відповідного виробничого процесу.

З успішною реалізацією заходів запобігання поширення коронавірусної інфекції COVID-19 протягом 2020–2021 років в Україні поступово почала впроваджуватись практика комбінування традиційних і нетрадиційних форм зайнятості (наприклад, частину робочого часу або ж частину роботи працівник виконував дистанційно, а частину – в офісі), а в окремих випадках працівники та роботодавці взагалі повернулись до взаємодії в рамках режиму стандартної зайнятості. Попри це, вже з 24 лютого 2022 року, а саме з початком повномасштабної військової агресії РФ щодо України знову актуалізувалось питання переведення працівників на режим виконання роботи вдома (або ж в іншому місці, в якому може виконуватись надомна робота, та яке є безпечним в умовах бойових дій) чи дистанційно. Вказане мотивоване бажанням роботодавця і працівника реалізувати право на стабільні трудові правовідносини, коли стабільність цих відносин практично унеможлиблюється, зокрема: 1) бойовими діями у населеному пункті, в якому знаходяться підприємство (установа, організація) та/або найманий працівник; 2) евакуацією підприємства (установи, організації) у інші регіони України, куди не всі працівники можуть бути фактично переведеними; 3) внутрішнім переміщенням працівників, які були вимушені тимчасово покинути свої домівки через бойові дії та/або тимчасову окупацію відповідних населених пунктів; 4) виїздом працівників за межі України з метою отримання тимчасового захисту, набувши який такі працівники (за наявності для цього права) могли виконувати свої трудові обов'язки поза межами України. Отже, можемо дійти висновку, що нестандартні форми зайнятості в умовах повномасштабної війни, так само як і в умовах пандемії коронавірусної інфекції COVID-19, набувають особливе соціально-правове значення – дозволяють працівникам і роботодавцям й далі перебувати в трудових відносинах. Важливість такої моделі відносин важко недооцінити, враховуючи те, що військові дії негативним чином позначилась на ринку праці: знизився попит на робочу силу (низка

суб'єктів економічної діяльності вирішили вивільнити значну частину працівників з метою уникнення стану фактичної неплатоспроможності; роботодавці призупинили проекти розвитку власного бізнесу, які потребували залучення додаткових працівників та ін.), а також конкурентоздатні працівники (мільйони працездатних громадян виїхали за межі України, серед яких також високо кваліфіковані кадри).

Констатуючи практичну користь нестандартних форм зайнятості для працівників, роботодавців, суспільства та держави в умовах війни, яка значним чином знизила серед іншого також і рівень соціальної безпеки громадян, слід мати на увазі й те, що правовий режим нетипової форми зайнятості по сьогодні в Україні не діє в тій мірі, в якій міг би ефективним чином діяти. Цей висновок ґрунтується на тій обставині, що наразі законодавцем не реалізований увесь регулятивний потенціал законодавства про працю в частині оптимізації забезпечення права на стабільні трудові відносини (зокрема в умовах дії воєнного стану) шляхом упорядкування можливості укладати атипових трудових договорів. Справедливість цієї позиції засвідчує той факт, що в КЗпП України поки продовжує формуватися механізм детального регулювання всіх видів запозиченої праці. Такий стан речей створює додаткові ризики для соціальної безпеки працівників, що обумовлені не позиковою працею, як такою, а її неналежним врегулюванням на рівні законодавства про працю. Натомість, позикова форма зайнятості у випадку належного та детального врегулювання її на законодавчому рівні: 1) знизить ризики для соціальної безпеки працівників, які обумовлені юридичною невизначеністю сутності цих правовідносин. Таким чином, держава виконає свій обов'язок у соціальній сфері шляхом створення нормативно-правових умов для соціально-безпечної взаємодії працівника і роботодавця, що має надзвичайно важливе значення саме в екстраординарних умовах функціонування ринку праці (наразі такі умови існують в результаті повномасштабної Російсько-Української війни), адже за таких нетипових умов працівники в трудових відносинах характеризуються критичним рівнем вразливості; 2) посилять правопорядок у сфері праці та зайнятості шляхом забезпечення комплексу вимог законності в цій сфері. Це пояснюється тим фактом, що переведення цих відносин у відповідну правову площину, в якій вони повинні перебувати, виконуватиме вимоги принципу юридичної визначеності в тому сенсі, в якому ця

засаднича ідея тлумачиться у Доповіді Європейської комісії «За демократію через право» від 4 квітня 2011 року, а також в пунктах 45, 178 рішення ЄСПЛ у справі «Олександр Волков проти України» та п. 54 рішення по справі «Стіл та інші проти Сполученого Королівства»).

Таким чином, позикова праця, так само як і відносини в межах режимів надомної та дистанційної роботи, можуть бути ефективним інструментом забезпечення права на стабільні трудові правовідносини в умовах (цієї є позиції дотримуються й інші вчені [див., напр.: 4]), коли стабільність знаходиться в площині множини соціально-безпекових ризиків в умовах війни. Утім, відповідним ефектом позикова праця буде характеризуватись й не знижуватиме соціальну безпеку працівників (зокрема, не сприятиме прекаризації працівника) лише в тому разі, коли вона так само, як і дистанційна та надомна робота, буде врегульована на рівні КЗпП України.

Список використаних джерел:

1. Schwarzbauer W., Wolf M. Bedeutung der Telearbeit aktuell und nach der COVID-19 Pandemie. *Policy Note*. 2020. №41. Vienna : EcoAustria. 14 s.
2. Weber E. Deutschland vor einer schweren Rezession: Der Arbeitsmarkt gerät durch Corona massiv unter Druck. *IAB-Kurzbericht*. 2020. №7. 13 s.
3. Woźniak-Jęchorek B. Czynniki determinujące udział pracy zdalnej w całkowitym zatrudnieniu. *Studia BAS*. 2022. №1(69). S. 29–47. doi:10.31268/StudiaBAS.2022.03.
4. Селюченко Н. Є., Кічор В. П. Проблеми ринку праці в умовах кризи та можливі шляхи їх вирішення. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка*. 2009. №640. С. 189–196.

**СЕКТОРАЛЬНІ САНКЦІЇ У СФЕРІ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ В
МЕХАНІЗМІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ В
УМОВАХ РОСІЙСЬКОЇ ВІЙСЬКОВОЇ АГРЕСІЇ**

Марія Ковальчук,

к.ю.н., член Асоціації українських правників

Забезпечення національної безпеки України в умовах російської воєнної агресії потребує комплексного застосування цілого ряду — правових, організаційних, економічних, політичних та безпекових заходів. Безумовно, що до таких належить секторальні санкції.

Класично в демократичному світі санкції поділяють на персональні та секторальні. Персональні санкції спрямовані на обмеження активів або можливостей

певних осіб. Секторальні санкції мають складнішу правову природу. Секторальні санкції покликані паралізувати окрему сферу економіки країни агресора або країни з недемократичним політичним режимом. Однак, секторальні санкції у сфері інформаційної політики мають іншу первинну спрямованість. Їх спрямованість упередження медійного впливу ворожої держави на соціальну свідомість громадян України. Ця спрямованість демонструє в постмодерному суспільстві реальну політичну вагу механізму секторальних санкцій.

Закон України “Про санкції” визначає основи української санкційної політики. Згідно ч. 1 ст. 3 **Стаття 3.** Підставами для застосування санкцій є:

1) дії іноземної держави, іноземної юридичної чи фізичної особи, інших суб’єктів, які створюють реальні та/або потенційні загрози національним інтересам, національній безпеці, суверенітету і територіальній цілісності України, сприяють терористичній діяльності та/або порушують права і свободи людини і громадянина, інтереси суспільства та держави, призводять до окупації території, експропріації чи обмеження права власності, завдання майнових втрат, створення перешкод для сталого економічного розвитку, повноцінного здійснення громадянами України належних їм прав і свобод;

2) резолюції Генеральної Асамблеї та Ради Безпеки Організації Об’єднаних Націй;

3) рішення та регламенти Ради Європейського Союзу;

4) факти порушень Загальної декларації прав людини, Статуту Організації Об’єднаних Націй.

Кожна з перерахованих законодавцем підстав може бути застосована для запровадження секторальних санкцій проти інформаційних компаній ворожої країни. Однак, аналіз практики застосування санкцій за 2014-2022 роки демонструє, що основною підставою запровадження секторальних санкцій проти ворожих інформаційних ресурсів є — п. 1 ч. 1. ст 3 Закону України “Про санкції”.

Згідно ст. 4 Закону України “Про санкції” передбачено наступні види санкцій:

1) блокування активів - тимчасове позбавлення права користуватися та розпоряджатися активами, що належать фізичній або юридичній особі, а також активами, щодо яких така особа може прямо чи опосередковано (через інших фізичних

або юридичних осіб) вчиняти дії, тотожні за змістом здійсненню права розпорядження ними;

2) стягнення в дохід держави активів, що належать фізичній або юридичній особі, а також активів, щодо яких така особа може прямо чи опосередковано (через інших фізичних або юридичних осіб) вчиняти дії, тотожні за змістом здійсненню права розпорядження ними;

3) обмеження торговельних операцій;

4) обмеження, часткове чи повне припинення транзиту ресурсів, польотів та перевезень територією України;

5) запобігання виведенню капіталів за межі України;

6) зупинення виконання економічних та фінансових зобов'язань;

7) анулювання або зупинення ліцензій та інших дозволів, одержання (наявність) яких є умовою для здійснення певного виду діяльності, зокрема, анулювання чи зупинення дії спеціальних дозволів на користування надрами;

8) заборона участі у приватизації, оренді державного майна резидентами іноземної держави та особами, які прямо чи опосередковано контролюються резидентами іноземної держави або діють в їх інтересах;

9) заборона користування радіочастотним ресурсом України;

10) обмеження або припинення надання електронних комунікаційних послуг і використання електронних комунікаційних мереж;

11) заборона здійснення публічних та оборонних закупівель товарів, робіт і послуг у юридичних осіб-резидентів іноземної держави державної форми власності та юридичних осіб, частка статутного капіталу яких знаходиться у власності іноземної держави, а також публічних та оборонних закупівель у інших суб'єктів господарювання, що здійснюють продаж товарів, робіт, послуг походженням з іноземної держави, до якої застосовано санкції згідно з цим Законом;

12) заборона або обмеження заходження іноземних невійськових суден та військових кораблів до територіального моря України, її внутрішніх вод, портів та повітряних суден до повітряного простору України або здійснення посадки на території України;

13) повна або часткова заборона вчинення правочинів щодо цінних паперів, емітентами яких є особи, до яких застосовано санкції згідно з цим Законом;

14) заборона видачі дозволів, ліцензій Національного банку України на здійснення інвестицій в іноземну державу, розміщення валютних цінностей на рахунках і вкладах на території іноземної держави;

15) припинення видачі дозволів, ліцензій на ввезення в Україну з іноземної держави чи вивезення з України валютних цінностей та обмеження видачі готівки за платіжними картками, емітованими резидентами іноземної держави;

16) заборона здійснення Національним банком України реєстрації учасника міжнародної платіжної системи, платіжною організацією якої є резидент іноземної держави;

17) заборона збільшення розміру статутного капіталу господарських товариств, підприємств, у яких резидент іноземної держави, іноземна держава, юридична особа, учасником якої є нерезидент або іноземна держава, володіє 10 і більше відсотками статутного капіталу або має вплив на управління юридичною особою чи її діяльність;

18) запровадження додаткових заходів у сфері екологічного, санітарного, фітосанітарного та ветеринарного контролю;

19) припинення дії торговельних угод, спільних проектів та промислових програм у певних сферах, зокрема у сфері безпеки та оборони;

20) заборона передання технологій, прав на об'єкти права інтелектуальної власності;

21) припинення культурних обмінів, наукового співробітництва, освітніх та спортивних контактів, розважальних програм з іноземними державами та іноземними юридичними особами;

22) відмова в наданні та скасування віз резидентам іноземних держав, застосування інших заборон в'їзду на територію України;

23) припинення дії міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України;

24) анулювання офіційних візитів, засідань, переговорів з питань укладення договорів чи угод;

- 25) позбавлення державних нагород України, інших форм відзначення;
- 26) заборона на набуття у власність земельних ділянок;
- 27) інші санкції, що відповідають принципам їх застосування, встановленим цим Законом.

Аналіз практики застосування санкцій з 2014 року демонструє, що у сфері захисту інформаційної безпеки мають своє застосування наступні види санкцій:

- а) анулювання або зупинення ліцензій та інших дозволів, одержання (наявність) яких є умовою для здійснення певного виду діяльності, зокрема, анулювання чи зупинення дії спеціальних дозволів на користування надрами;
- б) заборона користування радіочастотним ресурсом України;
- в) обмеження або припинення надання електронних комунікаційних послуг і використання електронних комунікаційних мереж;
- г) заборона передання технологій, прав на об'єкти права інтелектуальної власності.

Застосування зазначених видів секторальних санкцій дозволять державі здійснювати відносно ефективний захист національної безпеки України в інформаційній сфері. Ключовою особливістю застосування персональних санкцій у цій сфері є можливість надшвидкого усунення антиукраїнських джерел інформації з медійного поля.

АНАЛІЗ СТАНУ НАДАННЯ АДМІНІСТРАТИВНИХ ПОСЛУГ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Наталія Литвин,

*д.ю.н., професор, професор кафедри службового та медичного права
Київського національного університету імені Тараса Шевченка*

Введення воєнного стану в Україні внесло низку коректив у діяльність органів державної влади та органів місцевого самоврядування (далі – ОМС), зокрема щодо надання адміністративних послуг. З перших днів повномасштабного вторгнення Росії на територію України було фактично зупинено роботу Центрів надання адміністративних послуг (далі - ЦНАП) в зонах бойових дій та на окупованих

територіях, що певним чином порушили права громадян щодо отримання послуг від органів державної влади та ОМС

Таким чином, цілком зрозуміло, що надання адміністративних послуг в умовах воєнного стану стало проблематичним для суб'єктів звернення за такими послугами. Разом з тим, зазначимо, що сфера адміністративних послуг зберігає важливе значення навіть у випадку значних безпекових викликів, в тому числі в умовах війни. Люди народжуються, помирають та одружуються, тож потрібні послуги реєстрації актів цивільного стану (РАЦС). Людям потрібні паспортні документи, щоб посвідчити свою особу. Через збільшення вимушеної міграції, потрібні відповідні види обліку та захисту внутрішньо переміщених осіб (ВПО). Така ситуація призвела до багатьох змін та редакцій нормативно-правових актів, що стосується забезпечення потреб громадян у сфері публічного адміністрування шляхом реалізації адміністративних послуг.

Експерти шведсько-українського проєкту PROSTO «Підтримка доступності послуг в Україні», на основі спільного дослідження Ініціативи «Право в умовах війни», підготували інформацію про поточний стан надання витребуваних адміністративних послуг. Згідно зазначеної інформації ключові зміни у період воєнного стану торкнулися наступних груп адміністративних послуг:

- реєстрація актів цивільного стану (РАЦС). За тимчасової відсутності доступу до реєстру ДРАЦСГ актовий запис цивільного стану складається в паперовій формі. Ця зміна була дуже потрібною, фактично стала підставою для доступності ключових послуг цієї сфери щодо реєстрації народження, смерті, шлюбу; при державній реєстрації народження у доповнення до Медичного свідоцтва про народження (форма N 103/о) підставою для такої реєстрації є прирівняна до цього свідоцтва довідка довільної форми без проставлення печатки з визначеним переліком відомостей, виписана медичним працівником; актовий запис про шлюб складається відділом ДРАЦС в день отримання заяви про державну реєстрацію шлюбу від військовослужбовця, поліцейського, медика. Якщо один із наречених є військовослужбовцем, поліцейським, медиком, то реєстрація може проводитися без особистої присутності такого нареченого (нареченої); акт про укладення шлюбу може складатися безпосереднім командиром (керівником). Такий акт може складатися без

особистої присутності одного чи обох наречених з використанням засобів відеозв'язку; у разі відсутності доступу до реєстру ДРАЦСГ не застосовуються вимоги щодо проведення перевірок відомостей цього Реєстру;

- паспортні послуги. Визначено, що паспорт, строк дії якого закінчився, до якого своєчасно не вклеєна фотокартка, є чинним (дійсним) документом, що посвідчує особу; у разі закінчення строку дії паспорта для виїзду за кордон такий строк може бути продовжено до 5-ти років. Внесення необхідної інформації здійснюється органами ДМС безоплатно в день звернення; передбачено внесення до паспорта для виїзду за кордон батьків (одного з батьків) або іншого законного представника дитини фото та інформації про дитину; запроваджено «Документ, який є документом, що посвідчує особу в період дії воєнного стану, у формі відображення в електронній формі інформації, що ідентифікує особу та міститься в паспорті громадянина України та/або в паспорті громадянина України для виїзду за кордон, та/або в посвідченні водія;

- реєстрація / декларування місця проживання. Послуги декларування/реєстрації місця проживання фізичних осіб наразі призупинені. На деокупованих територіях поступово почали відновлюватися. Змін до урядових актів не було.

- адміністративні послуги соціального характеру (АПСХ). Викликом для ЦНАП та уповноважених осіб органів місцевого самоврядування при наданні адмініпослуг, пов'язаних з обліком та наданням допомоги ВПО, стало застосування програмного комплексу «Соціальна громада». Особливо в період пікових навантажень. Можливість отримання електронних публічних послуг для ВПО через мобільний застосунок «Дія» (що анонсована з 19.04.2022) має суттєво сприяти зменшенню фізичних звернень за цими послугами;

- реєстрація бізнесу, нерухомості. Реєстраційні дії можуть вчиняти реєстратори Мін'юсту та інші визначені ним державні реєстратори, включені до відповідного Переліку. Перелік може передбачати обмеження (умови) проведення реєстраційних дій; повна екстериторіальність, незалежно від місцезнаходження ФОП, юросіб, громадських об'єднань, майна, якщо не передбачено обмежень (умов); реєстрація проводиться невідкладно; реєстрація може проводитися на підставі

надісланих документів в електронній формі або електронних копій документів в паперовій формі (у разі їх підписання КЕП заявника); адміністративний збір не справляється за державну реєстрацію благодійних організацій, громадських об'єднань, предметом діяльності яких є надання допомоги ЗСУ тощо; сплата адміністративного збору може підтверджуватися електронною копією (у тому числі скрін-копією) відповідного платіжного документа; не потрібно нотаріального засвідчувати справжність підпису на документі, якщо такий підпис виконано у присутності державного реєстратора, посадової особи із встановленням особи підписанта на підставі документа, що посвідчує особу, якщо не передбачено обмежень; не застосовуються вимоги щодо обов'язкового використання для державної реєстрації відомостей реєстрів, інформаційних систем, у разі тимчасової відсутності доступу таких реєстрів; не здійснюється державна реєстрація створення громадських формувань, крім громадських об'єднань; посвідчення довіреностей та заповітів, засвідчення справжності підпису на документах здійснюється без використання спеціальних бланків нотаріальних документів; на час дії воєнного стану перебіг строку для прийняття спадщини зупиняється; довіреності (крім довіреностей на право розпорядження нерухомим майном, управління і розпорядження корпоративними правами) та заповіти військовослужбовців ЗСУ, інших військових формувань можуть посвідчуватися командиром цих формувань.

- реєстрація авто та видача посвідчень водія. Посвідчення водія, термін дії яких закінчився в період воєнного стану, продовжують діяти на території України; право на керування транспортними засобами категорій С, С1 надається особам, які мають посвідчення водія категорії В (на період воєнного стану) [1].

Крім того, спираючись на роз'яснення Міністерства Цифрової Трансформації України, викладені на офіційному порталі Миколаївської РДА, варто відмітити низку послуг, які зазнали нормативних змін. Зокрема, роз'яснення стосуються таких питань стосовно надання адміністративних послуг, як: строки та терміни надання, деякі питання ліцензування, надання послуг у сфері державної реєстрації актів цивільного стану, особливостей призначення та використання грошової компенсації одноразової натуральної допомоги «Пакунок малюка» на період введення воєнного стану, надання

адміністративних послуг соціального характеру, деяких питань пенсійного забезпечення, деяких питань щодо перетину державного кордону, реєстрації нерухомості та громадських формувань, реєстрації речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень, реєстрації та продажу транспортних засобів, застосування єДокумента, та заборони або обмеження на вибір місця перебування чи проживання стосовно осіб на території яких діє військовий стан [2]. Окрім цього, доцільно зазначити і про те, що в умовах воєнного стану у громадян виникли проблеми, пов'язані із евакуацією у більш безпечні регіони України, але при цьому деякі з них опинились без документів. Разом з тим, дану проблему було вирішено шляхом прийняття постанови Кабінету Міністрів України «Деякі питання застосування єДокумента в період дії воєнного стану» від 10 березня 2022 р. № 248 [3], якою було затверджено порядок швидкого підтвердження особи у період дії воєнного стану.

Варто також акцентувати увагу на внесених Верховною Радою України 24 березня 2022 року відповідних змінах до Закону України “Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення керованості державою в умовах воєнного стану”. Вказані зміни передбачають, що центральна влада у цих громадах може визначати особливості надання адміністративних та інших публічних послуг. При цьому перебіг строків звернення за отриманням таких послуг і строків їх надання зупиняється (якщо інше не визначено КМУ). Адміністратори ЦНАПів, посадові особи органів місцевого самоврядування, які перемістилися з території на якій проводяться бойові дії, мають переважне право на призначення на вакантні посади в органах місцевого самоврядування без конкурсного відбору, за умови наявності у таких осіб громадянства України, освіти та досвіду роботи. Крім того, через ЦНАПи у громадах, на території яких ведуться бойові дії, надаються всі адміністративні послуги, які є на цій території [4].

Таким чином, можливо припустити, що саме цей Закон врегулював питання автономності органів місцевого самоврядування (далі - ОМС), а також створених ними ЦНАПів в питаннях надання можливого переліку адміністративних послуг. Зазначимо, що саме у першій половині 2022 року мала би завершитися реформа децентралізації за напрямом, що стосується створення в кожній громаді України ЦНАПів.

Загалом на сьогодні варто відзначити багато дуже швидких і креативних рішень Українського Уряду, а саме:

- продовження дії «протермінованих» паспортів, посвідчень водія;
- автоматичне продовження соціальних виплат;
- перенесення місця виплат пенсій і соціальних допомог незалежно від зареєстрованого місця проживання;
- телефонне підтвердження статусу безробітного;
- резервні державні реєстри і перенесення їх в хмару;
- «ЄДокумент»;
- шлюб протягом доби без доплат, з використанням відеозв'язку і свідків;
- грошова допомога («ЄДопомога» — 6500 грн) без зайвих умов і складних процедур;
- обмін посвідчення водія без медичної довідки тощо [5].

Отже, здійснивши аналіз стану надання адміністративних послуг в Україні в умовах воєнного стану доцільно зазначити, що, незважаючи на деякий простій та призупинення надання адміністративних послуг в районах бойових дій та на окупованих територіях, органи державної влади та органи місцевого самоврядування на 80 % мають спроможність надавати такі послуги. Зокрема, внутрішньо переміщені особи (далі – ВПО) мають змогу отримувати адміністративні послуги безпосередньо в місцях свого тимчасового чи постійного перебування, не витрачаючи час на виїзди до районних центрів.

Законодавчі зміни, що відбулися у сфері надання адміністративних послуг, ефективно впливають на подальші позитивні перспективи післявоєнного періоду у зазначених процесах, зокрема: збільшить довіру громадян до влади; зменшить можливість корупційних проявів на всіх рівнях і за всіма напрямками; підніме рівень ефективності, результативності та якості надання адміністративних послуг.

Однією з особливостей сучасного стану надання адміністративних послуг - є певна відсутність бюрократичних процедур в отриманні таких послуг. Яскравим прикладом є можливість отримання статусу ВПО за допомогою мобільного додатку “Дія”, з одночасною подачею заяви на отримання грошової допомоги, а також успішно

реалізована програма “єПідтримка” щодо виплати ВПО грошової допомоги у зв’язку із тимчасовою втратою місця роботи.

Загалом позитивно оцінюючи роботу органів державної влади щодо якісного та ефективного надання адміністративних послуг в умовах воєнного стану, варто запропонувати такі пропозиції щодо їх удосконалення, а саме: законодавчим та виконавчим органам варто розробити зрозумілу стратегію й цілісну модель розподілу повноважень між центральними органами виконавчої влади й ОМС, критерії розподілу цих повноважень і механізми взаємодії між ними при делегуванні повноважень; потрібно і далі пропрацювати можливість використання ЦНАП і їх точок доступу (територіальних підрозділів, віддалених робочих місць) для надання послуг (це стосується і нових послуг, наприклад, допомоги на поховання, за якою потрібно звертатися виключно до підрозділів Пенсійного фонду України, що є територіально досить віддаленими (та й загалом це стосується усіх послуг ПФУ)); необхідно забезпечувати доступність послуг для «нецифровізованої» частини громадян, оскільки держава іноді пропонувала певні послуги тільки для користувачів «Дії».

Отже, загалом державі треба визначити і критично важливі групи адміністративних послуг чи окремі послуги, і рішення, які треба винести з подій активної фази війни РФ проти України, та зробити відповідні висновки, щоб споживачі послуг мали насамперед базові послуги з врахуванням безпекових чинників.

Список використаних джерел:

1. Як війна вплинула на найважливіші групи адмінпослуг - аналіз поточного стану. URL: <https://decentralization.gov.ua/news/14838> (дата звернення 04.07.2022)
2. Роз’яснення щодо функціонування деяких особливостей надання адміністративних послуг на період дії воєнного стану та протягом одного місяця після його припинення чи скасування. *Офіційний портал Миколаївської обласної державної адміністрації*. URL: mkrada.gov.ua/news/16162.html (дата звернення 02.07.2022)
3. Деякі питання застосування єДокумента в період дії воєнного стану. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/deyaki-pitannya-zastosuvannya-yedokumenta-v-period-diyi-voyennogo-stanu-248> (дата звернення 04.07.2022)
4. Про внесення змін до Законів України "Про центральні органи виконавчої влади" та "Про правовий режим воєнного стану" щодо забезпечення керованості державою в умовах воєнного стану: Закон України від 24.03.2022 р. № 7153. URL: https://ips.ligazakon.net/document/view/ji07097i?an=3&ed=2022_03_24 (дата звернення 02.07.2022)
5. Вплив війни на сферу адміністративних послуг та рекомендації на майбутнє. URL: <https://uplan.org.ua/analytics/vplyv-viiny-na-sferu-administratyvnykh-posluh-ta-rekomendatsii-na-maibutnie/> (дата звернення 04.07.2022)

РЕГУЛЯТОРНА ПОЛІТИКА: ЕФЕКТИВНІСТЬ ТА ЯКІСТЬ ЗАКОНОДАВСТВА В КОНТЕКСТІ МИРОБУДІВНИЦТВА

Наталія Оніщенко,

*д.ю.н., професор, Заслужений юрист України, академік НАПрН України, заступник
директора з наукової роботи Інституту держави і права імені В.М. Корецького НАН
України*

Сьогодні не викликає сумніву теза про те, що, на жаль, світовий порядок, міжнародний порядок, регіональні правопорядки характеризуються деструктивними проявами. Зрозуміло також і те, що ефективність і якість розвитку правових систем після повномасштабного вторгнення РФ повинні піддаватися суттєвому перегляду. В першу чергу, хочемо акцентувати на ефективності та якості діючого законодавства. Справа в тому, що зараз немає ні часу ні права на, так звані, доктринальні помилки та помилки законодавчого гатунку.

Проблематика, пов'язана з ефективністю законодавства досліджена досить детально вітчизняними науковцями. Серед них С. Бобровник, В. Дудченко, О. Зайчук, Н. Оніщенко, В. Сіренко, Ю. Шемшученко, О. Ющик тощо.

Втім, навіть у доктринальних джерелах сьогодні не так просто відшукати сутнісні положення, критерії, «наповнення» категорії «якість законодавства». Відразу зауважимо, що багато дослідників доктрини ототожнюють категорії «ефективність» та «якість» законодавства. Хоча, при наближеному розгляді стає зрозумілим, що це близькі, але не ідентичні явища соціальної дійсності.

Метою даного викладу є акцентування на взаємовідповідності та взаємоузгодженості категорій «ефективність» та «якість» законодавства. Обґрунтування того факту, що ефективно на певному етапі життєдіяльності людини законодавство.

Деякі пояснення щодо вищенаведених положень. Наголосимо, що на сьогодні у вітчизняному правовому полі існує чимало дефініцій «ефективність законодавства». Не вдаючись до їх хрестоматійного переліку – пропонуємо розуміти під ефективністю законодавства «оптимальне співвідношення між досягнутим результатом упорядкування правом суспільних відносин і тими цілями, задля яких та чи інша норма приймалася». В даному розрізі хотілося б погодитись з виступом Голови Верховної Ради України паном Русланом Стефанчуком (перше засідання Науково-

консультативної ради при Голові Верховної Ради України 21.01.2022 року) щодо того, що ефективність тих чи інших нормативних положень повинна спиратись на відповідну ресурсозабезпеченість, де важливими серед інших є: 1) економічна ресурсозабезпеченість, 2) людський потенціал та 3) часовий ресурс. Тобто, можна констатувати, що ефективність – це певний процес по досягненню якості, тобто ефективність законодавства може бути продемонстрована відповідним індексом або точніше «відсотковим» показником, як то 50, 60 тощо «відсотків ефективності» (зрозуміло, що такі дані є досить спрощеними). Або констатацією з урахуванням попереднього викладу: норма виявилася неефективною, не дивлячись на значні зусилля законодавця та інплементаторів норми в регуляторну політику сьогодення. Отже, при низькій ефективності, стає зрозумілим, що говорити про якісне законодавство навряд чи можливо.

Ми б могли припустити (хоча точка зору може бути і дискусійною), що ефективне на певному етапі життєдіяльності людини законодавство, може просто не «перейти» у якість «якісне законодавство». Отже ефективне (реагентне на виклики часу в конкретних умовах) ще не означає якісне з огляду всіх пред'явлених критеріїв та необхідних вимог.

Ще раз зазначимо, що якісне законодавство завжди ефективне (це одна з вимог якості), але ефективна на конкретному етапі розвитку норма, може не набути всіх ознак якості в майбутньому, хоча б внаслідок швидкоплинної зміни суспільних відносин.

Зрозуміло, що механізми, які повинні забезпечувати базову ефективність, відразу повинні аналізуватися (наукова аналітика, прогностика, моніторинг) в контексті прогнозованої в майбутньому якості нормативного припису. Ілюстративним щодо цих роздумів можна вважати і словниковий довідниковий екскурс. Так, термін «ефективний» означає той, який приводить до потрібних результатів [1, с. 160]. Крім того, «ефективний» – часто асоційований з «дійовим» [2, с. 265]. Термін «якість» визначається як сукупність характеристик щодо задоволення, встановлення та передбачуваності певних потреб [2, с. 685] (ключове – «передбачуваності»). Якість – це також сукупність характеристик продукції або послуг щодо її здатності задовольнити встановлені та передбачувані норми (ключове – передбачувальні норми)[3, с. 1647]

Якість більш інструментально визначається як – наявність істотних ознак, властивостей, особливостей [3, с. 845].

З урахуванням вищезазначеного можемо акцентувати: якість законодавства – це досягнута *тахіта* в конкретних умовах (час, простір) по регулюванню суспільних відносин. Також слід не забувати, що обов’язковою властивістю «якості» є суспільна корисність, пролонгована у часі, що може бути позитивним вектором впливу на постійну стійку тенденцію зміни законодавчих приписів.

Таким чином, проблематика ефективності та якості законодавства містить теоретичні концепти, як - то: 1) розуміння, що ці категорії наукової дійсності є близькими, але не ідентичними поняттями; розгляд і розуміння ефективності як обов’язкового але не єдиного чинника, показника якості законодавства; 2) визначення якості законодавства, як досягнута «*тахіта*» в конкретних умовах (час, простір) по регулюванню суспільних відносин; 3) акцентування на тому, що обов’язковою властивістю «якості» є суспільна корисність, пролонгована у часі, що може бути позитивним вектором впливу на постійну стійку тенденцію зміни законодавчих приписів.

Список використаних джерел:

1. Загнітко А. П., Щукіна І.А. Великий тлумачний словник. Сучасна українська мова від А до Я. Донецьк: ТОВ ВКФ «БАО», 2008. С. 160.
2. Куньч З. Й. Універсальний словник української мови. Тернопіль: навчальна книга – Богдан, 2005. С. 265.
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) Уклад. і голов. ред.. В.Т. Бусел. – К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. –С. 1647 [1728]

**ПОНЯТТЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ**

Володимир Пашинський,

*д.ю.н., доцент, Національний університет оборони України імені Івана
Черняхівського*

Дмитро Ступак,

ад’юнкт, Національний університет оборони України імені Івана Черняхівського

Розпочата широкомасштабна російська військова агресія проти України зумовили зростання інтересу з боку суб’єктів публічної адміністрації та наукової спільноти до питань публічного адміністрування в умовах правового режиму воєнного стану, оскільки ефективність його механізмів прямо впливає на здатність цих суб’єктів

забезпечити досягнення основної мети - захисту публічних інтересів.

У разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, одним з спеціальних адміністративно-правових засобів, що забезпечує відвернення таких загроз, відсіч збройної агресії та забезпечення національної безпеки є введення в державі адміністративно-правового режиму воєнного стану, однак досягнення мети запровадження зазначеного правового режиму можливе лише у випадку належного рівня адміністративно-правового забезпечення.

На теперішній час, дослідженню питань адміністративно-правового забезпечення різних сфер публічного управління з боку наукової спільноти приділено значної уваги. Численні наукові праці, де в різних аспектах досліджується та розглядається поняття “адміністративно-правове забезпечення”, є свідченням важливості цієї категорії для адміністративно-правової науки [1, 252]. Однак науковцями охоплено окремі аспекти суспільних відносин, а дослідження поняття адміністративно-правового забезпечення правового режиму воєнного стану не проводилось. Для його з'ясування необхідно розглянути базове поняття “адміністративно-правове забезпечення”.

Так, В.С. Сірко, в дослідженні адміністративно-правового забезпечення волонтерської діяльності, під цим поняттям розуміє здійснюване уповноваженими суб'єктами за допомогою норм адміністративного права через спеціальний механізм упорядкування, закріплення, реалізації, захисту та охорони суспільних відносин у сфері волонтерства. [2, 9].

На думку В. Бойко адміністративно-правове забезпечення ефективності функціонування судової влади України – це регламентована законодавством діяльність судової публічної адміністрації, яка здійснюється шляхом прийняття публічних приписів, координування протилежних суб'єктів публічної адміністрації та вчинення інших владно-розпорядчих дій, що спрямовані на реальну ефективність та створення належних умов для функціонування судової влади з метою захисту прав, свобод та законних інтересів осіб, суспільства та держави [3, 99].

Надьон О.В. адміністративно-правовим забезпеченням фінансової безпеки банків називає упорядкування суспільних відносин у сфері фінансової безпеки банків

уповноваженими на те державою суб'єктами зі створення правових умов закріплення, реалізації, гарантування, охорони та захисту економічних прав, свобод і законних фінансових інтересів банків та їх контрагентів шляхом протидії загрозам з метою стійкого розвитку, а також їх юридичного закріплення за допомогою правових норм [4, 7].

Під адміністративно-правовим забезпеченням оборони держави, в сучасних наукових дослідженнях, розуміють регламентовану адміністративно-правовими нормами системну діяльність суб'єктів забезпечення оборони, насамперед діяльність суб'єктів публічного управління, щодо адміністративно-правового регулювання, реалізації, охорони та захисту суспільних відносин у сфері оборони, гарантування прав і законних інтересів всіх суб'єктів правовідносин, спрямовану на створення необхідних умов для оборони держави в разі збройної агресії [1, с. 254].

Аналізуючи, також, поняття адміністративно-правового забезпечення в різних сферах суспільних відносин в інших наукових працях [5; 6; 7; 8] можна дійти висновку про наявність у них спільних рис до яких слід віднести: діяльність суб'єктів адміністративно-правового забезпечення правового режиму регламентована нормами адміністративного права; суб'єктом адміністративно-правового забезпечення правового режиму є суб'єкт публічної адміністрації; мета адміністративно-правового забезпечення - захист суспільних відносин та цінностей у визначеній сфері.

Відповідно до Закону України “Про правовий режим воєнного стану” воєнний стан - це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень [9].

Беручи до уваги розглянуті погляди науковців, а також враховуючи зміст законодавчого визначення адміністративно-правового режиму воєнного стану вважаємо, що під адміністративно-правовим забезпеченням правового режиму воєнного стану слід розуміти адміністративну діяльність суб'єктів забезпечення правового режиму воєнного стану, в межах визначених адміністративно-правовими нормами виключних повноважень, метою якої є відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності.

Список використаних джерел:

1. Пашинський В.Й. Адміністративно-правове забезпечення оборони України. Порівняльно-аналітичне право. 2017. №6 (124). С. 252-255.
2. Сірко В.С. Адміністративно-правове забезпечення волонтерської діяльності в Україні: автореф. дис. на здобуття наукового ступеня кандидата юрид.наук : «12.00.07» адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право. Одеса, 2018. 23 с.
3. Бойко В. Поняття та зміст адміністративно-правового забезпечення ефективності функціонування судової влади України. Підприємництво, господарство і право. 2020. № 1. С. 96–100.
4. Надьон О.В. Адміністративно-правове забезпечення фінансової безпеки банків України: автореф. дис. на здобуття наукового ступеня кандидата юрид.наук: «12.00.07» адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право. Харків, 2017. 27 с.
5. Литвиненко В. І. Концепція адміністративно-правового забезпечення протидії корупції в Україні: дис. д. юрид. наук: 12.00.07. К., 2015. 481 с.
6. Галинська К.Ю. Адміністративно-правове забезпечення інформаційного порядку в Україні: автореф. дис. на здобуття наукового ступеня кандидата юрид.наук: «12.00.07» адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право. Київ, 2016. 18 с.
7. Брагинець О.О. Правове забезпечення фінансової безпеки України: автореф. дис. д. юрид. наук: 12.00.07. Ірпінь, 2017. 37 с.
8. Шаганенко П.І. Адміністративно-правове забезпечення діяльності прокуратури в умовах реформування правоохоронної системи: автореф. дис. на здобуття наукового ступеня кандидата юрид.наук: «12.00.07» адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право. Київ., 2017. 19 с.
9. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12 трав. 2015 р. № 389-VIII. Відомості Верховної Ради. 2015. № 28. Ст. 250. URL :<http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/389-19> (дата звернення: 04.07.2022).

**ДІЯЛЬНІСТЬ ЦЕНТРІВ НАДАННЯ АДМІНІСТРАТИВНИХ ПОСЛУГ В
УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ**

Роман Плахотнік,

студент 2 курсу магістратури КНУ ім. Т.Г. Шевченка

Розбудова національної системи надання адміністративних послуг за принципом «єдиного вікна» асоціюється насамперед з прийняттям Закону України «Про

адміністративні послуги». Даний закон став точкою відліку створення центрів надання адміністративних послуг (ЦНАП). Відповідно до Закону «Центр надання адміністративних послуг - це постійно діючий робочий орган або виконавчий орган (структурний підрозділ) органу місцевого самоврядування або місцевої державної адміністрації, ... , в якому надаються адміністративні послуги згідно з переліком» [1]. Перші ЦНАПи почали утворюватися у 2013 році. Станом на вересень 2014 року ЦНАПи існували в 11 регіонах (14 містах), а наприкінці 2021 року в Україні вже функціонувало 1047 ЦНАПів. Еволюція центрів надання адміністративних послуг як ґрунтованих на засадах людиноцентризму, інклюзивності та раціоналізму державних та/або муніципальних публічно-сервісних інституцій полягала у перманентному розширенні спектру надаваних адміністративних послуг, збільшенні кількості мобільних ЦНАПів для обслуговування приватних осіб у віддалених населених пунктах, запровадженні електронної черги, наданні можливості отримання електронних адміністративних послуг, забезпеченні можливості здійснення оплати адміністративних послуг онлайн, встановленні соціально акцептованих стандартів якості надання адміністративних послуг тощо.

У штатних умовах мирного часу до центрів надання адміністративних послуг висуваються одні формальні вимоги, а в умовах введення правового режиму воєнного стану вони функціонують в умовах існування чисельних реальних загроз для охоронюваного державою блага. Повномасштабна збройна агресія Російської Федерації проти України, що розпочалася 24 лютого 2022 року, спричинила збій штатного функціонування системи органів публічної влади. Її безпосереднім наслідком стала руйнація усталених робочих зв'язків між окремими секторами та інституціями. Тому важливо проаналізувати діяльність ЦНАПів в умовах воєнного часу.

Указом Президента України 24 лютого 2022 року було запровадження воєнний стан [2]. Відповідно до ст. 64 Конституції України та положень Закону України «Про правовий режим воєнного стану» від 12 травня 2015 року передбачена легальна можливість встановлення тимчасових обмежень для реалізації окремих прав людини. З метою забезпечення безпеки персональних даних та унеможливлення шахрайських дій негайно було закрито усі державні реєстри [3], а деякі ЦНАПи припинили роботу (Київ,

Харків, Одеса, Дніпро, Вінниця). Згідно з постановою Кабінету Міністрів України «Деякі питання реалізації прав, свобод і законних інтересів фізичних та юридичних осіб» було зупинено «строки надання адміністративних послуг» [4].

Тобто загалом склалася ситуація функціонального паралічу національної системи надання адміністративних послуг та інституційної неспроможності центрів надання адміністративних послуг. Вважаємо, що такий підхід є недостатньо обґрунтованим, оскільки частина ЦНАПів була перепрофільована під інформаційно-довідкові центри або продовжувала надавати адміністративні послуги, не пов'язані з роботою з державними реєстрами (у Рівному, Луцьку, Львові, Хмельницькому, Черкасах ЦНАПи свою діяльність фактично не припиняли). Частина ЦНАПів виконувала функції своєрідних «гуманітарних хабів».

Центри надання адміністративних послуг прагнули максимально оперативно відновити свою діяльність з урахуванням існуючого спектру безпекових питань. У березні 2022 року розпочалося поступове відновлення штатного функціонування (у Києві з 28 березня, Одесі з 14 березня, Дніпрі з 16 березня, Вінниці з 14 березня, Харкові з 18 травня тощо). Цей процес об'єктивно зумовлений особливою соціальною значущістю сфери надання адміністративних послуг як унікальних правових інструментів створення, зміни або припинення певних правовідносин та корегування правового статусу приватних осіб. Так, починаючи з 24 лютого 2022 року до середини червня 2022 року ЦНАПами Києва було надано 182 тис. адміністративних послуг. У Луцьку за період воєнного стану відвідувачі ЦНАП отримали понад 26,8 тис. адміністративних послуг. Працівники контакт-центру ЦНАПів Львова за час війни опрацювали понад 80 тис. звернень. Загалом персонал ЦНАПів Львова щодня у середньому приймає близько 2 тис. відвідувачів, а ще майже тисячу щодня отримують консультації дистанційно (телефоном, через соцмережі або сайт ЦНАП). У Рівному за період воєнного стану працівниками ЦНАПу надано майже 35 тис. консультацій через кол-центр та приблизно 15 тис. адміністративних послуг через ЦНАП. В Харкові у період з 18 травня по 18 червня 2022 року було надано 27 857 адміністративних послуг та 25 674 консультацій через електронну пошту та соціальні мережі.

Упродовж I-го кварталу 2022 року найзатребуванішими адміністративними послугами є: облік внутрішньо переміщених осіб (понад 854 тис.), реєстрація місця проживання (понад 818 тис.), отримання довідок з реєстрації місця проживання (понад 479 тис.), послуги Державного земельного кадастру (понад 247 тис.), паспортні послуги (понад 166 тис.), реєстрація актів цивільного стану (понад 22 тис.), видача посвідчень водія (понад 4 тис.), повідомлення про пошкоджене майно (понад 4 тис.). Найбільше адміністративних послуг було надано у Дніпропетровській, Вінницькій, Київській, Івано-Франківській та Полтавській областях. Загалом за I-й квартал 2022 року було надано понад 3,5 млн. адміністративних послуг [5], що підтверджує важливість сфери надання адміністративних послуг і необхідність налагодження сталого та безперебійного функціонування центрів надання адміністративних послуг.

Комплексний аналіз роботи центрів надання адміністративних послуг в умовах введення правового режиму воєнного стану дає підстави стверджувати щодо необхідності вжиття таких заходів:

- забезпечення безперебійної роботи центрів надання адміністративних послуг з урахуванням комплексу безпекових питань;
- перманентного моніторингу оперативної обстановки і диференційованого підходу до вирішення питання щодо закриття ЦНАПів;
- налагодження сталої комунікації між ЦНАПами і суспільством (необхідність розроблення відповідної стратегії кризової комунікації);
- забезпечення постійної роботи «гарячих ліній»;
- апробації нових форм публічно-сервісної діяльності (Центрів турботи, коворкінгу, хабів для забезпечення безоплатної правової допомоги, тренінгів, надання психологічної допомоги);
- розробки планів оперативної евакуації центрів надання адміністративних послуг із зони бойових дій та ефективного забезпечення безпеки персональних даних приватних осіб;
- налагодження тісної співпраці з міжнародними партнерами.

Зважаючи на екзистенційне значення сфери надання адміністративних послуг для легального закріплення правового статусу приватних осіб, існує необхідність

налагодження ефективного функціонування центрів надання адміністративних послуг в умовах введення правового режиму воєнного стану. Більшість ЦНАПів адаптувалися до нових викликів і загроз, однак необхідність розроблення стратегії їх функціонування у надзвичайних ситуаціях зберігається.

Список використаних джерел:

1. Про адміністративні послуги: Закон України від 06 вересня 2012 року № 5203-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5203-17#Text>.
2. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24 лютого 2022 року № 64/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#n2>.
3. Україна відключає всі держреєстри, низка документів у «Дії» будуть недоступні – Мінцифри. URL: <https://zn.ua/ukr/UKRAINE/ukrajina-vidkljuchaje-vsi-derzhrejestri-nizka-dokumentiv-udije-budut-nedostupni-mintsifri.html>.
4. Про зупинення строків надання адміністративних послуг та видачі документів дозвільного характеру: Постанова Кабінету Міністрів України від 28 лютого 2022 року № 165. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/165-2022-%D0%BF#Text>.
5. Результати моніторингу мережі Центрів надання адміністративних послуг: Дія Центр. URL: <https://center.dii.gov.ua/rezultati-monitoringu-merezi-centriv-2>.

**ОСОБЛИВОСТІ ЗДІЙСНЕННЯ ДЕРЖАВНОГО КОНТРОЛЮ ЗА
ЗАБРУДНЕННЯМ ЗЕМЕЛЬ УМОВАХ РОСІЙСЬКОЇ ВОЄННОЇ АГРЕСІЇ
ПРОТИ УКРАЇНИ**

Анна Попова,

головний науковий співробітник, Інститут законодавчих передбачень і правової експертизи

Державний контроль у галузі правової охорони земель від забруднення є частиною державного екологічного нагляду відповідно до Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» № 1264-XII[2], що в свою чергу є державним наглядом за безпечним веденням робіт, пов'язаних з користуванням земельними ресурсами. Контроль за використанням та охороною земель є однією з найважливіших функцій управління в галузі використання і охорони земель, що впливає із положень Конституції України[1].

Сказати по іншому державний контроль - це регламентоване законодавством діяльність органів державної влади і місцевого самоврядування спрямована на здійснення спостережень і перевірки дотримання всіма суб'єктами земельних правовідносин вимог земельного законодавства, а також на застосування заходів передбачених земельними правовідносинами[3].

Державний контроль у галузі правової охорони земель від забруднення за своєю суттю спрямований на консолідацію діяльності спеціальних державних органів, спрямованих на виявлення та припинення протиправних дій органів влади, громадян і організацій, інших юридичних осіб, а також фізичних осіб, які займаються індивідуальною підприємницькою діяльністю в сфері земельних відносин.

За своїми завданнями державний контроль у галузі правової охорони земель є однією з найважливіших функцій державного управління земельними ресурсами, завдяки якій забезпечується дотримання вимог законодавства, раціональне використання і охорона земельних ресурсів[4].

З одного боку, він служить засобом виявлення порушень законодавства, з іншого - є механізмом, яке спонукає землекористувача усунути допущене правопорушення. У зв'язку з цим земельну нагляд необхідно здійснювати безперервно, домагаючись неухильного дотримання норм чинного законодавства учасниками суспільних відносин у зазначеній сфері.

Значне збільшення судових спорів, пов'язаних з оскарженням в судовому порядку дій щодо притягнення до адміністративної відповідальності, цілком закономірно обґрунтовано змінами в законодавстві, якими суттєво збільшено розмір штрафів за порушення земельного законодавства.

В умовах бойових дій та війни у цілому здійснення державного контролю за земель обтяжене можливостями доступу до об'єктів контролю, самим фактом ведення бойових дій, небезпекою від випадкових вражень суб'єктів контролю, неконтрольованим застосуванням агресорами хімічно зброї, касетних бомб, забрудненням земель розбитою технікою, забрудненням земель у результаті вибухів ракет та звичайних снарядів, створенням небезпеки для людей, живих організмів тваринного світу та об'єктів інфраструктури у результаті закладення відступаючими російськими військами мін на надалі звільненій українській території.

У результаті маємо стверджувати, що питання державного контролю за забрудненням земель під час російської війни проти України має здійснюватися і в ході війни із залученням до цього військових адміністрацій та органів місцевого

самоврядування, командування штабів відповідних підрозділів Збройних Сил України як вимога національної безпеки та гарантій наступної відбудови економіки.

Список ви користаних джерел:

1. Конституція України : за станом на 28.06.1996 / Верховна Рада України. – Офіц. вид. – К. : Парлам. вид-во, 1996. – 118 с.
2. Закон України від 25 червня 1991 року № 1264-ХІІ «Про охорону навколишнього природного середовища» № 1264-ХІІ/ <https://zakon.rada.gov.ua/go/1264>.
3. Костицький В. В. Екологічне право України : [підручник] 1 кн. / Василь Костицький, – Дрогобич: Коло, 2012. – 360 с. – С.203-204.
4. Кулинич П.Ф. Правова охорона земель. Земельне право України : підручник / В.І. Семчик, П.Ф. Кулинич, М.В. Шульга. Київ : Вид. дім «Ін Юре», 2008. С. 349-380.

ПРАВОВІ ЗАСАДИ УЧАСТІ ІНОЗЕМЦІВ ТА ОСІБ БЕЗ ГРОМАДЯНСТВА В БОЙОВИХ ДІЯХ У СКЛАДІ СИЛ ОБОРОНИ УКРАЇНИ

Олексій Проневич,

д.ю.н., професор, Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Неоціненним екзистенційним універсальним благом людства є світовий правопорядок як система суспільних відносин планетарного масштабу, що регулюються відповідно до норм і принципів міжнародного права. Світовий правопорядок забезпечує збереження балансу національних інтересів держав як суверенних утворень, що взаємодіють на засадах рівноправності, територіальної цілісності та невтручання у внутрішні справи. Розв'язана Російською Федерацією широкомасштабна війна проти України загрожує руйнацією світового правопорядку як усталеної повсякденної міжнародної практики дотримання усіма суб'єктами закріплених нормами міжнародного права формальних вимог, зобов'язань і заборон. Представницькі міжнародні інституції закономірно кваліфікують дії держави-агресора як брутальне порушення гельсінських принципів і зобов'язань, а також незмінно засвідчують повну підтримку справедливій героїчній боротьбі українського народу. Так, наприклад, у Берлінгемській декларації від 6 липня 2022 року Парламентська асамблея ОБСЄ висловила «рішучу підтримку суверенітету, незалежності, єдності та територіальної цілісності України у межах її міжнародно визнаних кордонів». Цілком природно, що подібну індивідуальну позицію публічно маніфестує величезна кількість небайдужих іноземних громадян як активних поборників свободи і справедливості, які

добровільно зголосилися боронити незалежність, суверенітет і територіальну цілісність України. Перед Українською державою постала проблема вичерпного врегулювання правового статусу «лицарів світла».

27 лютого 2022 року Президент України В. Зеленський офіційно виголосив Звернення до громадян іноземних держав, які прагнуть допомогти Україні у її боротьбі проти російської агресії. У Зверненні акцентовано наголошувалося на існуванні реальної загрози для «цивілізаційних цінностей», «елементарних прав людини» та «правил співіснування на континенті», а також було офіційно заявлено про намір заснувати Інтернаціональний легіон оборони України [1]. Примітно, що органи публічної влади України не вживали жодних спеціальних заходів щодо рекрутингу добровольців за кордоном або на власній території, а лише інформували про можливість долучитися до Інтернаціонального легіону. 2 березня 2022 року Центральне міжрегіональне управління Міністерства юстиції України оприлюднило алгоритм дій для іноземців, які виявили бажання вступити до лав Інтернаціонального легіону. Добровольцям порадили звертатися до аташе з питань оборони в посольствах України, надати необхідні документи (внутрішній документ/ID або паспорт, закордонний паспорт, документи щодо проходження військової служби/служби в силових структурах та участі у бойових діях, інші документи за необхідності), написати заяву про вступ у добровільному порядку на військову службу за контрактом до Збройних Сил України, отримати інструкції щодо порядку прибуття до України тощо [2].

Зауважимо, що для інституціоналізації зазначеного військового підрозділу та легалізації добровольців-легіонерів було створено достатнє нормативно-правове підґрунтя. Так, відповідно до пункту 1 указу Президента України «Про тимчасове запровадження безвізового режиму» від 28 лютого 2022 року № 82/2022, з 1 березня 2022 року було запроваджено «тимчасово на період дії воєнного стану до прийняття Президентом України відповідного рішення безвізовий режим в'їзду в Україну для громадян іноземних держав, які бажають вступити до Інтернаціонального легіону оборони України, крім громадян держави, визнаної державою-агресором» [3].

Згідно з абзацом другим частини шостої статті 1 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» від 25 червня 1992 року встановлено, що у випадках,

передбачених законом, іноземці та особи без громадянства, які на законних підставах перебувають на території України, можуть у добровільному порядку (за контрактом) проходити військову службу у Збройних Сил України. Особливе значення має формальне закріплення у частині 3 статті 2 цього Закону службово-правового постулату щодо набуття іноземцями та особами без громадянства, які проходять військову службу, правового статусу військовослужбовця Збройних Сил України. Проходження військової служби іноземцями та особами без громадянства здійснюється на посадах, що підлягають заміщенню військовослужбовцями рядового, сержантського і старшинського складу Збройних Сил України (тобто посади офіцерського складу заміщуються виключно військовослужбовцями – громадянами України) [4].

Відповідно до статті 1 Закону України «Про забезпечення участі цивільних осіб у захисті України» від 3 березня 2022 року прямо передбачено, що у період дії воєнного стану громадяни України, а також іноземці та особи без громадянства, які на законних підставах перебувають на території України, можуть брати участь у відсічі та стримуванні збройної агресії Російської Федерації та/або інших держав, у тому числі отримати вогнепальну зброю і боєприпаси до неї відповідно до порядку та вимог, встановлених Міністерством внутрішніх справ України [5].

Положенням про проходження військової служби у Збройних Силах іноземцями та особами без громадянства, затвердженим указом Президента України від 10 червня 2016 року № 248/2016, визначено такі основні умови прийняття іноземців на військову службу за контрактом: визнання і виконання Конституції України та законів України; перебування іноземця на законних підставах на території України; відсутність в іноземця судимості; наявність в іноземця дійсного паспортного документа іноземця або документа, що посвідчує особу без громадянства [6]. Натомість частиною 2 статті 21-1 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» встановлено низку «вимог проходження військової служби» іноземцями та особами без громадянства, а саме: вік, передбачений статтею 22 цього Закону; придатність до військової служби за станом здоров'я; проходження професійно-психологічного відбору; наявність достатнього рівня фізичної підготовки [4].

Законом України «Про внесення змін до Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» щодо окремих питань проходження військової служби іноземцями та особами без громадянства» від 14 квітня 2022 року було чіткіше врегульовано питання щодо строків військової служби для іноземців та осіб без громадянства в особливий період. Відповідно до статті 1 цього Закону було передбачено доповнити статтю 21-2 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» після частини першої двома новими частинами такого змісту: «2. Для військовослужбовців із числа іноземців та осіб без громадянства, які приймаються на військову службу за контрактом та призначаються на посади, встановлюються такі строки військової служби в календарному обчисленні: для осіб рядового складу - 3 роки; для осіб сержантського і старшинського складу - від 3 до 5 років. 3. Під час дії особливого періоду військовослужбовцям із числа іноземців та осіб без громадянства, які проходять військову службу за контрактом, гарантується можливість припинення (розірвання) контракту за власним бажанням» [7]. Автори законопроекту констатували, що необхідність його ухвали об'єктивно зумовлена прагненням створити належні правові засади для залучення до протидії зовнішній збройній агресії іноземців та осіб без громадянства, які мають високий рівень військової підготовки, бойовий досвід і висловлюють бажання вступити до лав Збройних Сил України, однак з певних причин обмежені у строках перебування в Україні.

Наголосимо, що російська пропаганда постійно прагне дискредитувати ідею створення Інтернаціонального легіону оборони України та безпідставно позиціонує іноземних добровольців-легіонерів як найманців, які не мають права на статус комбатанта. Принагідно зазначимо, що відповідно до статті 47 Додаткового протоколу до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 року, найманцем є будь-яка особа, яка: а) спеціально завербована на місці або за кордоном для того, щоб брати участь у збройному конфлікті; б) фактично бере безпосередню участь у воєнних діях; с) бере участь у воєнних діях, керуючись, головним чином, бажанням одержати особисту вигоду, і якій дійсно було обіцяно стороною або за дорученням сторони, що перебуває в конфлікті, матеріальну винагороду, що істотно перевищує винагороду, яка

обіцяна чи сплачується комбатантам такого ж рангу і функцій, які входять до особового складу збройних сил даної сторони; d) не є ні громадянином сторони, що перебуває в конфлікті, ні особою, яка постійно проживає на території, яка контролюється стороною, що перебуває в конфлікті; e) не входить до особового складу збройних сил сторони, що перебуває в конфлікті; f) не послана державою, яка не є стороною, що перебуває в конфлікті, для виконання офіційних обов'язків як особи, яка входить до складу її збройних сил [8]. Важливо усвідомлювати, що відповідно до норм міжнародного права добровольці-легіонери мають статус комбатантів, оскільки на легальних засадах проходять військову службу як «державну службу особливого характеру», є військовослужбовцями Збройних Сил України, підпорядковуються військовому командуванню України. Вони не мають жодних матеріальних преференцій, оскільки розмір грошового забезпечення іноземців та осіб без громадянства, які проходять військову службу у Збройних Силах України, визначається «на рівні, встановленому для військовослужбовців – громадян України, які проходять службу за контрактом» (стаття 21-3 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу»). На іноземців, які на законних підставах проходять військову службу у Збройних Силах України за контрактом, «поширюються умови та порядок виплати одноразової грошової допомоги у разі загибелі (смерті), інвалідності або часткової втрати працездатності без встановлення інвалідності, передбачені для військовослужбовців – громадян України та членів їх сімей» (частина 5 статті 21-4 «Про військовий обов'язок і військову службу») [4].

Відповідно до Женевських конвенцій 1949 року у разі потрапляння до рук ворога наявність статусу комбатанта зумовлює поводження з особою як з військовополоненим, щодо якого заборонені будь-які незаконні дії. На цьому міжнародно-правовому гуманітарному постулаті ґрунтувався Європейський суд з прав людини, коли 30 червня 2022 року ухвалив рішення про застосування тимчасових заходів у справах «Піннер проти Росії та України» та «Аслін проти Росії та України» щодо двох громадян Великобританії, які під час бойових дій як військовослужбовці Збройних Сил України опинилися у полоні російських військ. Обвинувативши бійців у найманстві та вчиненні дій, спрямованих на захоплення влади і повалення так званого конституційного ладу

російського квазідержавного проксі-утворення «ДНР», окупаційна адміністрація засудила їх до смертної кари. Відповідно до правила 39 чинного Регламенту Європейський суд з прав людини зобов'язав уряд Російської Федерації унеможливити виконання смертного вироку, забезпечити належні умови утримання бранців та надати їм необхідну медичну допомогу й ліки.

Резюмуючи, зазначимо, що упродовж останнього часу сформовано потужний «іноземний добровольчий мілітарний компонент» у складі Сил оборони України. Наразі створено ґрунтовану на міжнародно-правових стандартах розгалужену нормативно-правову базу, що регулює участь іноземців та осіб без громадянства у відсічі збройній агресії Російської Федерації. Правове регулювання проходження військової служби за контрактом іноземцями та апатридами здійснюється у контексті забезпечення оптимального балансу національних інтересів України та індивідуальних інтересів добровольців-легіонерів. Є достатні підстави стверджувати, що вдалося розробити коректний алгоритм інформування та залучення підготовлених і мотивованих іноземців та осіб без громадянства до участі у війні за незалежність України, легально закріпити за ними статус військовослужбовців, системно та гнучко врегулювати різні аспекти проходження військової служби у складі Сил оборони України, забезпечити належний рівень їх правового та соціального захисту.

Список використаних джерел:

1. Звернення до громадян іноземних держав, які прагнуть допомогти Україні у її боротьбі проти російської агресії від 27 лютого 2022 року. URL: <https://www.president.gov.ua/news/zvernennya-do-gromadyan-inozemnih-derzhav-yaki-pragnut-dopom-73213> (дата звернення: 06.07.2022).
2. Як вступити до Інтернаціонального легіону оборони України – роз'яснення Мініюсту. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3417758-ak-vstupiti-do-internacionalnogo-legionu-oboroni-ukraini-rozasnenna-minustu.html> (дата звернення: 06.07.2022).
3. Про тимчасове запровадження безвізового режиму: Указ Президента України від 28 лютого 2022 року № 82/2022. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/822022-41441> (дата звернення: 06.07.2022).
4. Про військовий обов'язок і військову службу: Закон України від 25 червня 1992 року № 2232-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12#Text> (дата звернення: 06.07.2022).
5. Про забезпечення участі цивільних осіб у захисті України: Закон України від 3 березня 2022 року № 2114-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2114-20#Text> (дата звернення: 06.07.2022).
6. Про Положенням про проходження військової служби у Збройних Силах іноземцями та особами без громадянства: Указ Президента України від 10 червня 2016 року № 248/2016. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/248/2016#Text> (дата звернення: 07.07.2022).
7. Про внесення змін до Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» щодо окремих питань проходження військової служби іноземцями та особами без громадянства: Закон

України від 14 квітня 2022 року № 2197-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2197-20#Text> (дата звернення: 07.07.2022).

8. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text (дата звернення: 07.07.2022).

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ПРИЙНЯТТЯ ДО ГРОМАДЯНСТВА УКРАЇНИ ДЕЯКИХ КАТЕГОРІЙ ОСІБ

Олександр Радченко,

к.ю.н., доцент, Харківський національний університет внутрішніх справ

Повномасштабна агресія російської федерації проти України вчергове актуалізувала низку проблемних питань щодо забезпечення фундаментальних прав і свобод людини. Зокрема, йдеться про одне з фундаментальних політичних прав сучасної людини – право на громадянство і його невід’ємну складову – право на зміну (обрання) громадянства.

Конституція та закони України ввібрали в себе міжнародно-правові норми з питань громадянства, які зафіксовані у міжнародних актах універсального і спеціального характеру, а саме: у Статуті ООН, Загальній декларації прав людини, Міжнародному пакті про громадянські і політичні права від 16 грудня 1966 р., Міжнародній конвенції про ліквідацію всіх форм расової дискримінації від 7 березня 1966 р., Конвенції про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок від 18 грудня 1979 р., Конвенції про права дитини від 20 листопада 1989 р., Гаазькій конвенції щодо врегулювання окремих питань, пов’язаних з колізією законів про громадянство від 12 травня 1930 р., Конвенції Ради Європи про скорочення випадків множинного громадянства і про військовий обов’язок у випадках множинного громадянства від 6 травня 1963 р., Європейській конвенції про громадянство від 7 листопада 1997 р. та у низці інших міжнародних актів.

На думку З. Правденко, з якою важко не погодитися, «громадянство – це такий інститут, до якого не всі охоче погоджуються пускати міжнародне право, бо вважається, що то внутрішня справа держави, що робити: давати громадянство чи позбавляти його» [1].

Як відомо, механізм прийняття особи до громадянства держави за її заявою називається натуралізацією. Це один з найбільш поширених способів змінити громадянство однієї держави на інше. Відтак, людина має можливість обирати між громадянствами різних держав. Завдяки такій опції вона може суттєво покращити умови свого існування, розпочати нове життя, скористатися додатковими, раніше недоступними можливостями, що надає їй громадянство іншої держави.

Однак, разом з перевагами для особи, натуралізація несе й певні ризики для держави, яка погодилася прийняти особу до свого громадянства. Вони пов'язані безпосередньо з національною безпекою держави, а точніше її забезпеченням на належному рівні, аби не ставити під загрозу такі ключові її об'єкти як державний суверенітет, територіальну цілісність, забезпечення прав і свобод інших громадян тощо. Яскравим прикладом того, яку небезпеку може становити для нашої держави огульна, безвідповідальна й надзвичайно ліберальна у порівнянні з багатьма іншими державами, зокрема європейськими, політика масової, недеференційованої натуралізації громадян країни-агресора, що мала місце весь час, починаючи з моменту проголошення Україною у 1991 році незалежності й до 24 лютого 2022 року – дня повномасштабного вторгнення військ російської федерації в Україну. Завдяки такому «м'якому», толерантному ставленню України до питань натуралізації, після вторгнення на території нашої держави активізувалися стоні, якщо не тисячі диверсійних осередків росії, до складу яких досить часто входили саме натуралізовані громадяни в Україні які ще зовсім нещодавно, буквально напередодні війни, були громадянами держави-агресора.

Особливу увагу при цьому звертає на себе така категорія осіб, яких було натуралізовано в особливому, спрощеному порядку, на підставі наявності начебто визначних заслуг перед Україною або тих, хто становить для України державний інтерес. Деякі з них (без прізвищ) буквально протягом надзвичайно короткого проміжку часу обійняв високі й що найнебезпечніше, відповідальні посади в органах державної влади, зокрема Верховній Раді України та органах виконавчої влади, інколи з допуском до державної таємниці.

Заради справедливості, варто зауважити, що така практика не є унікальною та має місце у деяких країнах світу, зокрема європейських. Наприклад, іноземці, які внесли

неоціненний вклад в розвиток Швейцарії (спортсмени, вчені, діячі мистецтва тощо) мають право на набуття громадянства Швейцарії. Надання громадянства розглядається в індивідуальному порядку.

Наразі, чинна редакція Закону України «Про громадянство України» передбачає можливість прийняття до громадянства України в особливому, відмінному від загального, порядку деяких категорій осіб. Передусім це стосується осіб, які мають визначні заслуги перед Україною, або прийняття яких до громадянства України становить державний інтерес для України.

Закон доволі лаконічно регулює це питання. У ч. 5 ст. 9 Закону України «Про громадянство України» зазначається наступне: «Для прийняття до громадянства України осіб, які мають визначні заслуги перед Україною, або прийняття яких до громадянства України становить державний інтерес для України, центральний орган виконавчої влади у відповідній сфері готує у порядку, встановленому Президентом України, подання на ім'я Президента України» [2]. Аналіз даного положення не дає можливості достеменно зрозуміти, яким конкретним змістом законодавець наповнює такі правові категорії як «визначні заслуги перед Україною» та «державний інтерес для України», у чому саме полягає державний інтерес відносно особи, яку планують прийняти до громадянства України у спеціальному, певною мірою спрощеному порядку. Також закон оминає своєю увагою процедурні питання визнання заслуг особи перед Україною у вигляді бодай якогось офіційно затвердженого та оприлюдненого порядку. Системний моніторинг електронних баз законодавства України засвідчив відсутність, принаймні у відкритому доступі, підзаконних актів на рівні глави держави, уряду та/або інших центральних органів виконавчої влади, які б визначали такий порядок.

Відсутність більш-менш формально визначених на законодавчому (але не підзаконному) рівні критеріїв (принципів) встановлення юридичного факту «визначних заслуг» та/або «державного інтересу», неpubлічність, насамперед в очах українського суспільства, цього процесу створює широке поле для маніпуляцій, зловживань, корупційних проявів та інших небезпечних для підтримання правопорядку та забезпечення національної безпеки України загроз. Звичайно, у деяких аспектах

поняття «визначні заслуги перед Україною» та «державний інтерес для України» мають оціночний характер, що насправді унеможлиблює їх законодавчу формалізацію. Проте, більшість аспектів визначення змісту зазначених вище понять все таки можуть бути упорядковані завдяки законодавчому закріпленню чітких критерії (принципів), які б наповнили їх більш-менш конкретним змістом та встановили певні юридичні рамки. Це, зрештою, у перспективі сприятиме уникненню випадків зловживання з боку компетентних державних органів, їхніх посадових осіб правом прийняття до громадянства України зазначених категорії осіб, нейтралізуватиме суб'єктивну складову у цьому процесі, надасть ознак публічності і прозорості процесу набуття українського громадянства, а відтак підвищить рівень довіри українського суспільства до державних інституцій, зокрема в частині належного забезпечення національної безпеки та особистої безпеки інших громадян України.

Список використаних джерел:

1. Правденко З. Право на громадянство з погляду Конституції, конвенцій та практики ЄСПЛ. Закон і Бізнес. 2020. Випуск 20 (1474). URL : <https://zib.com.ua/ru/142745.html>
2. Про громадянство України: Закон України від 18 січня 2001 р. № 2235-III (із змін.). URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2235-14>

ПИТАННЯ ПУБЛІЧНОГО АДМІНІСТРУВАННЯ В УМОВАХ ДІЇ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ

Віктор Тютюнник

студент магістратури, Навчально-науковий інститут права Київського національного університету імені Тараса Шевченка

В умовах повномасштабної війни РФ проти України суб'єкти публічної адміністрації не тільки не припинили здійснювати свою активну діяльність, але й наростили темпи відповідно до викликів військового часу.

Публічне адміністрування є складовою частиною системи державного управління. Його часто плутають з публічним управлінням. Публічне управління – це процес колективного прийняття та реалізації стратегічних рішень на основі узгодження і координування мети і дій усіх ключових учасників цієї діяльності.

Публічне адміністрування – це ґрунтована на нормах адміністративного законодавства, соціально акцептована, зовнішньо орієнтована, публічно-владна,

управлінська або сервісна діяльність уповноважених суб'єктів публічної адміністрації спрямована на виконання законів в підзаконних нормативно-правових актів, забезпечення реалізації та захисту суб'єктивних публічних прав та законних інтересів приватних осіб, надання адміністративних послуг, управління публічним майном, виявлення та усунення загроз для охоронюваного державою загального блага з використанням публічно-управлінських та публічно-сервісних інструментів і заходів задля задоволення легітимного публічного інтересу.[1]

В юридичній науці публічне адміністрування розглядається у вузькому та широкому значеннях. У вузькому сенсі, публічне адміністрування передбачає взаємодію суб'єктів виключно з виконавчою гілкою влади (Кабінет Міністрів та структури, що йому безпосередньо підпорядковані). У широкому сенсі – з усіма трьома гілками влади (законодавчою, виконавчою, судовою) та на різних рівнях прийняття рішень (державному, регіональному, муніципальному).

Вважаю за доцільне розглядати здійснення публічного адміністрування в умовах дії правового режиму воєнного стану саме в широкому сенсі, адже саме квінтесенція діяльності всіх гілок влади, на всіх рівнях, разом із громадянським суспільством і, звичайно, Збройними Силами України є запорукою міцності та спроможності української нації в протистоянні з силами ворога.

Виклики військового часу спонукають до мобілізації всіх наявних ресурсів держави, зокрема і людського ресурсу. Як і солдати на полі бою, державні службовці вимушені працювати на повну силу. В мирний час люди одружуються, народжують дітей, купують автомобіль, відкривають власну справу, отримують комунальні послуги, здійснюють різні правочини, звертаються до суду задля захисту свого інтересу та роблять багато іншого, на пряму пов'язаного з публічним адмініструванням, і навіть не замислюються, яка величезна система органів та службових осіб працює задля забезпечення реалізації публічного інтересу.

Із початком повномасштабної війни усі буденні обов'язки ЦНАПів, Кабінету Міністрів України та профільних міністерств, Державної Судової Адміністрації, судів, ВРУ, Президента України, органів місцевого самоврядування та інших органів публічної адміністрації нікуди не зникли, а на додачу до них, публічна адміністрація

отримала надзвичайно багато роботи, пов'язаної з ліквідацією наслідків війни та допомоги усім постраждалим.

Насамперед величезний пласт роботи виник у контексті проблеми релокації бізнесу та переміщення цивільного населення зі східних регіонів країни в її центральну та західну частини. Саме тут перед органами місцевого самоврядування та центрами надання адміністративних послуг постає найбільше пов'язаних з війною викликів. Передусім мова йде про необхідність налагодження роботи з обласними та районними військовими адміністраціями щодо забезпечення тимчасового розміщення релокованих підприємств і внутрішньо переміщених осіб. У найближчій перспективі до цього може додатися створення належних умов для довгострокового перебування тих, хто вирішить залишитися в місцях релокації на тривалий період або й назавжди.

З огляду на це, першочерговим завданням місцевої влади має стати формування дієвої системи моніторингу внутрішньо переміщених осіб та релокованих бізнесів, включаючи їхній поділ на три основні категорії: 1) транзитні особи (ті, хто оселився в нових громадах на короткотривалий період: від кількох днів до кількох місяців, а надалі прямувати в інші громади чи регіони, або за кордон); 2) групи тимчасового перебування (очікуваний термін проживання на території громади – від кількох місяців до одного року (залежно від перспективи завершення бойових дій та можливості повернення додому); 3) переселенці, орієнтовані на постійну зміну місця проживання, включаючи здійснення безповоротної релокації свого бізнесу зі Сходу або Півдня країни у Центр чи на Захід. Кожна із цих трьох категорій громадян і підприємців має свої потреби та особливості, які органам місцевого самоврядування тих територіальних громад, у яких вони тимчасово перебувають, слід враховувати при вибудовуванні поточних планів та довгострокових стратегій розвитку.[2]

Щодо діяльності самих Центрів надання адміністративних послуг, то зараз існують певні обмеження у проведенні реєстраційних дій. Постанова КМУ від 28.02.2022 № 165 «Про зупинення строків надання адміністративних послуг та видачі документів дозвільного характеру»[3] зупинила строки надання, крім строків надання адміністративних послуг у сферах державної реєстрації юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців, державної реєстрації речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень,

державної реєстрації актів цивільного стану, суб'єктами (особами), що провадять діяльність під час воєнного стану, адміністративних послуг суб'єктами їх надання та строки видачі дозвільними органами документів дозвільного характеру на час воєнного стану в Україні та протягом місяця після його скасування.

Верховна Рада на своєму офіційному сайті надала роз'яснення щодо діяльності ЦНАП у воєнний час.[4]

Так, на територіях, де не ведуться бойові дії, ЦНАП працюють у повному обсязі та надають усі необхідні послуги.

Щодо тих ЦНАП, що знаходяться у громадах, на територіях яких ведуться бойові дії, Верховна Рада 24 березня 2022 внесла відповідні зміни до законодавства та прийняла Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення керованості державою в умовах воєнного стану». Закон передбачає, що центральна влада у цих громадах може визначати особливості надання адміністративних та інших публічних послуг.

Адміністратори ЦНАП, посадові особи ОМС, котрі перемістилися з території, на якій проводяться бойові дії, мають переважне право на призначення на вакантні посади в ОМС без конкурсного відбору, за умови наявності у таких осіб громадянства України, освіти та досвіду роботи.

Крім того, через ЦНАП у громадах, на території яких ведуться бойові дії, надаються всі адміністративні послуги, які на цій території надаються безпосередньо суб'єктами надання адміністративних послуг.

Також, не варто забувати й про громадські ініціативи в публічному адмініструванні. Зокрема, в умовах повномасштабної війни РФ проти України громадська рада при Вінницькій обласній військовій адміністрації продовжує свою активну діяльність. Головними напрямками їхньої діяльності сьогодні залишається допомога Збройним силам України, підрозділам територіальної оборони, внутрішньо переміщеним особам, які проживають на території Вінницької області. Громадська рада підтримує наших військових на фронті, а також тих військовослужбовців, які зараз перебувають на лікуванні в медичних закладах області. Інший напрямок діяльності – допомога внутрішньо переміщеним особам. Громадська рада надає правову допомогу

переселенцям, військовим, волонтерам, вразливим категоріям населення. За можливістю вирішує проблеми із житлом, намагається працевлаштовувати вимушених переселенців.

Окрім того, громадська рада виступила з ініціативою запровадити на Вінниччині сільськогосподарську дорадчу службу. Немирівська міська територіальна громада стала пілотною громадою, де на базі ЦНАПу розпочалось формування такої служби. За словами голови Вінницької обласної організації «Союз юристів України», заступника голови громадської ради Олексія Гончара, така ініціатива в перспективі дозволить сільськогосподарським виробникам вдосконалити свої практичні навички прибуткового ведення господарства. А це, в свою чергу, зміцнить економічний потенціал України та її продовольчу безпеку, яка надзвичайно важлива під час війни.[5]

Навіть попри воєнні дії необхідність функціонування державної адміністрації є життєво важливою, адже життя не припиняється, а для спроможності держави давати відсіч агресору, діяльність суб'єктів публічної адміністрації є надважливою.

Список використаних джерел:

1. Проневич Олексій Станіславович – презентація «Публічна адміністрація як суб'єкт здійснення публічної влади»;
2. Борщевський В., Матвеев Є., Куропась І., Микита О. – «Територіальні громади в умовах воєнного стану: як забезпечити ефективне управління в контексті пріоритетів повоєнного розвитку», <https://www.prostir.ua/?news=terytorialni-hromady-v-umovah-vojennoho-stanu-yak-zabezpechyty-efektyvne-upravlinnya-v-konteksti-priorytetiv-povojennoho-rozvytku>;
3. Постанова КМУ від 28.02.2022 № 165 «Про зупинення строків надання адміністративних послуг та видачі документів дозвільного характеру», <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/165-2022-%D0%BF#Text>;
4. Роз'яснення ВРУ щодо діяльності ЦНАП у воєнний час (<https://www.rada.gov.ua/news/razom/221128.html>);
5. Сайт Вінницької обласної військової адміністрації - <http://www.vin.gov.ua/gromada/hromadska-rada/16-diialnist-hromadskoi-rady/48059-dopomoha-zsu-ta-ppo-na-vinnychchyni-priorytet-diialnosti-hromadskoi-rady-pry-oblasnii-viiskovii-administratsii-3>.

ПЕРСПЕКТИВИ ЖИТЛОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УЧАСНИКІВ БОЙОВИХ ДІЙ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Владислав Халява

аспірант кафедри політичних наук і права Київського національного університету будівництва і архітектури

В умовах повномасштабного воєнного вторгнення Російської Федерації в Україну особливого значення набуває конституційно-правовий захист прав людини, зокрема у контексті того, що одним із головних досягнень сучасної вітчизняної правової думки, що має принциповий характер, з'явилося закріплення у ст. 3 Конституції України з урахуванням вимог міжнародно-правових актів норми, згідно з якою людина, її права і свободи є найвищою цінністю. Держава ж зобов'язана визнавати, дотримуватися та захищати права та свободи людини. Ця конституційна норма стала однією з базисних орієнтирів визначення подальшого напрями розвитку всіх галузей законодавства, включаючи і житлове, і послужила імпульсом для дослідження різних аспектів прав та свобод людини у юридичній науці. Право громадян на житло, як закріплене у статті 47 Конституції України, на думку ряду сучасних провідних вчених правознавців як в Україні, так і за кордоном, може бути віднесено до категорії основних прав людини, що має важливе значення у забезпеченні гідного рівня життя громадян, що входить за своїм змістом у склад соціально-економічних прав громадян, невід'ємною складовою їх правового статусу загалом. Разом з тим, за минулі десятиліття після ухвалення Конституції України в юридичній науці єдиного розуміння сутності та змісту права громадян на житло поки що досягти не вдалося. Вченими висловлюються різні точки зору про правову природу та змісту права громадян на житло, його місце в системі основних прав і свобод людини та про можливість віднесення права на житло до категорії невід'ємних прав людини. Отже, є актуальним теоретико-правове дослідження правової природи та змісту права громадян на житло, форм і гарантій його реалізації громадянами сучасний період часу повномасштабної воєнної агресії Російської Федерації та масової втрати житла у наслідок бойових дій проти України.

Для учасників бойових дій (далі – УБД), тобто осіб, які забезпечують захист суверенітету і територіальної цілісності України, житлове забезпечення є значною проблемою в умовах масових руйнувань, а також у наслідок тимчасової окупації

значних територій України. На наш погляд, дана категорія осіб має забезпечуватись житлом у пріоритетному порядку з урахуванням їх заслуг щодо захисту України загалом. У цьому контексті потрібно удосконалити державну політику щодо забезпечення житлом захисників України та їх сімей. Наразі існують різноманітні програми – від забезпечення житлом УБД шляхом купівлі за державний кошт – до грошової компенсації на придбання житла [1], а також різні іпотечні механізми. Негативні тенденції дії житлових програм намагаються знизити, використовуючи різні важелі впливу.

У різних країнах, які відчули на собі наслідки широкомасштабних воєн, по-різному вирішується питання житлового забезпечення захисників. Приміром, у Хорватії забезпечення житлом: одне з важливих елементів політики щодо своїх захисників. Тут – відразу кілька гарантій:

– перша нерухомість. В разі купівлі чи будівництва першого об'єкта нерухомості (будинку, квартири) захисники мають право на покриття частини виплат за кредитом у комерційних банках. Розмір фінансової допомоги вираховується за формулою, виходячи з вартості будови, її площі, а також залежно від того, чи має захисника статус інваліда. Право на дотації мають і добровольці без статусу воєнного інваліда, але які провели на фронті не менше двох років;

– право на житловий кредит. Члени родин загиблих, полонених або зниклих безвісти захисників, як і воєнні інваліди, мають право на житловий кредит для першого житла на умовах, кращих за ринкові [2, с. 52].

Проте, в українських реаліях, на наше переконання, дієвим механізмом забезпечення житлом УБД може бути субсидіарний механізм державно-приватного партнерства.

Субсидіарність означає, що різні рівні державної влади повинні не лише взаємодіяти у регулюванні суспільних процесів, а й у значною мірою доповнювати одне одного. Це наочно проявляється у використанні соціальних програм місцевого значення. Однак не завжди подібні програми відіграють основну роль у вирішенні гострих соціальних проблем і доходять до своїх адресатів. Основною метою соціальної політики держави виступає досягнення добробуту, підвищення добробуту та

покращення якості життя населення за рахунок перерозподілу ресурсів. Такий перерозподіл можливо завдяки реалізації різних національних проектів, визнаних пріоритетними та необхідними в сучасних умовах, оскільки вони є своєрідними каталізатором нових інституційних змін.

Саме тому, на наше переконання, залучення комерційного сектору будівництва житла при підтримці органів місцевого самоврядування у частині сприяння вирішення земельно-комунікаційних складових та державної програми субвенцій щодо рефінансування видатків місцевих громад на забезпечення будівництва (земельні ділянки, інженерні мережі та комунікації) дозволить ефективно оптимізувати процес житлового забезпечення захисників України, що у перспективі може бути екстрапольовано на інші соціальні категорії загалом.

Список використаних джерел:

1. Питання забезпечення житлом деяких категорій осіб, які захищали незалежність, суверенітет та територіальну цілісність України, а також членів їх сімей. Постанова Кабінету Міністрів України від 19 жовтня 2016 року № 719 URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/719-2016-%D0%BF#Text>

2. Сторубльов О. Хорватський досвід у сфері захисту власних героїв. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Військово-спеціальні науки*. 2018. Вип. 3. С. 50-53.

ДІЄВІСТЬ ОКРЕМИХ ІНСТИТУТІВ ДЕРЖАВИ З ПИТАНЬ ЗАХИСТУ ДІТЕЙ ПІД ЧАС ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ В УКРАЇНІ

Катерина Чепкова,

к.ю.н., Військовий інститут Київського національного університету імені Тараса Шевченка

На сьогоднішній день актуальним є питання визначення кола державних органів у сфері захисту дітей під час збройних конфліктів.

Діти – це найбільш вразлива категорія під час збройних конфліктів. З початку повномасштабного вторгнення Російської Федерації більше ніж 916 дітей постраждали в Україні. За офіційною інформацією ювенальних прокурорів 324 дитини загинуло та понад 592 поранено [1].

Вагоме значення серед державних інститутів в сфері захисту дітей під час збройних конфліктів відіграє Уповноважений Верховної Ради України з прав людини

(далі – Уповноважений). Відповідно до ст. 13 Закону України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини» [2] серед визначених прав Уповноваженого до його компетенції віднесено і захист прав дітей, як в судовому порядку, так і в інших державних установах.

У Секретаріаті Уповноваженого діє окремий структурний підрозділ – Управління з дотримання прав дитини та сім'ї. Основним завданням Управління є забезпечення реалізації повноважень Уповноваженого у сфері здійснення парламентського контролю за дотриманням прав дитини. Зокрема, управління відповідно до покладених на нього завдань : здійснює моніторинг дотримання прав людини і громадянина у сфері захисту прав дитини та сім'ї; бере участь у підготовці проектів конституційних подань Уповноваженого, готує проекти подань до державних органів та органів місцевого самоврядування, громадських об'єднань, підприємств, установ та організацій, незалежно від їх форм власності та їх посадових і службових осіб щодо усунення виявлених та запобігання порушенням прав і свобод людини і громадянина; організовує та бере участь у перевірках стану дотримання прав дитини та сім'ї державними органами, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами, організаціями незалежно від форми власності тощо [3].

Поширеним інститутом в європейських державах є інститут уповноваженого з прав дитини. Першою країною, яка у 1981 році згідно із актом парламенту «Про омбудсмана у справах дітей» створила цей інститут, є Норвегія. Тому Норвегія є яскравим зразком дотримання та заохочення прав дітей. Зазначене відомство отримало широкі повноваження, відповідно до яких йому доручалося сприяти захисту і представляти інтереси дітей перед органами державної влади або керівництвом приватних компаній та організацій і спостерігати за умовами, в яких ростуть і розвиваються діти. Омбудсман надає консультативні та правозахисні послуги для дітей з усіх галузей права. Він має право доступу до всіх документів з усіх справ, що стосуються дітей і розглядаються органами державної влади, а також доступу до державних установ.

Подібне відомство було створено в Ісландії 1995 року. Перед омбудсманом поставлено завдання полегшувати долю дітей і наглядати за дотриманням їх інтересів,

потреб і прав. Цей орган наділений повноваженнями розслідувати дії організацій або їх посадовців, що завдають шкоди правам, потребам та інтересам дітей. Омбудсман працює незалежно від виконавчої влади [4, с. 98].

В Австрії прийнятий у 1989 р. Закон про захист інтересів молоді передбачає створення системи представництв Омбудсменів на місцях для консультування молоді до 18 років і надання допомоги у випадку конфліктів з органами соціального забезпечення і освіти [4, с. 99].

Зазначений інститут почав формуватися в Україні з 2011 р., коли в Адміністрації Президента України було введено посаду – Уповноважений Президента України з прав дитини. Посада Уповноваженого Президента України не передбачає формальних владних повноважень. Вона не закріплена в Конституції України чи законодавчих актах. Уповноважені діють на підставі положень, що затверджуються главою держави.

На думку Л. Голяк, головна мета уповноваженого полягає в тому, щоб діяти як посередник між певною групою населення та державними органами чи органами місцевого самоврядування [5, с. 587].

11.08.2011 р. Указом Президента України № 811/2011 було затверджено Положення про Уповноваженого Президента України з прав дитини [6]. Відповідно до вказаного вище Положення Уповноважений Президента України з прав дитини забезпечує здійснення Президентом України конституційних повноважень щодо забезпечення додержання конституційних прав дитини, виконання Україною міжнародних зобов'язань у цій сфері. Основними завданнями Уповноваженого є: постійний моніторинг додержання в Україні конституційних прав дитини, виконання Україною міжнародних зобов'язань у цій сфері та внесення в установленому порядку Президентові України пропозицій щодо припинення і запобігання повторенню порушень прав і законних інтересів дитини; здійснення заходів, спрямованих на захист і відновлення порушених прав та законних інтересів дитини, інформування громадськості про такі заходи та їх результати, тощо.

Проте даний Указ втратив чинність на підставі Указу Президента України № 489/2021 від 27.09.2021 р [7].

Станом на сьогодні з метою розширення гуманітарних аспектів діяльності інституту уповноважених Президента України ухвалено рішення про трансформацію роботи за відповідними напрямками та розширення функціональних можливостей наявних посад. Замість звичних уповноважених тепер працюватимуть радники – уповноважені Президента України.

Однак до теперішнього часу не затверджено положення, в якому було б визначено основні завдання, права та обов'язки Радника-Уповноваженого Президента України з прав дитини та дитячої реабілітації, а також порядок взаємодії із групами населення та державними органами чи органами місцевого самоврядування.

Таким чином, на теперішній час в Україні існують інститути держави, які відповідають за питання захисту дітей як в мирний, так і в воєнний час, серед яких Уповноважений Верховної Ради України з прав людини та Радник-Уповноважений Президента України з прав дитини та дитячої реабілітації. Питання компетенції Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини врегульовано Законом України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини». Але на сьогодні відсутній нормативно-правовий акт, який врегульовував би питання та сферу діяльності Радника-Уповноваженого Президента України з прав дитини та дитячої реабілітації, що на практиці може призвести до дублювання та неузгодженості дій з іншими державними інституціями в сфері захисту дітей під час збройних конфліктів.

Список використаних джерел:

1. В Україні за добу отримали поранення п'ятеро дітей, одна дитина загинула. URL : <https://medicine.rayon.in.ua/news/498198-v-rosiysko-ukrainskiy-viyuni-zagynulo-shchonaumenshe-108-ditey>.
2. Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини : Закон України від 23.12.1997 № 776/97-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1998. № 20. Ст. 99.
3. Управління з дотримання прав дитини та сім'ї. URL : <https://ombudsman.gov.ua/uk/zagalna-informaciya-pd>.
4. Обушко В.В. Омбудсмен з прав дитини в зарубіжних країнах: досвід для України. *Актуальні проблеми державотворення, правотворення та правозастосування*. Матеріали наукового семінару (ДДУВС, 08.12.2018). С. 98-99.
5. Голяк Л. В. Поняття та види спеціалізованих омбудсманів. *Митна справа*. 2011. № 6. С. 585-591.
6. Питання Уповноваженого Президента України з прав дитини : Указ Президента України від 11.08.2011 № 811/2011. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/811/2011#Text>.
7. Про визнання такими, що втратили чинність, деяких указів Президента України : Указ Президента України від 27.09.2021 № 489/2021. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/489/2021#n5>.

ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ СПЕЦІАЛЬНОГО МЕХАНІЗМУ РОЗГЛЯДУ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ РОСІЇ В УКРАЇНІ

ДІДЖИТАЛІЗАЦІЯ ЯК НАПРЯМ ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИННОСТІ У СФЕРІ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Олеся Бодунова,

к.ю.н., доцент, Державний податковий університет

Стрімкий розвиток технологічного прогресу в останні роки зумовив пришвидшення різного роду процесів як державного так і недержавного характеру. Поряд з цим, інформаційні технології стали активно використовуватися злочинцями у кримінально протиправних цілях. Це пришвидшує вчинення кримінальних правопорушень а також дає можливість злочинцям довгий час лишатися “непоміченими” в очах правоохоронних органів.

Окрім цього, кримінальні правопорушення, які вчиняються у сфері інформаційних технологій, характеризуються підвищеною суспільною небезпечністю, адже мають відношення і до інших сфер, зокрема, проти власності, проти національної безпеки, проти громадської безпеки тощо. Питома вага вищевказаних кримінальних правопорушень, що вчиняються у цих сферах є у 2-3 рази більшою, ніж 10 років тому. У зв'язку з цим, одним із нагальних питань сьогодення є розробка оновленої моделі запобігання злочинності у сфері інформаційних технологій, так як остання дуже швидко і активно трансформується, злочинці використовують нові методи вчинення кримінальних правопорушень, невідомі правоохоронним органам.

Наявність кримінально протиправних процесів органах державної влади в Україні тягне за собою настання дуже тяжких наслідків. Їх настання може призвести не тільки до знищення української демократії та державності в цілому, а й взагалі Україна може стати «не придатною» державою на міжнародній арені, тобто буде нецікавою для співпраці з іншими країнами [1].

Однією з ключових організаційних засад запобігання злочинності у сфері інформаційних технологій наразі є цифровізація, тобто багатогранний процес переходу нашого соціуму на цифрові технології, котрий стосується абсолютно всіх сфер суспільної життєдіяльності. В контексті вдосконалення державного управління, перехід на цифрові технології має один з першочергових напрямків, чим повинен вплинути на

вдосконалення різних суспільних галузей. Тобто, «цифрові» технології в Україні – це один із головних напрямків реформування управління державою.

На сьогодні день Україна вже має похвальні приклади використання цифрових технологій у сфері державних закупівель тощо. Забезпечуючись підтримкою з боку держави, цифрофізація сприяє розвитку відкритого інформаційного товариства, як одного зі суттєвих чинників розвитку демократичної держави, зростання робочих місць для громадян, підвищення продуктивності праці та якості життя в Україні [2].

За останні роки на території України було розроблено десятки законопроектів, що певною мірою стосуються даної сфери цифрових та інформаційних комунікаційних технологій.

17 січня 2018 року Розпорядженням Кабінету Міністрів України була затверджена Концепція розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018- 2020 роки, яка закріпила, що «при цілісних та безперервних державних підходах цифрові технології будуть запроваджувати:

- розвиток доступного інформаційного суспільства;
- підвищення продуктивності;
- покращення економічного зростання;
- підвищення якості життя громадян України.

У даному Розпорядженні також встановлюється, що реалізація зазначеної Концепції відкриє можливість для:

- підвищення результативності державного управління, шляхом спрощення державних процедур з управління;
- зменшення адміністративних витрат;
- застосування новітніх методів у державному управлінні;
- збільшення якості адміністративних послуг та відкритий доступ до них;
- забезпечення проведення контролю за продуктивністю діяльності органів української державної влади, а також органів місцевого самоврядування;
- забезпечення найвищого ступеня відкритості інформації, щодо діяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування;

– надання можливості усім громадянам, різноманітним суспільним організаціям приймати участь у підготовці проектів рішень, які вводяться на кожному рівні державного управління;

– зменшення рівня корупційної діяльності та тінізації економічних процесів [3].

Загалом, говорячи про напрями подолання злочинності на території України, можна назвати такі основні складові державної діяльності, які могли б покращити сучасний стан в країні. До них належать:

- вияв саме політичної волі щодо подолання корупції в Україні;

- ефективна співпраця антикорупційних органів один між одними, поступова цифровізація державних та приватних структур;

- ліквідація прогалів та упушень українського антикорупційного законодавства;

- щоденне вдосконалення цифрових технологій, як основи сталого добробуту нашої держави, покращення життя, навчання та роботи українців.

Список використаних джерел:

1. Жданюк К., Іваниця А. Корупція як один із злочинів в діяльності публічної влади. *Актуальні питання юриспруденції: теоретичний та практичний виміри: матеріали Четвертої Міжнародної науково-практичної конференції* (Суми, 23 квітня 2020 року). Суми, 2021. 198 с.

2. Сімаков К. І., Валіна В. Г., Лауніконіс В. П., Будовій М. Ю. Особливості державного управління в умовах цифрової трансформації України. *Економічний вісник Донбасу* № 1(63), 2021. С. 179-185.

3. Про схвалення Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018-2020 роки та затвердження плану заходів щодо її реалізації: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 17 січня 2018 року № 67-р. URL:<https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/proshvalennya-konceptsiyi-rozvitku-cifrovoyi-ekonomiki-ta-suspilstva-ukrayini-na-20182020-rokita-zatverdzhennya-planu-zahodiv-shodo-yiyi-realizaciyi> (дата звернення: 20.05.2022).

ПРИНЦИП УНІВЕРСАЛЬНОЇ ЮРИСДИКЦІЇ ЩОДО ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ ВЧИНЕНИХ В УКРАЇНІ

Іван Демченко,

к.ю.н., Національний медичний університет імені О.О.Богомольця

Збройна агресія Російської Федерації проти України, чисельні випадки скоєння воєнних злочинів, повне нехтування агресором норм міжнародного гуманітарного права, злочини проти людяності, потенційно скоєння актів геноциду російськими військовослужбовцями проти українського населення – усі ці жахливі події підіймають дискусію щодо закріплення принципу універсальної юрисдикції у національному праві

та законодавстві України. Принцип універсальної юрисдикції може бути одним із інструментів, який дозволить притягнути до відповідальності військових злочинців з Російської Федерації. Принцип універсальної юрисдикції може стати доповненням до спеціального механізму розгляду воєнних злочинів, вчинених в Україні.

Для здійснення міжнародного кримінального переслідування можливе застосування трьох механізмів: через Міжнародний кримінальний суд (надалі – МКС), через спеціальні міжнародні кримінальні трибунали (Автор щиро сподівається на створення такого трибуналу), та через національне застосування принципу універсальної юрисдикції.

З часу заснування МКС обговорювалось питання універсальної юрисдикції даного міжнародного суду. МКС не володіє універсальною юрисдикцією, проте має юрисдикцію щодо:

а) найбільш серйозних злочинів, що викликають занепокоєння усього міжнародного співтовариства: злочину геноциду, злочинів проти людяності, воєнних злочинів, злочину агресії (юрисдикція *ratione materiae*). [1] З позиції міжнародного кримінального права, злочинцями з Російської Федерації були скоєні та, на час підготовки даних тез, продовжують скоюватись, усі злочини, що підпадають під юрисдикцію МКС. При цьому, відмічаємо, що злочини проти людяності та воєнні злочини скоювались починаючи з тимчасової окупації частин Донецької та Луганської областей з 2014 року.

б) часу скоєння злочинів (юрисдикція *ratione temporis*, проте з певними виключеннями);

в) обумовлюється необхідністю держави бути стороною Римського статуту (хоча держава може визнати юрисдикцію МКС через подання відповідної заяви, що і було зроблено Україною);

г) прив'язкою до громадянства осіб, які обвинувачуються у вчиненні злочину (юрисдикція *ratione personae*).

МКС не має повноважень національних правоохоронних та судових органів. МКС здійснює свою юрисдикцію відповідно принципу компліментарності. Принцип компліментарності означає, що МКС визначає справу прийнятною у випадках, коли

фактично сама держава бажає або не може розслідувати або порушувати кримінальну справу. Саме національні правоохоронні органи та судові органи відповідальні за притягнення до відповідальності осіб, які скоїли воєнні злочини. МКС доповнює систему національної юрисдикції.

Спеціальний міжнародний кримінальний трибунал, у разі його створення, буде діяти на підставі свого спеціального мандату, для якого принцип універсальної юрисдикції не буде мати значення.

Стосовно національного застосування принципу універсальної юрисдикції. Чи дійсно запровадження даного принципу у національній правовій системі допоможе у притягненні осіб, винних за скоєння воєнних злочинів в Україні до відповідальності? Принцип універсальної юрисдикції виходить із того, що навіть коли відсутні національні прив'язки, національні суди все одно можуть здійснювати юрисдикцію над злочинами настільки виняткової тяжкості, що вони зачіпають основоположні інтереси міжнародного співтовариства у цілому. Оскільки відповідальність за геноцид, злочини проти людяності, воєнні злочини, тортури, позасудові страти та насильницькі зникнення передбачена нормами міжнародного права, всі держави повинні розслідувати ці злочини у своїх національних судах і в кримінальному порядку переслідувати винуватців подібних злочинів. Коли національні суди здійснюють універсальну юрисдикцію належним чином, відповідно до міжнародно визнаних стандартів законності, вони відстоюють не тільки свої власні інтереси та цінності, але й основні інтереси та цінності всього міжнародного співтовариства. [2, С.419].

Враховуючи зазначене, чи можуть національні суди України здійснювати універсальну юрисдикцію для судового переслідування і покарання військових злочинців з Російської Федерації, які вчинили *«найбільш серйозні злочини, що викликають занепокоєння усього міжнародного співтовариства»*? Так, можуть. Для судового переслідування і покарання таких злочинців достатньо того, що такі злочини скоювались: (1) на території України; (2) проти громадян України; (3) були направлені проти національних інтересів України. Фактично, для судового переслідування та

притягнення до відповідальності військових злочинців з Російської Федерації достатньо діючих положень кримінального законодавства України.

Запровадження принципу універсальної юрисдикції в Україні суттєво не вплине на питання притягнення до відповідальності осіб, винних за скоєння воєнних злочинів в Україні, оскільки діють прив'язки до національної юрисдикції. Принцип універсальної юрисдикції може бути застосований іншими країнами, які мають відповідні положення у своєму національному праві. Однак, застосування принципу універсальної юрисдикції буде обґрунтованим лише у тому випадку, коли України не звернеться до таким країн з вимогою щодо екстрадиції осіб, які скоїли воєнні злочини в Україні.

Список використаних джерел:

1. UN General Assembly. Rome Statute of the International Criminal Court (last amended 2010), 17 July 1998. Available at: <https://www.refworld.org/docid/3ae6b3a84.html>.
2. Трояновський, О. В. Міжнародна кримінальна юрисдикція в механізмі захисту прав людини. *Актуальні проблеми держави і права*. 2011. С. 417–424.

CLASS ACTION (ГРУПОВИЙ ПОЗОВ), ЯК МЕХАНІЗМ ВІДШКОДУВАННЯ МОРАЛЬНОЇ ШКОДИ ЗАПОДІЯНОЇ ВОЄННОЮ АГРЕСІЄЮ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ

Павло Куфтирєв,

*к.ю.н., доцент кафедри екологічного права, Інститут права Київського національного
університету імені Тараса Шевченка, адвокат, керуючий партнер Greco Law
Company*

В умовах військової агресії російської федерації проти України моральна шкода завдається мільйонам українців, в результаті чого необхідно визначити можливі механізми відшкодування такої шкоди, зокрема, шляхом подання групового позову про відшкодування такої шкоди.

Правові механізми захисту прав громадян шляхом пред'явлення групового позову розроблені і використовуються у англо-американській юриспруденції (особливо у США), а також частково у європейських країнах, зокрема, нідерландська практика подання групових позовів неурядовими громадськими організаціями.

В Україні інститут групового позову наразі не закріплений у процесуальному законодавстві, хоча певні гарантії реалізації права на доступ до правосуддя саму у такий

спосіб у матеріальному праві наявні. Закони України «Про захист прав споживачів» та «Про охорону навколишнього природного середовища» передбачають можливість подачі громадськими природоохоронними організаціями та об'єднаннями споживачів позовів про захист прав своїх членів, однак до цього часу окремої процедури для цих специфічних форм захисту прав груп осіб цивільно-процесуальний кодекс України не містить.

Проте, великим кроком у впорядкуванні процесуального механізму групових позовів стала постанова Великої палати Верховного суду від 15.06.2021 по справі № 904/6125/20, в якій поставлено крапку в питанні юрисдикції та суб'єктного складу сторін у групових позовах, а саме визначено, що постраждалі особи в таких позовах не виступають позивачами або іншими учасниками судового процесу, оскільки добровільно об'єдналися в громадську організацію і передали їй повноваження щодо захисту своїх порушених прав, а громадська організація в такому випадку захищає не власні права, а права своїх членів.

Цей приклад доводить, що груповий позов це вже не теоретично визначене поняття, а практичний, дієвий та працюючий процесуальний механізм, який може бути використаний для відшкодування моральної шкоди, заподіяної воєнною агресією російської федерації на території України.

Але, актуальною проблемою залишається визначення розміру масового відшкодування заподіяної моральної шкоди для групових позовів про відшкодування моральної шкоди.

На переконання більшості українських суддів, виходячи із правової природи моральної шкоди, яка полягає у вартісній оцінці душевних страждань особи, її розмір повинен бути індивідуалізованим, оскільки різні особи не можуть мати однаковий ступінь страждань.

На сьогодні в Україні існує лише одна офіційно зареєстрована методика «Методика психологічного дослідження у справах щодо заподіяння моральних страждань особі та відшкодування моральної шкоди», відповідно до якої, експерти мають використовувати методи дослідження: спостереження, бесіди, які є основою такого роду досліджень та не можуть визначати потенційні, середні, умовно -

статистичні страждання і індивідуально-психологічні особливості великої групи осіб, тобто надавати висновки щодо спричиненої моральної шкоди всім в однаковому розмірі.

Проте, поява групових позовів в Україні та адаптування світової практики до реалій українського законодавства змушують змінити погляд на застарілу практику.

Насамперед, відсутній належний методологічний інструментарій щодо визначення розміру моральної шкоди, який повинен визначатись в залежності від того, які права, гарантовані на міжнародному рівні за відповідними міжнародно-правовими документами, є порушеними, і в залежності від цього, визначати групи та підгрупи осіб за розмірами рекомендованого відшкодування.

Із урахуванням практики ЄСПЛ, командою спеціалістів Greco Law Company розроблена примірна градація постраждалих осіб внаслідок воєнної агресії Російської Федерації на території України в залежності від того, які права є порушеними в результаті військової агресії:

- **Група 1** – Порушення право на життя, в тому числі посягання, в результаті невибіркового застосування зброї (*право гарантоване - статтею 2 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, статтею 6 Міжнародного пакту ООН про громадянські і політичні права*).

✓ Підгрупа 1 – втрата життя. Право на відшкодування отримують родичі загиблих осіб. Механізм визначення – враховуючи досвід трагедії США 11 вересня 2001 року щодо вартості життя людини.

✓ Підгрупа 2 – посягання на життя. Пропонується певна фіксована сума для осіб, які могли б втратити життя в результаті невибіркового застосування зброї та отримали у зв'язку з цим страждання та душевні переживання.

- **Група 2** – Моральна шкода як, наслідок порушення права власності (*право гарантоване статтею 1 Протоколу № 1 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод*). Підстава – знищення та/або пошкодження об'єкту права власності, належного постраждалій особі.

База розрахунку: Фіксована сума для всіх осіб, що постраждали або відсоткове значення від розміру заподіяної майнової шкоди

- **Група 3** – Моральна шкода, як наслідок ушкодження здоров'я (*право гарантоване – статтею 2 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, статтею 12 Міжнародного пакту ООН про економічні, соціальні і культурні права*).

База розрахунку: фіксована сума в залежності від тяжкості наслідків:

- ✓ Підгрупа 1 – повна втрата працездатності;
- ✓ Підгрупа 2 – часткова втрата працездатності, із незворотними наслідками

для здоров'я;

- ✓ Підгрупа 3 – тимчасова втрата працездатності, із зворотними наслідками.

- **Група 4** – Моральна шкода за вимушене залишення місця проживання та своєї батьківщини, втручання в особисте та приватне життя (*право гарантоване – статтею 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, статтею 2 Протоколу № 4 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, статтями 6, 9, 17 Міжнародного пакту ООН про громадянські і політичні права*). База розрахунку: Фіксована в залежності від належності постраждалих до однієї із наступних підгруп:

- ✓ Підгрупа 1 – особи, які знаходились під окупацією;
- ✓ Підгрупа 2 – особи, які проживають у містах, по яким ведеться застосування зброї;
- ✓ Підгрупа 3 – особи, що вимушено переселились на території України після початку військових дій (переселенці із «гарячих точок» до більш безпечних місць);
- ✓ Підгрупа 4 – особи, що вимушено покинули Україну після 24.02.2022 в результаті початку військових дій.

- **Група 5** – Моральна шкода в результаті втрати права на звичні та безпечні умови життя, права на доступ до праці, що відповідає кваліфікації людини (*право гарантоване – статтею 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, статтею 17 Міжнародного пакту ООН про громадянські і політичні права, статтями 6, 7 Міжнародного пакту ООН про економічні, соціальні і культурні права*). База розрахунку: Фіксована в залежності від належності постраждалих до однієї із наступних підгруп:

- ✓ Підгрупа 1 – особи, які знаходились під окупацією;

- ✓ Підгрупа 2 – особи, які проживають у містах, по яким ведеться застосування зброї;
- ✓ Підгрупа 3 – особи, що вимушено переселились на території України після початку військових дій;
- ✓ Підгрупа 4 – особи, що вимушено покинули Україну після 24.02.2022 та не мають можливості працювати на посадах/спеціальностях, аналогічних тим, на яких вони працювали в Україні;
- ✓ Підгрупа 5 – які не працювали в Україні, проте втратили право на звичний спосіб життя.

Якщо особа належить одночасно до кількох підгруп, розмір рекомендованої суми відшкодування відповідно сумується.

На мою думку, саме подібний алгоритм та спосіб визначення рекомендованого розміру відшкодування заподіяної масової моральної шкоди слід взяти за основу для наукового і практичного обґрунтування нової методики визначення розміру моральної шкоди для мети групових позовів.

З відповідною пропозицією Gresco Law Company вже звернулось до відповідних міністерств та організацій для врахування вказаних підходів для нагальної розробки нової методики визначення моральної шкоди при масовому порушенні прав осіб для мети групових позовів.

Таким чином, найбільш ефективним та дієвим способом захисту порушених прав мільйонів постраждалих осіб в результаті збройної агресії, в тому числі із питань відшкодування заподіяної їм моральної шкоди, є ініціювання відповідного групового позову до осіб, відповідальних за заподіяння шкоди.

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ ЗАКОНІВ І ЗВИЧАЇВ ВІЙНИ ПІД ЧАС ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ В УКРАЇНІ

Віталій Топольницький,

к.ю.н., підполковник юстиції, провідний науковий співробітник науково-дослідного відділу проблем військового законодавства Центру воєнно-стратегічних досліджень Національний університет оборони України імені Івана Черняхівського

Тетяна Федчук,

юрисконсульт юридичної служби військової частини А 0549, лейтенант юстиції

З початку повномасштабного вторгнення 24 лютого 2022 року, Російська Федерація (далі – РФ) розв’язавши криваву війну проти України, вчинила дії, які не мають виправдання, ні з військової, ні з моральної точки зору. Застосування крилатих ракет по житловим масивам, обстріли дитячих садочків, лікарень і житлових будинків, провокування екологічних катастроф, розстріл шкільних автобусів і карет швидкої допомоги, а також вбивства цивільного населення є неповним переліком воєнних злочинів, вчинених вищим воєнно-політичним керівництвом РФ. Скоєнні злочини не мають терміну давності та за їх вчинення не передбачено амністії. Світ не визнав спроби РФ виправдати свою війну проти України, а Рада Безпеки ООН 24 березня 2022 року майже одноголосно проголосувала проти російського проекту резолюції щодо гуманітарної ситуації в Україні.

Разом із цим, починаючи з 2014 року ситуація в якій опинилася Україна, внаслідок якої на сьогодні позбавлена можливості здійснювати контроль над частиною своєї території, що окупована РФ (території Автономної Республіки Крим і частково – Донецької, Луганської, Херсонської та Запорізької областей) кваліфікується як міжнародний збройний конфлікт і щодо такого стану діють норми міжнародного гуманітарного права, серйозні порушення якого визнаються міжнародними злочинами, передусім – воєнними злочинами.

Слід зауважити, що норми міжнародного гуманітарного права починають діяти з моменту початку збройного конфлікту і завершують дію після досягнення миру і репатріації військовополонених. Дотримання цих норм забезпечує захист прав осіб, які беруть законну участь у цьому конфлікті (комбатанти) та осіб, які не беруть (цивільні) або припинили брати участь у воєнних діях внаслідок поранення, хвороби чи полону. Вони є також гарантом захисту цивільних об’єктів та культурних цінностей під час

збройного конфлікту та визначають діяння, що становлять серйозні порушення цього права – воєнні злочини, за вчинення яких міжнародним і національним кримінальним правом передбачена кримінальна відповідальність. Дотримання та реалізація принципів і норм міжнародного гуманітарного права є юридичним обов’язком воюючої держави – сторони Женевських конвенцій 1949 року. Доказові матеріали порушень норм міжнародного гуманітарного права та міжнародного права прав людини, які сталися під час збройного нападу РФ на Україну містяться в доповіді Управління Верховного Комісара з прав людини, що підготовлена за результатами роботи Моніторингової місії Організації Об’єднаних Націй з прав людини в Україні за період з 24 лютого 2022 року до 15 травня 2022 року [1]. На сьогодні в Україні докази російської агресії збираються на єдиній загальнодержавній платформі Офісу Генерального прокурора [2].

Однак, незважаючи на документування фактів скоєння воєнних злочинів в Автономній Республіці Крим та на окупованих територіях України, починаючи з 20 лютого 2014 року, їх правова кваліфікація обмежена бланкетною статтею 438 Кримінального кодексу України про “порушення правил і звичаїв війни” [3]. Саме з 20 лютого 2014 року по 31 грудня 2021 року за цією статтею органами досудового розслідування було відкрито 437 кримінальних проваджень, з яких тільки 8 було спрямовано до судів з обвинувальними актами, і тільки одне стосовно однієї особи завершилось обвинувальним вироком [4]. Разом із цим, з 24 лютого 2022 року масштаби скоєних злочинів лише збільшуються, а можливості правоохоронних органів України з погляду правової кваліфікації діянь залишаються незмінними.

Так, розділ XX Особливої частини (статті 436-447) Кримінального кодексу України [3] не в повній мірі здатний забезпечити повноту імплементації положень міжнародного кримінального і гуманітарного права щодо кримінально-правового переслідування за міжнародні злочини (геноциду, злочин агресії, злочини проти людяності та воєнні злочини), а також забезпечення виконання міжнародних зобов’язань щодо запобігання юридичній та фактичній безкарності за вчинення таких злочинів. Він [3] не містить норм щодо відповідальності за злочини проти людяності, а диспозиції воєнних злочинів виписано поверхнево, в зв’язку з чим їх кваліфікацію майже неможливо застосувати на практиці.

Навіть, якщо покладати надію лише на Міжнародний кримінальний суд, він не може охопити весь масив вчинених міжнародних злочинів, адже за своєю політикою концентрує увагу виключно на керівних посадах. Тож тисячі виконавців, які вчиняли ці злочини своїми руками, лишаються на відповідальності національних органів розслідування та суду. Міжнародний кримінальний суд діє за принципом комплементарності, тобто не замінює національних судових органів, а розглядає справи про найтяжчі міжнародні злочини у випадках, коли держава “не спроможна” здійснити розслідування таких злочинів або свідомо “ухиляється” від цього.

Отже, з метою розв’язання окреслених проблем із забезпечення імплементації положень міжнародного кримінального і гуманітарного права щодо кримінально-правового переслідування за міжнародні злочини (геноциду, злочин агресії, злочини проти людяності та воєнні злочини), а також забезпечення виконання міжнародних зобов’язань щодо запобігання юридичній та фактичній безкарності за вчинення таких злочинів, розділ XX Особливої частини Кримінального кодексу України [3] слід доповнити додатковими статтями, які охоплять всі різновиди вказаних злочинів, передбачені статтями 7 та 8 Римського статуту, статті III Конвенції про запобігання геноциду та покарання за нього 1948 року, а також інші серйозні порушення Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року про захист жертв війни та Додаткових протоколів до них, що покращить регламентацію кримінальної відповідальності за їх скоєння та значно спростить процес кримінально-правової кваліфікації за відповідні діяння РФ.

Описана проблематика є надзвичайно важливою, особливо після початку повномасштабної збройної агресії РФ проти України, адже розслідування воєнних злочинів та злочинів проти людяності потребує спеціалізованих знань та навичок в області міжнародного гуманітарного і кримінального права та відповідного досвіду, яких у слідчих на момент початку збройного конфлікту не було. Практика розслідування злочинів в умовах збройного конфлікту на сході України формувалась з лютого 2014 року та впродовж перших років війни була хибною, адже базувалась на підходах до воєнних злочинів як до загально-кримінальних злочинів та без належного забезпечення відповідними знаннями.

Крім того, необхідність приведення Кримінального кодексу України [3] у відповідність із міжнародним кримінальним та гуманітарним правом прямо закріплена у рішенні Ради національної безпеки та оборони України від 25 січня 2015 року “Про надзвичайні заходи протидії російській загрозі та проявам тероризму, підтримуваним Російською Федерацією”, яке введено в дію Указом Президента України № 85/2015 від 14.02.2015 року [5]. Також Кабінет Міністрів України, Розпорядженням №1393-р від 23.11.2015 року “Про затвердження плану дій з реалізації Національної стратегії у сфері прав людини на період до 2020 року” визначив розробити законопроект щодо внесення змін до Кримінального кодексу України з метою гармонізації з нормами міжнародного гуманітарного права (визначення воєнних злочинів) [6].

На сьогодні, в державі спроба вирішення вказаної проблематики щодо розв’язання питання гармонізації Кримінального кодексу України [3] з міжнародним кримінальним та гуманітарним правом здійснюється за допомогою розроблення законопроектів, якими до Кримінального кодексу України [3] плануються вноситись відповідні зміни. Так, 20 травня 2021 року Верховна Рада України ухвалила в цілому Закон України “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо імплементації норм міжнародного кримінального та гуманітарного права” (№ 2689), який 7 червня 2021 року направлений на підпис Президенту України [7]. Розроблений законопроект є компромісним рішенням, яке засновано на практиці міжнародного права та можливостях національної системи правосуддя України стосовно притягнення до відповідальності за найтяжчі злочини. У його розробленні брали участь представники правоохоронних органів, органів правосуддя України, правозахисних організацій та міжнародні експерти з міжнародного кримінального права.

Другою спробою, імплементації норм міжнародного кримінального та гуманітарного права до Кримінального кодексу України, після початку повномасштабної агресії РФ проти України, стало розроблення Кабінетом Міністрів України 15.04.2022 року проекту Закону “Про внесення змін до Кримінального кодексу України та Кримінального процесуального кодексу України” (№ 7290), який подано на розгляд Верховній Раді України [8].

Обидва варіанти запропонованих законопроектів спрямовані на вирішення наявної прогалини щодо імплементації міжнародно-правових норм, однак при виборі серед них оптимального варіанту, необхідно в-першу чергу отримати висновок створеної 01.07.2022 року “Тимчасової спеціальної комісії Верховної Ради України з питань міжнародного гуманітарного та міжнародного кримінального права в умовах збройної агресії Російської Федерації проти України” щодо відповідності законопроекту властивим для національної правової системи конструкціям, що не суперечитиме іншим положенням Кримінального кодексу України та які є зрозумілими для вітчизняних правозастосовних органів [9].

Також, є нагальна потреба пришвидшити розгляд обраного варіанту законопроекту Верховною Радою України та прийняти закон про ратифікацію Україною Римського статуту, у зв’язку з розпочатими Національною поліцією України досудовими розслідуваннями у понад 20 000 кримінальних провадженнях по всій території України за вчинення воєнних злочинів РФ відносно мирного населення та інфраструктури України.

Отже підсумовуючи викладене, слід прийти до висновку, що не лише успішна реалізація анонсованої в державі ідеї щодо створення Міжнародного гібридного трибуналу дозволить державі притягнути воєнних злочинців РФ до відповідальності, але й наявність досконалих правових інструментів в національному законодавстві за допомогою яких можливо як найточніше перенести зміст міжнародно-правових норм до Кримінального кодексу України, використовуючи ті юридичні конструкції, що притаманні вітчизняному кримінальному законодавству.

Список використаних джерел:

1. Доповідь Управління Верховного Комісара з прав людини щодо ситуації з правами людини в Україні в контексті збройного нападу Російської Федерації, 24 лютого – 15 травня 2022 року. URL: <https://www.ohchr.org/sites/default/files/documents/countries/ua/2022-06-29/2022-06-UkraineArmedAttack-UA.pdf> (дата звернення: 04.07.2022).
2. Єдина загальнодержавна платформа Офісу Генерального прокурора для документації воєнних злочинів Російської Федерації в Україні. URL: <https://warcrimes.gov.ua> (дата звернення: 04.07.2022).
3. Кримінальний кодекс України: Закон України від 5 квітня 2001 року. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#top> (дата звернення: 04.07.2022).
4. Науково-практичний вебінар “Питання кваліфікації порушення законів і звичаїв війни та суміжних загально-кримінальних порушень” 16 червня 2022 року. URL: https://www.youtube.com/watch?v=hUg8MBlasYo&ab_channel=CriminalLawDepartmentNLUYaroslavMudryi (дата звернення: 04.07.2022).

5. Рішення Ради національної безпеки та оборони України від 25 січня 2015 року “Про надзвичайні заходи протидії російській загрозі та проявам тероризму, підтримуваним Російською Федерацією”: Указ Президента України від 14.02.2015 року № 85/2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/85/2015#n2> (дата звернення: 04.07.2022).
6. Про затвердження плану дій з реалізації Національної стратегії у сфері прав людини на період до 2020 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 23.11.2015 року №1393-р. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1393-2015-%D1%80#Text> (дата звернення: 04.07.2022).
7. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо імплементації норм міжнародного кримінального та гуманітарного права: Проект Закону України від 27.12.2019 року № 2689. URL:http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=67804 (дата звернення: 04.07.2022).
8. Про внесення змін до Кримінального кодексу України та Кримінального процесуального кодексу України: Проект Закону України від 15.04.2022 № 7290. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/39449> (дата звернення: 04.07.2022).
9. Про утворення Тимчасової спеціальної комісії Верховної Ради України з питань міжнародного гуманітарного та міжнародного кримінального права в умовах збройної агресії Російської Федерації проти України: Постанова Верховної Ради України від 01.07.2022 № 2351-IX. URL:<https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/39866> (дата звернення: 04.07.2022).

DEFINITION OF WAR CRIMES UNDER THE ROME STATUTE OF THE INTERNATIONAL CRIMINAL COURT

Elżbieta Żywucka-Kozłowska

assoc. prof. University Warmia & Masuria , Olsztyn, Poland

Faculty of Law and Administration

From time immemorial, people have fought wars among themselves. The reasons have always been similar - the will to take over the territory and the population. There were always war crimes during such fights, although in the distant times no one defined them or considered them illegal. Everything and everyone on the way to their destination was destroyed.

During the 20th century, the world was engulfed in wars known as the First and Second World Wars twice. There were countless war crimes during these wars, especially during World War II. German and Soviet soldiers committed war crimes mainly in the territory of Poland, the Soviet Union and Ukraine. They murdered, plundered and raped. After the capitulation of the Third Reich, none of the Soviet criminals was held responsible for war crimes. Few of the Nazi criminals stood before the Nuremberg Tribunal[4; 2; 10]. The experiences of world wars changed the architecture of international security, which did not protect humanity from further armed conflicts. More international tribunals for war crimes and crimes of genocide committed, for example, in Rwanda or the former Yugoslavia, were established. After the Balkan (former Yugoslavia) war (wars), the international community

decided to establish a single, common International Criminal Tribunal in The Hague under the Rome Statute of the ICC in 1998.

The provision of art. 8.2. Of the Rome Statute of the International Criminal Court on 17 July 1998[12] defines war crimes as "serious violations of the Geneva Conventions of August 12, 1949, namely any of the actions listed below against people or property protected under the provisions of the relevant Geneva Convention"[12]. The starting point for defining the crimes in question are the Geneva Conventions that were drawn up after World War II (1949). The Rome Statute (1998) describes the definition of war crimes in a special way, namely by listing exhaustively 34 categories of behavior that fulfill the features of a war crime - a war crime.

The catalog of war crimes listed in the Rome Statute of the ICC indicates:

1. intentional homicide, which should be understood as killing a person with a direct intention,

2 torture and inhuman treatment, including biological experiments,

3. deliberately causing great suffering or serious damage to body and health,

4. serious damage and misappropriation of property, not justified by military necessity and carried out unlawfully and arbitrarily,

5 forcing prisoners of war and other protected persons to serve in the armed forces of a hostile power;

6 deliberately depriving prisoners of war or other protected persons of the right to a fair trial under the normal procedure,

7. unlawful deportation and resettlement or illegal deprivation of liberty,

8. hostage taking,

9 intentional directing of attacks against the civilian population or against civilians not directly participating in hostilities,

10. Deliberate targeting of attacks against civilian targets, i.e. facilities that are not military targets,

11. Deliberately directing attacks against personnel, installations, materials, units or vehicles related to humanitarian aid or peace-keeping missions under the United Nations

Charter, as long as they are entitled to protection for civilians and civilian objects under international law of armed conflict,

12. deliberately carrying out attacks with the knowledge that the attack will result in the accidental loss of life or injury to civilians or damage to civilian facilities, or extensive, long-term and serious damage to the environment, which would be clearly excessive in relation to the specific, direct and total expected benefit military,

13. attacking or bombing, by any means, defenseless cities, villages, residential houses and non-military buildings,

14. killing or wounding an enemy who, having laid down his arms or no longer having any means of defense, has put himself at the mercy of

15. unjustified use of the conciliation flag or banner, or military markings and uniforms of the enemy or of the United Nations, as well as distinguishing marks, established by the Geneva Conventions, resulting in the death or serious injury of a person,

16. Resettlement, directly or indirectly, by the occupying power of its own population into the occupied territory, or the deportation or resettlement of all or part of the civilian population residing inside or outside the occupied territory;

17. deliberately targeting buildings intended for religious, educational, artistic, scientific or charitable purposes, historical monuments, hospitals and places where the wounded and sick are collected, provided that they are not military targets,

18. Subjecting persons under the authority of the opposing party to physical mutilation or any type of medical or scientific experimentation which is not justified by medical, dental or hospital treatment of that person or carried out in his interest, and which causes death or a serious threat to that person's health or people

19. Stealthily killing or injuring persons belonging to the enemy's population or troops,

20. declaring that no one will be spared life,

21. destroying or seizing the enemy's property, except in cases where such destruction or seizure is required by the necessity of war,

22. Declaring the rights and claims of citizens of the opposing party for expired, suspended or inadmissible to be investigated before a court,

23 forcing citizens of the opposite party to participate in hostilities against their country, even if they were in the service of the belligerent before the start of the war;

24. Handing over cities or places even taken by storm,

25. Using poison or poisoned weapons,

26. Use of poisonous or asphyxiant or other gases and any similar liquids, materials or devices,

27 use of projectiles that expand or flatten easily in the human body, such as projectiles with a hard shell that does not fully cover the core or is nicked;

28. The use of weapons, missiles and materials and methods of warfare which by their nature cause unnecessary damage or undue suffering or which by their nature constitute a violation of international law of armed conflict, provided that such weapons, missiles and materials, as well as the methods of conducting wars are totally prohibited and listed in the annex to the Rome Statute of the ICC as a result of an amendment adopted in accordance with the provisions of Art. 121 and 123,

29. Committing attacks on personal dignity, in particular humiliating and humiliating treatment,

30. Committing rape, sexual slavery, forced prostitution, forced pregnancy within the meaning of Art. 7 sec. 2 (f), compulsory sterilization and other forms of sexual violence also constituting a serious violation of the Geneva Conventions,

31. Using civilians or other protected persons to protect points, areas or military forces against military actions with their presence,

32. Deliberately directing attacks against buildings, materials, medical units and means of transport, and personnel using the distinctive signs established by the Geneva Conventions in accordance with international law,

33. Intentional attacks on civilians as a method of warfare by depriving them of the necessities of life, including deliberately depriving them of food provided for in the Geneva Conventions,

34. integrating or recruiting children under the age of 15 to the national armed forces or actually using them in hostilities[12].

It is impossible not to notice that the indicated behavior is the elements defining war crimes are also common crimes prosecuted under domestic criminal laws (rape, murder, looting, abuse of another person, etc.). It should be emphasized that so far there is no universal definition of war crimes, although there is agreement in the literature on the subject that they are committed against civilians of the state attacked as a result of which an armed conflict occurred[1; 6; 11; 3; 5]. Stanisław Pikulski emphasized the essence of the crime of extermination in the light of international law and Polish criminal law, taking into account the nature of the perpetrator's behavior, motivation and purpose[8]. It is obvious that on the new theory it is possible to develop the content of the definition of war crimes, however, from the point of view of the criminal law doctrine, such a definition would have to include all types of behavior that would qualify as a prohibited, punishable offense and not subject to statute of limitations. A definition means an explanation, translation, formula, definition, interpretation etc[13]. Therefore, if the provisions of the Rome Statute of the International Criminal Court contain a description of the perpetrator's behavior using the phrase "rely on", it can be assumed that they are the definition of a specific term, in this case "war crimes".

Bibliography

1. Anderson J., Williams A., Head V. „Rzezie, masakry i zbrodnie wojenne od starożytności do współczesności. Bellona, Warszawa 2009
2. Gałązka M. „Znaczenie „procesu lekarzy” przed Amerykańskim Trybunałem Wojskowym nr 1 w Norymberdze dla prawnokarnej oceny eksperymentów badawczych. *Studia Prawnicze KUL*, 2020 (2)
3. Hathaway O. A., Strauch P. K., Walton B. A., Weinberg Z. A. (2019). What is a war crime. *Yale J. Int'l L.*, 44, 53
4. Kolasa J. , Proces norymberski - aspekt proceduralny (w:) *Państwo i Prawo* 1988, nr 5
5. May L. (2007). *War crimes and just war*. Cambridge University Press
6. May R., Wierda M., Is There a Hierarchy of Crimes In International Law? [w:] *The Changing Face of Conflict and the Efficacy of International Humanitarian Law*, red. H. Durham, T.L.H. McCormack, The Hague 1999
8. Pikulski, S. (2015). Zbrodnie przeciwko braniu udziału w masowym zamachu skierowanym przeciwko grupie ludności w celu wykonania lub wsparcia polityki państwa lub organizacji w polskim prawie karnym. *Studia Prawnoustrojowe*, 29
9. Simpson G. J. (2007). *Law, War and Crime: War Crimes, Trials and the Reinvention of International Law*. Polity
10. Stankiewicz M. Zasady odpowiedzialności zbrodniarzy wojennych przed Międzynarodowym Trybunałem Wojskowym (w:) *Studia Prawnoustrojowe* 2006,nr 6
11. Uryś W., Odpowiedzialność jednostek za zbrodnie wojenne (w:) *Filozofia w Praktyce Tom 3* (2017)
12. Rzymski Statut Międzynarodowego Trybunału Karnego sporządzony w Rzymie dnia 17 lipca 1998 roku [*Dz.U.* 2003, Nr 78, poz. 708]
13. <https://synonim.net/synonim/definicja>

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА КВАЛІФІКАЦІЯ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ ТА ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ЛЮДСТВА, ПИТАННЯ КАТУВАННЯ ТА НЕЛЮДСЬКОГО ПОВОДЖЕННЯ В УМОВАХ ВІЙНИ У СВІТЛІ СУЧАСНОГО МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ СУДОВО-МЕДИЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ КАТУВАНЬ В УМОВАХ ВІЙНИ

Наталія Ергард,

к.мед.н., доцент, Національний медичний університет імені О.О.Богомольця

Олег Кобилянський,

к.ю.н., доцент, Державний університет інфраструктури та технологій

Катування (мордування) являє собою умисне заподіяння сильного фізичного болю або фізичного чи морального страждання шляхом нанесення побоїв, мучення або інших насильницьких дій з метою примусити потерпілого чи іншу особу вчинити дії, що суперечать їх волі, у тому числі отримати від нього або іншої особи відомості чи визнання, або з метою покарати його чи іншу особу за дії, скоєні ним або іншою особою чи у скоєнні яких він або інша особа підозрюється, а також з метою залякування чи дискримінації його або інших осіб [1, 2].

Починаючи з 26 червня 1987 року набрала чинності Конвенція проти катувань та інших жорстоких видів поводження і покарання, яка була прийнята Генеральною Асамблеєю Організації Об'єднаних Націй. А 9 серпня 1999 року було представлено Верховному комісаріату ООН по правам людини «Стамбульський протокол» як керівництво по ефективному розслідуванню і документуванню катувань та інших жорстоких видів поводження і покарання, які принижують гідність людини [2, 3].

В Україні передбачена кримінальна відповідальність за катування, що регламентовано статтею 127 Кримінального кодексу України [1]. Встановлення самого факту катування входить до компетенції органів досудового розслідування. Однак, важливу роль відіграє і судово-медична експертиза. Судово-медичний експерт не встановлює факт катування, але він повинен встановити наявність та характер тілесних ушкоджень, їх локалізацію, давність заподіяння кожного ушкодження, знаряддя, яким могли бути нанесенні тілесні ушкодження, а також встановити ступінь їх тяжкості.

Зазвичай, для встановлення тілесних ушкоджень, які могли бути заподіяні в результаті катувань, судово-медичний експерт проводить освідчення потерпілої особи.

Під час освідування, судово-медичний експерт має право також проводити фотографування потерпілих з метою наочного підтвердження наявності тілесних ушкоджень та їх морфологічних особливостей.

Застосування фотографії при проведенні цієї слідчої дії дуже важливе через те, що виявлені сліди, прикмети дуже складно докладно і точно описати в протоколі освідування. На фотознімках необхідно зафіксувати наявність на тілі особливих прикмет і ушкоджень, їх локалізацію, а також наявність на одязі і тілі особи часток і забруднень, які могли утворитися на місці події (плями крові, розриви одягу, садна, подряпини, мікрОВОлокна, сліди зубів, які могли бути залишені потерпілим, чий опір подолав злочинець).

Тактика освідування включає в себе необхідність дотримання цілого комплексу етичних норм. Так, огляд оголених частин тіла людини повинен здійснюватися лікарем або слідчим тієї ж статі. Етичні правила освідування передбачають етичні правила фотографування. Не можна фіксувати на знімку оголене тіло людини цілком (одним знімком). При освідуванні допускається проводити фотографування окремих ділянок крупним планом без попередньої зйомки всього об'єкта (тіла людини) [4, с. 242].

За неможливості освідування, допускається, в окремих випадках, проведення експертизи тільки за медичною документацією (історія хвороби, індивідуальна карта амбулаторного хворого тощо) за наявності оригінальних документів, які містять повну інформацію про характер ушкодження, клінічний перебіг та інші вичерпні дані [5].

Але, в цих випадках виникає ряд проблемних питань, які впливають на результати судово-медичної експертизи.

Так, практика показала, що у оформленні медичної документації лікарями допускається неповний опис тілесних ушкоджень (відсутність опису кольору синців, який вказує на давність заподіяння ушкодження; неправильно вказана локалізація ушкодження та його характер; суперечливий опис стану хворого, тощо). Все це призводить до того, що судово-медичний експерт не в змозі надати вичерпну відповідь на ряд запитань, які йому поставили органи досудового розслідування. І головним із яких, являється давність заподіяння тілесного ушкодження.

Особливо, важливо зафіксувати тілесні ушкодження зараз, коли в Україні іде

повномасштабна війна і військових злочинів проти українського народу стає все більше. Через масове травмування людей не завжди є можливість вчасно зафіксувати отримані тілесні ушкодження. Тому, в більшості випадків, коли людина нарешті має можливість освідчування у судово-медичного експерта, частина ушкоджень зникає внаслідок регенеративних процесів.

В місцях активних бойових дій, де немає можливості фотографування, через відсутність умов для заряджання технічних пристроїв (цифрові фотоапарати, мобільні телефони), можна використовувати різні прийоми поміток та позначень на схематичних зображеннях. Завдяки ним можна наглядно продемонструвати локалізацію та вид тілесних ушкоджень [6, 7].

Тому, виникає необхідність у проведенні навчальних заходів для лікарів будь-якого медичного фаху, метою яких є навчити їх методики правильного описання тілесного ушкодження та ознайомити з можливими варіантами схематичного зображення тілесних ушкоджень.

Повноцінна інформація про характер та локалізацію тілесних ушкоджень, зафіксована як лікарями в медичній документації, так і судово-медичними експертами у «Висновку експерта» є запорукою підтвердження їх отримання внаслідок катувань під час судового процесу, пов'язаного із захистом прав людини в умовах бойових дій.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний кодекс України від 05 квіт. 2001 р. Відомості Верховної Ради України. 2001. № 2341-111. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>
2. Білоусов Ю. Л., Блага А. Б., Захаров Є. Ю., Кобзін Д. О. [та ін.] Застосування Конвенції про захист прав людини і основних свобод та практики Європейського Суду з прав людини в діяльності органів внутрішніх справ України. 2008. 324 с.
3. «Стамбульський протокол. Руководство по эффективному расследованию и документированию пыток и других жестоких, бесчеловечных или унижающих достоинств видов обращения и наказания». URL: <https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Publications/training8Rev1ru.pdf>
4. Кофанов А. В., Кобилянський О. Л. Судова (криміналістична) фотографія: Навчальний посібник. Київ, 2006. 389 с.
5. Наказ МОЗ України «Про розвиток та вдосконалення судово-медичної служби України» від 17 січня 1995 року № 6.
6. Біленчук П. Д., Кофанов А. В., Кобилянський О. Л., Скільська Л. Д. Документування результатів слідчої дії: методи фіксації доказової інформації. Монографія. ННПСК КНУВС. 2009. 96 с.
7. Ергард Н. М. Судово-медичний огляд трупів загиблих (померлих) осіб в умовах воєнного стану. Методичні рекомендації. УкрДГПІ. 2022. 20 с.

ДО ПИТАННЯ ПРО СПІВВІДНОШЕННЯ ВІЙСЬКОВИХ І ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ

Микола Карпенко,

*д.ю.н., доцент, Національний університет оборони України імені Івана
Черняхівського*

Нині кримінальне законодавство України перебуває в стадії реформування, підтвердженням чого є Указ Президента України від 7 серпня 2019 року № 584/2019 «Питання Комісії з питань правової реформи» [1], відповідно до якого створена робоча група із провідних науковців кримінального права.

На даний час підготовлений проект нової редакції Кримінального кодексу, положення якого неодноразово обговорювалися на різноманітних наукових зібраннях. Зазначені обставини дають можливість більш змістовно відобразити у кримінальному законодавстві нашої держави положення, які стосуються військових і воєнних злочинів, що сприятиме більш чіткому сприйняттю їх змісту і спрямованості, оскільки не завжди пересічними громадянами розуміється, що мова йде про різні родові об'єкти їх посягання.

Як зазначають М.І. Панов, С.О. Харитонов, військові злочини – це «група злочинів, суспільна небезпечність яких визначається тим, що вони посягають на порядок несення військової служби, від дотримання якого значною мірою залежить забезпечення обороноздатності, військової безпеки, суверенітету та територіальної цілісності України, захист яких, згідно зі ст. 17 Конституції України, є найважливішими функціями держави, справами всього Українського народу» [2, с. 88-89].

Більш конкретно можна зазначити, що «військовим злочином (з 01.07.2020 р. військовим кримінальним правопорушенням у вигляді злочину або кримінального проступку) є передбачене законом про кримінальну відповідальність суспільно небезпечне, винне й каране діяння (дія або бездіяльність), вчинене спеціальним суб'єктом злочину (військовослужбовцем, а також військовозобов'язаним та резервістом під час проходження зборів, або іншою особою, визначеною законом), що посягає на військовий правопорядок» [3, с. 24].

Військовий правопорядок, у розумінні законодавця (ст. 401 Кримінального кодексу України), це сукупність тієї частини суспільних відносин у військовій сфері,

які охороняються чинним законодавством і стосуються порядку несення або проходження військової служби військовослужбовцями, проходження зборів військовозобов'язаними та резервістами, щодо інших осіб, визначених законом, на яких поширює дію закон про кримінальну відповідальність у разі його порушення [4, с. 71-74].

На даний час кримінальна відповідальність за військові злочини передбачена ст. 402-422, 425-431 КК України.

Дефініція терміну «воєнні злочини» у КК України наразі відсутня. З цього приводу В.П. Базов зазначає, що «воєнні злочини – це міжнародні злочини, передбачені міжнародними договорами чи національними кримінальними законами, які є серйозними порушеннями міжнародного права, спрямовані на порушення законів і звичаїв війни, здійснюються окремими фізичними особами, відповідними організаціями чи державами як під час міжнародних, так і під час неміжнародних збройних конфліктів» [5, с. 104].

Конкретизація воєнних злочинів передбачена ч. 2 ст. 8 Римського статуту міжнародного кримінального суду, який набрав чинності 01.07.2002 р. Зазначеною правовою нормою передбачено більше 50-ти діянь, які, в разі їх вчинення, кваліфікуються як воєнні злочини.

Це: а) серйозні порушення Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, зокрема, любе із наступних діянь проти осіб або майна, що охороняється згідно положень відповідної Женевської конвенції ...;

б) інші серйозні порушення законів і звичаїв, що вчиняються в міжнародних збройних конфліктах, встановлених в рамках міжнародного права ...;

с) У випадку збройного конфлікту неміжнародного характеру серйозні порушення статті 3, загальної для чотирьох Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, зокрема: любе із наступних діянь, вчинених відносно осіб, які не приймають активної участі у воєнних діях, включаючи військовослужбовців, які склали зброю, і осіб, які виведені із строю в результаті хвороби, поранення, тримання під вартою або по іншій причині ...

е) Інші серйозні порушення законів і звичаїв, що вчиняються в збройних конфліктах неміжнародного характеру, встановлених в рамках міжнародного права, зокрема любе із наступних діянь: ... [6].

Розділ XX («Кримінальні правопорушення проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку») Особливої частини КК України із перерахованих у ч. 2 ст. 8 Римського статуту міжнародного кримінального суду, передбачає кримінальну відповідальність лише за ст. 437 («Планування, підготовка, розв'язання та ведення агресивної війни»), ст. 438 («Порушення законів та звичаїв війни»), ст. 447 («Найманство»).

Ч. 1 ст. 438 КК передбачає кримінальну відповідальність за «жорстоке поводження з військовополоненими або цивільним населенням, вигнання цивільного населення для примусових робіт, розграбування національних цінностей на окупованій території, застосування засобів ведення війни, заборонених міжнародним правом, інші порушення законів та звичаїв війни, що передбачені міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а також відання наказу про вчинення таких дій». За ч. 2 цієї статті передбачена відповідальність за «ті самі діяння, якщо вони поєднані з умисним вбивством» [7].

Станом на 05.07.2022 р. Офісом Генерального прокурора України зареєстровано 21370 злочинів агресії та воєнних злочинів за статтями 438, 437, 436, інші КК України, вчинених на території нашої держави, починаючи з 24 лютого 2022 р. [8].

Фактично ст. 438 КК України нині є універсальною правовою нормою по відношенню до серйозних порушень міжнародного гуманітарного права.

З метою виконання взятих на себе зобов'язань Україні потрібно здійснити імплементацію окремих положень міжнародних договорів і передбачити у Кримінальному кодексу весь спектр злочинних діянь, пов'язаних з воєнними злочинами для їх конкретизації. Тому 15 квітня 2022 року Кабінетом Міністрів України до Верховної Ради внесений законопроект «Про внесення змін до Кримінального кодексу України та Кримінального процесуального кодексу України», який зареєстрований за № 7290. Він передбачає, у разі прийняття, виключення із КК статей 432 («Мародерство»), 433 («Насильство над населенням у районі воєнних дій»), 435

(«Незаконне використання символіки Червоного Хреста, Червоного Півмісяця, Червоного Кристала та зловживання нею»), як таких, що мають бути передбачені у розділі XX Особливої частини КК.

Крім того, пропонується:

- статті 434 («Недбале виконання обов'язків стосовно хворих і поранених»), 436 («Публічні заклики до вчинення акту агресії або розв'язання збройного конфлікту не міжнародного характеру»), 437 («Злочин агресії») і 438 («Воєнні злочини проти особи») КК викласти в новій редакції;

- доповнити КК статтями 438-1 («Воєнні злочини проти власності»), 438-2 («Воєнні злочини, що полягають у застосуванні заборонених методів ведення війни»), 438-3 («Воєнні злочини, що полягають у застосуванні заборонених засобів ведення війни»), 438-4 («Воєнні злочини проти гуманітарних операцій та використання символів»), 438-5 («Воєнні злочини проти культурних цінностей, що перебувають під захистом міжнародного гуманітарного права»);

- статтю 442 («Геноцид») КК викласти у новій редакції, конкретизувавши діяння його вчинення;

- доповнити КК статтями 442-1 («Злочини проти людяності»), 442-2 («Бездіяльність військових командирів, інших осіб, які фактично діють як військові командири, та інших осіб»), 445-1 («Незаконні дії з культурними цінностями у зв'язку із збройним конфліктом»).

З метою не уникнення воєнних злочинців від кримінальної відповідальності пропонується прикінцеві та перехідні положення КК доповнити розділом III такого змісту:

«Якщо діяння, передбачені у статтях 437-438-5, 442, 442-1 цього Кодексу, на момент їх вчинення не визнавалися злочином відповідно до законодавства України про кримінальну відповідальність, але визнавалися злочином геноциду, злочином агресії, злочином проти людяності або воєнним злочином відповідно до норм міжнародного права, вважається, що такі діяння на час їх вчинення визнавалися такими, що є злочином, відповідно до законодавства України про кримінальну відповідальність».

Список використаних джерел:

1. Питання Комісії з питань правової реформи : Указ Президента України від 07.08.2019 р. № 584/2019 // Офіційний вісник України від 23.08.2019 р., № 64, стор. 7, стаття 2209, код акта 95523/2019.
2. Велика українська юридична енциклопедія : у 20 т. – Харків : Право, 2016 // Т. 17 : Кримінальне право / редкол. : В.Я. Тацій (голова), В.І. Борисов (заст. голови) та ін.; Нац. акад. прав. наук України; Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. – 2017. 1064 с. : іл.
3. Карпенко М.І. Теоретико-методологічне дослідження злочинів проти встановленого порядку несення військової служби за Кримінальним кодексом України [Текст] : автореферат дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.08; Університет державної фіскальної служби України / М.І. Карпенко. Ірпінь, 2020. 39 с.
4. Карпенко М.І. Військовий правопорядок як об'єкт кримінально-правової охорони. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія ПРАВО. 2018. Випуск 51. Том 2. С. 71-74.
5. Базов В.П. Воєнні злочини: Навч. посібник. Київ: Юрінком Інтер, 2008. 336 с.
6. Римський статут міжнародного уголовного суда / https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#top (дата звернення: 05.07.2022).
7. Кримінальний кодекс України : закон України від 5 квітня 2001 р. № 2341-III // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2001, № 25-26, ст. 131.
8. Злочини вчинені в період вторгнення РФ: станом на 05.07.2022 / <https://www.gp.gov.ua/> (дата звернення: 05.07.2022).

ДО ПРОБЛЕМИ ПОКАРАННЯ РОСІЙСЬКОГО АГРЕСОРА ЗА СКОЄНІ ПРОТИ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ ЗЛОЧИНИ

Марія Мірошниченко,

д.ю.н., професор, Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Російська Федерація, розпочавши 20 лютого 2014 року сплановану заздалегідь збройну агресію проти України, вчинила воєнний злочин, порушивши фундаментальні норми й принципи міжнародного гуманітарного права, низку двосторонніх і багатосторонніх договорів та угод.

24 лютого 2022 року РФ розпочала широкомасштабну агресію, що супроводжується масовими воєнними злочинами, злочинами проти людяності, вбивством та насильною депортацією цивільного населення з наміром знищити український народ як окрему національну спільність, цілеспрямованим руйнуванням інфраструктури в системі забезпечення базових умов життєдіяльності людей.

14 квітня 2022 р. Верховна рада України ухвалила Постанову №2188-IX Про заяву Верховної Ради України "Про вчинення Російською Федерацією геноциду в Україні".

Верховна Рада України цією заявою:

«Визнає дії, вчинені Збройними силами Російської Федерації та її політичним і військовим керівництвом під час останньої фази збройної агресії Російської Федерації проти України, яка розпочалася 24 лютого 2022 року, геноцидом українського народу.

Звертається до Організації Об'єднаних Націй, Європейського Парламенту, Парламентської Асамблеї Ради Європи, Парламентської Асамблеї ОБСЄ, Парламентської Асамблеї НАТО, урядів та парламентів іноземних держав щодо визнання вчинення Російською Федерацією геноциду Українського народу, а також злочинів проти людяності та воєнних злочинів на території України»[1]. Звернення не залишилося без відповіді. Так, парламенти Естонії, Ірландії, Канади, Латвії, Литви, Польщі та Чехії визнали дії Росії геноцидом українського народу. Президент США Дж. Байден став одним із перших світових лідерів, котрий відверто заявив про те, що диктатор В. Путін здійснює геноцид в Україні.

Геноцид проти будь-якого народу, нації, етнічної чи релігійної групи є найтяжчим злочином проти людства і людяності, де б він не виникав, якими б причинами не виправдовувався і ким би не проводився. Це реальна загроза не лише для миру, а й для існування світової цивілізації і одна з найактуальніших проблем, яку має вирішувати людство[2]. Цей злочин не має строків давності.

Перераховані в Постанові Верховної Ради форми геноциду, вчинені Росією проти українського народу, у повній мірі відповідають змісту юридичного поняття «геноцид», офіційно визначеного в ст. 2 Конвенції про попередження злочину геноциду і покарання за нього, прийнятої й відкритої для підписання 9 грудня 1948 р. (набула чинності у 1951 р.)[3].

Проте перш, ніж стверджувати про факт геноциду, потрібно ретельно дослідити вчинені агресором діяння та зіставити їх із офіційним визначенням, оскільки потерпілими від цього злочину є широке коло осіб права та законні інтереси яких були порушені. Аби визнати певний комплекс злочинів власне злочином геноциду,

попередньо має бути здійснена складна юридична процедура на національному рівні, а вже потім справа може бути передана до Міжнародного кримінального суду [4].

Для уможливлення реалізації справедливого й ефективного міжнародного судочинства і міжнародно-правової відповідальності необхідно чітко встановити, як вчиняється геноцид (способи вчинення геноциду), які інструменти і механізми є необхідними для вчинення геноциду в сучасних реаліях державної організації життя суспільства, хто є суб'єктом злочину геноциду і т.п. Проблема ускладнюється, якщо суб'єктом злочину визнається держава [5]. **Вироки ж завжди ухвалюються лише компетентним судом. У нашому разі, відповідальність держав – це юрисдикція Міжнародного суду ООН.**

Безумовно Україна докладе усіх зусиль, щоб довести злочин геноциду, вчинений агресором проти українського народу. Але це далека перспектива. Процес може тривати багато років, тому, що під юридичним кутом зору довести факт геноциду важко [6]. Суть полягає не в тому, щоб зафіксувати злочин. Багато часу потрібно для того, щоб пов'язати його з конкретними особами, провести проти них розслідування, назвати цих осіб, пред'явити звинувачення і притягнути до відповідальності.

Логічно, якби вище керівництво Росії на чолі з Путіним не розпочало агресивну війну проти України, не стояло б питання про вчинення агресором воєнних злочинів, злочинів проти людяності і злочину геноциду. Тому, як видається, пріоритетної уваги заслуговує *злочин агресії* Росії проти України. Доведення злочину агресії в найближчій перспективі має шанс на успіх. Принаймні, ще за життя злочинці понесуть покарання.

У порівнянні зі злочином геноциду, агресія РФ має ознаки самостійного та закінченого складу злочину. На підтвердження, звернемося до ст.8 Римського статуту в якій визначено злочин агресії та чітко виписані дії, які кваліфікуються відповідно резолюції 3314 (XXIX) Генеральної асамблеї ООН від 14 грудня 1974 року як акти агресії.

1.Злочин агресії означає планування, підготовку, ініціювання або здійснення особою, яка фактично здійснює керівництво, або контроль за політичними, або військовими діями держави, акту агресії, який за серйозністю і масштабами грубо порушує Статут організації Об'єднаних Націй.

2. Для цілей пункту 1 «акт агресії» означає використання військової сили державою проти суверенітету, територіальної недоторканності або політичної незалежності іншої держави, або будь-яким чином не сумісне зі Статутом Організації Об'єднаних Націй [7]. Війна РФ очевидно, що злочинна. Виправдати війну можна лише за умови, якщо її метою є захист.

Перші кроки на шляху до швидкого покарання злочинців уже здійснено. У зв'язку з тим, що Україна не є стороною Римського статуту, яким створено і надано юрисдикцію Міжнародному кримінальному суду, було проведено консультації на міжнародному експертному рівні і передбачено створення Спеціального міжнародного трибуналу щодо злочину агресії проти України (за аналогією Нюрнберзького військового трибуналу) для покарання російських високопосадовців і воєначальників, які розпочали агресію, віддавали накази про тимчасову окупацію Криму в лютому 2014 року, та ухвалювали рішення щодо повномасштабного вторгнення в Україну в лютому 2022 року.

Існують різні моделі швидкого вирішення цієї проблеми[8]. Україна разом з цивілізованим світом докладе максимум зусиль для того, щоб відповідальність стала неминучою для осіб, винних у скоєнні воєнних злочинів та злочину геноциду в Україні. Непорушне дотримання принципу невідворотності покарання є запорукою безпеки країн і народів світу від будь-яких посягань з боку кривавих агресорів.

Список використаних джерел:

1.Постанова Верховної Ради України Про Заяву Верховної Ради України «Про вчинення Російською Федерацією геноциду в Україні» від 14.04 2022 №2188-ІХ <<https://ips.ligazakon.net/document/DI07267I?an=7>> (дата звернення 9.07.2022).

2. Енциклопедія сучасної України.<https://esu.com.ua/search_articles.php?id=29090 >(дата звернення 9.07.2022)

3. «Конвенция о предупреждении преступления геноцида и наказании за него» от 9 декабря 1948 года. А/RES/260 А (III)/ Офіційний сайт Верховної Ради України. <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_155> (дата звернення 7.07.2022)

4. Герасименко М.М. Особливості розслідування геноциду. Часопис Київського університету права. 2020/2. С.398-400

5. Важна К. Сутність геноциду відповідно до чинного міжнародного права та міжнародно-правової практики. Міжнародне право.8/2017. С.193-196

6. Синюк О. Що таке злочин геноциду, як його довести і чи є ознаки геноциду українців? *ZMINA*. 28 червня 2022 <<https://zmina.info/instructions/shho-take-zlochyn-genocydu-yak-jogodovesty-i-chy-ye-oznaky-genocydu-ukrayincziv/>>(дата звернення 9.07.2022).

7. Resolution ICC-ASP/16/Res.6 <https://www.legal-tools.org/doc/36d60d/pdf/> (дата звернення 7.07.2022)

8. Комаров О., Хетевей У. Конституційні обмеження України: як домогтися відповідальності за злочин агресії. JUST SECURITY. 5 квітня 2022 <<https://www.justsecurity.org/81152/ukraines-constitutional-constraints-how-to-achieve-accountability-for-the-crime-of-aggression-ua/>> (дата звернення 9.07.2022).

ПРОВЕДЕННЯ КРЕМАЦІЇ ТРУПІВ НЕВІДОМИХ ОСІБ ТА ЗАГИБЛИХ ВІД ТРАВМИ, ТІЛА ЯКИХ МАЮТЬ БУТИ ПОХОВАНІ ЗА КОШТИ МІСЦЕВОГО БЮДЖЕТУ, В УМОВАХ РОСІЙСЬКОЇ ВОЄННОЇ АГРЕСІЇ В УКРАЇНІ

Аліна Плетенецька,

к.м.н., доцент, Національний медичний університет імені О.О. Богомольця

Олександр Михайленко,

к.м.н., в.о. начальника Київського міського клінічного бюро судово-медичної експертизи

У зв'язку зі збройною агресією РФ в Україні гостро повстало питання поховання трупів загиблих громадян. З початку повномасштабного вторгнення росії в Україну загинули майже 4150 мирних жителів. Про це повідомляє Управління Верховного комісара ООН з прав людини у своєму новому звіті від 1 червня 2022 року. За даними ООН, серед загиблих: 1569 чоловіків, 1034 жінки, 98 дівчаток і 100 хлопчиків, а також 69 дітей та 1279 дорослих, стать яких поки що невідома. Втім точна кількість загиблих українців, у тому числі і військовослужбовців, не уточнена, і, вочевидь, складає набагато більше зазначених цифр. Так у мерії Маріуполя повідомляли, що загиблих мирних жителів може бути понад 22 тисячі. [1]

Згідно ч. 2 ст. 242 Кримінального процесуального кодексу України встановлення причини смерті є однією з обов'язкових підстав для проведення судово-медичної експертизи [2]. Отже, на сьогодні навантаження на бюро судово-медичної експертизи стало вкрай великим, що ускладнює роботу судово-медичних експертів. Крім того, в Україні гостро повстає питання вільних площ для поховання мешканців. Як зазначається у «Позиції Київського міського клінічного бюро судово-медичної експертизи з приводу питання проведення кремації трупів невідомих осіб та загиблих від травми, тіла яких мають бути поховані за кошти місцевого бюджету», з 28 міських кладовищ єдиним відкритим кладовищем для масових поховань є Північне, на якому в тому числі проводиться поховання померлих одиноких громадян, осіб без певного місця

проживання, громадян, від поховання яких відмовилися рідні, знайдених невідомих трупів.

Комунальними ритуальними службами на кладовищах відповідно до листів бюро судово-медичної експертизи і лікарняних закладів здійснюється поховання шляхом закопування труни у землю. Наразі тільки у м. Київ щорічно захоронюється біля 900 тіл зазначеної категорії громадян, на що витрачається близько 0,3 га площі кладовища.

Через швидкі скорочення ресурсів кладовищ, відведення нових секторів для поховання померлих одиноких громадян, осіб без певного місця проживання, громадян, від поховання яких відмовилися рідні, знайдених невідомих трупів, **не можливо**. Крім того, ситуація з похованням ускладнюється через збільшення кількості невідомих осіб, загиблих під час війни з РФ.

Для вирішення можливості поховання цих осіб та уникнення накопичення трупів в моргах, на ділянках відведених у попередні роки для таких цілей, за погодженням з Головним управлінням Держпродспоживслужби в м. Києві, здійснюється повторне поховання, яке в найближчі роки також стане неможливим. Така ситуація очікується по всій Україні через скорочення ресурсів кладовищ.

Єдиним шляхом, який зможе вирішити питання забезпеченості поховання вище вказаної категорії громадян, є поховання шляхом кремації.

Вивчаючи закордонний досвід поводження з трупами, зокрема у Сполучених Штатах Америки та деяких інших країн світу, тіло померлого перед судово-медичним розтином вивчають за допомогою комп'ютерної томографії (КТ) та рентгенографії, також під час судово-медичного розтину проводиться вилучення матеріалу для експертизи ДНК. Дані КТ, рентгенографії та експертизи ДНК вносяться у відповідну базу, після чого може відбутися кремація тіла покійного. Так кримінальні справи все частіше документуються за допомогою 3D-зображення як людей (жертв, злочинців), так і об'єктів (місце злочинів, транспортні засоби, зброя) з використанням різноманітних методів сканування [3]. Для посмертної ж томографії використовуються рентген, комп'ютерна томографія, КТ-ангіографія, магнітно-резонансна томографія, а також різні методи поверхневого сканування для дослідження обставин смерті померлого та документування результатів. У таких випадках постмортальна КТ є найкращим

методом, що дозволяє оцінити більшість станів, таких як переломи кісток, крововиливи, розриви паренхіми, внутрішньокорпоральне накопичення газу та наявність сторонніх тіл [4].

Відповідно п. 1.12 «Порядку зберігання і видачі трупів (частин трупа), носильних речей, документів, коштовностей та речових доказів з моргу та порядок прибирання моргу», який затверджений Наказом МОЗ України від 17.01.1995 року N 6, передача трупів невстановлених осіб до наукових або навчальних установ, а також їх поховання чи кремація можуть бути здійснені лише за письмовим дозволом органів слідства чи дізнання.

У разі надання органами прокуратури дозволу на кремацію тіла невідомої особи, у зв'язку з проведенням вищевказаних досліджень, відсутні підстави для проведення ексгумації тіла з метою вилучення матеріалу для досліджень з метою ідентифікації особи та встановлення наявності ушкоджень кісток скелету, оскільки дані проведених комп'ютерної томографії, рентгенографії та експертизи ДНК перебуватимуть в архіві Бюро.

Родичі невідомої особи, тіло якої було придане кремації, в бюро можуть пройти експертизу на спорідненість, за результатами якої органами слідства скрадатиметься Постанова про встановлення особи. В подальшому родичі матимуть змогу звернутися до адміністрації крематорію та отримати урну з прахом покійного для поховання. Даний алгоритм значно спростить процедуру поховання та перепоховання тіла родичами.

Проведення тотальної рентгенографії та тотальної комп'ютерної томографії при судово-медичній експертизі трупу невідомої особи, а також ДНК дослідження матеріалу від його трупу, не тягне будь-яких організаційних змін в роботі Бюро, окрім створення відповідної матеріально-технічної бази установи.

Використання закордонного досвіду надасть можливість суттєво зекономити земельні ділянки для традиційних поховань, уникнути накопичення трупів у моргах, спростить проведення досліджень, створить базу даних, яка дасть можливість органам внутрішніх справ проводити оперативно-пошукові дії без ексгумації тіла. Крім того, застосування таких сучасних методів забезпечить більшу ефективність у проведенні судово-медичних експертиз. Зокрема комп'ютерна томографія є одним з найбільш

ефективних видів досліджень і дозволяє точно і швидко візуалізувати будь-який орган і виявити зміни, які можуть бути непоміченими при інших дослідженнях. Рентгенівські промені та двомірні детектори дозволяють робити кілька сотень знімків за одне коло, які відтворюються в тривимірному зображенні та надають фахівцям повну й точну інформацію щодо стану того чи іншого органу.

При відпрацюванні такого об'єму дослідження трупів невстановлених осіб, отриманий досвід дасть підстави поширити данні види досліджень на судово-медичну експертизу тіл людей, які померли від насильницької смерті, що в свою чергу також покращить якість проведення судово-медичної експертизи.

Список використаних джерел:

1. Slovo i Dilo. ООН оновила дані про жертви російського вторгнення в Україні. Слово і Діло. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2022/06/01/novyna/suspilstvo/oon-onovyla-dani-pro-zhertvy-rosijskoho-vtorhnennya-ukrayini> (дата звернення: 08.06.2022).
2. Кримінальний процесуальний кодекс України [Електронний ресурс] / Відомості Верховної Ради України (ВВР) – К., 2016, – № 46. – с.2046 – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua>
3. Carew RM, Errickson D (2019) Imaging in forensic science: five years on. J Forensic Radiol Imaging 16:24–33. <https://doi.org/10.1016/j.jofri.2019.01.002>
4. A review of visualization techniques of post-mortem computed tomography data for forensic death investigations - International Journal of Legal Medicine. SpringerLink. URL: [https://link.springer.com/article/10.1007/s00414-021-02581-4#:~:text=Postmortem%20computed%20tomography%20\(PMCT\)%20is,findings%20and%20communicating%20them%20appropriately](https://link.springer.com/article/10.1007/s00414-021-02581-4#:~:text=Postmortem%20computed%20tomography%20(PMCT)%20is,findings%20and%20communicating%20them%20appropriately) (date of access: 08.06.2022).

ПРАВОСУДДЯ ПЕРЕХІДНОГО ПЕРІОДУ ТА ПИТАННЯ ПОСТВОЄНОЇ ІНСТИТУЦІЙНОЇ СУДОВОЇ РЕФОРМИ

ЦІННІСТЬ ГЕНДЕРНО ЧУТЛИВОГО ПІДХОДУ ДО ПРАВОСУДДЯ ПЕРЕХІДНОГО ПЕРІОДУ

Ольга Заярна

магістр соціології, фахівчиня з урегулювання конфліктів в соціально-політичній сфері, незалежна дослідниця

Коли закінчиться війна жертви і ті, хто пережили військові дії, заслуговують на визнання та справедливість за злочини вчинені проти них.

Перехідне правосуддя, що покликане через комісія зі встановлення істини та інші інструменти відновлення справедливості, досягти загоєння ран, не вимагає від потерпілих вибачень або прощення, в цілому сприяє соціальній згуртованості та сталому миру. Проте жодне суспільство не може забезпечити розслідування всіх скоєних злочинів, тому це доволі тонка межа. Гендерно чутливий підхід до правосуддя перехідного періоду допомагає розібратися з наслідками вчинених правопорушень і просунути суспільство до нової перспективи мирного та інклюзивного майбутнього, де голоси потерпілих будуть почуті.

Поновлення військової агресії Російської Федерації проти України 24 лютого 2022 року продовжує супроводжуватися значними порушеннями Женевських конвенцій від 1949 року. Буквально впродовж перших годин повномасштабного вторгнення російських військ на територію України почали надходити свідчення - відео та фото матеріали з різних куточків країни про вчинені Росією низки міжнародних злочинів, нехтування законами та звичаями ведення війни. Вже 26 лютого 2022 року держава Україна подала позов до Міжнародного суду ООН щодо порушення державою Російська Федерація Конвенції про запобігання злочину геноциду та покарання за цього. Україна також ініціювала звернення 41 держави-учасниці Римського статуту до Міжнародного кримінального суду в Гаазі щодо початку кримінального розслідування злочинів РФ проти України.

Постійний моніторинг і документування воєнних злочинів, який проводить українські державні слідчі та українські неурядові організації, демонструє, що російські військові не дотримуються фундаментальних принципів Міжнародного Гуманітарного

Права (далі – МГП) щодо пропорційності та розрізнення. Хоча Україна бореться з результатами агресії Росії починаючи з 2014 року, нинішні безпрецедентні масштаби вчинених звірств вражають своєю жорстокістю і цинізмом: умисне вбивство мирного населення, невибіркові обстріли, застосування заборонених видів боєприпасів проти цивільного населення, насильницьке зникнення, напади на гуманітарні коридори, сексуальне насильство, катування полонених, проведення процедури фільтрації, депортація українських дітей на територію Росії з подальшим усиновленням [1]. Подібний характер злочинів фіксується на всіх територіях України, де пройшла російська армія. Незважаючи на виклики військового стану, Україна працює над реформою національного кримінального законодавства та створенням законодавчої бази для співпраці з Міжнародним кримінальним судом.

З 2014 року у відповідь на збройну агресію Росії, Україна проходить довгий шлях до встановлення успішної системи правосуддя перехідного періоду: починаючи від окремих подань на розгляд міжнародних та регіональних судових і арбітражних майданчиків, покращення підготовки військовий з питання МГП, створення спеціалізовано департаменту з воєнних злочинів, розробки дорожньої карти перехідного періоду, розробки Національної стратегії України у сфері прав людини, законопроекту «Про засади державної політики перехідного періоду», прийняття Україною другого Національного плану дій на виконання Резолюції Ради Безпеки ООН 1325 «Жінки. Мир. Безпека» до підписання Президентом Україну у червні 2022 року закону про ратифікацію Стамбульської конвенції [2].

Правосуддя перехідного періоду (далі – ППП) є комплексом принципів, процесів, заходів, практик, що спрямований на відновлення справедливості щодо жертв широкомасштабних або систематичних порушень прав людини, на створення умов і можливостей для розбудови миру у постконфліктний період [3]. ППП стосується того, як суспільство буде реагувати на спадщину масових, системних порушень прав людини і ставить перед собою одні з найскладніших питань у галузі права, політики та соціальних наук, бореться з незліченною кількістю дилем. Отже, ППП виконує подвійну мету, звертаючи свій погляд як у майбутнє, так і в минуле; перехідне правосуддя шукає шляхи для пролиття світла, викриття та примирення з насильницьким

і жорстоким минулим, а також спрямоване на утвердження сталого миру та демократії в майбутньому.

Процес Правосуддя Перехідного Періоду може включати:

1) Кримінальні розслідування порушень прав людини з метою відновлення суспільної довіри до Верховенства Права (Міжнародний Трибунал, Національний Суд, Гібридні Суди); 2) Реформування інституцій для запобігання насильству в майбутньому; 3) Локальні механізми на рівні громад, які можуть сприяти відновленню правосуддя для жертв і тих, хто пережили насильство; 4) Закріплення права жертв насильства – надання можливості говорити правду, бути почутими тим, хто пережили насильство; 5) Сприяння можливості прощення та примирення (Комісія правди та примирення) на особистому рівні, між спільнотами, а також на національному рівні; 6) Репарації з метою компенсації заподіяної шкоди.

Суди, комісії зі встановлення істини та інші «інструменти» перехідного періоду використовуються в рамках зміцнення процесу демократичних процесів в державі – безпосередньо для утвердження норм, що керуються верховенство права, подолання безкарності, зміцнення демократичних інститутів та увіковічення пам'яті про насильницьке минуле в інтересах забезпечення мирного майбутнього.

Права жертв насильства – нормативна основа, яка виникла в результаті розвитку міжнародного права у сфері прав людини, міжнародного кримінального права та міжнародного гуманітарного права. Організація Об'єднаних Націй випустила стандарти, які закріпленні Резолюцією Ради Безпеки ООН 1325 «Жінки. Мир. Безпека», що орієнтовані на права жертв насильства [5]. Основні принципи та керівні положення даних стандартів стосуються права на правовий захист і відшкодування збитку, які визначають основні засади дотримання, гарантування та заохочення прав жертв насильства. Крім того, принципи визначають головні категорії зобов'язань держав та права жертв на істину, справедливість і а також спеціальні форми відшкодування збитку, такі як компенсація, реституція, реабілітація, сатисфакція та гарантія неповторення.

Тож чому нам потрібна гендерна перспектива в процесі перехідного правосуддя? Тому що досвід 40-ка країн світу, де були впровадженні механізми правосуддя

перехідного періоду, численні дослідження та звіти міжнародних організацій вказують, що збройні конфлікти впливають на чоловіків та жінок по-різному. Гендерна перспектива допомагає зрозуміти, які порушення варто розслідувати і проливає світло на невидимі злочини, такі як сексуальне рабство і примусова стерилізація та більш довгострокові наслідки таких злочинів – поширення ВІЛ-СНІД, діти народжені внаслідок зґвалтування, аборти, втрата годувальника в сім'ї, одночасно може проявити потреби сімей з одним годувальником, підтримати жінок-вдів і чоловіків-вдівців у післявоєнний період.

Гендерна перспектива в процесі перехідного правосуддя демонструє чому участь чоловіків і жінок у розслідуванні злочинів рівноцінно важлива, адже нерідко вони є носіями різної інформації та різного досвіду під час війни, дозволяє жінкам та чоловікам визначити, що справедливість означає для кожної і кожного з них.

Реакція правосуддя перехідного періоду на гендерно зумовлені порушення під час збройного конфлікту та війни має важливе значення для забезпечення справедливості для жертв, боротьби з маргіналізацією жінок та дівчаток і запобігання майбутнім порушенням щодо жінок та інших вразливих груп, спрямованих через їхню стать [6]. Не менш важливим є забезпечення того, щоб заходи правосуддя перехідного періоду були суттєво спрямовані на усунення причин і наслідків усіх форм насильств щодо жінок та дітей — навіть тих, які за своєю суттю не мають гендерного характеру.

Результатом гендерно чутливого процесу правосуддя перехідного періоду має бути ефективна правова держава, відчуття приналежності та гідності для всіх, щоби минуле насильство під час війни було не забуте, але й не повторилося.

Список використаних джерел:

1. 3th Report Truth Hounds As Russia's invasion of Ukraine escalates, war crimes mount/ <https://truth-hounds.org/reports/>
2. Kateryna Busol. Just Security. Russia-Ukraine war. Mariupol and the Origins and Avenues of Ukraine's Transitional Justice Process. <https://www.justsecurity.org/81680/mariupol-and-the-origins-and-avenues-of-ukraines-transitional-justice-process/>
3. А. Кориневич, Т. Короткий. Перехідне правосуддя для України: Per Aspera ad Astra // Право України. 2020. № 12. Ст. 129-149
4. Є. В. Лук'янченко. Гендерно-орієнтована державна політика перехідного правосуддя – шлях до розбудови стійкого миру та пост-конфліктного відновлення // Правова держава № 43 (2021) Ст. 202-208
5. Резолюція Ради Безпеки ООН №1325. Жінки. Мир. Безпека https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_669#Text
6. Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами. С. 50 <https://rm.coe.int/1680462546>

**АРГУМЕНТАЦІЯ У ПРАВОЗАСТОСОВНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ СУДУ В
КОНТЕКСТІ ПОСТВОЄНОГО ПЕРІОДУ:
ДО ПИТАННЯ КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЇ**

Лариса Наливайко,

*д.ю.н., професор, Заслужений юрист України, проректор Дніпропетровського
державного університету внутрішніх справ*

Василь Ключкович,

*заступник голови Шостого апеляційного адміністративного суду, доктор філософії в
галузі права*

Одним із способів переконливого обґрунтування є аргументація як інтелектуальна діяльність, що лежить в основі раціонального спілкування, пізнання і доказування. У правозастосовній діяльності органів судової влади аргументація відіграє значну роль, зважаючи на такі фактори, як особливий характер судової діяльності, визначена процедура застосування суддею норм права при здійсненні правосуддя, вплив суддівських рішень на розвиток права та подальшу практику правозастосування. Окрім цього, вагомими чинниками підвищення значимості аргументації у правозастосовній діяльності суду виступає продовження судової реформи в Україні, особливо в поствоєний період, інтеграція національного права у міжнародний правовий простір та пов'язана із цим необхідність використання нових засобів у процесі тлумачення та застосування суддею правових норм.

В умовах інтеграції і зближення національних правових систем, їх уніфікації та трансформації, відбуваються зміни і в системі джерел права: посилюється значення судових прецедентних рішень для забезпечення гнучкості правового регулювання в національній правовій системі, здійснюється модернізація правової бази у стратегічних сферах правового регулювання, розширюється правовий модус поведінки суддів при вирішенні різних справ. Все це вимагає наукового осмислення та обґрунтування змін, що відбуваються, зокрема, і в системі джерел права, і у правозастосовній діяльності суду.

Судді як суб'єкти правозастосування так чи інакше використовують аргументацію у своїй діяльності безпосередньо шляхом вирішення справи та опосередковано впливають на розвиток права. Діяльність судді пов'язана із пошуком та іноді реконструкцією верховенства права, тлумаченням норм та їх застосуванням до

конкретних обставини, зважаючи на принципи права, врегулюванням суперечності між нормами, укладеними в певний правовий порядок, врахуванням прецедентного права, з'ясуванням та кваліфікацією фактів, визначенням найбільш розумного рішення по справі, що розглядається. Така складна розумова та процесуальна діяльність судді вимагає аргументованості, що з одного боку підкреслює авторитет судової влади, а з іншого – сприяє розвитку і становленню національного права, підвищенню рівня правових відносин у суспільстві.

Сучасне національне право, вступаючи на новий рівень розвитку, що пов'язаний також отриманням Україною 23 червня 2022 р. статусу кандидата на членство у Європейський Союз, намагається більш глибоко інтегруватися у міжнародні правові системи, але практика останніх років виявляє багато недоліків процесу гармонізації, що є наслідком поверхневого формального ставлення до рецепції багатьох елементів міжнародного права та намагання їх застосувати в національній практиці. Відбувається складний процес адаптації запозичених конструкцій, переоцінка цінностей існуючої системи права, зміна механізмів правозастосування [1]. Розроблення нових відносин вимагає переосмислення не лише окремих правових інститутів та джерел права, але і існуючої сьогодні методології правової науки.

Ефективність судової правозастосовної діяльності залежить від здатності забезпечити своєчасну реалізацію юридичних норм, що сприяє раціональному і позитивному регулюванню суспільні відносини. Аргументація у правозастосовній діяльності органів судової влади як особлива інтелектуальна діяльність лежить в основі раціонального пізнання учасників судового процесу, зокрема має прояв у змісті діяльності судді при встановленні фактичних обставин справи. Для судді як головного суб'єкту правозастосовної діяльності органів судової влади цей процес відбувається на усіх стадіях застосування права та закінчується винесенням правозастосовного акту. Однією з найважливіших вимог, що висувуються до правозастосовного рішення є його обґрунтованість. А оскільки обґрунтованим може бути тільки рішення, засноване на раціональних доказах, аргументаційна діяльність судді як суб'єкта застосування норм права постає в першу чергу саме як раціональна аргументація, яка звертається до

міркувань конкретної логіки і в якій для її суб'єкта надзвичайно важливим виявляється збереження істини.

За класичним підходом структурно аргументація включає – тезу, аргументи (докази) і демонстрація (логічний зв'язок між аргументами і тезою). Разом з тим, у правозастосовній діяльності органів судової влади часто простежуються лише два елементи: теза, якою виступає будь-яка фактична обставина, що розглядається законом як підстава винесення конкретного рішення, або відповідний фактичний склад, і аргументи. Обґрунтовуючи своє рішення, суддя як головний суб'єкт у правозастосовній діяльності органів судової влади в переважній більшості випадків позбавлений необхідності вказувати на логічний зв'язок між аргументами і тезою, відповідати на питання про те, чому при наявності відповідних аргументів теза повинна визнаватися доведеною. Це обумовлено тим, що, як правило, законодавець, крім тези, що підлягає аргументуванню, досить чітко визначає і самі аргументи, які можуть використовуватися для її обґрунтування, тому наявність логічного зв'язку між аргументами і тезою в даній ситуації впливає з норми права, що істотно спрощує саму процедуру обґрунтування суддею правозастосовного рішення.

Звичайно, будь-яке рішення в результаті правозастосовної діяльності органів судової влади є обов'язковим до виконання для тих суб'єктів, кому воно адресується, і забезпечується можливістю застосування державного примусу. Однак реалізація державно-владної волі через судові рішення не може ґрунтуватися тільки на примусі, і у випадку із судовими правозастосовними рішеннями ступінь їх реалізації багато в чому буде визначатися тим, наскільки вони переконливі в своєму обґрунтуванні. До судових актів, що виносяться з різних питань суспільного життя в різних сферах правового регулювання, застосовується вимога викладу в них підстав, які послужили обґрунтуванням для їх прийняття. Тому мотивувальна частина судового рішення стає обов'язковим елементом цього правозастосовного акта, і саме у мотивувальній частині можуть міститися судові помилки.

Щодо судової помилки, то остання переважною більшістю теоретиків і практиків розуміється занадто вузько, зазвичай не більше ніж помилка конкретного судді (колегії суддів) в зборі і оцінці доказів, в застосуванні норм матеріального та

процесуального права. Відомі правовій науці вчення про судові помилки все ще досить далекі від завершення, а природа судових помилок сучасною наукою права вивчена недостатньо.

Якщо говорити про класифікацію судових помилок, то умовно їх можна поділити на процесуальні і гносеологічні (логічні). Закладені у вітчизняному процесуальному законодавстві вимоги дотримання положень логічних законів передбачає неприпустимість їх порушення як з процедурної (процесуальної), так і з змістовної (логічної) точки зору, оскільки помилка логічного характеру може спричинити помилку процесуальну і навпаки. У цьому випадку вірно зауважується, що судова помилка не дає можливості досягнути мети та завдань правосуддя у судових справах [2, с. 100]. Для судді, який виносить рішення по справі, важливо домогтися високого ступеня ймовірності того, що зроблений висновок виявиться правильним за рахунок досить жорсткої регламентації самого правозастосовного провадження, в рамках якого і здійснюється аргументування.

Доведення, що лежить в основі вирішення суддею справи по суті, є логічним процесом, отже, вчення про помилки судових рішень належить до логіки. Не зважаючи на те що сфера застосування законів логіки надзвичайно широка, а поширюються вони на всі види розумової діяльності, в деяких областях наукових знань і практики роль логіки особливо значима, і її важко перебільшити, оскільки занадто високою буває «ціна» логічної помилки. Це безпосередньо стосується судової діяльності як специфічного виду юридичної діяльності, зміст якої становить регулювання суспільних відносин шляхом здійснення правосуддя. Суддя, вирішуючи справу по суті, узагальнює і аналізує факти, оцінює їх, робить висновки і приймає рішення, тобто здійснює напружену розумову пізнавальну діяльність, що у свою чергу підпорядкована законам логіки. В своїй діяльності суддя керується матеріальним і процесуальним законодавством, але цього не достатньо. Щоб встановити істину і прийняти правильне рішення, суддя повинен правильно міркувати. Правильність мислення обумовлена логічним переходом від однієї думки до іншої, який забезпечує отримання істинного результату, тобто такого, що характеризує зміст отриманого знання в його тотожності змісту відповідних

предметів і їх зв'язків [3; 4]. Логіка вчить лише тому, як слід пов'язувати вже встановлені, справжні поняття і судження в процесі умовиводів, яких слід при цьому дотримуватися правил і умов, щоб отримати належні результати. Таким чином, можна стверджувати, що в процесі судової правозастосовної діяльності логіка допомагає судді робити правильні висновки, спираючись на відомі логічні посилки.

Отже, аналіз аргументації у правозастосовної діяльності органів судової влади як окремого теоретико-правового явища дає змогу зробити певні висновки. Актуальним у рамках методології правничої діяльності є оновлення концепції та практики застосування методу аргументації у правозастосовній діяльності органів судової влади, в тому числі як форми юридичного мислення. Тож, для сучасної науки торії права пріоритетним напрямом видається розробка сучасного концептуального підходу у правозастосовній діяльності органів судової влади. Метод аргументації у правозастосовній діяльності органів судової влади надає можливість ретельніше пізнати сучасні доктрини теорії загальнотеоретичної юриспруденції та подолати недоліки у правозастосовній діяльності органів судової влади. У вітчизняній науці права проблеми ефективного застосування аргументації у правозастосовній діяльності органів судової влади залишаються значною мірою спірними і потребують прояснення окремих аспектів і сторін цього явища. Це, зокрема, проблематика у сфері термінології, класифікація аргументації у правозастосовній діяльності органів судової влади, особливості застосування аргументації у судовій практиці тощо.

Список використаних джерел:

1. Наливайко Л. Р. Державний лад України: теоретико-правова модель: монографія: Харків: Право, 2009. 600 с.
2. Резворович К. Р. Правова природа судової помилки у цивільному процесі. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2018. № 4. С. 99-102.
3. Коршун А. О. Принцип гласності і відкритості діяльності органів судової влади: монографія. Київ: Хай-Тек Прес, 2022. 247 с.
4. Наливайко Л. Р., Чепік-Трегубенко О. С. Транспарентність публічної влади: вітчизняний і зарубіжний досвід. *Право України*. 2015. № 6. С. 148-156.

ДО ПРОБЛЕМИ ДИСТАНЦІЙНОГО ПРАВОСУДДЯ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Тетяна Огнев'юк,

*к.ю.н., доцент кафедри приватного права, Державний податковий університету,
адвокат*

Війна застала вітчизняну судову систему кадрово недоукомплектованою та морально пригніченою. Забезпечення безперебійної роботи судів України передбачало вжиття низки першочергових заходів: від фізичного збереження штампів та печаток судів до евакуації судових справ на випадок військової агресії в конкретному регіоні. Втім, якщо необхідність здійснення таких підготовчих заходів не викликала сумнівів, то ідея щодо надання суддям можливості вести судові засідання в режимі відеоконференції поки що не знайшла достатньої підтримки законодавця. Це при тому, що українські судді ще з 2017 року мають досвід проводити судові засідання в режимі «онлайн» і ще восени минулого року Державною судовою адміністрацією України опубліковано оголошення про початок функціонування трьох підсистем (модулів) ЄСІТС – «Електронний кабінет», «Електронний суд», підсистеми відеоконференцзв'язку [1].

Серед рекомендацій Ради суддів України щодо відправлення правосуддя під час воєнного стану, наявний пункт про відкладення суддями розгляду справ (за винятком взяття під варту та продовження строків тримання під вартою) та зняття їх з розгляду, зважаючи на неможливість великої кількості учасників прибути до суду у зв'язку з небезпекою для їхнього життя [2]. Втім, відкладення - це не вирішення спору по суті. Це вимушена пауза в процесі. Відповідно до статті 26 Закону України "Про правовий режим воєнного стану", правосуддя на території, на якій введено воєнний стан, здійснюється лише судами. Згідно з частиною 2 статті 126 Конституції України делегування функцій судів, а також привласнення цих функцій іншими органами чи посадовими особами не допускаються [3]. Отже, навіть в умовах воєнного або надзвичайного стану конституційні права людини на судовий захист не можуть бути обмежені та підлягають захисту в судах України.

Разом з тим, війна триває, воєнний стан продовжено в Україні до кінця літа і хроніки новин, на превеликий жаль, щодня продовжують рясніти новинами про ракетні, мінометні та інші обстріли мирних міст та селищ України, від яких потерпають в тому

числі суди України. Так, за останніми даними від початку повномасштабної збройної російської агресії понад 70 судових установ зазнало пошкоджень різного ступеню аж до повного їх руйнування [4]. Збитки, завдані руйнуванням приміщень органів судової влади, обчислюються мільярдами гривень. Та справа не в самих зруйнованих приміщеннях чи згорілій техніці, а в людях, які там знаходяться під час підступних обстрілів ворога. Умова про те, що правосуддя відбувається у спеціально обладнаному приміщенні – залі судових засідань, міститься у кожному процесуальному законі (Частина 4 ст. 211 Цивільного процесуального кодексу України, частина 4 статті 198 Кодексу адміністративного судочинства України, частина 4 статті 196 Господарського процесуального кодексу України, частина 3 статті 318 Кримінального процесуального кодексу України). Саме через це законодавче застереження судді та працівники апаратів судів, будучи вірними присязі, діючи у відповідності з Конституцією України, вимушені фізично бути присутніми на робочих місцях, щоб правосуддя не припинялось.

Як показує практика, зміна територіальної підсудності справ, можливість якої запроваджена ще з початку березня, не вирішує проблеми безпеки працівників судів України. Зміна підсудності - це крайній захід, який при всій своїй видимій користі лише вносить хаос в процес розгляду конкретної справи. Так само не знімає означеної проблеми наявність можливості розглядати деякі справи в письмовому провадженні (тобто за матеріалами справи, без виклику сторін). По-перше, кількість таких справ є незначною, по-друге, розширення переліку справ, які можуть бути розглянуті у письмовому провадженні може звузити принцип гласності та відкритості судового розгляду, закріплений в тексті кожного з процесуальних законів. По-третє, право бути заслуханим в суді та почутим вбачається також зі сплаченого немалого судового збору. Насамкінець, навіть з психологічної точки зору особиста присутність в судовому процесі забезпечує довіру до суду учасників судового провадження.

Єдиним адекватним і зваженим вирішенням наведених проблем є впровадження в Україні повноцінного дистанційного правосуддя, яке за час пандемії коронавірусу набуло популярності в світі. Звісно, що для дистанційного розгляду справ учасники судового провадження повинні мати можливість підтвердити свою особу у випадку,

якщо вони фізично не присутні в суді. З цією метою країни дозволяли використання електронних підписів шляхом внесення змін, зокрема, до кримінального та цивільного процесуального кодексів. До країн, де відеоконференції використовуються у цивільних та кримінальних провадженнях, зокрема належать: Австрія, Хорватія, Франція (де слухання також проводяться по телефону), Угорщина, Ірландія, Казахстан (де використовуються Zoom та додаток TrueConf), Португалія, Сербія, Словенія, Швеція, Сполучене Королівство, Сполучені Штати Америки. В деяких країнах дистанційний розгляд справ (Північна Македонія) було запроваджено лише на період надзвичайного стану [5]. Аналіз світового досвіду дистанційного судочинства показує, що використання ІТ-технологій в судочинстві вимагає таких базових умов як підключення до Інтернету; безпеки даних, а також доступу користувачів судових послуг до комп'ютерів, камер/веб-камер, мікрофонів, екранів та Wi-Fi. Доступ до Інтернету є у кожному смартфоні, безпека даних гарантована розробником системи «Електронний суд», а можливість доступу до технічних гаджетів, на відміну від фізичної можливості прибути до суду, наявний у переважної більшості потенційних відвідувачів суду.

До недоліків дистанційного розгляду справ іноземні науковці та практики відносять побоювання щодо складності здійснення суддями контролю за ходом судового розгляду, обмеження принципу гласності судового розгляду та загрози зривів судових засідань через можливі технічні проблеми в роботі системи [6]. До переваг належить можливість забезпечувати своєчасний судовий розгляд, відсутність потреби фізично прибувати до суду та найголовніше – безпека всіх учасників судового провадження. Насамкінець, варто зазначити, що обставини війни вимагають бути мудрими та зваженими. Запровадження дистанційного судового розгляду справ на час дії воєнного стану має ряд переваг, це мудро. Втім не обійтись без адекватної та регулярної оцінки сумісності дистанційних судових слухань з гарантіями забезпечення справедливого судового розгляду. Це зважений підхід до новації.

Список використаних джерел:

1. Оголошення про створення та забезпечення функціонування трьох підсистем (модулів) ЄСІТС: веб-сайт. URL: <https://court.gov.ua/press/news/1173657> (дата звернення 15.06.2022).
2. Рішення № 9 Ради суддів України від 24.02.2022: веб-сайт. URL: <http://rsu.gov.ua/ua/documents?id=130&page=2&per-page=8> (дата звернення 15.06.2022).
3. Конституція України: офіц. текст. Київ : КМ, 2013. 96 с.
4. ДСА України оновила інформацію про зруйновані війною суди в розрізі областей: веб-сайт. URL: <https://dsa.court.gov.ua/dsa/pres-centr/general/1279635/> (дата звернення 31.05.2022).

5. Особливості функціонування судів в умовах пандемії COVID 19. Базовий посібник: 2020. С. 31. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/9/0/483854.pdf> (дата звернення 15.06.2022).

6. Advantages and Disadvantages of Virtual Court Hearings. R. Sadler Bailey. веб-сайт. URL: <https://www.baileygreer.com/advantages-and-disadvantages-of-virtual-court-hearings/> (дата звернення 15.06.2022).

ДОКУМЕНТУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ ЯК НЕВІД'ЄМНИЙ ІНСТРУМЕНТ ПРАВОСУДДЯ ПЕРЕХІДНОГО ПЕРІОДУ

Валерій Пристайко

к.держ.упр., головний консультант відділу воєнної політики центру безпекових досліджень НІСД

24 лютого 2022 року, війська Російської Федерації за наказом президента В. Путіна без оголошення війни розпочали бойові дії по усьому периметру українського кордону з Російською Федерацією та Республікою Білорусь, з території тимчасово окупованого Криму, завдаючи по усій території України ракетних та бомбових ударів, колони російської броньованої техніки з боєм проривалися на територію України [1].

Для організації заходів з відсічі зазначеної агресії, Президент України підписав Указ «Про ведення воєнного стану» від 24 лютого 2022 року № 64/2022 та постановив ввести його строком на 30 діб, наразі дія воєнного стану продовжена.

Крім цього, з метою забезпечення оборони держави, підтримання бойової і мобілізаційної готовності Збройних Сил України та інших військових формувань, на підставі пропозиції Ради національної безпеки і оборони України, відповідно до пунктів 1, 17, 20 частини першої статті 106 Конституції України Президент України підписав Указ «Про загальну мобілізацію» від 24 лютого 2022 року № 65/2022 та оголосив проведення загальної мобілізації.

За повідомленням Офісу Генерального прокурора з початку повномасштабного вторгнення Росія скоїла 22 504 воєнні злочини та злочини агресії на території України. Так, станом на 10 липня нею скоєно 21 677 злочинів щодо порушення законів і звичаїв війни, 73 — щодо планування, підготовки або розв'язання та ведення війни, 21 — щодо пропаганди війни і 733 інших. Також зареєстровано 10 922 злочини проти національної безпеки. З них 7 606 — щодо посягання на територіальну цілісність та недоторканість України, 1 283 — щодо державної зради, 1534 — щодо колабораційної діяльності, 87 —

щодо пособництва державі-агресору, 64 — щодо диверсій та 348 інших. Крім того, відомо про більш ніж 995 дітей, які постраждали в Україні внаслідок повномасштабної збройної агресії Російської Федерації. Станом на ранок 10 липня 2022 року офіційне число загиблих дітей не змінилося — 347. Зросла кількість поранених — їх щонайменше 648. Зазначенні дані надважливі для задіяння механізмів притягнення до відповідальності осіб, винних у вчиненні найтяжчих злочинів (зокрема, злочину геноциду, злочинів проти людяності, воєнних злочинів). Вказаний механізм є одним елементів правосуддя перехідного періоду.

Слід зазначити, що дані про кількість жертв не остаточні через інтенсивність бойових дій по всій території країни.

Важливою складовою притягнення до відповідальності винних у скоєнні воєнних злочинів та злочинів агресії є коректна їх фіксація для того щоб вона стала доказовою базою при розгляді справ в судах. Без свідчень жертв і доказів правопорушень, тобто без документування самих скоєних злочинів - взагалі буде неможливий процес доказування.

Отже, фіксування воєнних злочинів може відбуватись як в момент їх вчинення, так і після того з метою зафіксувати наслідки, учасників, свідків та інші обставини, якщо не було можливості провести фіксацію в момент здійснення такого злочину. Найголовніше правило — це збереження власного життя, тому піддавати небезпеці себе або потенційних свідків не варто. Також треба пам'ятати, що в будь-якому випадку зафіксовані окремі факти чи злочинні дії будуть розслідуватись та перевірятись компетентними органами. Однак до цього моменту окремі речові докази можуть зникнути, свідки можуть переїхати в інше місце тощо. У зв'язку з цим ще одним обов'язковим правилом є якомога детальніша фіксація фактів та учасників обставин.

По можливості необхідно фіксувати наступні факти: поранених і загиблих цивільних; факти знущання, нелюдського поводження, катування; пошкоджені та знищенні цивільні, невійськові об'єкти (заводи, школи, будинки, в т.ч. багатоквартирні, тощо); знищення або пошкодження медичних чи гуманітарних місій, об'єктів та установ, належного їм автотранспорту, факти перешкоджання наданню медичної чи гуманітарної допомоги; докази обстрілів та бомбардувань у житлових кварталах; факти

використання символіки Червоного хреста як прикриття для вчинення злочинів; акти мародерства.

Незважаючи на те, яким чином фіксуються такі злочини (на відео, фото чи просто письмово), перш за все варто повідомити дані особи, яка проводить фіксацію: зазначити прізвище, ім'я, по батькові, вказати точне місце, де проводиться фіксація, дату та час, за можливості погодні умови (це може стати в нагоді криміналістам при подальшому дослідженні речових доказів). Якщо дані фіксуються на відео чи фото, варто зняти навколишню обстановку (так званий загальний план), а потім конкретний об'єкт чи обставини. Обов'язковим елементом фіксації воєнних злочинів є також встановлення додаткових свідків та потерпілих. Перш за все, варто занотувати їх дані: прізвище, ім'я, по батькові, місце проживання чи можливе подальше місце знаходження, засоби зв'язку. Для розуміння, що такі люди дійсно можуть у майбутньому виступити як надійні свідки, їх варто коротко опитати на відео або хоча б письмово. Окрім цього, за можливості та без ризику для життя варто зафіксувати дані про ворога: номер техніки або військових з'єднань, якщо такі озвучувались, позивні, імена і по батькові солдат, офіцерів, розпізнавальні знаки на техніці, інші дані, які допоможуть ідентифікувати присутність тих чи інших осіб або військових об'єднань у певній місцевості [2].

Для передачі зібраних фактів та доказів в Україні створено спеціальні ресурси. Так, офісом Генерального прокурора створено єдину платформу по збиранню таких фактів. За посиланням warcrimes.gov.ua можна заповнити анкету, завантажити створені фото чи відео, зазначити свідків та описати факти воєнних злочинів.

Також свідоцтва воєнних злочинів можна направляти безпосередньо головному прокурору Міжнародного кримінального суду в Гаазі Карім А. А. Хану на електронну пошту.

Проте важливо зауважити, що документування злочинів потребує координації не лише серед юристів, а й серед представників громадянського суспільства та академічних ініціатив. Так, з початку широкомасштабної агресії росії проти України почали працювати багато ініціатив з документування злочинів. Окрім українських державних, існують наприклад, Коаліція правозахисних організацій, (Україна. «П'ята ранку») і Глобальна ініціатива “Розірвати коло безкарності за воєнні злочини Росії”

(стисла назва “Трибунал для Путіна”). В Україні також працюють слідчі Міжнародного кримінального суду (МКС), слідчі групи іноземних держав та Комісія ООН з розслідування.

На останок, необхідно зазначити, що, до функцій правосуддя перехідного періоду в тому числі, відносяться зменшення кількості випадків порушення прав людини. Воно робить ці права більш надійними й широкими, зокрема: обов’язок держави щодо кримінального переслідування та покарання за міжнародні злочини; встановлення істини та розкриття інформації щодо зазначених злочинів; надання компенсації та відшкодування, а також гарантії щодо не повторення.

Загалом варто пам’ятати, що чим детальніше будуть зафіксовані факти воєнних злочинів, тим більша вірогідність, що вони будуть прийняті в якості доказів та використані при засудженні винних осіб.

Список використаних джерел:

1. Росія має заплатити найвищу ціну за вторгнення: звернення до народів світу. URL.: <https://www.rada.gov.ua/news/Top-novyna/220015.html>
2. В. Фурман Як документувати воєнні злочини. URL.: <https://yur-gazeta.com/dumka-eksperta/yak-dokumentuvati-voenni-zlochini.html>

ПОБУДОВА НЕЗАЛЕЖНОЇ СУДОВОЇ ГІЛКИ ВЛАДИ ПІСЛЯ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Тарас Шепель,

Голова Третейського суду при Торгово-промисловій палаті України

Збереження незалежності та відновлення територіальної цілісності української держави після завершення російсько-української війни відкриває перспективи побудови інституцій, в тому числі судової влади, які відповідали б європейським стандартам і демократичним цінностям.

Не таємниця, що сама агресія Росії відносно України стала можливою лише з тої причини, що не тільки керівництво РФ, але й значна частина росіян вважали українську державу слабкою, та заперечували право українського народу на власну державність.

Це було спричинене багаторічним слідуванням України в кільватері «російського корабля», та наслідування досвіду і прикладу Росії – аж до того часу, як в українському суспільстві стали переважати тяжіння до європейського шляху розвитку, та люди стали

прагнути не до еміграції, а до побудови незалежної країни на демократичних цінностях з наслідуванням кращого досвіду розвинених західних демократій.

Судова система так і не стала в Україні повноцінною незалежною гілкою влади, та маючи коріння в СРСР повторювала російський шлях розвитку – узалежненість від інших гілок влади, перш за все виконавчої, та корупцію. Вікно можливостей, яке відкрилося для реформування системи в 2014 році так і не було використане повною мірою. Наразі як сьогодні, а тим більше після завершення російсько-української війни умови значно відрізняються від стартових в 2014 році, і говорити можливо вже не стільки про судову реформу, скільки про побудову судової гілки влади майже з «нуля».

Насамперед, «нуль», як лінія безпосереднього зіткнення української та російської армій котиться значною частиною нашої території, нищачи життя, будинки, виробництва, органи влади, зокрема й суди, подекуди фізично. Звільнення окупованих територій буде вимагати побудови на них українських державних інституцій, зокрема й судів – з відновленням як матеріальних засобів, так і наповненням кадрами.

Кадрова ситуація в судах і без війни була катастрофічною – в 2014-2016 роках не працював кадровий орган суддівської системи – Вища кваліфікаційна комісія суддів України (ВККС), і це повторилося в 2019 році і триває донині. Наслідком є велика кількість незаповнених суддівських вакансій. З початком повномасштабного вторгнення Росії 24 лютого судову систему буквально охопив параліч – суди перестали працювати, і навіть до цього часу не всі суди відновили роботу, внаслідок чого страждає доступ людей до правосуддя.

Російсько-українська війна виявила цілу низку проблем, які полягають не тільки в кількісній недостатності суддів, але і в якості суддів. Ми побачили як суддів-колаборантів, які зрадили Батьківщину і перейшли на бік ворога, так і суддів-героїв, які пішли воювати зі зброєю в руках. Проте велика маса, нажаль, це судді-втікачі, які полишили робочі місця навіть в умовах відсутності адекватної загрози, що спричинило значні проблеми у функціонуванні держави у військовий час. Наразі війна триває, і ще можливо не час підбивати якусь статистику. Але однозначним фактом є те, що поведінка кожного судді під час війни стане об'єктом вивчення, аналізу і оцінки в кадрових і дисциплінарних процедурах.

Війну українська судова система зустріла не тільки без ВККС, але і в активній фазі реформування Вищої ради правосуддя (ВРП), значна членів якої пішла у відставку, а інші проходили оцінку етичною комісією, та з не працюючим Конституційним судом.

Отже, загальним підсумком оцінки сучасного стану судової гілки влади як незалежної і спроможної є висновок про її відсутність. Самоврядні функції, як то дисциплінарні та кадрові, не працюють внаслідок відсутності повноважних складів ВРП та ВККС, а здійснення судочинства якісно не забезпечується через відсутність суддів, високе навантаження, фізичне руйнування частини судів війною внаслідок бойових дій і окупації територій ворогом.

Водночас такий стан дозволяє говорити вже не про судову реформу, а про побудову незалежної і спроможної гілки судової влади, що здійснити певною мірою простіше, ніж реформувати.

Власне, цей процес відбувається, оскільки триває процес формування ВРП, згодом може бути відновлений конкурс до ВККС, що відкриє шлях до відновлення кваліфікаційного оцінювання всіх суддів та заповнення вакантних суддівських вакансій, кількість яких можливо сягне половини або й більше.

Проте, цей процес має не просто відбутися, він має відбутися якісно – так, що в Україні нарешті з'явиться незалежна і спроможна судова гілка влади, як і передбачено Конституцією України, рівень довіри до якої буде високий, і яка зможе забезпечувати не тільки здійснення правосуддя, а й врівноважувати інші гілки влади в спосіб належного втручання в потрібних випадках.

Для цього потрібно в процесі побудови не загубити конституційні витoki влади, та її призначення – служити народу України. Судова влада в будь-якій демократичній країні має ознаки певної корпоративності, оскільки належить вузькому колу фахівців правників, які здобули належний авторитет і довіру суспільства, і яким довіряють найчутливіший елемент суспільних відносин – вирішувати спори, та забезпечувати справедливість у відносинах як осіб між собою, так і з державою.

Відмінність судової гілки влади полягає в тому, що вона хоча загалом і має витoki делегування народом, проте в дуже складний і опосередкований спосіб, від чого часто відсунуті не тільки безпосередньо громадяни, але навіть інші гілки влади. Класикою є

формування інституцій судової влади шляхом суддівського самоврядування, що вкладається в стандарт «судді обрані суддями». Такий принцип на теренах Європи формувався сторіччями, і є результатом історичних процесів, наслідком яких стало формування судових гілок в різних країнах так, що вони здобули і утримують високий авторитет в суспільстві і користуються значним рівнем довіри. Українське правосуддя, яке історично сформувалося і зберегло певну частину автономії навіть за часів панування Російської імперії, було зруйноване більшовицьким переворотом у 2017 році. Та судова влада, яку ми маємо зараз, є прямим нащадком судових інституцій СРСР, та попри гарантії незалежності і саморегулятивні механізми, які прописані в Конституції та законах перебуває у стані, описаному вище.

Головна проблема в ізоляції суддівської корпорації, і майже повному відриві її в частині формування органів суддівськогорядування (ВРП та ВККС), та добору суддів від будь-якого контролю, впливу, і відповідно підзвітності суспільству. Суддівська корпорація попри великий суспільний запит так і не навчилася гнучкості, та здатності діяти так, щоб враховувати суспільну думку, зокрема й критику, в процесі здійснення кадрових та дисциплінарних процедур.

Це призвело до формування певного «замкненого кола», коли судді самозберігаються на посадах і дають доступ до професії новим суддям завдяки формуванню кадрових і дисциплінарних органів, які не підзвітні суспільству та значною мірою ігнорують громадську думку, та перебувають у перманентній залежності від законодавчої та виконавчої влад, які мають вплив на судову шляхом ухвалення законів та певній обмеженій участі у формуванні органів суддівськогорядування.

До елементів такої залежності слід віднести як основні:

- Встановлення розмірів суддівської винагороди і матеріального забезпечення суддів та працівників апаратів судів;
- Призначення законодавчою і виконавчою владою членів до ВРП і ВККС;
- Політичний спосіб формування Конституційного Суду України.

Бажання мати більший вплив на судову владу з боку законодавчої і виконавчої гілок влади за умови наявності відповідних важелів (ухвалення законів, призначення і звільнення, та просто припинення повноважень членів ВРП та ВККС) призвів до ситуації що ВРП та

ВККС фактично не працюють. З іншого боку, низький авторитет судової влади в суспільстві не забезпечує належного суспільного тиску на законодавчу та виконавчу гілки влади, які обираються безпосередньо народом, з метою захисту судової гілки влади. Навпаки, в суспільній свідомості суди є чимось підзвітним Президенту України, який і несе в очах громадян відповідальність за стан захисту прав людей і якість правосуддя в країні.

Розірвати це замкнене коло, та не допустити збереження та посилення узалежнення судової влади від законодавчої і виконавчої гілок може формування незалежної, саморегульованої, підзвітної суспільству судової гілки влади, яка буде мати здатність не тільки гідно протидіяти зовнішнім тискам, але й виконувати у відповідних випадках роль справжнього арбітра між іншими гілками влади.

Законодавчі основи для того, щоб замкнуте коло було розірване та судова гілка влади була сформована, вже закладені як в Конституції України, так і в законодавстві про судоустрій і статус суддів.

Так, громадськість було допущено до кадрових процедур кваліфікаційного оцінювання і добору суддів, в спосіб формування Громадської ради доброчесності, яка діяла з 2016 до 2020 року. До добору суддів Вищого антикорупційного суду, членів ВРП та ВККС допущено міжнародних експертів. Ці представники як української, так і іноземної громадськості призначаються за механізмами, на які жодним чином не впливають законодавча, виконавча та судова гілки української влади.

Щодо іноземних членів конкурсних комісій слід зауважити, що ними як правило стають представники іноземних «правничих корпорацій» як правило з країн, у яких ці професійні корпорації мають високий суспільний авторитет і довіру. Як правило це правники з фундаментальним досвідом, значним стажем роботи, які здатні поділитися з українськими колегами цінностями і принципами, завдяки яким в їх країнах судові гілки влади є дійсно незалежними і авторитетними.

Важливими також є і інші аспекти побудови незалежної судової гілки влади, які дозволяють реалізувати принцип, закладений в Конституції - безпосередньої участі народу в здійсненні правосуддя. Це втілення в життя та забезпечення належного функціонування інституту присяжних, розширення його застосування на сферу господарських спорів за моделлю Німеччини (яка діяла на українських землях до 1920

року), та поширення застосування і сприяння розвитку третейських судів, які хоча й не входять до судової системи, але виконують покладені на них функції і є втіленням принципу призначення судді безпосередньо сторонами спору.

Список використаних джерел:

1. Конституція України (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, ст. 141)
2. Закон України «Про судоустрій і статус суддів» (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2016, № 31, ст.545);
3. Оцінка судової реформи в Україні за період з 2014 до 2018 року та відповідність реформи стандартам і рекомендаціям Ради Європи. Консолідований документ. Проект Ради Європи «Підтримка впровадженню судової реформи в Україні» квітень 2019 року. – Режим доступу: <https://rm.coe.int/assessment-consolidatedukr/168094dfe7>
4. Берен Г., Шепель Т. Діяльність комерційних суддів у Німеччині. Історія та перспективи відновлення діяльності комерційних суддів в Україні із застосуванням німецького досвіду. — Київ, 2020. — 23 с.

**СУДОВИЙ ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВІЙНИ:
КРІЗЬ ПРИЗМУ ЗАКОНОДАВЧИХ ЗМІН**

Михайло Смокович,

*д. ю. н., професор, заслужений юрист України,
Верховний Суд*

Правосуддя є правовим явищем як мирного, так і військового часу. Судовий захист є незамінним видом діяльності держави у сфері забезпечення конституційних прав людини і громадянина. Конституція України гарантує кожному безвідносно до правового режиму, який діє у державі, право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб, що відповідно кореспондує конституційному обов'язку судових органів здійснювати правосуддя безперервно, зокрема, й в умовах правового режиму воєнного стану (*стаття 64*). Законодавець упередив суд у тому, що «скорочення чи прискорення будь-яких форм судочинства», навіть в умовах воєнного стану, «забороняється» [1]. Отже, суд, вирішуючи будь-який судовий спір, зобов'язаний діяти відповідно до вимог процесуального законодавства, лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією і законами України, тобто суд зобов'язаний діяти в законний спосіб.

Кожен, хто звертається з клопотанням до суду, вважає свою справу найважливішою. Для суду всі справи є рівнозначними, проте для нього вкрай значимим

є наявність процесуального механізму, необхідного для ефективного вирішення цих справ.

Принцип законності є непохитною вимогою забезпечення належного правосуддя в Україні як у мирний час, так і в умовах правового режиму воєнного стану. Така аксіома ґрунтується на стійкій правовій основі і є логічно виправданою та загальноприйнятною в національному і міжнародному праві, оскільки ніщо законне не може формуватися з незаконного.

Наразі Україна вже п'ятий місяць поспіль перебуває в умовах російської воєнної агресії, що призвело до суттєвого ускладнення (або унеможливлення) здійснення правосуддя на певній території України (до прикладу, окупація територій, руйнація приміщень судів, знищення комп'ютерної техніки і приладів зв'язку, відсутність комунікації із судьями та учасниками судового процесу, втрата архівів та судових справ і т. д.).

Наведене та й інше свідчить, що в Україні у сфері здійснення правосуддя висхідними є такі об'єктивні чинники як:

- фактичне унеможливлення здійснення правосуддя на окремих територіях України через військову агресію російської держави;
- непорушність конституційної вимоги щодо забезпечення безперервного і повноцінного здійснення правосуддя в Україні, незважаючи на військові дії на її території;
- суд, зокрема й адміністративної юстиції, вирішуючи судові спори у будь-якій категорії справ, зобов'язаний навіть в умовах воєнного стану діяти відповідно до вимог процесуального законодавства тощо.

Відтак, постає питання: яким чином забезпечити системне, безперервне, справедливе, неупереджене та своєчасне вирішення адміністративним судом спорів у сфері публічно-правових відносин з метою ефективного захисту прав і свобод особи від порушень з боку суб'єктів владних повноважень під час дії правового режиму воєнного стану.

Означене питання є вкрай актуальним, оскільки клопотання про вирішення тих чи інших спорів постійно надходять до суду, незважаючи на військові дії в Україні та

перебування сотен тисяч громадян України за кордоном. До прикладу, за перше півріччя 2022 р. лише до Касаційного адміністративного суду, що діє у складі Верховного Суду, надійшло 16 741 справа і матеріали. Відповідь на поставлене вище питання, вочевидь, має формуватися щонайменше із двох векторних складників:

по-перше, максимальне використання «поточних можливостей» механізмів і правил процесуального законодавства з метою ефективного вирішення судових спорів у сфері забезпечення прав і свобод кожного;

по-друге, лобіювання прийняття змін і доповнень до процесуального законодавства з метою спрощення судового процесу задля усунення перешкод у реалізації державою її функцій у сфері здійснення правосуддя в умовах воєнного стану.

Щодо першого складника, зокрема, «поточних можливостей» Касаційного адміністративного кодексу України, то зауважу, що суди адміністративної юстиції зобов'язані максимально використати, до прикладу, потенціал інституту «**письмового провадження**».

Письмове провадження означає розгляд і вирішення адміністративної справи або окремого процесуального питання в суді першої, апеляційної чи касаційної інстанції без повідомлення та/або виклику учасників справи та проведення судового засідання на підставі матеріалів справи у випадках, встановлених КАС України (*пункт 10 частини 1 статті 4*).

Письмова форма провадження адміністративного судочинства полягає у дослідженні судом наявних у справі матеріалів та ухваленні на їх основі судового рішення у справі без проведення звичного судового засідання. Письмова форма судового провадження має низку переваг, а саме:

а) скорочення терміну розгляду судових справ через неможливість затягування судового процесу його сторонами засобом зловживання ними своїми процесуальними правами (до прикладу, відкладення судового засідання у зв'язку із неявкою сторін чи однієї сторони у судові засідання);

б) оптимальне використання сторонами судового процесу свого часу;

в) письмовий формат заяв, пояснень та інших клопотань, що подаються сторонами до суду, створює комфортні умови для їх попереднього обмірковування,

посилення аргументації шляхом цитування законодавства, наведення правової позиції суду з національної чи міжнародної практики тощо;

г) виведення сторін судового процесу із стресового становища, що має місце у режимі реального судового засідання, під час якого сторони зобов'язанні без зволікання конструктивно реагувати на щойно озвучені доводи іншої сторони, наводити контраргументи, спростовувати правомірність дій чи бездіяльності іншої сторони, вміти оперувати нормами права тощо.

Щодо другого складника, зокрема, внесення змін і доповнень до процесуального законодавства задля адаптації правил судового процесу для безперешкодного здійснення правосуддя в умовах війни, то тут важливим процесуальним інструментом є інститут дистанційної форми правосуддя.

Аналіз процесуального законодавства вказує на недостатню дієвість Верховної Ради України у сфері правового регулювання питань, пов'язаних із забезпеченням здійснення правосуддя в Україні в умовах війни.

Водночас маємо визнати правильним крок законодавця щодо прийняття ним законів України «Про внесення зміни до частини сьомої статті 147 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» щодо визначення територіальної підсудності судових справ» від 3 березня 2022 р. № 2112-IX [2], «Про внесення змін до розділу XII «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про судоустрій і статус суддів» щодо забезпечення сталого функціонування судової влади в період відсутності повноважного складу Вищої ради правосуддя» від 15 березня 2022 р. № 2128-IX [3], завдяки яким здійснення правосуддя не було заблоковано на територіях, що перебувають (перебували) у зоні військових дій чи тимчасової окупації.

Проте прикро констатувати, що законодавець навесні 2022 року необґрунтовано відмовився працювати над проектом закону «Про зміни і доповнення до Кодексу адміністративного судочинства України» стосовно функціонування судочинства в умовах надзвичайного чи воєнного стану. Предметом таких законодавчих змін, поряд з іншим, мало б стати питання правового регулювання дистанційної форми здійснення правосуддя в Україні.

Така форма здійснення правосуддя наразі успішно апробована і схвалена у низці зарубіжних країн світу (Польща, Німеччина, США та ін.), а також у міжнародних судових органах, тому незрозумілою і невиправданою є означена позиція національного законодавця в цьому аспекті.

Водночас інститут письмового провадження адміністративної справи або окремого процесуального питання має бути істотно розширено. Такий крок законодавця жодним чином не зашкодить якості та належності правосуддя, не зашкодить він і сторонам судового процесу. Означене правове регулювання є прийнятним для організації роботи суддівського корпусу, працівників апарату судів України і в умовах воєнного та надзвичайного стану, і поза його дією.

Водночас дистанційна форма правосуддя кореспондує основним засадам та напрямам сталого функціонування та розвитку системи правосуддя, визначеним у «Стратегії розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021-2023 роки», затвердженій Указом Президента України від 11 червня 2021 р. № 231/2021. З-поміж основних завдань цієї Стратегії є: досягнення належного рівня упровадження цифрових технологій у здійсненні правосуддя; подолання надмірної тривалості розгляду справ у судах; вирішення питання щодо зарегульованості судового процесу; зменшення невиправдано широкого застосування колегіальності у судах нижчих інстанцій тощо.

Інакше кажучи, тут йдеться, по-суті, про «суд у смартфоні» в е-державі.

І все ж, переконаний: «Крига скресне і весна переможе».

Узагальнюючи, зауважу, дистанційна форма правосуддя є витребуваною у національному правовому полі, проте її процедурно-змістовний формат має укладатися у рамки спеціалізованого судового процесу, що потребує предметних законодавчих змін.

Список використаних джерел:

1. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12 травня 2015 р. № 389-VIII // Відомості Верховної Ради України, 2015, № 28, ст. 250.
2. Про судоустрій і статус суддів» щодо визначення територіальної підсудності судових справ: Закон України від 3 березня 2022 р., № 2112-IX < URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2112-20#Text>.
3. Про внесення змін до розділу XII «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про судоустрій і статус суддів» щодо забезпечення сталого функціонування судової влади в період відсутності повноважного складу Вищої ради правосуддя: Закон України від 15 березня 2022 р. № 128-IX < URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2128-20#Text>.

ВІЙСЬКОВА АГРЕСІЯ РОСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ: КРИЗЬ ПРИЗМУ МІЖНАРОДНОГО ЗАКОНОДАВСТВА

*Галина Задорожня,
д. ю. н., професор,
Верховний Суд*

Сучасний світ зрозумів наскільки хитким є національне і міжнародне право в частині гарантій його забезпечення.

Безпідставна воєнна агресія російської держави проти мирної України та квола «равликова» реакція міжнародних організацій, статутні вимоги яких, до прикладу, зобов'язують їх не лише «підтримувати міжнародний світ і безпеку», а й «приймати ефективні колективні заходи для попередження цілей і усунення загрози миру та придушення актів агресії чи інших порушень миру» не витримують жодної критики. Так, за статутними вимогами ООН як міжнародна багатоструктурна організація зобов'язана бути дієвим «центром узгодження дій націй у досягненні цілей», предметом яких є мирне співіснування країн світу і розвиток усіх націй на основі рівноправ'я і самовизначення народів відповідно до принципів справедливості та загально визнаних і загальноприйнятних вимог міжнародного права. Відповідно до вимог Статуту ООН «Рада Безпеки визначає існування будь-якої загрози миру, будь-якого порушення миру або акту агресії та робить рекомендації або вирішує, які заходи слід вжити відповідно до статей 41 та 42 для підтримки чи відновлення міжнародного миру та безпеки» (стаття 39) [1].

Міжнародне право визначає агресію як «застосування збройної сили державою проти суверенітету, територіальної недоторканності чи політичної незалежності іншої держави, або будь-яким іншим чином, несумісним із Статутом ООН» (стаття 1 Резолюції 3314 (XXIX) Генеральної Асамблеї ООН «Про визначення агресії» від 14 грудня 1974 р.) [2]. При цьому, державою-агресором може бути визнана будь-яка держава, безвідносно до того чи є держава членом ООН. Застосування збройної сили державою першою свідчить про *prima facie* і як результат порушення вимог Статуту.

Наразі очевидним є той факт, що економічні, бізнесові, політичні та інші цілі і пріоритети низки держав європейського простору і не тільки, всупереч добровільно взятим на себе зобов'язанням міжнародно-правового характеру, стали вище людського

життя в Україні, зокрема, й вище життя дітей, вагітних жінок, людей похилого віку тощо. Такий цинізм супроводжується подвійними стандартами: з одного боку, міжнародні інституції та низка національних держав засвідчують посилення стурбованості про мирних людей в Україні, захоплюються героїзмом воїнів ЗСУ, застерігають державу окупанта від продовження військової агресії, проте з іншого – не приймають жодних «ефективних колективних заходів», спрямованих на припинення воєнних дій на території України, геноциду українського народу, винищення української нації, знищення і розграбування матеріальних цінностей, що належать Україні, її громадянам, юридичним особам тощо.

На п'ятому місяці воєнного вторгнення російської держави в Україну 50 держав-членів ООН лише насмілилися висловити свій осуд державі-агресору та мотивації її воєнних дій на території України, хоча увесь світ став свідком зухвалого порушення російською державою низки міжнародних договорів. Наведемо окремі з них:

1) «Декларація про принципи міжнародного права, що стосуються дружніх відносин та співробітництва між державами згідно із Статутом ООН» від 24 жовтня 1970 р., за якою держави зобов'язані «утримуватися у своїх міжнародних відносинах від загрози силою або її застосування як проти територіальної цілісності чи політичної незалежності будь-якої держави, так і будь-яким іншим чином, несумісним із цілями ООН». Сумлінне виконання державами зобов'язань, прийнятих ними відповідно до цього документа, є висхідним принципом цієї Декларації [3];

2) Гельсінський заключний акт Ради з безпеки і співробітництва в Європі від 1 серпня 1975 р., за яким держави-учасниці визнали непорушними усі кордони один одного, як і кордони всіх держав у Європі, і тому вони зобов'язалися утримуватися від будь-яких посягань на ці межі, утримуватися від вимог або дій, спрямованих на захоплення та узурпацію частини або всієї території будь-якої держави-учасниці зараз і в майбутньому. Кожна держава-учасниця, з-поміж яких є російська держава як правонаступниця СРСР, зобов'язалася поважати територіальну цілісність кожної іншої держави, зокрема, й України [4];

3) Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 р., що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8

червня 1977 р. зобов'язав державу-агресора «завжди розрізняти цивільне населення й комбатантів, а також цивільні й воєнні об'єкти та відповідно спрямовувати свої дії тільки проти воєнних об'єктів» (*стаття 46*), не застосовуват методи або засоби ведення воєнних дій, які мають на меті завдати або, як можна очікувати, завдадуть широкої, довгочасної і серйозної шкоди природному середовищу (*стаття 35*) та ін. [5]. Крім того, Додатковий протокол до цієї Конвенції заборонив здійснювати будь-які воєнні дії біля і на території атомних електростанцій, захоплювати їх, оскільки це може призвести до незворотних процесів для людства;

4) «Меморандум про гарантії безпеки у зв'язку з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї» від 5 грудня 1994 р., відповідно до вимог якого російська держава зобов'язалася «згідно з принципами Заключного акта НБСЄ поважати незалежність і суверенітет та існуючі кордони України; утримуватися від загрози силою чи її використання проти територіальної цілісності чи політичної незалежності України, і що ніяка їхня зброя ніколи не буде використовуватися проти України, крім цілей самооборони або будь-яким іншим чином згідно зі Статутом ООН; утримуватися від економічного тиску, спрямованого на те, щоб підкорити своїм власним інтересам здійснення Україною прав, притаманних її суверенітету, і в такий спосіб отримати будь-які переваги; домагатися негайних дій з боку Ради Безпеки ООН з метою надання допомоги Україні як державі-учасниці Договору про нерозповсюдження ядерної зброї, що не володіє ядерною зброєю, в разі, якщо Україна стане жертвою акту агресії або об'єктом погрози агресією з використанням ядерної зброї; не застосовувати ядерну зброю проти будь-якої держави-учасниці Договору про нерозповсюдження ядерної зброї, що не володіє ядерною зброєю, крім випадку нападу на них самих, їхні території чи їхні підопічні території, їхні збройні сили або на їхніх союзників з боку такої держави спільно або в союзі з державою, яка володіє ядерною зброєю» [6].

Предметний аналіз змісту наведених та й низки інших міжнародних договорів (зокрема, міжнародних договорів у сфері прав людини, повітряного, морського, атомного, торговельного права та ін.), стороною-учасником в яких, поряд з іншими державами світу, є й російська держава, засвідчує, з *одного боку*, ідеальний зразок

максимально повного декларування різного зобов'язань держави-учасниці щодо інших держав, націй, народів, просто фізичних осіб тощо, а *другого* – відсутність будь-яких санкцій у тексті цих договорів, звернених до держави, яка порушує висхідні загальновизнані принципи міжнародного права, об'єктивовані в цих договорах.

Відтак, постають питання: який вид і міру юридичної відповідальності потрібно застосовувати до держави-агресора; як забезпечити своєчасне та повне виконання рішення суду; які гарантії виконання такого рішення матимуть найдивніший ефект тощо. При цьому, маємо пам'ятати, що судовий процес розтягується на роки, тому судові рішення міжнародного суду можна очікувати через роки, незважаючи на те, що люди гинуть і міста та села руйнуються вже сьогодні.

Важливим є й інший аспект, до прикладу, щоб притягнути державу-агресора до юридичної відповідальності за нормами міжнародного права самого права замало, оскільки на це потрібна ще й політична «згода» окремих знакових держав, які не є прямими чи опосередкованими учасниками військового конфлікту, проте, переслідуючи власні економічні, енергетичні, торговельні, політичні та інші вигоди, будуть через дипломатичні, бізнесові, міжнародні та інші канали применшувати загрозу держави-агресора, нівелювати завдану нею шкоду іншій стороні, здійснювати тиск на судові органи з метою пом'якшення судового вироку тощо.

Отже, все це наводить на думку про необхідність переосмислення всієї системи міжнародного права і безпеки у напрямі прямого фіксування в міжнародних договорах конкретних механізмів, здатних відбити щонайменші наміри тих чи інших держав їх порушувати. Всі держави мають бути рівними перед загальновизнаним міжнародним правом, однаково захищені та убезпечені. Економічні, політичні, бізнесові та інші інтереси національних держав не можуть досягатися всупереч загальновизнаним нормам міжнародного права та мирного співіснування держав, народів, націй тощо.

Список використаних джерел:

1. Статут ООН від 26 червня 1945 р. (дата звернення: 10 липня 2022 р.) < https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_010#Text.
2. Про визначення агресії: Резолюція 3314 (XXIX) Генеральної Асамблеї ООН від 14 грудня 1974 р. (дата звернення: 10 липня 2022 р.) < https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_001-74#Text.
3. Декларація про принципи міжнародного права, що стосуються дружніх відносин та співробітництва між державами згідно із Статутом ООН від 24 жовтня 1970 р. (дата звернення: 10 липня 2022 р.) < https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_569#Text.

4. Гельсінський заключний акт Ради з безпеки і співробітництва в Європі від 1 серпня 1975 р. (дата звернення: 10 липня 2022 р.) < https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_055#Text.
5. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 р., що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I) (дата звернення: 10 липня 2022 р.) < <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/99#Text>.
6. Меморандум про гарантії безпеки у зв'язку з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї» від 5 грудня 1994 р. (дата звернення: 10 липня 2022 р.) < https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_158#Text.

ПРАВОВІ ПИТАННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ В УКРАЇНІ

Леся Малюга

д.ю.н., доцент, Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Статтею 3 Конституції України, людина, її життя і здоров'я визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю, тому держава відповідає перед людиною за свою діяльність, а захист прав і свобод людини є головним її обов'язком. Конституційні соціальні права є показником гуманізації суспільства і держави, а також забезпечують їх розвиток шляхом надання підтримки окремим соціально вразливим категоріям осіб, які не можуть самостійно забезпечувати свою життєдіяльність на належному рівні, що гарантується статтею 46 Основного Закону.

24 лютого 2022 року російська федерація розпочала новий етап війни проти України – повномасштабне вторгнення, що включає в себе масові обстріли і бомбардування мирних міст і сіл України, катування і вбивання мирного населення. Відповідно, громадяни, які були вимушені покинути власне житло і стати внутрішньо переміщеними особами потребують підвищеного соціального захисту. Велика кількість працездатних громадян втратили роботу і заробітну плату, а багатьом працюючим - зменшено її розмір. За даними Міжнародної організації з міграції у травні 2022 року через війну в Україні кількість внутрішньо переміщених осіб перевищила 8 млн чоловік[1]. На думку вчених, яку ми підтримуємо, відсутність реальних перспектив швидкого відновлення контролю держави над усіма територіями матиме наслідком подальше збільшення масштабів внутрішньої міграції населення[2,64], що потребуватиме від держави вирішення тих негативних наслідків, до яких призвела така

форма вимушеної міграції, зокрема, забезпечення житлом, компенсація за пошкоджене майно, працевлаштування та інші питання, які потребують значних зусиль всіх гілок влади.

На сьогодні потреби внутрішньо переміщених осіб і всіх, хто постраждав від війни в Україні, швидко зростають, у тому числі, на тлі активних бойових дій наявні проблеми із доступом до населення, яке потребує найнагальнішої допомоги. Основні виклики, пов'язані з внутрішнім вимушеним переміщенням громадян, виявляються у зростанні навантаження на локальних ринках праці, існуванні проблем розміщення, працевлаштування, медичного обслуговування, психологічної реабілітації, доступу до освіти, культурної та соціальної реінтеграції тощо. Тому для їх вирішення залучаються органи державної влади, волонтери, громадські організації, міжнародні правозахисні організації та інші.

Основним нормативно-правовим актом у сфері соціального захисту внутрішніх переселенців є Закон України «Про забезпечення прав та свобод внутрішньо переміщених осіб», який визначає поняття внутрішньо переміщеної особи, містить загальні положення щодо окремих прав та свобод зазначених осіб. Згідно із статтею 2 вказаного Закону, Україна вживає всіх можливих заходів, передбачених Конституцією та законами України, міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, щодо запобігання виникненню передумов вимушеного внутрішнього переміщення осіб, захисту та дотримання прав і свобод внутрішньо переміщених осіб, створення умов для добровільного повернення таких осіб до покинутого місця проживання або інтеграції за новим місцем проживання в Україні.

Безумовно, держава вживає окремих заходів щодо вирішення проблем внутрішньо переміщених осіб, в тому числі, створюючи інституційні засади для допомоги внутрішньо переміщеним особам. Так, 28 червня 2022 року Уряд підтримав пропозицію Мінреінтеграції щодо запровадження посади Уповноваженого з питань ВПО як ключової посадової особи в державі, яка захищає права переміщених громадян[3]. Вже 7 липня 2022 року було призначено Уповноваженого з питань ВПО, який матиме статус заступника Міністра з питань реінтеграції тимчасово окупованих

територій України та координуватиме формування і реалізацію державної політики щодо внутрішнього переміщення[4].

Дослідницька група британців Humanitarian Outcomes у травні 2022 року у звіті[5] узагальнила, що в Україні існує розвинена та ефективна система соціального захисту, яка становила 23% загальних державних витрат у 2019 році, приблизно половина – пенсії. Також існують системи соціальної роботи та захисту дітей для виявлення та підтримки найбільш уразливих верств населення. Після вторгнення люди продовжували отримувати виплати, включаючи пенсії та допомогу на дітей, хоча повідомлялося про деякі затримки, проте уряд докладав зусиль, щоб надати додаткові екстрені виплати переміщеним особам та іншим особам, які знову потребують допомоги.

16 квітня 2022 року Уряд прийняв постанову № 457 «Про підтримку окремих категорій населення, яке постраждало у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації проти України». Запроваджена урядова програма передбачає щомісячні виплати в розмірі 3 тисячі гривень для дітей та 2 тисячі гривень для дорослих. Активно ця програма запрацювала у квітні, і за цей час виплату державної допомоги за березень і квітень отримали майже 1,5 млн родин. Проте, з 1 травня 2022 року було змінено умови виплат для внутрішньо переміщених осіб. Зокрема, допомога надається внутрішньо переміщеним особам, які прибули з територій, де тривають активні дії або які перебувають у тимчасовій окупації чи оточенні. Перелік таких територіальних громад, затверджується Міністерством з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій. Крім того, Уряду вдалося запустити ще 5 програм підтримки внутрішніх переселенців - програми з ООН, ЮНІСЕФ, Червоним Хрестом, які є схожі за принципом з урядовими програмами та передбачають виплати по 2,2-2,5 тисяч гривень для найбільш вразливих категорій громадян. Важливим є коло суб'єктів, що включає не лише переселенців, але і загалом підтримку багатодітних родин, пенсіонерів із мінімальними доходами, самотніх матерів, людей з інвалідністю.

Саме тому, розв'язання основних проблем громадян України, які переселилися з тимчасово окупованої території України та задоволення потреб внутрішньо переміщених осіб у забезпеченні кращих умов для життя, матеріальному забезпеченні

та соціальних зв'язках, відновленні соціального статусу, соціальної активності, стимулюванні внутрішньо переміщених осіб, молоді з їх числа, інтеграції у приймаючі територіальні громади стане передумовою задоволення як економічних, так і соціальних потреб внутрішньо переміщених осіб, та зниження рівня соціальної напруги в приймаючих територіальних громадах [6]. Проте, на думку Кульчицького Т.Р., побудову соціальної підтримки внутрішньо переміщених осіб у приймаючих громадах доцільно ґрунтувати на ідеї, що їхня соціальна інтеграція не повинна орієнтуватися на планове задоволення соціальних потреб, що своєю чергою породжує утриманство і залежність від послуг соціальних працівників, а орієнтуватись на побудову системи нових цінностей внутрішньо переміщеними особами та нових реалій життя та зобов'язань у нових суспільних умовах [7, с. 120].

Таким чином, аналізуючи вищезазначене, вважаємо, що основою підтримки внутрішньо переміщених осіб в Україні має бути сприяння їх працевлаштуванню, яке в майбутньому зменшить потребу у їх соціальному захисті. Діючий механізм підтримки внутрішньо переміщених осіб потребує детально аналізу з оцінкою наслідків на тривалішу перспективу, оскільки залучення фінансових ресурсів для їх допомоги є лише частиною завдання, зовсім інша та не менш важлива є надання такої підтримки максимально ефективно.

Список використаних джерел:

1. В Україні зафіксували 8 мільйонів внутрішніх переселенців. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3479969-v-ukraini-zafiksuvali-8-miljoniv-vnutrishnih-pereselenciv-mom.html>
2. Кульчицький Т. Р. Правове регулювання соціального захисту внутрішньо переміщених осіб в Україні. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії в галузі знань 08 Право зі спеціальності 081 Право. Львівський національний університет імені Івана Франка Міністерства освіти і науки України, Львів, 2022. 224с.
3. Уряд створив посаду Уповноваженого з питань внутрішньо переміщених осіб. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/uryad-stvoriv-posadu-upovnovazhenogo-z-pitan-vnutrishno-peremishchenih-osib>
4. Про призначення Козирєва П. Г. заступником Міністра з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України – Уповноваженим з питань внутрішньо переміщених осіб. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 07 липня 2022 р. № 559-р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-pryznachennia-kozyrieva-p-h-zastupnykom-ministra-z-pytan-reintehratsii-s559-70722>
5. Стоддарт А., Харви П., Тимминс Н., Пахоменко В., Брекенридж М.-Дж. и Чварно М. (2022, 10 июня). Обеспечение возможности реагирования на местном уровне: новые гуманитарные приоритеты в Украине, март–май 2022 г. URL: https://www.humanitarianoutcomes.org/sites/default/files/publications/ukraine_review_2022.pdf

6. Комплексна державної програми щодо підтримки, соціальної адаптації та реінтеграції громадян України, які переселилися з тимчасово окупованої території України та районів проведення антитерористичної операції в інші регіони України: затв. постановою КМУ від 16 груд. 2015 р. № 1094. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1094-2015-%D0%BF#Text>
7. Кульчицький Т. Р. Соціальна підтримка внутрішньо переміщених осіб. Традиції та новачії у розвитку сучасної соціологічної науки: дослідження молодих вчених: матеріали II всеукр. наук.-практ. конф. студентів, аспірантів та молодих учених (м. Київ, 26 лют. 2020 р.). Київ, 2020. С. 118-121.

ПИТАННЯ РЕПАРАЦІЙ ЗА ШКОДУ ЗАВДАНУ РОСІЙСЬКОЮ ВОЄННОЮ АГРЕСІЄЮ ПРОТИ УКРАЇНИ

Михайло Ноняк

кандидат економічних наук, Асоціація українських правників

Розпочата Росією активна війна проти України стала детермінантою мільярдних збитків для української економіки. Одночасно з цим воєнна агресія Росії завдає велику кількість нематеріальних збитків через масове порушення фундаментальних прав людини. Усе це вже зараз має змусити Україну почати розробку стратегії отримання компенсацій від країни агресора у майбутньому. Мовою міжнародного права цей процес має назву – виплата репарацій. Слід відзначити, що сьогодні в міжнародному праві відсутні уніфіковані підходи до виплати репарацій. Це означає, що виплата репарацій має відбуватися або на основі мирного договору між країнам -, або на основі рішення міжнародних трибуналів. Виплата агресором репарацій у майбутньому є важливим для майбутнього відновлення національної економіки України та може стати одним з засобів довгострокового обмеження економіки країни агресора. Ключовим для отримання у майбутньому репарації від РФ є доведення протиправності діянь країни агресора з точки зору міжнародного права. І з політичної, і з економічної площини оптимальним є виплата репарацій через вчинення воєнних злочинів та злочинів проти людяності. Політико-правова парадигма дозволяє визначати ці факти на підставі: а) рішень судів демократичних країн – через дію принципу екстериторіальності щодо воєнних злочинів та злочинів проти людяності; б) рішення Міжнародного кримінального суду; в) рішення спеціально сформованого міжнародного трибуналу. Україна має добиватися підняття питання виплати РФ репарацій через два наступні шляхи:

- 1) Шляхом отримання відповідних рішень міжнародних інстанцій щодо вчинення збройними силами РФ воєнних злочинів та злочинів проти людства;
- 2) Шляхом примусового включення питання репарацій до мирних угод і т.д.

Однак, у певному сенсі, деякі репарації від Росії Україна може отримати без згоди самої Москви. Мова іде про рішення урядів деяких держав застосувати персональні та секторальні санкції з метою конфіскації таких активів. Подальша передача частини таких активів на користь Україні доцільно розглядати специфічною формою репарацій.

Для України важливим є навантаження РФ триваючими репараціями. Стратегічною метою розтягування процесу виплати репарації має бути гальмування зростання національної економіки РФ. Варто, зазначити, що репарації можуть сплачувати у грошовому еквіваленті, а можуть у формі певних активів. Економічним доцільно поєднати дві можливі форми виплати репарацій.

Російська воєнна агресія проти України має стати детермінантою формування нової міжнародно-правової бази щодо виплати репарації країною порушником фундаментальних прав людини. Такі трансформації безумовно мають супроводжуватися запровадженням обов'язковості рішень певних міжнародних інстанцій щодо виплати репарацій. Це зумовить поступовий рух світової спільноти до підсилення ваги норм міжнародного права і послаблення противників примату актів міжнародних організацій

Висновок

Вже сьогодні Україна має потужно працювати над майбутнім покладенням на Російську Федерацію чи її залишки обов'язку по виплаті репарацій. Ключовими завданнями нашої держави у цьому процесі є:

- 1) Отримання додаткових фінансових ресурсів на відновлення економіки;
- 2) Уповільнення відновлення економіки агресора.

БЛАГОДІЙНИЦТВО ВИКЛИКИ ПОРОДЖЕННІ ВОЄННОЮ АГРЕСІЮ РОСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ

Ісламова Анна

член ВГО "Асоціації Українських правників"

Російська військова агресія проти України 24 лютого 2022 року перейшла на новий тотальний етап. Цей етап поставив нові виклики перед українською державою у сфері гуманітарної політики та забезпечення збройних сил. Республіканський патріотизм громадян України допоміг державі витримати ці виклики в найтяжчі моменти. Ключовим партнером держави у сфері підтримки армії та у питаннях гуманітарної політики сьогодні виступають волонтерські групи та благодійні фонди.

Сьогодні благодійні організації та волонтерські фонди активно допомагають державі забезпечувати боєздатність армії, підтримувати адекватну гуманітарну ситуацію в прифронтових містах та ін. Однак, існуюче правове регулювання благодійної діяльності неповною мірою відповідає наявним викликам перед країною. Це потребує нового підходу до правового регулювання благодійництва. Підходу заснованого на партнерстві між державою та благодійними організаціями.

Побудова такого партнерства має передбачати ряд інституційних змін на державному рівні. Зокрема:

- 1) Прийняття Закону України «Про відсоткову філантропію»;
- 2) Законодавчого врегулювання діяльності існуючих форматів волонтерських груп та здійснення благодійної діяльності у рамках освітніх спільнот;
- 3) Формування механізмів залучення волонтерських та благодійних організацій до формування державної політики у сфері оборони та у питаннях гуманітарної політики;
- 4) Спрощення митних процедур для благодійних організацій;
- 5) Запровадження податкового стимулювання підтримки окремих видів благодійницької діяльності;
- 6) Формування та затвердження КМУ національної стратегії у сфері благодійництва та волонтерства.

Реалізація вказаних кроків спрямована на забезпечення ефективного розвитку благодійницьких спільнот та волонтерського руху та буде спрямованою на

забезпечення ефективного механізму підтримки базових потреб збройних сил в умовах війни.

Дефіцит державного бюджету породжений військовими видатками потребує вдосконалення законодавства у сфері охорони здоров'я з метою перенесення частини цих видатків на благодійні фонди. Такий підхід дозволить державі в кризовий момент мати резервний механізм забезпечення окремих безпекових та гуманітарних потреб.

Ключовим елементом у інституційному реформуванні благодійництва є запровадження механізму відсоткової філантропії. Цей механізм покликаний забезпечити доступність фінансування для невеликих благодійних фондів. В Україні більшість дрібних та середніх благодійних фондів займаються нішовими проектами і не мають сталого фінансування. Інститут відсоткової філантропії – це перехід до постмодерного свідомого платника податків. Відсоткова філантропія дає змогу платнику податків впливати на використання своїх грошей. Інститут відсоткової філантропії є нагальною потребою в умовах дії правового режиму воєнного стану. Збереження проактивних волонтерських спільнот є важливим фактором для захисту національного суверенітету України.

МІЖНАРОДНА НАУКОВО-ПРАКТИЧНА КОНФЕРЕНЦІЯ

**“МІЖНАРОДНО-ПРАВОВА ОЦІНКА РОСІЙСЬКОЇ
ВОЄННОЇ АГРЕСІЇ В УКРАЇНІ ТА ЗАХИСТ
ФУНДАМЕНТАЛЬНИХ ПРАВ ЛЮДИНИ”**

(м. Київ 16 липня 2022)

Збірник наукових праць

Збірник наукових праць

Підписано до друку 13.07.2022. Формат 60x84/16.
Папір офсетний. Гарнітура Таймс. Друк офсетний.
Ум. друк. арк. 21.8. Наклад 300. Зам. № 165.

Надруковано в «Видавництво Людмила».
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру
суб'єктів видавничої справи серія ДК № 5303 від 02.03.2017.
«Видавництво Людмила»
03148, Київ, а/с 115.
Тел./факс: + 38 050 469 7485, 068 340 8332
E-mail: lesya3000@ukr.net